

Lucia Heldáková

MAŤ VOLÁ!

Propaganda výmeny
obyvatelstva medzi
Československom
a Maďarskom –
teoretické
a historické aspekty

KOŠICE 2020

Lucia Heldáková

MAŤ VOLÁ!

**Propaganda výmeny
obyvateľstva medzi
Československom
a Maďarskom –
teoretické
a historické aspekty**

UNIVERZITA PAVLA JOZEFA ŠAFÁRIKA V KOŠICIACH
FILOZOFICKÁ FAKULTA

KOŠICE 2020

MAŤ VOLÁ!

PROPAGANDA VÝMENY OBYVATEĽSTVA MEDZI ČESKOSLOVENSKOM A MAĎARSKOM – TEORETICKÉ A HISTORICKÉ ASPEKTY

Vedecká monografia

© 2020 Lucia Heldáková

*Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice
Spoločenskovedný ústav CSPV, Slovenská akadémia vied, Košice*

Vedecký redaktor:

Prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc.

Katedra histórie, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Košice

Recenzenti:

doc. PaedDr. Miroslav Kmeť, PhD.

Katedra histórie, Filozofická fakulta, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica

PhDr. Oľga Šrajzerová, CSc.

Oddelení historického výzkumu – Slezský ústav, Slezské zemské muzeum, Opava

Fotografie na obálke:

Prídi, Janík premilený, prídi k nám... Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. inv. č. Hd.88.56.11.

Fotografia budapeštianskeho profesora z roku 1946. Archív Matice slovenskej, depozit Krajanského múzea Matice slovenskej, f. Presídlenie.

ČSR sa stará o zdravie každého občana. Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. inv. č. Hd.2003.3.6.

Publikácia je výstupom z projektu VEGA 1/0316/19 Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom – fakty a historické súvislosti v domácej a európskej politike

Všetky práva vyhradené. Toto dielo ani jeho žiadnu časť nemožno reprodukovat', ukladať do informačných systémov alebo inak rozširovať bez súhlasu majiteľov autorských práv. Za odbornú a jazykovú stránku publikácie zodpovedá autor. Rukopis neprešiel redakčnou ani jazykovou úpravou.

ISBN 978-80-8152-909-2

OBSAH

ÚVOD	7
VÝCHODISKÁ K PROBLEMATIKE	9
Metodologická platforma	11
Diskurz.....	12
CDA v historickom výskume	18
Stav spracovania problematiky	20
Stav spracovania v literatúre	21
Archívne pramene a periodiká	26
Základné termíny	27
Propaganda	27
HISTORICKÉ SÚVISLOSTI.....	46
Počiatky slovenského osídľovania Dolnej zeme	46
Povojnová európska a československá realita.....	55
Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom	61
Vývoj udalostí po februárovom prevrate v roku 1948	68
PROPAGANDA VÝMENY OBYVATEĽSTVA MEDZI ČESKOSLOVENSKOM A MAĎARSKOM	74
Východiskový rámec analýzy propagandy výmeny obyvateľstva	74
Analýza propagandy výmeny obyvateľstva na maďarskom území.....	88
Propaganda prvej etapy	94
Propaganda druhej etapy.....	125
Propaganda tretej etapy.....	142

Analýza propagandy výmeny obyvateľstva na československom území	145
Propaganda prvej etapy	145
Propaganda druhej etapy	150
Propaganda tretej etapy	156
ZÁVER.....	157
SUMMARY.....	159
ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV	161

Úvod

„Národy žijú len dvakrát: tak, ako vidia samé seba, a tak, ako ich vidia ostatní.“

Rolf Breitenstein

Za jedného z vinníkov vypuknutia vojny v rokoch 1939 – 1945 boli označené i menšiny ako predstavitelia inonárodných prvkov v suverénnych štátoch, čoho výsledkom bolo ďalšie posilňovanie koncepcie budovania národných štátov. Pre menšinové obyvateľstvo to predstavovalo hrôzy v podobe transferov, opcií, výmen ale aj snáh o ich samotnú likvidáciu. Na základe XII. kapitoly Postupimskej dohody z 2. augusta 1945 sa z Československa, Poľska, Maďarska zrealizoval odsun nemeckej menšiny. Početnú maďarskú menšinu na slovenskom území sa pokúšali československé politické špičky sprvu odsunúť podľa vzoru Nemcov, avšak svetové mocnosti myšlienku odsunu Maďarov zamietli. Druhou požiadavkou československých politikov bolo zrealizovanie výmeny obyvateľstva. Po mnohých prietahoch na medzinárodných fórach a bilaterálnych rokovaní bola vo februári 1946 podpísaná Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom.

Teória národného štátu Čechov a Slovákov zahŕňala okrem odsunu národnostných menšín z československého územia i vytvorenie podmienok na návrat čo najväčšieho počtu Slovákov a Čechov z cudziny. V súvislosti s recipročnou podmienkou výmeny obyvateľstva spísanou v článku V Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom sa československé politické špičky začali orientovať na slovenskú menšinu obývajúcu Alföld, Dolnú zem dnešného Maďarska, na ktorú sa príslušníci slovenského národa sťahovali postupne od 18. storočia z hospodárskych a náboženských príčin. Etnoteritoriálnym zoskupovaním v diaspórach vytvorili prisťahovalci na Dolnej zemi jazykové ostrovy, slovenské enklávy, vďaka ktorým sa im i napriek silnému niekoľko desiatok ročnému maďarizačnému útlaku podarilo udržať si slovenskú národnosť, kultúru a tradície. Príslušnosť k slovenskému národu bola i pre iniciátorov propagandy kľúčovým elementom v procese agitácie prihlásenia Slovákov na výmenu.

K výmene obyvateľstva a jej sprievodným javom ako reslovakizácii, problému občianstva, Akcii Juh pribudlo v rámci československej historiografie po roku 1989 niekoľko historických odborných prác, ktoré tieto udalosti detailne spracovali. Avšak v rámci tejto problematiky badáme len čiastočný výskyt informácií z pohľadu kultúrnych dejín. Kľúčové archívne materiály o spomenutých udalostiach boli publikované, preto je nevyhnutné vyplniť skúmanie kultúrnej stránky výmeny obyvateľstva a to v podobe propagandistického procesu na území Maďarska realizovaného za účelom motivovania čo najväčšieho počtu maďarských Slovákov k prihláseniu sa na výmenu obyvateľstva. Poznanie a porozumenie propagandistickému procesu v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom je nevyhnutné kvôli jeho kľúčovému postaveniu v realizácii celej výmeny obyvateľstva. Bez efektívnej propagandy by nebolo možné výmenu obyvateľstva realizovať.

Cieľom publikácie je preukázať prostredníctvom využitia v svetovej historiografii aplikovaných teórií propagandy, kritickej diskurzívnej analýzy a archívneho výskumu, že agitačná činnosť pred, ale i počas výmeny obyvateľstva spĺňala charakteristiky procesu propagandy, čo budeme následne dokladovať analýzou konkrétnych propagandistických foriem a nástrojov využitých pri propagande výmeny obyvateľstva. Vstupnou hypotézou pri skúmaní propagandy výmeny obyvateľstva bude na nami stanovenom chronologickom vývoji, sledovať postupnú premenu propagandy a interpretovať špecifiká jednotlivých etáp. Kritériom delenia etáp budú zistené zmeny v charaktere samotnej propagandy. Pri konkretizácii propagandistického procesu a jeho jednotlivých etáp budeme demonštrovať vybrané propagandistické formy a nástroje (napr. v rámci letákov propagandy použijeme na základe stanovenej metodiky vybrané spektrum plagátov, ktorých význam budeme analyzovať na základe spracovaných propagandistických teórií alebo spomedzi vyskytnutej verbálnej propagandy spomenieme časť významných osobných prejavov), použitie ktorých ovplyvnilo Slovákov v Maďarsku k prihláseniu sa na výmenu. Poukázaním na funkčnosť týchto foriem a nástrojov sa budeme usilovať priblížiť motívy, ktoré viedli obyvateľov Dolnej zeme k vypísaniu prihlasovacieho lístka na výmenu. Dôležité je uvedomiť si, že z pohľadu súčasnosti sa javí vývoj týchto dejinných udalostí lineárne, no súčasníci danej doby ho vnímali diametrálne odlišne. Nevedeli čo čakať, ako sa bude situácia vyvíjať, kam bude obnovená republika smerovať, ako sa zmenia hranice, čo sa stane s inonárodnými susedmi. Pre povojnové migrácie, do ktorých výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom z európskeho hľadiska patrí, je dôležité pochopenie ich príčin. Pohyby obyvateľstva a hraníc počas vojny, udalosti, ktoré ovplyvnili situáciu Československa (Mníchovská dohoda, prvá Viedenská arbitráž) si obyvatelia európskych národov stále pamätali. Obyvatelia sa premiestňovali za hranice, hranice sa premiestňovali cez obyvateľov.¹ Legitimizovanie migračnej politiky v prípade Československa (ČSR) bolo namierené smerom dovnútra a teda k zachovaniu integrity Československej republiky, ale i smerom von a to k udržaniu európskej bezpečnosti.

Publikácia by nevznikla bez odborného vedenia prof. PaedDr. Štefana Šutaja, DrSc., ktorému ďakujem za profesionálne vedenie všetkých mojich záverečných prác a za roky trpezlivého usmerňovania. Vďaka patrí i recenzentom PhDr. Olge Šrajerovej, CSc., ktorá vždy poradila a pomohla aj neznámej doktorandke a doc. PaedDr. Miroslavovi Kmeťovi, PhD., ktorý bol bez váhania ochotný pomôcť i začínajúcej študentke. Poďakovanie rovnako patrí vedeniu Spoločenskovedného ústavu CSPV SAV, Ing. Anne Kalistovej, ktorá sa usiluje vytvárať ideálne podmienky pre prácu a výskum všetkých doktorandov i zamestnancov ústavu. Zamestnancom a vedeniu Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku v Békešskej Čabe ďakujem za pomoc a rady pri výskume. V neposlednom rade patrí úprimné ďakujem celej mojej rodine a najbližším, ktorí ma trpezlivo celé roky podporujú. M. najväčšia vďaka patrí Tebe, lebo sa pre mňa obetuješ a pomáhaš mi.

---

1 THER, Philipp. *Temná strana národných štátů* : Etnické čistky v moderní Evropě. Praha : Argo, 2017, s. 8.

Východiská k problematike

„Diskurzy sú predovšetkým predmetom privlastnenia.“

Michel Foucault

Slovami Dušana Škvarnu „...korene dnešného neutešeného stavu maďarsko-slovenských vzťahov kotvia v minulosti, v nezvládnutej minulosti.“² Neznalosti a konfrontácie o dejinách sú častou príčinou vystavania bariér medzi národmi. Spolužitie slovenského a maďarského národa sprevádzalo množstvo sporov a nedorozumení. Preto je potrebná práca historikov, ktorých cieľom je vzájomné poznanie oboch národov, snaha o objektívne zhodnotenie minulosti, prehlbovanie vedeckého bádania na bilaterálnej úrovni s cieľom otvorenej komunikácie, ktorej zámerom bude odstránenie dezinterpretácií faktov a následné implementovanie zistených poznatkov do spoločenskej praxe. Teoretickým a praktickým predpokladom pre takto stanovený cieľ je správny výber metodológie, na základe ktorej bude práca historika prebiehať.

Z metodologického hľadiska v publikácii využívame konceptuálne a empiricko-praktické metódy. Teoretické východiská sú tvorené heuristickou a kompilačnou metódou využitím dostupnej literatúry o analyzovanej problematike. Terminologický aparát je špecifikovaný využitím explikačnej metódy (precizácia pojmov ich spresnením pre vedecké účely).³ Výskumná časť je realizovaná využitím viacerých metodologických prístupov. Základom výskumnej časti je archívny výskum a interpretácia dobových materiálov. Získané dáta podrobujeme ďalšiemu výskumu a využitím viacerých metód (kultúrno-historická analýza, kritická diskurzívna analýza, komparatívna analýza, indukcia, dedukcia) sa pokúšame prostredníctvom syntézy a interpretácie výsledkov naplniť predpokladaný cieľ.

Analýzu mediálnych produktov je možné realizovať dvoma spôsobmi, kvantitatívne a kvalitatívne. Kvalitatívny spôsob predstavuje obsahovú analýzu, charakteristickú orientáciou na vedcom vopred vytýčené premenné, ktoré následne v materiáloch sleduje, čo je prístup označovaný termínom „top-down approach“, teda „zhora dolu“. Koncept kritickéj diskurzívnej analýzy predstavuje prístup „bottom-up approach“ a teda „zdola hore“, pretože vychádza priamo zo skúmaných materiálov, ktorý nie je poznačený vopred stanoveným subjektívnym prístupom vedca.⁴ Východiskom metódy kritickéj diskurzívnej

---

2 ŠKVARNA, Dušan. Od polarity odlišností k vyrovnaniu? In *Slovenská otázka dnes*. Bratislava : Kaligram, 2007, s. 116.

3 ONDREJKOVIČ, Peter. *Úvod do metodológie spoločenskovedného výskumu*. Bratislava : VEDA, 2007, s. 58 – 59.

4 MIESSLER, Jan. *Kritická diskurzívna analýza (CDA) a veľké množstvá masmediálnych textů*. s. 116 – 117. [online] Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bocak1/subor/14.pdf>[cit. 20. 01. 2019].

analýzy⁵ je skúmanie prepojenia ideológie⁶ a moci prostredníctvom štúdia a analýzy konkrétneho textu a následne jeho spoločensko-politického významu. Diskurzívne dimenzie sa sústreďujú predovšetkým na zneužitie moci, nepravosť a nerovnosť. „Okrem základného využitia sily s cieľom priamej kontroly nad činnosťou je účinnejší a modernejší spôsob a to presvedčanie, manipulácia a iné strategické spôsoby ako meniť názory druhých vo svoj prospech.“⁷ A práve na skúmanie spomenutých strategických spôsobov a manipulácie⁸ s verejnou mienkou slúži kritická diskurzívna analýza (CDA), ktorá sa zaoberá funkciami textu a hovoreného slova. Štúdium diskurzu a sociálne poznanie vzájomne interferujú – štruktúry diskurzu ovplyvňujú mentálne procesy, sociálne postoje a tým vplývajú aj na formovanie individuálnych názorov a postojov.⁹ Analýza diskurzu vo svojom výsledku spája spôsob vyjadrovania daného dokumentu (významy, stratégie, ktoré sú maskované performatívami, čo z nich tvorí politický čin) s jeho významovou štruktúrou.¹⁰ CDA prepája lingvistickú analýzu textu alebo hovoreného slova s analýzou sociálnych praktík, a preto je dôležitá pri štúdiu archívnych a propagandistických materiálov a ich dopadu na sociálne štruktúry.

5 Podobne definovali kritickú analýzu diskurzu aj Norman Fairclough a Ruth Wodak, ktorí spolu s Teunom van Dijkom stáli na začiatku 90. rokov 20. storočia pri zrode CDA. Ich definíciu uvádza M. Bočák takto: „...nahliada na diskurz ako na formu sociálnej praxe, čo implikuje dialektický vzťah medzi určitou diskurzívnou udalosťou a situáciou (-ami), inštitúciou (-ami) a sociálnou (-ymi) štruktúrou (-ami), ktoré ju rámcujú: diskurzívna udalosť je nimi tvarovaná, ale taktiež ich tvaruje. To znamená, že diskurz je sociálne konštitutívny rovnako ako sociálne podmienený...“ BOČÁK, Michal. Diskurz: neurčitá cesta kultúrnych, mediálnych a komunikačných štúdií do centra svojho záujmu. In *Kultura – média – komunikace* (Spektákl, mizející realita a (ne)bezpečí informací. Diskurs(y) o diskursu). 2009, roč. 1, č. 1, s. 117 – 146.; VAN DIJK, Teun. Principles of critical discourse analysis. In *Discourse & Society*, roč. 4, č. 2, 1993, s. 249.

6 Pod termínom ideológia máme na mysli určitý spôsob výkladu sveta a jeho fungovania a zákonitostí, ktorého zmyslom je podporiť záujmy určitej spoločenskej skupiny prostredníctvom manipulácie so symbolmi a kontroly informačného toku. Ideológia v tomto zmysle funguje ako tmel integrujúci rozdielne spoločenské skupiny do jedného celku za účelom stability celého systému a nastolenia požadovaného režimu. FTOREK, Jozef. *Public relations a politika* : Kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem. Praha : Grada, 2010, s. 15.

7 VAN DIJK, Teun. Principles of critical discourse analysis. In *Discourse & Society*, roč. 4, č. 2, 1993, s. 254. (do slovenčiny preložila autorka)

8 Manipulácia ako spôsob ovplyvňovania jednotlivcov príp. väčších sociálnych skupín, ktorého výsledkom je zmena názorov, postojov bez toho, aby si to dotyčné osoby uvedomovali. Manipulovaný subjekt je presvedčený, že je sám iniciátorom svojho konania, a že jeho rozhodnutie je prejavom jeho vôle. V skutočnosti sa však správa podľa požiadaviek manipulátora. FTOREK, Jozef. *Public relations a politika* : Kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem. Praha : Grada, 2010, s. 16.

9 VAN DIJK, Teun. Principles of critical discourse analysis. In *Discourse & Society*, roč. 4, č. 2, 1993, s. 249 – 283.

10 HORÁK, Pavel. Tisk jako historický pramen. In ČECHUROVÁ, Jana – RANDÁK, Jan. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Brno : NLN, 2014, s. 355 – 356.

METODOLOGICKÁ PLATFORMA

Označenie CDA sprvu identifikované ako CL (critical linguistic) predikuje lingvistickú kolísku metódy kritickej diskurzívnej analýzy.¹¹ No okrem lingvistiky bola táto metóda z dôvodu čoraz intenzívnejšej interdisciplinarizácie vedy prevzatá mnohými ďalšími vednými odbormi ako napríklad politológia, sociológia, psychológia a tiež historiografia. Ako už z názvu vyplýva, primárnym cieľom metódy CDA je analýza diskurzu,¹² jeho funkcií, efektov a hraníc pri výskume spoločenských a politických problémov. Ako uvádza dvojica autoriek Cingerová – Motyková zároveň sa CDA metóda v teoretickej rovine usiluje nájsť odpoveď na otázku, či je diskurz len jeden z mnohých atribútov utvárajúcich sociálnu realitu, alebo predstavuje on sám celú oblasť sociálna.¹³

Medzi východiská CDA metódy radíme mnohé filozofické a lingvistické teórie. V súčasnosti patrí táto metóda medzi pertraktované metodiky a je objektom častých analýz teoretikov z rôznych vedných disciplín, ktorí sa usilujú o jej konkretizáciu pre daný vedný odbor. Teoretickú platformu CDA tvorí konglomerát náuk združených vo vzťahu k sociálnej praxi do dvoch hlavných prístupov. Prvým je Essexská škola diskurzu, medzi ktorej predstaviteľov radíme napríklad Ernesta Laclau a Chantal Mouffe a druhým prístupom je kritická diskurzívna analýza na čele s predstaviteľmi ako Teun van Dijk, Norman Fairclough, Ruth Wodak, Sigmund Jäger atď. Prienikom oboch prístupov je tzv. sociálny konštruktivizmus (jeho základnou premisou je, že sociálna realita je utváraná a práve sociálna interakcia v podobe komunikácie je významným faktorom jej modifikácie), no v odpovedi na vyššie spomínanú otázku, či je diskurz len jedným z faktorov alebo realitou sám o sebe sa už prístupy rozchádzajú. Essexská škola je predstaviteľom politologicko-filozofického prístupu, v rámci ktorého je primárnym objektom výskumu samotný diskurz, jeho štruktúrovanie a vzťahy. Naopak kritická diskurzívna analýza predstavuje diskurzívno-lingvistický prístup, kde sa kladie dôraz na analýzu prvkov, ktoré sú samotným diskurzom produkované.

Sociálny konštruktivizmus môžeme označiť ako základné východisko pri konštruovaní kriticko-diskurzívnej platformy každého vedného odboru. „*Sociálny konštruktivizmus je teoretický rámec, ktorý predpokladá, že komunikácia/interakcia členov spoločnosti zohráva aktívnu úlohu pri vytváraní, stabilizácii a transformácii sociálnej reality.*“¹⁴ Kritika tézy o univerzálnom princípe či jedinej všeobímajúcej pravde je základom sociálneho konštruktivizmu i mnohých postmoderných filozofických smerov, ktoré konštruktivizmus

11 WODAK, Ruth – MEYER, Michael. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London – Thousand Oaks – New Delhi : SAGE Publications, 2001, s. 2.

12 Pre viac informácií o definovaní termínu diskurz pozri napríklad: ORGOŇOVÁ, Oľga – DOLNÍK, Juraj. *Používanie jazyka*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2010, 229 s. príp. DULEBOVÁ, Irina. Prístupy k definovaniu termínu diskurz v súčasnej ruskej a slovenskej jazykovede. In *Jazyk a kultúra*. roč. 2, č. 7, 2011.

13 CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 7.

14 CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 11.

utvárali. Pričom je nevyhnutné podotknúť, že sociálni konštruktivisti vo svojej väčšine nevyracajú jestvovanie reálneho sveta.¹⁵ Tvrdenie, že je to práve jazyk, ktorým reprodukuje vnímanie reality a zároveň ním danú realitu utvárame,¹⁶ nebude predmetom skúmania, avšak dôležité je poznamenať, že významy, ktoré prisudzujeme ľuďom, objektom či udalostiam bezprostredne ovplyvňujú naše ďalšie konanie.¹⁷

Diskurz

Jazyk (v každej forme) je znakom, ktorý má vzťah k realite. Pragmatický semiotik Charles Sandres Peirce vysvetľuje, že tento znak plní iba reprezentatívnu funkciu a teda o jednotlivých skutočnostiach len vypovedá. Žiadna výpoveď nám nesprostredkuje priamu skúsenosť s realitou, ale prostredníctvom jej štúdia z nej dokážeme získať diskurzívnu výpoveď. Text nie je tak len spleťou znakov, ale je to prejav diskurzu. Rozličné výpovede (resp. výpovedné formácie ako ich nazýva Ch. S. Peirce) utvárajú identitu konkrétneho diskurzu.¹⁸ Takto chápaný diskurz (ako komplex sociálnej reality pozostávajúci z konkrétnych výrokov, textov, mediálnych konštruktov, prejavov a pod. reprezentujúcich nami skúmanú tému) vymedzuje priestor, v ktorom sa o danej téme v určitom historickom období hovorí a tým sa podieľa i na smerovaní vtedajšej spoločenskej reality.

V súčasnosti vplyvom atraktívnosti pojmu diskurz došlo k jeho inflácii do každodennej komunikácie, kde často nahrádza termín diskusia, no vedecké počiatky používania tohto slova nachádzame vo viacerých podobách. Filologické, lingvistické a sociolingvistické prístupy ako ruský formalizmus, pražský štrukturalizmus či parížska semiotická škola sa

15 CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 17, 21.

16 Význam jazyka pri utváraní sociálnej reality tzv. jazyková relativita je spísaná autorom Benjaminom Whorfom, ktorý ju preukazuje prostredníctvom analýzy jazyka indiánskeho kmeňa Hopi, ktorej výsledkom je tvrdenie že newtonovské premenné ako priestor, čas a matéria nepochádzajú z našej intuície, ale z našej kultúry a jazyka. WHORF, Benjamin. *The relation of habitual thought and Behavior to Language*. [online] Dostupné na internete: <https://web.stanford.edu/dept/SUL/library/extra4/sloan/mousesite/Secondary/Whorfframe2.html> [cit. 13. 01. 2019]. (do slovenčiny preložila autorka)

17 Priamy súvis medzi nami prisúdeným významom a konaním rozoberá v publikácii *The Culture of Public Problems* na príklade alkoholizmu za volantom Joseph Gusfield. Pre viac informácií pozri: GUSFIELD, R. Joseph. *The Culture of Public Problems : Drinking-Driving and Symbolic Order*. Chicago : University of Chicago, 1980, 278 s.

18 Pojem diskurz môžeme chápať aj ako „...relatívne súdržný systém spoločensky produkovaných a reprodukováných označujúcich praktík a reprezentácií ako nimi dočasne fixovaných výsledkov, ktorý sa vyvíja v konkrétnom kultúrnom časopriestore v závislosti od materiálno-technologických a sociálno-inštitucionálnych podmienok v tesnej súvislosti so sociálnymi vzťahmi a praktikami.“ „Zväčša sa viaže na konkrétnu tematickú oblasť, súvisiacu s konkrétnym spoločenským konaním (sociálnymi praktikami) a tvorí tak paradigmu (rámeč) vedenia, komunikovania a konania v tejto oblasti.“ BOČÁK, Michal. Diskurz: neurčitá cesta kultúrnych, mediálnych a komunikačných štúdií do centra svojho záujmu. In *Kultura – média – komunikace* (Spektákl, mizející realita a (ne)bezpečí informací. Diskurs(y) o diskursu). 2009, roč. 1, č. 1, s. 117 – 146.; HALAMOVÁ, Martina. Fischlova kulturní propaganda v kontextu vládní exilové politiky v Londýne (1940 – 1945). In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 275.

zaoberali nástrojmi, postupmi a funkciou diskurzu, na ktoré nadviazala v 70. rokoch textová lingvistika analyzujúca kritériá textuálnosti. V takomto výskume vymedzovalo slovo diskurz napríklad označenie nadvetných celkov (Z.S. Harris), či alternatívu k označeniu textu (M. Stubbs) a pod.¹⁹

Prienik diskurzívnej analýzy do iného než lingvistického odboru zrealizoval Teun A. van Dijk, ktorý sa považuje za hlavného predstaviteľa psychologizujúceho prúdu vzniknutého v rámci kritickodiskurzívneho smeru diskurzívnej analýzy, ktorej ďalším významným predstaviteľom je Norman Fairclough, či autori viedenskej školy ako Ruth Wodak, Michael Meyer atď. Práve títo autori kladú „...dôraz aj na ontológiu diskurzu a funkciu, ktorú zohráva pri výstavbe kolektívnych systémov vedenia; snažia sa o uchopenie podmienok a efektov jeho fungovania vo sfére spoločnosti a politiky.“²⁰ V súvislosti s prekračovaním za hranice lingvistiky bola a dodnes je využívaná teória Michela Foucaulta, ktorá ako medzistupeň medzi lingvistickým a postštrukturalistickým chápaním diskurzu sa usiluje o prepojenie jazykovej praxe a sociálnej sféry s tézou o podmienenosti jazyka jeho históriou, spoločnosťou a kultúrou pričom tieto vzťahy sú recipročné.²¹

Michel Foucault definuje diskurz vo svojej širokej tvorbe viackrát, no v práci, kde sumarizuje metodológiu, ktorú dovtedy využíval s názvom Archeológia vedenia (1969) tvrdí, že diskurz nie je len súbor znakov, ale komplex praktík, ktoré systematicky konštruujú objekty, o ktorých hovoria – jednotlivé výpovede potom (ako najmenšiu časť diskurzu) môžeme chápať nie ako reprezentantov reality, ale jej vytvárajúcu silu. Vnímanie reality je podľa Foucaulta subjektívne a ohraničené aktuálnymi časopriestorovými, historickými hranicami, preto i dvojica autoriek Cingerová – Motyková odporúča použiť tzv. dokumentaristický prístup, kde sa udržíme „na rovine diskurzu samého.“²² Je to nevyhnutné na to, aby sme boli schopní zachytiť výpoveď v aktuálnom kontexte (keďže tá istá výpoveď môže mať v rôznych obdobiach inú podobu) – predmet skúmania potom M. Foucault nazýva podmienkou existencie resp. pravidlom formovania (skúmanej výpovede). O objektoch M. Foucault tvrdí, že musíme uvažovať ako o veciach, ktoré nemajú konštantné historické vymedzenie, ale v čase a priestore neustále menia svoju podobu. Zároveň špecifikoval ako sa výpovede podieľajú na formovaní pojmov a ako sa formujú stratégie diskurzu, kde za významné stanovil tzv. body ohybu diskurzu, ktoré predstavujú nulový bod, od ktorého sa ďalej odvíjajú rôzne koncepcie diskurznych podskupín. M. Foucault oddelil diskurz i od tzv. nediskurznej oblasti (ktorú definoval ako inštitúcie, politické a ekonomické udalosti, praktiky, procesy a pod.) a hranicu, ktorá prekrýva tieto oblasti nazval dispoziívom, čo sú jednotlivé diskurzne formácie, ktoré vzniknú preto, lebo reagujú na konkrétnu potrebu v danom historickom období. Rozhodujúcim elementom pri vytáraní

19 CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 32 – 33.

20 CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 34.

21 CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 32 – 34.

22 FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědení*. Praha: Herrmann & synové, 2002, s. 78.

diskurzu je i moc, ktorú M. Foucault chápe ako kreatívnu veličinu, pretože sa podieľa na formovaní vedenia i produkovaní pravdy, pričom pravda je potom záležitosťou diskurzu. Ako záverečné usmernenia M. Foucaulta vytýčila dvojica autoriek Cingerová – Motyková niekoľko bodov: je nevyhnutné reflektovať i neelitné, marginálne rozprávania; je potrebné formovať si archív pravidiel, ktoré ovplyvňujú výpovede v danom časopriestore; uvažovať o moci abstraktne; pýtať sa otázku ako a nie čo a prečo; skúmať to, o čom sa mlčí; spochybňovať prirodzené veci a javy; reflektovať svoju pozíciu vo výskume a vyvarovať sa komentovania.²³

Michel Foucault vniesol do problematiky diskurzu ako priestoru vymedzujúceho určitú sociálnu realitu i režim pravdy a v tejto súvislosti chápe diskurz ako systém schopný produkovať a rozširovať určitú verziu rozprávania ako dominantnú, rovnako ako i limitovať a diskreditovať to, čo pokladá za nepravdivé resp. nevhodné. Spomenutý režim pravdy zavedený M. Foucaultom je vytváraný prostredníctvom inštitucionálnych mechanizmov, ktoré sú založené na vzájomnom vzťahu medzi sprostredkovanou informáciou a mocou (tzn. aktuálne pôsobiaci elitami²⁴ v danom čase a priestore). Význam využitia CDA pri písaní o problematike propagandy potvrdzuje i M. Foucault tvrdením, že podstatou CDA nie je pátranie po pravde, ale štúdium toho, čo je za pravdivé považované v daný okamih. „...neexistuje žiadna moc bez súhlasne ustanoveného vedenia a ani žiadne vedenie, ktoré nepredpokladá a nevytvára zároveň mocenské vzťahy.“²⁵

Essexskej škole diskurzívnej analýzy sa nebudeme venovať do hĺbky. Tento smer sa vyznačuje všeobjímajúcim chápaním diskurzu, kde nerozlišuje diskurzívnu a nediskurzívnu oblasť, čo ho uspôsobuje na efektívnu analýzu rôznych druhov konfliktov ako predvolebná kampaň, či medzinárodný problém. Kritická diskurzívna analýza (CDA) sa naopak vyznačuje oddeľovaním spomenutých dvoch dimenzií, pričom sa sústreďuje najmä na texty, ktoré sú tu chápané v širšom slova zmysle a zahrňujú nielen hovorenú, ale i písanú a vizuálnu komunikáciu.²⁶ Toto rozdelenie predurčuje CDA na efektívny interdisciplinárny výskum. Autorky Cingerová – Motyková výstižne zhrnuli základné tézy CDA do ôsmich bodov (pozri obrázok 1, *Základné tézy CDA*).

23 FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědení*. Praha : Herrmann & synové, 2002, s. 66 – 68, 78 – 79, 126.; CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 35 – 53.

24 Elita v zmysle osôb, spoločenských skupín zaujímajúcich v určitom systéme vedúcu alebo inak dôležitú pozíciu a to na základe vlastných osobných alebo profesionálnych kvalít či sociálneho statusu. FTOREK, Jozef. *Public relations a politika : Kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem*. Praha : Grada, 2010, s. 15.

25 HALL, Stuart. Foucault: Power, Knowledge and Discourse. In WETHERELL, Margaret – TAYLOR, Stephanie – YATES, Simeon eds. *Discourse, Theory and Practice*. London : Sage publications, 2001, s. 76. (do slovenčiny preložila autorka)

26 CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 58, 72.

Za základné tézy CDA možno považovať nasledovné:¹⁹¹

1. CDA sa zaoberá sociálnymi problémami. Ide jej o lingvistický charakter sociálnych a kultúrnych procesov a štruktúr.
2. Vzťahy moci majú diskurzívnu povahu. CDA skúma moc vo vnútri diskurzov ako aj moc nad diskurzami.
3. Spoločnosť a kultúra sú k diskurzu v dialektickom vzťahu: diskurz ich tvorí a ony tvoria diskurz.
4. Jazyková prax môže byť ideologicky zafarbená, preto je dôležité skúmať recepciu textov, interpretácie a sociálne efekty.
5. Diskurzívny sú historické, treba ich chápať v určitom kontexte, nie sú však iba včlenené do určitej kultúry, ideológie a historických súvislostí, treba ich chápať aj intertextuálne vo vzťahu k iným diskurzom.
6. Vzťah spoločnosti a textu nie je priamy, je sprostredkovaný.
7. Diskurzívna analýza interpretuje a vysvetľuje, jej interpretácie sú vždy dynamické a otvorené novým informáciám.
8. Diskurz je formou sociálneho konania, CDA je sociálnovedne orientovaný prístup v rámci DA.

Obrázok 1 – Základné tézy CDA.²⁷

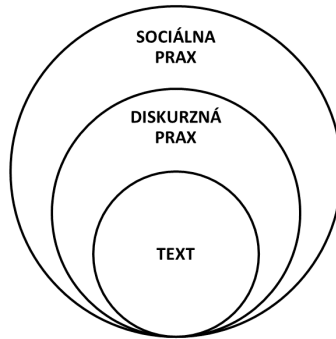
Analýzu CDA môžeme realizovať podľa významného predstaviteľa tohto metodologického prístupu Normana Fairclougha, ktorého škola vznikala v 70. rokoch minulého storočia na základe Foucaultových myšlienok a ideí neomarxistického charakteru (Louis Althusser – frankfurtská škola). Táto koncepcia CDA sa pokladá za najprepracovanejšiu.²⁸ Podstatou Faircloughovho prístupu je, že prepájal textové štruktúry a spoločenský kontext, čo je v prípade štúdia a analýzy propagandy nevyhnutné. Takáto analýza „... poukazuje na určité jazykové prostriedky, diskurzívne stratégie alebo celkový styl diskurzu, aby tak zkoumaný diskurz ‚demystifikovala‘ a odhalila v ňom zakódované ideologie. Zaujímá sa o mocenské štruktúry, projevy dominance a hegemonizmu alebo zneužívaní moci v rôznych politických a spoločenských situáciách – tedy o vše, čo diskurzu pomáha recipienty textu diskriminovať či jimi manipulovať.“²⁹ Texty a výpovede sprostredkujú spoločnosti podľa Fairclougha význam, ktorý plní funkciu média a dokáže ovplyvňovať

27 CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 77.

28 MIESSLER, Jan. *Kritická diskurzívna analýza (CDA) a veľké množstvá masmediálnych textů*. s. 118 – 119. [online] Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bocak1/subor/14.pdf> [cit. 18. 01. 2019].

29 DUFKA, Tomáš. Jazyk protirevoluční propagandy (kritická analýza diskurzu česky psaných tiskovin v době Francouzské revoluce). In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 241.

myslenie a konanie spoločnosti.³⁰ Fairclough rozlišoval tri dimenzie kritickej diskurzívnej analýzy tzv. trojdimenzionálny model (pozri obrázok 2, *Trojdimenzinálny model CDA podľa N. Fairclougha*). Prvá je podobne ako sociálno-psychologická diskurzívna analýza

Obrázok 2 – *Trojdimenzinálny model CDA podľa N. Fairclougha.*³¹

založená na detailnej analýze textu. Ďalej je to analýza diskurzívna, teda významotvorná, ktorá vníma analyzovaný problém v širšom historicko-spoločenskom kontexte (pravidlá diskurzu) a posledná je dimenzia, ktorá spája analýzu a spoločenskú prax a jej objektom je vzťah diskurzívnej analýzy s mocou.³² Mocenské štruktúry sa v konkrétnych spoločensko-politických situáciách usilujú o rozširovanie svojej konceptualizácie reality, tzn. o sprostredkovanie svojho diskurzu, ktorý následne tvarujú podľa svojich požiadaviek, čím ovplyvňujú masy a ich predstavu o realite a následne i ich konanie.³³ Fairclough definoval diskurz v politickej rovine v súvislosti s fenoménom moci „... *nie je len dejiskom boja o moc, ale tiež predmetom stávkou v boji o moc...*“³⁴ Prostredníka medzi analyzovaným textom a spoločenskou situáciou tvorí podľa Fairclougha tzv. rád

30 BENEŠ, Vít. Diskurzívna analýza. In. DRULÁK, Petr (ed.). *Jak zkoumat politiku : kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha : Portál, 2008, s. 95.

31 BENEŠ, Vít. Diskurzívna analýza. In. DRULÁK, Petr (ed.). *Jak zkoumat politiku : kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha : Portál, 2008, s. 102.

32 BENEŠ, Vít. Diskurzívna analýza. In. DRULÁK, Petr (ed.). *Jak zkoumat politiku : kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha : Portál, 2008, s. 102.

33 BOČÁK, Michal. Diskurz: neurčitá cesta kulturních, mediálních a komunikačních študií do centra svojho záujmu. In *Kultura – média – komunikace* (Spektákl, mizející realita a (ne)bezpečí informací. Diskurs(y) o diskursu). 2009, roč. 1, č. 1, s. 117 – 146.

34 FAIRCLOUGH, Norman. *Discourse and Social Change*. Cambridge : Polity Press, 1992, s. 67. (do slovenčiny preložila autorka)

diskurzu,³⁵ ktorý má podobu sociálnej siete určujúcej čo a akým spôsobom sa k verejnosti³⁶ prostredníctvom textov dostane a čo nie. Rád diskurzu sa skladá zo žánrov (zaužívané spôsoby jednanja – *ways of acting*), diskurzov (zaužívané spôsoby zobrazovania – *ways of representing*) a štýlov (zaužívané spôsoby existencie – *way of being*, alebo používanie jazyka pre účely osobitnej sebaidentifikácie – *self-identifying*).³⁷ V súlade s týmto prístupom je mimoriadne významné pri využívaní tejto metódy ponechať samostatný priestor historickému kontextu a okolnostiam priebehu danej historickej udalosti (jej iniciátorov, a nástroje jej sprostredkovania – rád diskurzu verejnosti).

Medzi dve základné dimenzie analýzy textu radí Fairclough text a kontext, pričom rovina kontextu, v ktorom sa diskurz odohráva, autor a tvrdí, že diskurz zohráva konštituujúcu silu utvárajúcu kontext ale i sám je ním konštituovaný. V procese analýzy diskurz je potrebné vyextrahovať buď na základe problematiky (napr. diskurz o propagande výmeny obyvateľstva), alebo konkrétnej spoločenskej praxe (politický, cirkevný diskurz a pod.) diskurz, ktorý bude predmetom skúmania. Toto vymedzenie je dôležité zo štyroch dôvodov:

1. intertextualita a teda rekontextualizácia ustálených textov, predstáv, ideí, udalostí v čase a priestore prípadne vo výpovediach jednotlivých aktérov;
2. interdiskurzivita a teda heterogenita textov, v rámci ktorej môže dôjsť buď k marketizácii, čo predstavuje presun textov do komerčného priestoru, alebo konverzacionalizácii diskurzu, kedy dochádza k regresu diskurzu do neformálnejšieho prostredia;
3. pravidlá sféry, v ktorej sa aktéri diskurzu pohybujú;
4. umožňuje zistiť, ako sa konkrétna príbehová línia dostáva do jednotlivých diškurzov spoločenskej praxe a získava autoritatívne postavenie.³⁸

---

35 Pojem rád diskurzu prebral Fairclough od Michela Foucaulta, ktorý ho používal ako zastrešujúci názov pre rad využívaných diskurzívnych praktík. Okrem toho Foucault rozlišoval aj tzv. diskurzívnu formáciu – konkrétne videnie sveta, ktoré je v jeho diele opisované bezprostredne v spojitosti s mocenskými štruktúrami. BOČÁK, Michal. Diskurz: neurčitá cesta kultúrálnej, mediálnej a komunikačných štúdií do centra svojho záujmu. In *Kultura – média – komunikace* (Spektákl, mizející realita a (ne) bezpečí informací. Diskurs(y) o diskursu). 2009, roč. 1, č. 1, s. 117 – 146.

36 Verejnosť chápe J. Ftorek ako skupinu osôb s konkrétnym záujmom o spoločenské dianie pričom sa tieto skupiny vymedzujú k určitej spoločenskej téme alebo problému. Verejnosť v publikácii chápeme v širšom slova zmysle, ako skupinu osôb v rámci určitého celku (napríklad národu, alebo viacerých národov), pre ktorú sú špecifické rozdielne názory na spoločensko-politické dianie, preto je v záujme politických elít osloviť a presvedčiť čo najväčší počet ľudí z verejnosti s cieľom zabezpečenia si čo najväčšej podpory pre svoje riadenie a rozhodnutia. FTOREK, Jozef. *Public relations a politika* : Kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem. Praha : Grada, 2010, s. 18.

37 DUFKA, Tomáš. Jazyk protirevoluční propagandy (kritická analýza diskurzu česky psaných tiskovin v době Francouzské revoluce). In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 241 – 242.

38 CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 85 – 86.; SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediálny text*. Praha : Karolinum, 2015, s. 33.

CDA v historickom výskume

V rámci výskumu je nevyhnutné využiť konkrétny postup CDA. Možností pri realizácii historického výskumu je viacero. Viedenská škola na čele s Ruth Wodak a Martinom Reisiglom predstavujú tri dimenzie nástrojov analýzy: 1. identifikácia konkrétnej témy, jej súvislostí a ich následné kategorizovanie, vyvodenie záverov a správnej argumentácie; 2. diskurzívne stratégie a spôsob argumentovania; 3. analýza použitých jazykových prostriedkov. Diskurzívne stratégie sa pri využití tohto postupu izolujú využitím otázok týkajúcich sa pomenovania osôb, objektov, udalostí v diskurze, identifikovaním črt a charakteristík, ktoré sú daným objektom alebo osobám pripisované, aké argumenty a z akej perspektívy sú využívané a do akej miery sú tieto tvrdenia typické (graduujú? uvoľňujú sa?). Nadväzujú na spomenuté otázky príslušníci viedenskej školy pomenovali päť diskurzívnych stratégií, v rámci ktorých je možné v diskurze diferencovať kolektívny subjekt MY od negatívne prezentovaného kolektívneho subjektu ONI – nominačné stratégie (nálepkovanie), predikačné stratégie (pripisovanie vlastností), argumentačné stratégie (spôsob ako sú konštruované argumenty a fungovanie logických klamov), pozicionovanie vysielateľa správy a modifikácia ilokučnej sily jednotlivých výpovedí.³⁹

Efektívny postup kritickej diskurzívnej analýzy predostreli i predstavitelia Duisburskej školy diskurzívnej analýzy (duisburský Inštitút pre výskum jazyka a spoločnosti) pod taktovkou Sigmunda Jägra, ktorí neopomenuli analyzovať i kontext a grafickú úpravu textov keď navrhli dve analýzy: štruktúrnu a minucióznu. Štruktúrna analýza pozostáva z identifikovania ukotvenia skúmaného média, charakteristiky skúmaného časového rámca, prehľadu príslušných článkov pre daný diskurzívny reťazec, analýzy diskurzívnych udalostí a frekvencií výskytu analyzovaných udalostí vo verejnom priestore a určenia pozície daného média v diskurze. Minuciózna analýza pozostáva zo skúmania tzv. diskurzívnych fragmentov, napríklad konkrétneho článku, ktorý najlepšie reprezentuje diskurzívny reťazec. Analýza sa v tomto prípade zameriava na kontext, úpravu článku, jazykovo-rétorické prostriedky, ideologický obsah a posolstvo.⁴⁰ Koncept CDA podľa S. Jägra môžeme prirovnať ku kľbku. Podobné časti diskurzu sú podľa neho prepojené, vzájomne sa ovplyvňujú, a tak vytvárajú akési diskurzívne vlákna, ktoré sa prepletú, čím je ich možné sledovať v niekoľkých rovinách (politická úroveň, každodenná komunikácia, mediálna sféra a pod.). Jednotlivé vlákna sú spojené tzv. diskurzívnymi uzlami, ktoré predstavujú zlomové udalosti v dejinách.⁴¹ Štruktúrnym komponentom diskurzu sú i kolektívne symboly, ktoré Sigfried Jäger definuje ako repertoár obrazov, ktoré majú v diskurze funkciu „tmelu“ – prepájajú

39 CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 88 – 98.

40 CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 99 – 100.

41 DOMNITZ, Christian. *Zápas o Benešovy dekrety před vstupem do Evropské unie* : Diskuse v Evropském parlamentu a v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR v letech 2002 – 2003. Praha : Dokořán, 2007, s. 21.

skúmanú realitu. Takými to kolektívnymi symbolmi môžu byť okrem pojmov, osôb aj udalostí.⁴²

Medzi najvýznamnejších predstaviteľov CDA patrí Teun van Dijk, ktorý túto metódu označuje za najviac využívaný prístup v realizácii semiotickej, lingvistickej alebo diskurzívnej analýzy.⁴³ Prínosom T. van Dijka je jeho multidisciplinárny prístup a zohľadnenie kognitívneho aspektu, pričom hovorí o trojuholníku diskurz – kognícia – spoločnosť. Kognitívny aspekt v Dijkovom poňatí predstavujú mentálne reprezentácie používateľov jazyka, kolektívne vedenie, ideológia, presvedčenia a pod – preto uprednostňuje názov CDS, Critical Discourse Studies, čo naznačuje, že nejde len o metódu, ale o vednú disciplínu, ktorá v sebe integruje viacero typov analyzovania. T. van Dijk je predstaviteľom problémovo orientovanej analýzy pričom tvrdí, že diskurz reprodukuje sociálnu dominanciu konkrétnej skupiny ľudí nad inými skupinami. Moc má podľa T. van Dijka reštriktívnu povahu a v rámci jej zneužitia pripúšťa možnosť, že niektoré formy textov môžu produkovať sociálnu nespravodlivosť. Úlohou analytikov je preto podľa neho na základe individuálneho etického postoja a znalosti pre daný časopriestor adekvátnych noriem a právneho poriadku vysvetliť konštruovanie tejto nespravodlivosti a bojovať proti nej.⁴⁴

V súvislosti s analýzou ideológií vytýčil Teun van Dijk tzv. ideologický štvorec, v rámci ktorého navrhol postup ako analyzovať polarizáciu spoločnosti na dve dimenzie my – oni. Ideologický štvorec spočíva v zdôraznení NAŠICH dobrých atribútov, zdôraznení ICH zlých atribútov, nezdôraznení NAŠICH zlých atribútov a v nezdôraznení ICH dobrých atribútov.⁴⁵

V 20. storočí patrili medzi základné metodologické diskurzívne prístupy skúmania jednotlivých výpovedí a vzťahov medzi štruktúrami riadenia a jednotlivcami dva smery. Prvým bol štrukturalizmus, ktorý sa primárne orientoval na jazyk ako na symbolický systém bez bližšej analýzy kontextu. A druhým bola funkcionalistická metóda, ktorá si stanovila za cieľ skúmať zámer, funkciu diskurzu. Predmety skúmania týchto dvoch smerov by sa dali zjednodušene nahradiť dvojicou text – kontext. Keďže ani jedna zo spomenutých metód neprihliadala na význam diskurzu a neanalyzovala diskurz komplexne, prišiel švajčiarsky historik, profesor Philipp Sarasin, v 60. – 70. rokoch 20. storočia s novým prístupom k štúdiu kultúrnych dejín, ktorý nazval postštrukturalistická diskurzívna analýza. „*To znamená, že kultúra je v tomto pojetí treba rozumieť jako komplexnímu objektu, jako klubku propojených a vzájemně se obepínajících vláken. Právě tento obraz dokládá, proč se základní metodou nových kulturních dějin stala diskurzivní analýza; toto klubko zamotaných*

42 BRENNER, Christiane. *Mezi východem a západem* : České politické diskurzy 1945 – 1948. Praha : Argo, 2015, s. 16 – 17.

43 WODAK, Ruth – MEYER, Michael. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London – Thousand Oaks – New Delhi : SAGE Publications, 2001, s. 2.

44 CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 105 – 107.

45 MAZID, M. Bahaa-eddin. *CDA and PDA Made Simple* : Language, Ideology and Power in Politics and Media. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2014, s. 40.

*vláken není totiž ničím jiným než souborem diskursů.*⁴⁶ Pre historikov je nenahraditeľný i proces historickej diskurzívnej analýzy od Achima Landwehra, nemeckého historika, ktorého podstatou je fiktívna povaha teórie „objektívnej“ minulosti a úlohou historiografie je tu minulosť na základe získaných faktov interpretovať a vytvárať. Postup diskurzívneho skúmania A. Landwehra prekonáva pôvodne Foucaultov koncept vyznačujúci sa snahou nájsť hlavný zámer aktérov resp. elít skrývajúci sa za jednotlivými výpoveďami (textami, predslovmi a prejavmi, organizovanými akciami a pod.). Pre A. Landwehra nie je prioritou výskumu zámer výpovede, ale považuje samotnú výpoveď za svoj hlavný predmet skúmania. Takýmto skúmaním výpovede postupne Landwehr rekonštruuje diskurz, ktorý prepája s konkrétnou inštitúciou. Metodický postup A. Landwehra pozostáva zo štyroch bodov:

1. tzv. vytvorenie výskumného súboru k analyzovanej problematike;
2. rozbor kontextu – prepojenie výskumného súboru so spoločensko-politickým kontextom a vymedzenie mocenských vzťahov (kontext analyzuje cez štyri roviny: situačnú: kto, kde čo robí?, mediálnu: aké médium to šíri?, inštitucionálnu: ktoré politické a spoločenské inštitúcie sú do toho zapojené? a historickú: posúdenie celkovej spoločenskej situácie);
3. rozbor výpovedí deliaci sa na mikro a makroštruktúru (mikroštruktúra analyzuje charakter a skladbu výpovede, napr. výber slov a makroštruktúra sa zameriava na významovú rovinu výpovede napr. aká je téma);
4. interpretácia, ktorú A. Landwehr nazýva diskurzívnu analýzou, ide o celkový sumár zistených informácií, ich vyhodnotenie a charakteristiku povahy skúmaného diskurzu.

Metodika A. Landwehra nie je podmienená realizáciou všetkých štyroch bodov. Je možné aplikovať i jeden krok na konkrétny problém.⁴⁷

STAV SPRACOVANIA PROBLEMATIKY

Cieľom publikácie je poukázať na propagandu realizovanú československými orgánmi po druhej svetovej vojne, za účelom motivovať na prihlásenie na výmenu obyvateľstva čo najväčší počet Slovákov v Maďarsku. Vzhľadom na vytýčený cieľ vychádzajú publikované informácie z archívneho výskumu, ktorý je doplnený o literatúru zaoberajúcu sa priebehom výmeny obyvateľstva, činnosťou orgánov poverených propagandou, priebehom agitácie slovenskej menšiny v Maďarsku a priebehom propagandy v Československu. Z dôvodu komplexnosti je v publikácii špecifikovaný i využívaný základný terminologický aparát.

46 DOMNITZ, Christian. *Zápas o Benešovy dekrety před vstupem do Evropské unie* : Diskuse v Evropském parlamentu a v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR v letech 2002 – 2003. Praha : Dokořán, 2007, s. 17.

47 DOMNITZ, Christian. *Zápas o Benešovy dekrety před vstupem do Evropské unie* : Diskuse v Evropském parlamentu a v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR v letech 2002 – 2003. Praha : Dokořán, 2007, s. 16 – 20.

Stav spracovania v literatúre

Výmenou obyvateľstva ako témou historického diskurzu sa začala historiografia zaoberať už od 60. rokov 20. storočia. Najviac publikácií venovaných danej problematike vzniklo najmä po roku 1989, týkali sa predovšetkým politického pozadia výmeny obyvateľstva a spôsobu jej realizácie.⁴⁸

K výmene obyvateľstva sa po roku 1989 bolo vydaných niekoľko publikácií z pier historikov, etnológov, kulturológov, sociológov a jazykovedcov. Samotná propaganda je však spracovaná len parciálne, ako súčasť širšieho kontextu výmeny obyvateľstva v rôznych monografiách, príspevkoch v zborníkoch a štúdiách.

Historický priebeh migrácií Slovákov, ich kultúrny život, zmenu identity a spôsobu života rozoberá vo svojich knihách etnograf Ján Botík, ktorý tak spracoval život zahraničných Slovákov nielen v Maďarsku, ale aj Rumunsku, Srbsku a Bulharsku.⁴⁹ Okrem iného sa Botík zaoberal aj otázkou etnicity a etnickej identity zahraničných Slovákov a multietnickým charakterom Slovenska.⁵⁰ Historický vývoj do začatia výmeny obyvateľstva, dokumentujúci osudy zahraničných Slovákov ako dôležitej súčasti dejín slovenského národa, boli dlho súhrnne spracované len v monografii Jána Siráckeho *Slováci vo svete*⁵¹ a v jeho *predchádzajúcom diele zaoberajúcom sa príčinami a priebehom osídľovania južných častí Uhorska Dlhé hľadanie domova*.⁵² Kultúrne dedičstvo spracoval Ján Sirácky spolu s Františkom Bielikom a Claudom Balážom v publikácii *Zahraniční Slováci a národné kultúrne dedičstvo*.⁵³ Z maďarských autorov sa okrem iných dejinám Slovákov v Maďarsku venovali napríklad László Szarka, Árpád Popély a situáciu pred výmenou obyvateľstva analyzoval Loránt Tilkovszky,⁵⁴ ktorý na základe správ vládneho komisára spracoval inšpekcie v slovenských obciach v Maďarsku z národnostného pohľadu. V roku 2012 vyšla k problematike života dolnozemskej Slovákov do výmeny obyvateľstva kniha Miroslava

---

48 POPÉLY, Árpád. Plány na vysídlenie maďarského obyvateľstva v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. In *FÓRUM spoločenskovedná revue*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 47.

49 BOTÍK, Ján. *Dolnozemskí Slováci* : Tri storočia vysťahoveckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, 335 s.

50 BOTÍK, Ján. *Etnická história Slovenska* : K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov. Bratislava : Lúč, 2007, 228 s.; BOTÍK, Ján. *Dolnozemskí Slováci* : Tri storočia vysťahoveckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, 272 s.

51 SIRÁCKY, Ján a kol. *Slováci vo svete*. Martin : Matica slovenská, 1980, 304 s.

52 SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. Martin : Matica slovenská, 1985, 532 s.; SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova 2*. (prepracované a doplnené). Martin : Matica slovenská, 2002, 424 s.

53 BIELIK, František – SIRÁCKY, Ján – BALÁŽ, Claude. *Zahraniční Slováci a národné kultúrne dedičstvo*. Martin : Matica slovenská, 1984, 316 s.

54 TILKOVZSKY, Loránt. *K dejinám Slovákov v Maďarsku 1919 – 1945 (Správy vládneho komisára a iné hlásenia. Pramene o inšpekciách slovenských obcí z hľadiska národnostnej politiky)*. Bratislava : SKSI Slovakia Plus, 1996, 122 s.

Kmeťa *Krátke dejiny dolnozemsých Slovákov*,⁵⁵ ktorej cieľom nie je komplexné mapovanie problematiky, ale predstavenie dejín dolnozemsých Slovákov od ich príchodu na Dolnú zem na konci 17. storočia po rok 1945. Historiografiu dolnozemsých Slovákov rozoberá autor aj v knihách *Historiografia dolnozemsých Slovákov v 19. storočí*⁵⁶ a *Historiografia dolnozemsých Slovákov v prvej polovici 20. storočia*.⁵⁷ Slovenskú otázku v maďarskej zahraničnej politike od rozpadu Uhorska cez prvú svetovú vojnu až do roku 1921 rozoberá vo svojej knihe Miroslav Michela.⁵⁸ O kultúre, spoločenstve a osudoch dolnozemsých Slovákov píše i Anna Divičanová,⁵⁹ Michal Harpán⁶⁰ a zmienky o živote slovenskej menšiny za hranicami vlasti môžeme nájsť aj v knihách Branislava Varsika.⁶¹ Okrem spomenutých diel vyšlo, či už z maďarskej alebo slovenskej strany, k problematike života Slovákov v Maďarsku niekoľko zborníkov (hlavne pri príležitosti rôznych jubileí), ktoré ponúkajú pestrý pohľad na problematiku spracovanú cez jednotlivé výskumné témy (problematika identity, kultúry Slovákov v Maďarsku, pamäte, národného povedomia a pod.).⁶² Množstvo zaujímavých štúdií je možné nájsť k výmene obyvateľstva v ročenke *Slováci v zahraničí*.

55 KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny dolnozemsých Slovákov 1*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, 383 s.

56 KMEŤ, Miroslav. *Historiografia dolnozemsých Slovákov v 19. storočí*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010, 306 s.

57 KMEŤ, Miroslav. *Historiografia dolnozemsých Slovákov v prvej polovici 20. storočia*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, 248 s.

58 MICHELA, Miroslav. *Pod heslom integrity : Slovenská otázka v politike Maďarska 1918 – 1921*. Bratislava : Kalligram, 2009, 272 s.

59 DIVIČANOVÁ, Anna. *State zo života Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku a Spoločnosť pre šírenie vedeckých poznatkov, 1985, 133 s.; DIVIČANOVÁ, Anna. *Jazyk, kultúra a spoločenstvo : Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku*. Békešská Čaba : Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku, 1999, 331 s.; DIVIČANOVÁ, Anna. *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku : materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : VÚSM, 2006, 543 s.; DIVIČANOVÁ, Anna. *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba : VÚSM, 2002, 533 s.; DIVIČANOVÁ, Anna – KRUPA, Ondrej. *Slováci v Maďarsku*. Budapešť : Press Publica, 1999, 128 s.

60 HARPÁN, Michal. *Zápas o identitu. O slovenskej dolnozemskej literatúre*. Nadlak – Bratislava : KVS Ivana Kraska a ESA, 2000, 240 s.

61 VARSIK, Branislav. *Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storočiach*. Bratislava : SUS, 1940, 90 s.; VARSIK, Branislav. *O čom mlčia archívy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1987, 224 s.

62 AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.). *Dolnozemsí Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, 280 s.; AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.). *Historické aspekty života dolnozemsých Slovákov*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2014, 380 s.; AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – PASCU, Bianca (eds.). *Svedectvá slovenského dolnozemsého bytia, aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, 314 s.; AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.). *V tvorivej symbióze medzi Dolnou zemou a Slovenskom*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2015, 312 s.; BALÁŽOVÁ, Eva – GRÁCOVÁ, Genovéva. *Slováci v Maďarsku : Zborník materiálov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou 30. 9. – 2. 10. 1992 Bratislava*. Martin :

Právnomu postaveniu národnostných menšín a transferov po druhej svetovej vojne v Československu sa venuje René Petráš, ktorého kniha *Menšiny v komunistickém Československu*⁶³ poskytuje obšírny exkurz sledovaním dlhodobých tendencií právneho postavenia menšín. Okrem právnych noriem R. Petráš vsádza národnostnú problematiku do európskeho rozmeru v knihe *Cizinci ve vlastní zemi*.⁶⁴ V publikácii, na ktorej spolupracoval s Janom Kuklíkom *Nadnárodní integrace v Evropě*⁶⁵ sa samostatná kapitola venuje integračným procesom po roku 1945. Zasadeniu výmeny obyvateľstva do európskych udalostí sa okrem iných venuje aj Andreas Wiedemann v knižnej publikácii svojej dizertačnej práce „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“ : Osídľovanie a proměna obyvateľstva bývalých Sudet 1945 – 1952,⁶⁶ ktorej ťažiskom je osídľovanie Sudet. Ďalším autorom sledujúcim migrácie v 20. storočí je Philipp Ther (*Temná strana národních států : Etnické čistky v moderní Evropě*),⁶⁷ jeho kniha sa venuje migráciám v 20. storočí, okrem iného aj výmene obyvateľstva. Kniha je prínosom pre lepšie pochopenie výmeny ako jedného z mnohých migračných prúdov Európy po druhej svetovej vojne, výhodou je aj terminologické

Matica slovenská, 1994, 402 s.; DIVIČANOVÁ, Anna – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.). *15 rokov Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba : VÚSM, 2005, 459 s.; DIVIČANOVÁ, Anna – TÓTH, Alexander Ján – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.). *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba : VÚSM, 2006, 544 s.; DIVIČANOVÁ, Anna – KREKOVIČOVÁ, Eva – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.). *V službách etnografie / A néprajztudomány szolgálatában / Zborník na počesť sedemdesiatin Ondreja Krupu*. Békešská Čaba – Bratislava : VÚSM, Ústav etnológie SAV, 2004, 584 s.; HAAN, Ľudovít – KMEŤ, Miroslav – PEČŇOVÁ, Edita. *Pamätihodnosti békeš-čabianske*. Békešská Čaba : Slovenské gymnázium, všeobecná škola a kolégium, Zväz Slovákov v Maďarsku, 1991, 176 s.; HAAN, Ľudovít – ZAJAC, Daniel – ŠTEFANKO, Ondrej. *Dejepis starého i nového Nadlaku, ktorý v polstoročnej jubilejnej slávnosti tamojšej evanjelickej a. v. cirkvi spísali a vydali...* Nadlak : DZSČR – Slávia a. s., 1994, 65 s.; HAAN, Ľudovít – ZAJAC, Daniel – ŠTEFANKO, Ondrej. *Dejepis starého i nového Nadlaku, ktorý v polstoročnej jubilejnej slávnosti tamojšej evanjelickej a. v. cirkvi spísali a vydali...* Nadlak : Ivan Krasko – ESA, 2006, 74 s.; KOVÁČOVÁ, Anna. *Identita, história a kultúra : Dejiny Slovákov na Dolnej zemi*. Békešská Čaba : VÚSM, 2011, 174 s.; KREKOVIČOVÁ, Eva – UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária (eds.). *Kontexty identity : Jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej*. Békešská Čaba : VÚSM, 2010, 554 s.; KREKOVIČOVÁ, Eva – KRUPA, Ondrej – ANDO, Juraj (eds.). *30 rokov vo výskumných táboroch / Jubilejné spomienky na prácu v teréne*. Békešská Čaba : VÚSM a Ústav etnológie SAV, 2008, 150 s.; PETŐCZ, Kálmán (eds.). *Slováci v Maďarsku : Zborník z medzinárodnej konferencie*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2008, 74 s.; ŠTEFANKO, Ondrej (ed.). *Úloha kultúry v zachovávaní národného povedomia detí a mládeže v menšinovom prostredí*. Nadlak : Vyd. Ivan Krasko, 2005, 142 s.; ŠUTAJ, Štefan – SZARKA, László (eds.). *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia / Regionális és nemzeti identitásformák a 18. – 20. századi magyar és a szlovak történelemben*. Prešov : Universum, 2007, 191 s.

63 PETRÁŠ, René. *Menšiny v komunistickém Československu*. Praha : VIP Books, 2007, 437 s.

64 PETRÁŠ, René. *Cizinci ve vlastní zemi* : Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě. Praha : Auditorium, 2012, 251 s.

65 KUKLÍK, Jan – PETRÁŠ, René. *Nadnárodní integrace v Evropě* : Příspěvek k aplikaci „principů“ E.F. Smidaka. Luzern-Praha : Havlíček, 2007, 238 s.

66 WIEDEMANN, Andreas. „*Pojď s námi budovat pohraničí!*“ : Osídľovanie a proměna obyvateľstva bývalých Sudet 1945 – 1952. Praha : Prostor, 2007, 472 s.

67 THER, Philipp. *Temná strana národních států* : Etnické čistky v moderní Evropě. Praha : Argo, 2017, 295 s.

ujasnenie si hlavného pojmu pre danú problematiku – etnických čistiek. Konfliktami a integráciami etnických menšín v stredoeurópskom priestore sa zaoberá Ivan Gabal a kolektív autorov v knihe *Etnické menšiny ve střední Evropě*,⁶⁸ kde sa okrem českej, nemeckej, poľskej menšiny a ostatných menšín v rámci Európskej únie rozoberá aj vzťah Slovákov a Maďarov od roku 1918 po 90. roky 20. storočia.

Európsky kontext problematiky československo-maďarských vzťahov je analyzovaný i v dielach Dagmar Čiernej-Lantayovej, s názvom *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938 – 1949*.⁶⁹ Autorka spracovala východiská, problémy a medzinárodné súvislosti, ktorým sa venuje aj v publikácii *Tradícia a dejiny : vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949)*.⁷⁰ Maďarský historik Ignác Romsics zaoberajúci sa dejinami 20. storočia napísal publikáciu o Parížskej zmluve⁷¹ po druhej svetovej vojne, ktorá zohrala v povojnových dejinách československo-maďarských vzťahov významnú úlohu. Kniha prezentuje povojnovú situáciu, vzťah Maďarska so susednými štátmi a komplexnú problematiku povojnovej politiky ovplyvňujúcej hranice a etnické zloženie štátov až po podpísanie Parížskej mierovej zmluvy. Problematike Parížskej mierovej zmluvy sa zo slovenských historikov venoval aj Štefan Šutaj vo svojej knihe *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva s Maďarskom*.⁷²

V roku 1969 vydal Juraj Zvara⁷³ knihu, v ktorej prvýkrát rozoberá situáciu maďarskej menšiny v Československu po druhej svetovej vojne. Tému spracoval na základe uznesení štátnych stranických orgánov. Vydanie knihy bolo prelomové, autor otvoril napísaním knihy nové otázky, ktorým sa dovtedy nikto nevenoval a zverejnil dovtedy nepublikované materiály. Na začiatku 80. rokov vyšli k povojnovej národnostnej politike prvé práce maďarských historikov (Sándor Balogh, Kálmán Janics). V roku 1990 vydal knihu Karel Kaplan s názvom *Pravda o Československu*,⁷⁴ ktorej prínosom bol pohľad na povojnové Československo už po páde komunistického režimu a kritika povojnovej národnostnej politiky. S K. Kaplanom spolupracoval Karel Jech na knihe *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945*.⁷⁵ Výmene obyvateľstva sa od 90. rokov intenzívne venuje aj slovenský historik Štefan Šutaj. Prvá jeho kniha týkajúca sa národnostnej problematiky, vydaná v roku 1991, mala názov *Reslovakizácia (Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II.*

68 GABAL, Ivan a kol. *Etnické menšiny ve Střední Evropě*. Praha : G plus G, 1999, 341 s.

69 ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938 – 1949*. Bratislava : Veda, 1992, 203 s.

70 ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Tradícia a dejiny : vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949)*. Bratislava : Historický ústav – TYPOSET Print, spol. s.r.o., 2009, 270 s.

71 ROMSICS, Ignác. *Parížska mierová zmluva z roku 1947*. Bratislava : Kalligram, 2008, 360 s.

72 ŠUTAJ, Štefan. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva s Maďarskom*. Prešov : Universum – EU, 2014, 402 s.

73 ZVARA, Juraj. *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava : EPOCH, 1969, 224 s.

74 KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945 – 1948*. Praha : Panorama, 1990, 245 s.

75 JECH, Karel – KAPLAN, Karel (eds.). *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945 : dokumenty*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 2002, 1066 s.

svetovej vojne).⁷⁶ Ďalej to bolo dielo s názvom *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*,⁷⁷ v ktorej sa ako historik zaoberajúci sa národnostnou problematikou prvýkrát po roku 1989 pokúsil o komplexný pohľad na postavenie maďarskej menšiny v rámci slovenskej historiografie, čím vytvoril nové rámce bádania. O opatreniach povojnových režimov voči maďarskej menšine píše v knihe „*Akcia Juh*“. *Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*,⁷⁸ ktorej predslov napísal Karel Kaplan a autor v nej prehľadne spracováva dovtedy nepovšimnutú problematiku akcie, prípravy na ňu a pokus o samotnú realizáciu. Pre lepšiu ilustráciu a prehľad je problematika doplnená i konkrétnymi archívnymi dokumentmi. Tému výmeny obyvateľstva spracováva aj kolektívna publikácia editovaná Š. Šutajom a Zlaticou Sáposovou *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*.⁷⁹ V 90. rokoch vyšli publikácie Katalin Vadkerty, slovenskej historičky maďarskej národnosti, ktorej trilógia (*Deportácie, Vnútná kolonizácia a výmena obyvateľstva, Reslovakizácia*)⁸⁰ sa venuje maďarskej otázke v Československu a poskytuje v nich bohatý faktografický materiál týkajúci sa povojnovej situácie, výmenu obyvateľstva nevynímajúc. Maďarskú problematiku v Československu analyzovali i autorky Soňa Gabzdilová, či Mária Ďurkovská.⁸¹ Významné sú k predmetnej téme i publikácie *Maďarská otázka v Česko-Slovensku 1944 – 1948*,⁸² *Zápas Slovákov v Maďarsku za národnostné práva (1945 – 1948)*,⁸³ *Výmena obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom (1947–1948)*,⁸⁴ autorom ktorých je Ján Bobák. K téme migrácií editovali publikáciu *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*⁸⁵ i Michal Šmigel' a Pavol Tišliar. Exkurz do kultúrnych dejín Slovákov v Maďarsku ponúka aj publikovaná dizertačná práca

76 ŠUTAJ, Štefan. *Reslovakizácia (Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne)*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1991, 67 s.

77 ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, 196 s.

78 ŠUTAJ, Štefan. „*Akcia Juh*“. *Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 1993, 84 s.

79 SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, 221 s.

80 VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, 863 s.

81 ĎURKOVSKÁ, Mária. Základné demografické charakteristiky maďarskej menšiny. In GABZDILOVÁ, Soňa a kol. *Vybrané aspekty postavenia maďarskej minority na Slovensku v rokoch 1918 – 1929*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2011, s. 21 – 47.; GABZDILOVÁ, Soňa a kol. *Vybrané aspekty postavenia maďarskej minority v materinskom jazyku*. In GABZDILOVÁ, Soňa a kol. *Vybrané aspekty postavenia maďarskej minority na Slovensku v rokoch 1918 – 1929*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2011, 124 – 147.

82 BOBÁK, Ján. *Maďarská otázka v Československu*. Martin : Matica slovenská, 1996, 199 s.

83 BOBÁK, Ján. *Zápas Slovákov v Maďarsku za národnostné práva (1945 – 1948)*. Bratislava : Kubko Goral, 1997, 56 s.

84 BOBÁK, Ján. *Výmena obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom (1947–1948)*. Bratislava : Kubko Goral, 1994, 51 s.

85 ŠMIGEL', Michal – TIŠLIAR, Pavol a kol. *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, 622 s.

historičky Soni Polónyovej.⁸⁶ K problematike etnicity a etnickej identity spomenieme aspoň knihu Viery Bačovej *Etnická identita a historické zmeny*,⁸⁷ dielo Jána Botíka *Etnická história Slovenska*⁸⁸ a zborník Anny Kováčovej *Identita, história a kultúra*.⁸⁹ Pamäťou na československo-maďarskú výmenu sa zaoberá zase etnologička Magdaléna Paríková vo svojej knihe *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48 : Etnokultúrne a sociálne procesy*.⁹⁰ Kniha je prínosom najmä vďaka sonde, ktorú autorka realizovala medzi presídlenými obyvateľmi a skúmala ich reflexiu vlasti a domova, znalosti slovenského jazyka, právne a majetkové pomery, sociálnu a profesijnú skladbu obyvateľstva atď. Činnosti Antifašistického frontu Slovanov ako jednej z najdôležitejších organizácií podieľajúcich sa na propagande výmeny obyvateľstva v Maďarsku sa parciálne venuje viacero autorov vo svojich článkoch a príspevkoch, ako predmet skúmania v samostatnej štúdii ju spracoval iba Miloš Momko⁹¹ a Ján Bobák zaoberajúci sa jeho činnosťou čiastočne aj po jeho transformácii na Zväz Slovanov v Maďarsku a neskôr na Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku.

Archívne pramene a periodiká

Fundamentálna časť publikácie sa zaoberá samotnou propagandou výmeny obyvateľstva, pričom koncepuálnou bázou pre spracovanie agitačnej činnosti je archívny výskum pozostávajúci zo štúdia dobových novín a časopisov a archívnych materiálov z fondov príslušných orgánov, ktoré sa podieľali na propagácii, propagande a realizácii výmeny obyvateľstva. Z množstva archívnych fondov môžeme materiály týkajúce sa problematiky výmeny obyvateľstva nájsť v Slovenskom národnom archíve v Bratislave (f. Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady (ÚP SNR), f. Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov (ÚP ZP), f. Československá presídľovacia komisia (ČSPK), f. Reslovakizačná komisia, f. Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska, f. Povereníctvo školstva a osvety atď.), ďalej v Archíve Matice slovenskej – depozit Krajinského múzea (f. Presídlenie, f. Československo – Krajanské vzťahy, f. Michal Francisci atď.), Archíve literatúry a umenia (Slovenská národná knižnica v Martine), Slovenskom filmovom ústave, či Archíve RTVS. Z maďarských archívov sme výskumnú činnosť realizovali v Archíve Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku v Békešskej Čabe, v Archíve magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára v Gyule, v Békéscsabai Evangélikus Gyülekezeti Levéltár v Békešskej Čabe a v Munkácsy Mihály Múzeu (Békeščaba).

86 POLÓNYOVÁ, Soňa. *Z kultúrnych dejín Slovákov v Maďarsku (1945 – 1990)*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2016, 178 s.

87 BAČOVÁ, Viera. *Etnická identita a historické zmeny : štúdia obyvateľov vybraných obcí Slovenska*. Bratislava : Veda, 1996, 198 s.

88 BOTÍK, Ján. *Etnická história Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2007, 228 s.

89 KOVÁČOVÁ, Anna. *Identita, história a kultúra : Dejiny Slovákov na Dolnej zemi*. Békešská Čaba : VÚSM, 2011, 174 s.

90 PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48 : Etnokultúrne a sociálne procesy*. Bratislava : STIMUL, 2001, 284 s.

91 MOMKO, Miloš. Antifašistický front Slovanov. In *FÓRUM spoločenskovedná revue*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 79 – 94.

Mimoriadny význam pre reflexiu problematiky propagandy a agitáciu obyvateľov majú i dobové periodiká. Pre analýzu propagandy výmeny obyvateľstva má nezastupiteľné miesto periodikum *Sloboda* (1946 – 1948), ktoré bolo vydávané v Budapešti Antifašistickým frontom Slovanov, organizácie združujúcej Slovákov v Maďarsku a popri Československej presídľovacej komisii druhej najvýznamnejšej agitačnej inštitúcie.

ZÁKLADNÉ TERMÍNY

Pojmy sú nenahraditeľným prostriedkom, pomocou ktorého dokážeme sprostredkovať a odovzdať si informácie a myšlienky. Súčasne je prevzatie pojmov či už z archívnych materiálov alebo sekundárnych prameňov v kontexte práce originálnym javom resp. interpretáciou samou o sebe. Terminologické vymedzenie je často zložitý proces vyžadujúci kritické myslenie a zručnosť práce s textom, aby sa predišlo jeho ideologickému podfarbeniu.

Propaganda

Propagácia vs propaganda

Jednoznačná diferenciácia termínov propagácia a propaganda je obtiažna, oba fenomény sa vzájomne prelínajú a ovplyvňujú. Rozdiel medzi propagáciou a propagandou je možné badať v charaktere zámeru. Každá propagácia môže byť propagandou, ak sa stane súčasťou zámernej kampane, s cieľom vyvolať určité konanie prostredníctvom zámerného ovplyvňovania postojov, názorov a presvedčení.⁹² Na rozdiel od toho môžeme propagáciu chápať len ako rozširovanie myšlienok a názorov.⁹³ „*Propagace je nadřazená reklamě a je často spojovaná s marketingem. V souvislosti s politikou se příliš neužívá. Primárně se snaží uvést něco nebo někoho ve známost. Jedná se o druh komunikace, jejímž cílem je ,na základě prodáváných informací ovlivňovat poznávací, motivační a rozhodovací procesy těch, na které chceme působit ve shodě s našimi záměry.*“⁹⁴ Propagačná kampaň je komplexná činnosť zahrňujúca plánovanie a prípravu, dobré znalosti prostriedkov a metód na dosiahnutie želaného efektu u čo najvyššieho počtu recipientov. Obdobný komplex procesov avšak s rozdielnym zámerom funguje i u propagandy a je nutné reflektovať ich pri štúdiu a analýze propagandistických mechanizmov.⁹⁵

Úlohou propagandy je vytvárať a rozširovať vybrané stereotypy, tendenčné informácie, vlastnosti a postoje etnických spoločenstiev v prospech cieľa. Na rozdiel od propagácie využíva propaganda manipulatívne metódy práce s informáciami, šablónovitosť a zveličovanie zásluh prezentovaného autora alebo informácie. Jej cieľom je vytvorenie ilúzie

92 CUNNINGHAM B., Stanley. *The Idea of Propaganda : A Reconstruction*. Westport : Greenwood Publishing Group, 2002, s. 51.

93 *Slovník cudzích slov*. Heslo: propagácia. [online] Dostupné na internete: <http://www.cudzieslova.sk/hladanie/propag%C3%A1cia> [cit. 24. 05. 2017].

94 VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha : Univerzita J. A. Komenského, 2011, s. 17.

95 VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha : Univerzita J. A. Komenského, 2011, s. 17.

prísne dichotomického sveta.⁹⁶ Slovanmi jedného z najznámejších propagandistov minulosti Josepha Goebbelsa⁹⁷ „*Nehovoríme, aby sme niečo povedali, ale aby naše slová boli účinné.*“⁹⁸ *je teda najdôležitejšie pre funkčnú propagandu, aby viedla k vytýčenému cieľu a nezáleží na tom, ako a prostredníctvom akých prostriedkov.*⁹⁹ *Popis princípov Goebbelsovej propagandy zrealizoval napríklad Leonard Doob, ktorý rozlíšil 19 bodov potrebných k zabezpečeniu efektivity propagandistického procesu.*¹⁰⁰

96 HETÉNYI, Martin. Propaganda v slovensko-maďarských vzťahoch v rokoch 1938 – 1945. In *Forum Historiae*. 2012, roč. 6, č. 2, s. 101.

97 Joseph Goebbels, Minister propagandy Tretej ríše vedenej Adolfom Hitlerom sa k moci dostal po volebnom víťazstve v roku 1932. Do úradu ho menoval A. Hitler s cieľom prevzatia kontroly nad školami, univerzitami, filmom, rozhlasom a pod. prostredníctvom premyslenej a organizovanej propagandy. *Holocaust Encyclopedia*. Heslo: Ministry of Propaganda and Public Enlightenment. [online] Dostupné na internete: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/ministry-of-propaganda-and-public-enlightenment> [cit. 21. 01. 2019].

98 ELLUL, Jacques. *Propaganda* : The Formation of Men's Attitudes. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. x. (do slovenčiny preložila autorka)

99 HETÉNYI, Martin. Propaganda v slovensko-maďarských vzťahoch v rokoch 1938 – 1945. In *Forum Historiae*. 2012, roč. 6, č. 2, s. 102.

- 100 1. Propagandisti musia mať prístup k informáciám o udalostiach a verejnej mienke.
2. Propagandu musí plánovať a vykonávať len jeden orgán:
  - a. Musí vydať všetky propagandistické smernice.
  - b. Musí vysvetľovať propagandistické smernice dôležitým úradníkom a zachovať ich morálku.
  - c. Musí dohliadať na činnosti iných agentúr, ktorých sa dotknú dôsledky propagandy.
3. Pri plánovaní tejto akcie je potrebné zvážiť propagandistické dôsledky akcie.
4. Propaganda musí ovplyvniť politiku a činnosť nepriateľa:
  - a. Potláčaním propagandisticky žiaduceho materiálu, ktorý môže poskytnúť nepriateľovi užitočné informácie.
  - b. Otvoreným šírením propagandy, ktorej obsah alebo spôsob zapríčini, že nepriateľ vyvodí požadované závery.
  - c. Vyprovokovať nepriateľa do odhaľovania dôležitých informácií o sebe samom.
  - d. Tým, že sa žiaden z odkazov na požadovanú nepriateľskú činnosť nezmieňuje o tejto činnosti.
5. Potrebné informácie pre implementovanie propagandistickej kampane do spoločnosti musia byť prístupné a jasné.
6. Pre vnímanie propagandistických procesov je nevyhnutné, aby propaganda vyvolávala záujem publika a na to sa musí prenášať prostredníctvom pozornosť-pútajúceho komunikačného média.
7. Pre potrebu dôveryhodnosti sa musí určiť, či propaganda by mala byť pravdivá alebo nepravdivá.
8. Účel, obsah a účinnosť nepriateľskej propagandy, sila a dôsledky propagandistického exponovania sa a povaha súčasných propagandistických kampaní podmieňuje, či by propaganda nepriateľa mala byť ignorovaná alebo vyvrátená.
9. Potreba dôveryhodnosti informácií, presvedčenie inteligencie a možné účinky propagandistickej komunikácie určujú, či by propagandistické materiály mali byť cenzurované.
10. Materiál z nepriateľskej propagandy môže byť použitý v operáciách, keď pomáha znižovať prestíž nepriateľa alebo podporuje propagandistov vlastný cieľ.
11. Je potrebné zvážiť použitie čiernej alebo bielej propagandy

Propaganda

Prvá dokumentácia termínu propaganda je zaznamenaná v bule pápeža Gregora XV. z roku 1622,¹⁰¹ ktorá ustanovila Kongregáciu pre evanjelizáciu národov s pôvodným názvom Propaganda fide resp. Svätá kongregácia pre šírenie viery (Sacra Congregatio de Propaganda Fide), od ktorej pochádza i pojem propaganda. Cieľom kongregácie bolo dohliadať na misijnú činnosť katolíckych predstaviteľov, ktorí mali za úlohu eliminovať reformačné snahy, preto je od tej doby pojem propaganda spájaný v protestantskom svete s negatívnymi konotáciami. V katolíckom priestore bol vtedy vnímaný stále pozitívne, situácia sa začala meniť so širším využitím termínu propaganda na začiatku 20. storočia v súvislosti s prvou svetovou vojnou a nastolením totalitných režimov, kedy došlo k systematickému vyžitiu propagandistickej praktiky vo veľkom meradle.¹⁰² Od vtedy sa

---

12. Propaganda môže uľahčiť lídrovi získať prestíž.

13. Propaganda musí byť starostlivo načasovaná:

a. Musí zasiahnuť publikum skôr ako konkurenčná propaganda.

b. Propagandistická kampaň musí začať v správnom momente.

c. Téma propagandy sa musí opakovať, no je potrebné ustrážiť jej efektivitu.

14. Propaganda musí označovať udalosti a ľudí výraznými frázami alebo sloganmi:

a. Musia vyvolávať požadované reakcie.

b. Musia byť ľahko zapamätateľné.

c. Musia sa používať znova a znova, ale iba vo vhodných situáciách.

d. Musia byť odolné voči bumerangovému efektu.

15. Propaganda musí zabrániť vzniku falošných nádejí.

16. Propaganda musí vytvoriť u publika optimálnu úroveň úzkosti:

a. Propaganda musí posilniť úzkosť týkajúcu sa následkov porážky.

b. Propaganda musí znižovať úzkosť (iná ako tá, ktorá sa týka následkov porážky), ktorá je príliš vysoká a ľudia ju nedokážu sami redukovať.

17. Propaganda musí u publika zmierniť vplyv frustrácie:

a. Musí predvídať vzniknutie neodvratných frustrácií.

b. Súčasťou propagandistickej perspektívy musí byť možnosť vzniku neodvratných frustrácií.

18. Propaganda musí ovládať a uľahčiť presuny agresie špecifikovaním cieľov nenávisťi.

19. Propaganda nemôže okamžite reagovať silným protiúderom, namiesto toho musí ponúknuť nejakú formu akcie alebo presmerovania príp. oboje. DOOB, W. Leonard. Goebbels' Principles of Propaganda. In *The Public Opinion Quarterly*. roč. 14, č. 3, 1950, s. 419 – 442. [online] Dostupné na internete: https://www.jstor.org/stable/2745999?seq=1#metadata_info_tab_contents [cit. 16. 01. 2019]. (do slovenčiny preložila autorka)

101 Bula mala názov *Inscrutabili Divinae Providentiae Arcano*, čo by sme mohli pomocou slovníka preložiť ako *Nevyspytateľné tajomstvo prozreteľnosti*. Podrobnejšie o bule a okolnostiach jej vzniku a následkoch píše napríklad: PRENDERGAST, T. Maria – PRENDERGAST, A. Thomas. The Invention of Propaganda : A Critical Commentary on and Translation of *Inscrutabili Divinae Providentiae Arcano*. In AUERBACH, Jonathan – CASTRONOVO, Russ. *Propaganda studies*. New York : Oxford University Press, 2013, s. 19 – 27.

102 JIRÁK, Ján – KÖPPOVÁ, Barbara. *Médiá a spoločnosť*. Praha : Portál, 2007, s. 156 – 157.; PRATKANIS, R. Anthony – ARONSON, Elliot. *Age of Propaganda : The Everyday Use and Abuse of Persuasion*. New York : Henry Holt and Company, LLC, 2001, s. 8.; WALTON, Douglas. What is propaganda, and what exactly is wrong with it? In *Public Affairs Quarterly*. roč. 11, č. 4, 1997, s. 383 – 384.; BERNAYS, L. Edward. *Propaganda*. London : Routledge, 1928, s. 20.

tento pojem v širokej verejnosti chápe v prevažnej miere negatívne a v odborných kruhoch sa začali viesť diskusie a polemiky o jeho možnej etickej neutralite.¹⁰³ Založenie Výboru pre verejné informácie administráciou Woodrowa Wilsona¹⁰⁴ považujeme za prvú modernú vládou založenú propagandistickú organizáciu, ktorá počas šiestich mesiacov dokázala „...obrátiť pôvodne pacifistickú spoločnosť na hysterickú po vojne túžiacu štvanicu s cieľom zničiť každého Nemca...“¹⁰⁵ Prekvapivým momentom tejto akcie bola participácia intelektuálnej spoločnosti. I po prvej svetovej vojne sa vo svetovom meradle s propagandistickými tendenciami pokračovalo. Dôkazom je napríklad využitie propagandistických techník pri tzv. Červenom strachu (Red Scare).¹⁰⁶ Prvá fáza Červeného strachu vznikla bezprostredne po prvej svetovej vojne v americkom prostredí a súvisela so sledovaním bolševického hnutia a Veľkej októbrovej revolúcie v roku 1917, druhá vlna zasiahla po druhej svetovej vojne americkú spoločnosť a rovnako ako prvá súvisela so strachom z potencionálneho prevzatia moci komunistickými predstaviteľmi v štáte.¹⁰⁷

Do začiatku 20. storočia nebol pojem propaganda využívaný široko, tento fenomén bol chápaný ako „...šírenie zaujatých myšlienok a názorov, často prostredníctvom použitia lži a podvodu.“¹⁰⁸ alebo ako „...pokús ovlivňovať druhé, aby prijali identické postoje; toto ovlivňovanie je buď neuvědomělé, nebo je součástí systematického úsilí jedince nebo

103 „Som si vedomý, že slovo ‚propaganda‘ vzbudzuje u mnohých ľudí nepríjemnú konotáciu. Avšak či je propaganda v dobrá alebo zlá závisí od zásluh, príčiny a od správnosti publikovanej informácie. Samotné slovo ‚propaganda‘ má určité technické významy, ktoré, ako väčšina vecí na tomto svete, nie sú ‚ani dobré, ani zlé, ale zvyk ich robí tak.‘“ BERNAYS, L. Edward. *Propaganda*. London : Routledge, 1928, s. 20 – 21. (do slovenčiny preložila autorka)

Rozdielne vnímanie pojmu propaganda súviselo ako je vyššie spomenuté s využitím propagandy pre cirkevné účely a po prvej svetovej vojne stratil pojem v krajinách USA a Veľkej Británii neutrálny význam a získal negatívnu spojitosť. V štátoch kontinentálnej Európy došlo k rovnakému výsledku po druhej svetovej vojne v dôsledku akcií ministra propagandy J. Goebbelsa. FTOREK, Jozef. *Public relations a politika : Kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem*. Praha : Grada, 2010, s. 29.

104 Na čelo Výboru postavil W. Wilson Georgea Creela, pod ktorého taktovkou bolo do Výboru naverbovaných 75 000 rečníkov, ktorí propagovali vojenské americké ciele úplne všade (i počas prestávok divadelných prestavení). Taktiež distribuovali 100 miliónov propagandistických pamfletov, natáčali filmy, hamburgeru začali hovoriť „sendvič slobody“ a pod. Úradnou cestou bola v tej dobe zrušená i výučba nemeckého jazyka na školách a nesmela sa hrať nemecká hudba. VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha : Univerzita J. A. Komenského, 2011, s. 12.

105 CHOMSKY, Noam. *Media Control : The Spectacular Achievements of Propaganda*. New York : Seven Stories Press – Open Media, 1997, s. 3. (do slovenčiny preložila autorka)

106 Ako už názov predznamenáva, Červený strach bola obava amerického obyvateľstva a vtedajších politických predstaviteľov z ohrozenia bolševickým hnutím. Podrobnejšie o tom píše napríklad: BALLEY, Budd. *Red Scare : Communists in America (Public Persecutions)*. New York : Cavendish Square, 2017, 128 s.

107 CHOMSKY, Noam. *Media Control : The Spectacular Achievements of Propaganda*. New York : Seven Stories Press – Open Media, 1997, s. 3 – 5.

108 PRATKANIS R. Anthony – ARONSON, Elliot. *Age of Propaganda : The Everyday Use and Abuse of Persuasion*. New York : Henry Holt and Company, LLC, 2001, s. 8. (do slovenčiny preložila autorka)

skupiny, ktorá má určitou víru alebo sleduje jisté ciele.“¹⁰⁹ Manipulatívna psychologicky ovplyvňujúca mašinéria sa z propagandy stala až v súvislosti s udalosťami počas prvej a druhej svetovej vojny a po skúsenosti s totalitnými režimami, odkedy sa k definícii tohto pojmu pripojila i masová sugescia, ovplyvňovanie prostredníctvom manipulácie využitím symbolov a psychologických aspektov individua.¹¹⁰ Vzhľadom na komplikovanosť propagandistického fenoménu budeme z niekoľkých vybraných charakteristík termínu „propaganda“ extrahovať jednotlivé aspekty potrebné pre jej ďalšie čo najkomplexnejšie uchoopenie. Najčastejšou definíciou propagandistického procesu je „...úmyselná snaha o manipuláciu s postojmi, názormi alebo konaním ľudí. ... – rozširuje pozitívne alebo negatívne myšlienky, argumenty alebo fámy s cieľom nakloniť si verejnú mienku, získať jej podporu a v konečnom dôsledku zabezpečiť, či udržať moc.“¹¹¹ Podobne definoval propagandu i významný teoretik, vedec, profesor a znalec komunikačnej teórie Harold Dwight Lasswell,¹¹² ako manipuláciu prostredníctvom médií s úmyslom spoločenskej kontroly.¹¹³ Charakteristika H. D. Lasswella bola prezentovaná Inštitútom pre analýzu propagandy (Institute for Propaganda Analysis) aj ako „Propaganda je vyjadrením názorov alebo činov úmyselne vykonávaných jednotlivcami alebo skupinami s cieľom ovplyvňovať názory alebo činy iných osôb alebo skupín pre vopred stanovené ciele prostredníctvom psychologických manipulácií.“¹¹⁴ Dvojica autorov Garth S. Jowett a Victoria O’Donnell pridávajú k definícii propagandy i jej najčastejšie synonymá: lži, prekrúcanie, podvod, manipulácia, kontrola myslenia, psychologická vojna, vymývanie mozgov a opletačky.¹¹⁵ Zároveň propagandu definujú prostredníctvom piatich charakteristík: ako zámernú a vopred premyslenú stratégiu vopred vybranej účinnej ideológie; ako systém fungujúci podľa presnej metodológie (s konkrétnym cieľom a postupom); ako schopnosť meniť vnímanie; ako kultúrne špecifický systém meniaci sa podľa spoločenských záujmov a ako proces, ktorého cieľom je dosiahnuť určitý vplyv a efekt v súlade s ideológiou na vopred vybranom subjekte/

---

109 HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Philosophy*. roč. XV, 2008, s. 4. [online] Dostupné na internete: https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/hemelik_marek_prop.pdf [cit. 07. 11. 2018].; MAGINCOVÁ, Dagmar. Propaganda jako jeden z instrumentů moci. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012. s. 11..

110 PRATKANIS R. Anthony – ARONSON, Elliot. *Age of Propaganda : The Everyday Use and Abuse of Persuasion*. New York : Henry Holt and Company, LLC, 2001, s. 8.

111 BYSTRICKÝ, Valerián – ROGUĽOVÁ, Jaroslava (eds). *Storočie propagandy. Slovensko v osídlach ideológií*. Bratislava : AEPres, 2005, s. 5.

112 Profesor práva H. D. Lasswell sa zaoberal behaviorálnou politickou vedou, v rámci ktorej je uznávaným odborníkom na prepájanie sociálnych vzťahov a moci. Za priekopnícky je označovaný jeho model komunikácie. *Encyclopaedia Britannica*. Heslo: Harold Lasswell. [online] Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/biography/Harold-Lasswell> [cit. 21. 01. 2019].

113 JIRÁK, Ján – KÖPPLOVÁ, Barbara. *Médiá a spoločnosť*. Praha : Portál, 2007, s. 156.

114 ELLUL, Jacques. *Propaganda : The Formation of Men’s Attitudes*. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. xi – xii. (do slovenčiny preložila autorka)

115 JOWETT, S. Garth – O’DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 2. (do slovenčiny preložila autorka)

cielovej skupine.¹¹⁶ Existuje niekoľko stoviek definícií propagandy¹¹⁷ a jej fungovania, no je mimoriadne dôležité si uvedomiť, že propaganda je svojim dopadom zložitý sociologický, filozofický, ekonomický, historický, lingvistický, psychologický,¹¹⁸ politický a politologický fenomén a jej existencia v modernom ponímaní je viazaná s technologickou spoločnosťou (mediálna propaganda). „...bez masmédií by moderná propaganda neexistovala.“¹¹⁹ Otec termínu „PR“/public relations/styk s verejnosťou a priekopník v odbore propagandy Edward Bernays označil propagandu ako umenie verejných vzťahov. I Harold D. Lasswell definoval 20. storočie vyznačujúce sa technologickým boomom ako vek propagandy („the age of propaganda“¹²⁰) a Terence P. Morgan, riaditeľ programu

116 STEYN, Delyse (eds.). *Propaganda : A case study*. Berrien Springs, Michigan : Andrews University, 2013, s. 4. [online] Dostupné na internete: https://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwjE-7fw6crfAhXOLIAKHTgEA48QFjAAegQICRAC&url=https%3A%2F%2Ftheleonardportfolio.weebly.com%2Fuploads%2F4%2F6%2F2%2F6%2F46260799%2Fpropaganda_case_study.docx&usg=AOvVawOKREsyxnO2sGqxq4EP_ySq [cit. 31. 12. 2018].

117 Spomenieme vybrané definície termínu „propaganda“: 1. definícia podľa Marbury Bladen Ogleho (politického vedca 20. storočia) „Propaganda je akákoľvek snaha zmeniť názory alebo postoje... Propagandista je ktokoľvek, kto komunikuje s úmyslom ovplyvniť poslucháča svojimi myšlienkami.“; 2. „Propaganda je cieľenou manipuláciou so psychologickými symbolmi, ktorých si poslucháč nie je vedomý.“ Tento výrok je od autora Johna Albiga, ktorý definoval i jednotlivé elementy propagandy: tajný charakter zdrojov a cieľa propagandy, zámer modifikovať názory, rozšírenie záverov s pochybnou platnosťou, predstavu spochybňovania myšlienok namiesto vysvetľovania.; 3. definícia amerického vedca Daniela Lernerera, ktorý pomenoval propagandu ako: „...propaganda je prostriedok na zmenu mocenských pomerov v skupine úpravou postojov prostredníctvom manipulácie so symbolmi.“; 4. taliansky autor Antonio Miotto povedal, že propaganda je „...technika sociálneho tlaku s tendenciou vytvárať psychologické alebo sociálne skupiny s jednotnou štruktúrou a homogénnosťou afektívnych a duševných stavov jednotlivcov, ktorých sa to týka.“; 5. známy americký špecialista Leonard W. Doob definoval propagandu ako: „...pokús o zmenu osobnosti a kontrolu správania jednotlivcov vo vzťahu k cieľom, ktoré sa považujú za nevedecké alebo pochybné v konkrétnej spoločnosti a časovom období.“ ELLUL, Jacques. *Propaganda : The Formation of Men's Attitudes*. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. xi – xii. (do slovenčiny preložila autorka)

118 Propaganda v psychologickom ponímaní zahŕňa oblasti:

1. „Psychologická činnosť: Propagandista sa snaží upraviť názory čisto psychologickými prostriedkami; najčastejšie oslovuje svojich spoluobčanov z „polovzdelanej“ časti spoločnosti.“
2. Psychologická vojna: Tu sa propagandista zameriava na zahraničného protivníka, ktorého morálku sa snaží zničiť psychologickými prostriedkami s cieľom vyvolať u neho spochybnenie platnosti svojich názorov a činov.“
3. Reedukácia a vymývanie mozgov: Komplexné metódy premeny protivníka na spojenca, môže byť použitý len pre väzňov.“
4. Verejné a ľudské vzťahy: Sú nevyhnutnou súčasťou propagandy. I keď to môže byť pre niekoho prekvapivé. Tieto aktivity sa snažia prispôsobiť jednotlivca spoločnosti tak, aby jeho životný štýl a aktivita boli zhodné, čo je cieľom všetkej propagandy.“

ELLUL, Jacques. *Propaganda : The Formation of Men's Attitudes*. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. XIII. (do slovenčiny preložila autorka)

119 ELLUL, Jacques. *Propaganda : The Formation of Men's Attitudes*. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. 102. (do slovenčiny preložila autorka)

120 LASSWELL, D. Harold – BLUMENSTOCK, Dorothy. *World revolutionary propaganda*. New York – Londýn : Alfred A. Knopf, 1939, s. 3.

Mediálnej ekológie na Newyorskej univerzite, toto tvrdenie posúva ďalej keď tvrdí, že čokoľvek bola propaganda v minulosti, dnes je dieťaťom moderných technológií a potomkom masovej spoločnosti a masových médií.¹²¹ „Každý deň sme terčom bombardovania jedného presviedčania za druhým. Odvolávajú sa na argumenty, ktoré nevznikli v rámci diskusie konsenzom, ale manipuláciou symbolov a ich cieľom sú základné ľudské emócie. Či už je to pozitívne alebo negatívne, žijeme vo veku propagandy.“¹²² V porovnaní s propagandou pred prvou svetovou vojnou badáme značné rozdiely spôsobené vedecko-technickým pokrokom¹²³ a využívaním masových prostriedkov. Propaganda sa vďaka nim vyznačuje všeobecnosťou, všestrannosťou, rôznym technickým vybavením, využitím vedeckých poznatkov o psychických procesoch, davovej interakcii a sugestivitve či už v citovej alebo predstavovej sfére a pod. Takúto formu propagandy nazývajú autori totálnou. „Byl-li člověk dřívějšími formami propagandy ovlivňován jen po nějaké stránce, totální propagandou může být doslova duševně vyvlastňován.“¹²⁴

Druhoh manipulačie prostredníctvom médií je niekoľko. Pavel Verner delí túto manipulačiu do troch kategórií: a) cieľná manipulačia (kde spadá i propaganda); b) skreslenie reality pre účel zábavy (bulvár); c) novinárske „omyly“ vzniknuté buď z objektívnych, alebo subjektívnych príčin.¹²⁵ Propaganda je nielen technikou, ale i podmienkou rozvoja viacerých oblastí spoločnosti. Jej nástrojom je práca s viacerými kategóriami pravdy (napr. pravda polovičná, pravda limitovaná, pravda vytrhnutá z kontextu). Častou dezinterpretáciou v súvislosti s propagandistickým fenoménom je, že slúži výhradne na zmenu názorov, avšak jej cieľom je nielen názory zmeniť, ale taktiež zintenzívniť, pozmeniť a zamerať ich takým spôsobom, až ich následkom je cieľná činnosť ľudí. No ako sa zmena názoru,

---

121 MORAN, P. Terence. *Propaganda as Pseudocommunication*. s. 181. [online] Dostupné na internete: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.737.4889&rep=rep1&type=pdf> [cit. 08. 11. 2018].

122 PRATKANIS R. Anthony – ARONSON, Elliot. *Age of Propaganda : The Everyday Use and Abuse of Persuasion*. New York : Henry Holt and Company, LLC, 2001. s. 10. (do slovenčiny preložila autorka)

123 Príklad významnosti vedy v modernej spoločnosti uvádza i D. Šimeček v svojom príspevku *Možnosti zneužití důvěry ve vědecké poznání k propagandistickým účelům*, kde píše: „...věda se stala vůdčím hybatelem společnosti nikoliv náhodou, ale prakticky nutně díky svým výjmečným rysům.“ a ako príklad uvádza: „Domorodci izolovaného kmene, který nikdy neměl žádné styky s technickou civilizací, ukáží dva předměty: obraz Avignonské slečny od Picassa a obyčejný zapalovač. S největší pravděpodobností bude Picasso i se svou působivou uměleckou interpretací ženské krásy hozen do houští poté, co bude předveden plamínek ohně na povel vyskakující z předmětu, kterému jak vlastník říká zapalovač.“ Situáciu odôvodňuje nasledovne: „K umění je totiž zapotřebí výchovy, stručně řečeno musíme se naučit ho obdivovat, zatímco předmětná aplikace vědeckých objevů nás zasahuje bez ohledu na kulturu, dané konvence či individuální podmínky edukace.“ ŠIMEČEK, David. Možnosti zneužití důvěry ve vědecké poznání k propagandistickým účelům. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 17.

124 HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Philosophy*. roč. XV, 2008, s. 8. [online] Dostupné na internete: https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/hemelik_marek_prop.pdf [cit. 07. 11. 2018].

125 VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha : Univerzita J. A. Komenského, 2011, s. 89.

postoji a presvedčenia môže pretaviť do konania?¹²⁶ Emeritný profesor psychológie Leonard W. Doob z Univerzity v Yale sa pokúsil popísať tento fenomén ako: „*Postoje ovplyvňujú vonkajšie správanie vtedy, keď majú veľkú silu. Táto sila je spočiatku malá, no postupne sa hromadí a ak si človek myslí, že jeho konanie bude ziskové a prospešné, začne konať. Stručne povedané pre vyvolanie konania človeka je potrebná predbežná fáza v podobe presvedčenia alebo postoja ako nevyhnutnej súčasti, avšak ak nenaberú tieto predispozície potrebnú silu ku konaniu nedôjde.*“¹²⁷ Konanie je v tomto prípade výsledkom koordinovaného propagandistického ovplyvňovania, ktoré vyvoláva u jednotlivca potrebu okamžitého konania. „*Ideálnim poddaným totalitného rádu není presvedčený nacist a nebo přesvědčený komunista, ale lid, pro nějž už neexistuje rozdíl mezi skutečností a fikcí (tj. realností zkušenosti) a rozdíl mezi pravdivým a nepravdivým (tj. normy myšlení).*“¹²⁸ L. Doob sa zároveň pokúsil o stanovenie hranice medzi propagandou a vzdelávaním, kde použitie sugescie je znakom procesu propagandy, v rámci ktorej má propagandista úmysel kontrolovať činnosť ľudí. Pokiaľ prebieha činnosť bez sugestívnych

126 Americký mediálny kritik a filozof Walter Lippmann sa spolu s komunikačným teoretikom a vedcom Haroldom Dwigthom Lasswellom zaoberali týmto problémom. Fungovanie stereotypov je v ich teórii cyklickým procesom medzi reálnym prostredím, pseudo-prostredím individua (mentálnym obrazom), reálnym správaním a konkrétnymi následkami, ktoré správanie so sebou nesie. W. Lippmann stanovil za základný pilier mechanizmu rozhodovania a konania ľudí schopnosť fikcie resp. tvorby tzv. mentálnych obrazov, ktorými ľudia reflektujú skutočnosť a následne sa na základe tohto subjektívneho vnímania reality rozhodujú. Mentálne obrazy tvoria akési pseudo-prostredie poznačené vnímaním každého individua. Avšak na reflektovanie širokej spoločensko-politickej reality nedokáže individuum získať dostatok empirických dôkazov, preto keďže musí v realite fungovať, žiť a rozhodovať sa, tak si túto realitu rekonštruuje pomocou zjednodušeného modelu, ktorým je v tomto prípade stereotyp. Vytváranie pseudo-prostredia a teda vnútornej reprezentácie sveta je podľa Lippmanna kľúčovým elementom v rozhodovaní a konaní jednotlivcov. Vytváranie jednotlivých stereotypov je tak ovplyvnené konkrétnymi záujmami individuí. Viacero zoskupených takto vytvorených stereotypov spolu vytvárajú verejné stanovisko, verejnú mienku, ktorá predstavuje ďalšiu úroveň stereotypu. Podobnú teóriu, dnes známu ako Thomasova teoréma, vypracoval i americký sociológ William Isaac Thomas. Základom jeho konceptu je vytváranie tzv. definícií situácií, ktorým jednotlivci pripisujú subjektívny význam, na základe ktorého potom interpretujú svet. Individuálna predstava o realite je preto v konaní jednotlivcov kľúčová. Ak jednotlivci uveria v reálnosť situácie, dôsledkom bude jej skutočná reálnosť. Thomasov teorém znie: „*Ak ľudia vyhodnotia situáciu ako skutočnú, tak dôsledkom je jej skutočná reálnosť.*“ Lasswell & Lippmann on Propaganda. In *Cultural Apparatus*. [online] Dostupné na internete: <https://culturalapparatus.wordpress.com/walter-lippmann/propaganda/> [cit. 01. 01. 2019].; Walter Lippmann and the stereotype : The World outside and the Pictures in our heads. In *Cultural Apparatus*. [online] Dostupné na internete: <https://culturalapparatus.wordpress.com/walter-lippmann-and-the-stereotype-the-world-outside-and-the-pictures-in-our-heads/> [cit. 01. 01. 2019].; BOČÁK, Michal. Diskurz : neurčitá cesta kultúrnych, mediálnych a komunikačných štúdií do centra svojho záujmu. In *Kultúra – médiá – komunikácia* (Spektákl, mizející realita a (ne)bezpečí informácií. Diskurs(y) o diskursu). 2009, roč. 1, č. 1, s. 117 – 146.; NEŠPOR, R. Zdeněk (ed.). *Sociologická encyklopedie*. Sociologický ústav AV ČR, 2017, Heslo: definice situace. [online] Dostupné na internete: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Definice_situace [cit. 17. 01. 2019].

127 ELLUL, Jacques. *Propaganda : The Formation of Men's Attitudes*. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. 209. (do slovenčiny preložila autorka)

128 ARENDTOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha : Oikoymenh, 1996, s. 639.

tendencií, potom ide bez ohľadu na zámer autority o vzdelávanie.¹²⁹ Vo všeobecnosti je možné odlišiť vzdelávanie a propagandu na základe troch hlavných odlišností: 1. vzdelávanie je zamerané na potrebu naučiť ako myslieť, avšak zámer propagandy je naučiť, čo si majú ľudia myslieť; 2. učiteľ sa snaží rozvíjať individuálnu zodpovednosť žiakov, ale propagandisti ide o masový efekt; 3. proces vzdelávania zlyhá, ak nedosiahne otvorenú myseľ u vzdelávaného, propaganda zlyhá, ak jej výsledkom nebude zavretá myseľ.¹³⁰ „Propaganda je manipuláciou prostredníctvom symbolov s cieľom kontroly kontroverzných názorov a postojov, zatiaľ čo vzdelanie je manipuláciou prostredníctvom symbolov s cieľom sprostredkovania uznávaných názorov a postojov.“¹³¹

Francúzsky historik, filozof a sociológ J. Ellul v súvislosti so vzdelaním a propagandou upozorňuje na jeho význam. Na jednej strane je vzdelanie a intelektuálna časť spoločnosti katalyzátorom propagandy, no na strane druhej sú jej jediným „profylaktikom“. Vzdelanie ako absolútnu prerekvizitu pre propagandu preto označuje J. Ellul termínom pre-propaganda, v rámci ktorej je skupina intelektuálov najzraniteľnejšou zložkou obyvateľstva voči propagandistickým účinkom, a to z troch dôvodov: 1. absorbujú najväčšie množstvo informácií „z druhej ruky“, ktoré nevedia overiť; 2. cítia potrebu byť kompetentní a mať na každú dôležitú otázku svoj názor; 3. považujú sa za schopných súdiť.¹³² Ako príklad môžeme uviesť fungovanie vysokého školstva v období komunistickej totality na území Československa, kedy jedným zo štátnicových predmetov bol marxizmus-leninizmus.¹³³ Vtedajšie politické elity si uvedomovali potrebu podchytenia vzdelanej vrstvy spoločnosti a ich zámer bol usmerniť týchto vzdelancov v ideologickom duchu, aby sa nevymykali nastolenému smeru, podvolili sa a ďalej ho podporovali.¹³⁴

Rovnako je potrebné rozlišovať medzi propagandou a presvedčaním. Autori Jowett a O'Donnell rozdiel, ale i podobnosti týchto dvoch fenoménov znázorňujú na diagrame 1 (*Rozdiel medzi propagandou a presvedčaním*).

129 DOOB, Leonard. *Propaganda, its psychology and technique*. New York : Holt, 1935, s. 80.

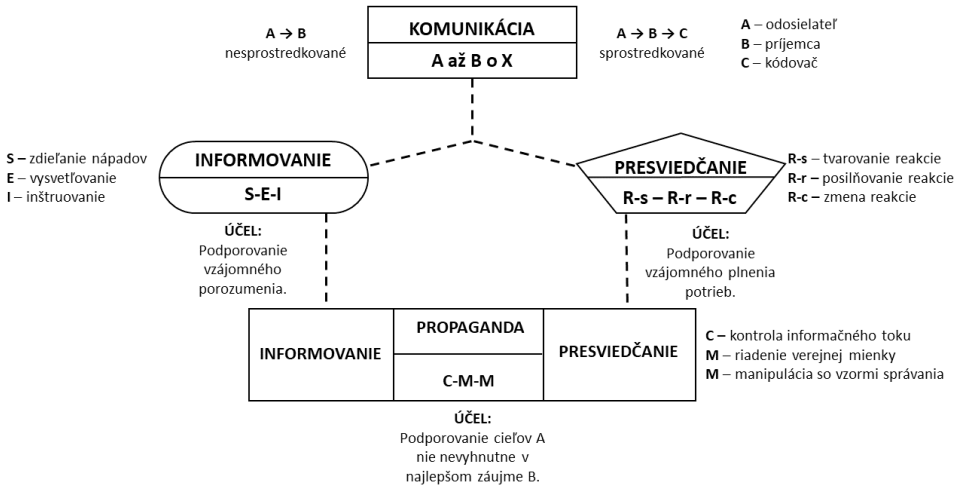
130 BLACK, Jay. Semantics and Ethics of Propaganda. In *Journal of Mass Media Ethics of Propaganda*. roč. 16, č. 2 – 3, s. 122.

131 LASSWELL, D. Harold – BLUMENSTOCK, Dorothy. *World Revolutionary Propaganda*. New York – London : Alfred A. Knopf, 1939, s. 10. (do slovenčiny preložila autorka)

132 ELLUL, Jacques. *Propaganda : The Formation of Men's Attitudes*. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. v – vi.

133 Spojenie dvoch ideológií, ktorých podstata sa líšila. Podrobnejšie o tom píše napríklad FRANKEL, Boris. On the State of the State : Marxist Theories of the State after Leninism. In *Theory and Society*. roč. 7, č. 1/2, s. 199 – 242.

134 Podrobnejšie o tom píše napríklad DEVÁTÁ, Markéta. Kontexty „vedecké propagandy“ v prosazovaní marxizmu-leninizmu na vysokých školách. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 213 – 223.

Diagram 1 – Rozdiel medzi propagandou a presviedčaním.¹³⁵

Hlavnými črtami separovania propagandy od presviedčania je podľa autorov zámer, samotný priebeh a metódy. Východiskom popisovanej štruktúry je komunikácia a presviedčanie a propaganda ako dve samostatné formy sociálnej komunikácie, ktorej podstatou je sprostredkovanie informácie/komuniké (X) od odosielateľa/komunikátora (A) k príjemcovi/komunikantovi (B). Pričom odosielateľ nemusí byť výlučne jedna osoba, ale i skupina alebo sociálny systém a rovnako to platí aj pre prijímateľa. Komunikácia nesprostredkovaná znamená rozhovor tvárou v tvár a v procese komunikácie sprostredkovej zohráva úlohu i konkrétne médium resp. kódovač (C), prostredníctvom ktorého sa komunikácia uskutočňuje, a ktorý informáciu „kóduje“ (v procese propagandy je dôležité, že môže ísť aj o nastrčeného agenta).¹³⁶ Zámerom informovania v priebehu komunikácie¹³⁷ je vzájomné porozumenie a naopak účelom presviedčania je vzájomné plnenie potrieb. Informovanie, presviedčanie i propagandu tu chápeme ako jednotlivé typy komunikácie. Propaganda je tak komunikačný proces nachádzajúci sa na hranici medzi informovaním a presviedčaním a jej cieľom je na rozdiel od presviedčania nielen zmena jednej reakcie, ale kombinácia vzájomného porozumenia a hlavne zmeny konania, avšak nie za každých okolností nevyhnutne v najlepšom záujme ľudí (resp. nie vždy využitím pravdivých

135 JOWETT, S. Garth - O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 29.

136 WESTLEY, H. Bruce – MacLEAN, S. Malcolm. A conceptual model for communications research. In SERENO, K. Kenneth – MORTENSEN, C. David (Eds.). *Foundations of communication theory*. New York : Harper & Row, 1977, s. 74.

137 Komunikáciu chápeme ako nevyhnutný proces v priebehu života, prostredníctvom ktorého si ľudia vymieňajú, vytvárajú, nadobúdajú, sprostredkujú a využívajú informácie. Medzi jej komponenty radíme zdroj, správu, odosielateľa, signál, príjemcu a kanál resp. priestor, v ktorom prebieha. O'DONNELL, Victoria. *Introduction to public communication*. Dubuque, Iowa : Kendall-Hunt, 1993, s. 8.

informácií). Presvedčanie môžeme definovať ako „...komplexný, nepretržitý a interaktívny proces, v ktorom sú odosielateľ a prijímateľ prepojení verbálnymi a neverbálnymi symbolmi, prostredníctvom ktorých sa odosielateľ pokúša príjemcu presvedčiť k prijatiu zmeny postoja alebo správania...“¹³⁸ na základe pravdivých údajov. Rozdiel tkvie v zámere, identite, kontrole informačného toku, ovplyvňovania verejnej mienky a v manipulácii. Zámer propagandy sa môže často zdať totožný so zámerom presvedčania – uspokojovať spoločné potreby. Avšak v skutočnosti propaganda sprostredkuje vlastné záujmy a zámer a primárne sa nezameriava na dobro recipientov, propagandista častokrát zatajuje i svoju skutočnú identitu. Zatajovanie identity je v mnohých prípadoch pre propagandistu nevyhnutnosťou, aby dosiahol vytýčený cieľ, ktorý väčšinou nemusí byť známy (rovnako ako jeho pôvod). Presvedčanie má za cieľ taktiež šíriť myšlienky, avšak nikdy sa nesnaží vystupovať ako pôvodca/zdroj širenej informácie, naopak pôvod informácie sa snaží udržať čo najjasnejší, aby dosiahol požadovanú zmenu postoja alebo správania čo najjednoduchšie.¹³⁹ Zámer ako demarkačný prvok medzi propagandou a presvedčaním použil i David Šimeček, podľa ktorého „Běžné přesvědčování na rozdíl od propagandy prosazuje postoje, které jsou k užitku a ve vlastním zájmu toho, kdo je přesvědčován. Naopak propaganda směřuje mnohem více ke zdůraznění užitku nikoliv pro konkrétní individuum, ale až na úrovni celé sociální skupiny. Zájem skupiny je nadřazen nad zájmy jednotlivce.“¹⁴⁰

Členenie propagandy

Jacques Ellul rozlišuje dve formy propagandy: propagandu agitačnú a propagandu integračnú.¹⁴¹ Podmienkou fungovania integračnej propagandy je existencia masmédií, do ktorých štruktúr sa propaganda následne integruje.

Okrem spomenutého členenia propagandy poznáme mnoho ďalších delení: priama a nepriama; vertikálna a horizontálna propaganda; verbálna (slovná resp. písomná) a propaganda činu; sociologická a politická propaganda; čierna, biela a sivá propaganda a ďalšie. Priama propaganda sa primárne zameriava na modifikáciu názorov a postojov a predchádza jej sociologická propaganda (sociologická propaganda je začiatok aj ostatných druhov propagandistických postupov, pretože jej cieľom je predpríprava spoločnosti, vytvorenie priaznivej klímy, atmosféry a postojov u cieľovej skupiny; samotná sociologická

---

138 JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 32.

139 JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 29 – 31, 45 – 49.

140 ŠIMEČEK, David. Možnosti zneužití důvěry ve vědecké poznání k propagandistickým účelům. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 21.

141 Okrem spomenutých foriem propagandy rozlišujeme aj ďalšie ako napr. politickú a sociologickú propagandu, vertikálnu a horizontálnu propagandu, racionálnu a iracionálnu propagandu a iné.

ELLUL, Jacques. *Propaganda* : The Formation of Men's Attitudes. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. 61 – 89.

propaganda nedokáže primäť jednotlivca pozmeniť svoje činy, pretože i napriek tomu, že je s ňou konfrontovaný na každodennej úrovni, neprinúti ho zmeniť rozhodnutia). Nepriama propaganda sa nezaobíde bez už spomínanej pre-propagandy, ktorá prostredníctvom zdanlivo nepriamych a nepovšimnutelných zásahov usiluje o vytváranie nejednoznačnosti, znižovanie predsudkov a šírenie cieľených obrazov.¹⁴² Vzájomne sa dopĺňajúce propagandy sú propaganda verbálna a propaganda činu. Slovná propaganda alebo propaganda písomná musí byť podporená niečím viditeľným, tzn. aktívnym viditeľným elementom, ktorého cieľom je aktivizácia ľudí, a ktorý musí byť zase vysvetlený slovne. V súvislosti s delenie propagandy na skrytú a otvorenú a etickú a neetickú sa najčastejšie používa delenie propagandy podľa charakteru zdroja propagandistického procesu, kedy propagandu delíme na bielu, čiernu a sivú (delenie podľa J. Ellula). Ak propagandista zatajuje cieľ, svoju identitu, význam a zdroj propagandistických mechanizmov a ľudia si neuvedomujú, že ich niekto ovplyvňuje a smeruje ich činy k naplánovanému cieľu, ide o čiernu propagandu sprevádzanú tajomstvom a mystériou. Informácie v rámci čiernej propagandy sú falzifikované a v takejto podobe šírené verejnosti. Z hľadiska dodržiavania etických pravidiel tu platí pravidlo „účel svätí prostriedky“, čiernu propagandu môžeme označiť za neetickú. Ďalší druh, tzv. biela propaganda, ako opozitum čiernej sa vyznačuje otvorenosťou, nezatajením, identifikáciou, transparentnosťou svojho zdroja, cieľa a mechanizmov a neprekračovaním etických princípov. Biela propaganda rozširuje pravdivé informácie a je často identifikovaná i ako propaganda faktu. V súvislosti s vnímaním propagandy ako druhu komunikácie je biela propaganda porovnateľná s tzv. informačnou komunikáciou (komunikačná technika, ktorá je považovaná za neutrálnu) vďaka identifikovateľnému zdroju a presným, reálnym informáciám. Rozdiel medzi informačnou komunikáciou a bielou propagandou je v tom, že propaganda informuje výhradne o presadzovaní konkrétnej ideológie. Vzhľadom na spoločensko-historický vývoj spoločnosti posledných dekád a realizáciu studenej vojny sa vyskytol ďalší fenomén, problematika dezinformácií. S úmyslom destabilizácie sú tu verejnosti podsúvané zámerné pozmenené informácie s cieľom skreslenia reality. V súvislosti s problémom dezinformácií sa začala viesť medzi kompetentnými odborníkmi diskusia na otázku, či je možné dezinformácie radiť k propagandistickým prejavom. Výsledkom bolo zaradenie používania dezinformácií niekoľkými autormi do tzv. sivej propagandy, ktorá predstavuje stred medzi bielou a čiernou propagandou. „*Dezinformácia neznamená falošné informácie. Znamená to zavádzajúce informovanie – neúmyselné, roztrieštené, irelevantné alebo povrchné informácie – informácie, ktoré vytvárajú pre ľudí ilúziu toho, že niečo vedia, ale v skutočnosti ich len niekto druhý vedie od poznania preč.*“¹⁴³ V praxi to znamená, že informácia sprostredkovaná v rámci sivej propagandy sa vyznačuje nejednoznačnosťou¹⁴⁴ a čo sa týka povahy pravdivosti, transparentnosti a vierohodnos-

142 Delenie propagandy na priamu a nepriamu sa vyskytuje u viacerých autorov, píšú o tom i JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 110, 146.

143 POSTMAN, Neil. *Amusing Ourselves to Death* : Public Discourse in the Age of Show Business. New York : Viking Press, 1985, s. 16.

144 Nejednoznačný pôvod informácie v rámci sivej propagandy znamená, že nie je zrejmy pôvod šírenej informácie resp. je pripisovaný nedôveryhodnému zdroju, ktorého pochybná povest' evokuje

ti prameňov, metód a zámerov takejto činnosti nachádza sa niekde na pomedzí bielej a čiernej propagandy.¹⁴⁵ Výklad iných autorov ako napríklad dvojice Jowett a O'Donellová je odlišný, oni chápu dezinformáciu ako jednu črtu čiernej propagandy, pretože je skrytá a využíva falošné informácie. Pôvod slova dezinformácia prisudzujú ruskému pojmu „dezinformatsia“ prevzatého z názvu jednej z divízií KGB zameranej na čiernu propagandu. Dezinformáciu definujú ako: „...falošné, neúplné alebo zavádzajúce informácie, ktoré boli odovzdané, napojené alebo potvrdzované určitej cieľovej osobe, skupine alebo krajine.“¹⁴⁶ Podľa dvojice spomenutých autorov, to znamená, že nejde len o chybnú alebo zavádzajúcu informáciu, ale v súvislosti s pôvodom tohto fenoménu tvrdia, že dezinformácia je vytvorená zo spravodajských príbehov s cieľom oslabenia protivníka, ktorej pôvodcami sú nastrčení novinári, agenti z cudziny. Verejnosti sú pritom prezentované zdroje tejto informácie ako dôveryhodné a skutočné (v skutočnosti sú však falošné).¹⁴⁷ Fungovanie dezinformácií ako komunikačného procesu popisujú spomenutí autori na príklade dvoch modelov. Prvý z nich tzv. „deflective source model“, čiže model odkloňujúci zdroj je znázornený v diagrame 2 (*Model odkloňujúci zdroj*) a propagandista (P) tu vytvára odklonený zdroj (P₁), prostredníctvom ktorého sa informácia (M) dostáva ďalej k príjemcovi (R), ktorý za pôvodný zdroj informácie nepovažuje propagandistu, ale odklonený zdroj.

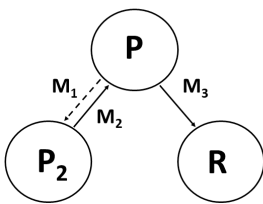

Diagram 2 – Model odkloňujúci zdroj.¹⁴⁸

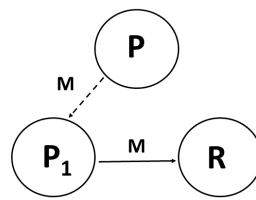

Diagram 3 – Model legitimizujúci zdroj.¹⁴⁹

i spornosť pravdivosti širenej informácie. GRAY, Truda – MARTIN, Brian. Backfires: white, black and grey. In *Journal of Information Warfare*. roč. 6, č. 1, 2007, s. 9.

145 CUNNINGHAM B., Stanley. *The Idea of Propaganda : A Reconstruction*. Westport : Greenwood Publishing Group, 2002, s. 67 – 68, 72.; JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 31.; MAGINCOVÁ, Dagmar. Propaganda jako jeden z instrumentů moci. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 11 – 12.; BITTMAN, Ladislav. *Mezinárodní dezinformace : černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce*. Praha : Mladá fronta, 2000, s. 82 – 86.

146 JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 24. (do slovenčiny preložila autorka)

147 JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 23 – 24.

148 JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 25.

149 JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 26.

V diagrame 3 (*Model legitimizujúci zdroj*) je znázornený druhý spôsob fungovania dezinformácií tzv. „legitimizing source model“, a teda model legitimizujúci zdroj. Propagandista (P) v tomto prípade tajne umiestňuje originál informácie (M_1), ktorú chce zaradiť k tzv. legitimizujúcemu zdroju (P_2). Následne sa správa (M_2) už ako interpretácia legitimizujúceho zdroja dostáva späť ku propagandistovi (P) a od neho sa ďalej správa (M_3) šíri k recipientom (R) s domnienkou, že jej zdroj nie je propagandista, ale legitimizujúci zdroj.¹⁵⁰

Pre účely efektívnej propagandistickej akcie je nutné využiť všetky druhy propagandy. Z minulosti je známe, že kombinácia všetkých druhov propagandy je najúčinnnejšia a v závere takejto propagandistickej mašínérie sa biela propaganda postupne stáva maskou čiernej propagandy. Transparentnosť bielej propagandy v tomto prípade zohráva úlohu „pasce“, do ktorej sa chytí záujem a pozornosť ľudí s cieľom neutralizácie ich prirodzeného inštinktu odolávať, zatiaľ čo mechanizmy čiernej propagandy v zákulisí pracujú na verejnej mienke iným smerom.¹⁵¹ „Otvorene priznávame, že naším práním je ovplyvňovať našich ľudí. Toto priznanie je najlepšou metódou ako to dosiahnuť.“ (Joseph Goebbels).¹⁵²

H. D. Lasswell rozčlenil propagandu i podľa druhov poburovania, ktoré propaganda produkuje. Pokiaľ ide o priame poburovanie, je do neho bezprostredne vtiahnutý i propagandista svojim otvoreným prejavovaním presvedčenia, priamou participáciou a podporou celej akcie. Demokratická propaganda, v rámci ktorej majú politici priamy dosah na občanov, je jedným z typov propagandy priameho poburovania v zmysle znepokojovania alebo mobilizácie. Ťažisko nepriameho poburovania naopak tkvie v aktivite štátnika, občania tu len pasívne prijímajú a dodržiavajú nariadené. Dôležitú úlohu v tomto prípade zohrávajú donucovacie prostriedky a poslušnosť. Jedným z takýchto druhov nepriameho poburovania je i autoritatívna propaganda.¹⁵³ Podobné členenie druhov propagandy podľa fungujúceho štátneho zriadenia konkrétne už na československom príklade spracoval František (Müller) Marek, ktorého spis *Psychologie propagandy* nebol publikovaný až do roku 2008, kedy ho v časopise E-logos uverejnil Martin Hemelík. F. Marek tento spis napísal pravdepodobne v 50. alebo 60. rokoch minulého storočia (presné datovanie rukopisu nie je známe), čo bolo vzhľadom na spoločensko-historický kontext ojedinelé. I keď autorove vyjadrenia boli opatrné, pokúsil sa o zadefinovanie pojmu propaganda, formuláciu psychologických predpokladov propagandistického pôsobenia a jedným z odvážnych cieľov bola aj identifikácia najrôznejších propagandistických metód, trikov, úskokov, podvodov a záludností, ktorých charakter označil sám autor za klamlivý, s účelom ovplyvňovania individua, sociálnej skupiny a dokonca celej masy ľudí. V súvislosti s členením propagandy, ako sme už naznačili, využíva autor typológiu podľa štátneho

150 JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 25 – 26.

151 ELLUL, Jacques. *Propaganda* : The Formation of Men's Attitudes. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. 16.

152 ELLUL, Jacques. *Propaganda* : The Formation of Men's Attitudes. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. 16. (do slovenčiny preložila autorka)

153 ELLUL, Jacques. *Propaganda* : The Formation of Men's Attitudes. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. 16 – 17.

zriadenia. Pre demokratické zriadenie je podľa neho typické vzájomné pôsobenie verejnej mienky a vlády, pričom totalitný režim sa vyznačuje priamym riadením verejnej mienky vládnymi štruktúrami.¹⁵⁴

Fungovanie propagandy sa vyznačuje externými i internými charakteristikami. Medzi externé radíme napríklad objekt propagandy (vybraná skupina ľudí alebo celé masy), nepretržitosť propagandistického procesu a jeho celkové trvanie a organizácia. K interným charakteristikám patrí psychologické poznanie cieľového terénu a aktuálnych myšlienkových prúdov v spoločnosti, ďalej je to načasovanie, presnosť/konkrétnosť a zámer propagandy.

V súvislosti s nezastupiteľným miestom psychologických manipulácií v priebehu propagandistického procesu je dôležité poznamenať, že rovnako ako sa líšia jednotlivé druhy a prostriedky propagandy, tak je potrebné diferencovať i psychologické vplyvy propagandy vzhľadom na zdroj (každé masové médium použité v priebehu propagandy má iný vplyv na postoje a názory – psychologický dopad). V každom prípade propaganda v modernom ponímaní (ako ju v publikácii vnímame),¹⁵⁵ ak chce byť efektívna, musí byť totálna, a preto jej nevyhnutnou podmienkou je využitie všetkých dostupných mediálnych prostriedkov – v prípade výmeny obyvateľstva išlo o tlač, plagáty/letáky, rozhlas, filmy (pojazdne biografy), zhromaždenia a osobné presvedčanie. Prienik každého média do spoločnosti je špecifický, napr. film s rovnakým motívom ako novinový článok nevyvolá takú rozsiahlu provokačnú reakciu ako tlač, alebo rovnaký prejav odvysielaný v rádiomovnom prenose, nemá rovnaký dopad, ako keď je prednesený na verejnom zhromaždení pred davom. Na vytvorenie dokonalo fungujúcej propagandistickej siete je potrebné, aby sa v každom dostupnom médiu na tú istú tému s rovnakým zámerom realizoval propagandistický proces, avšak odlišným spôsobom, aby sa zabezpečila vyššia atraktivnosť, efektivita, dojem pravdivosti a objektívnosti a hlavne čo najväčší dosah. Čím viac spôsobov sa využije, tým väčšie množstvo ľudí bude oslovených – niekto preferuje čítanie tlače, iný zas rozhlasové vysielanie alebo si všíma plagáty vo verejnom priestore a pod. Propaganda musí zasiahnuť racionálnu i emocionálnu zložku individua, pracovnú i súkromnú súčasť jeho života, musí sa nachádzať v jeho bezprostrednej blízkosti, doslova na každom kroku. Filmy a osobný kontakt je vhodný na vzbudenie spoločenského „šumu“ a záujmu, verejné zhromaždenia a plagáty zas dokážu lepšie vyvolať šok, pretože sa môžu objaviť kdekoľvek a kedykoľvek, výhodou tlače je jej schopnosť korigovať všeobecný pohľad

---

154 HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Phylosophy*. roč. XV, 2008, s. 4. [online] Dostupné na internete: https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/hemelik_marek_prop.pdf [cit. 07. 11. 2018].

155 Vedci písali o propagande už v antickom období (činnosť rétorov) či dokonca v prostredí primitívnych kmeňov (napr. prípad kmeňových kúzelníkov a náčelníkov) a samozrejme problematika bola známa aj v stredovekom prostredí, kde ju autori nachádzajú prevažne v súvislosti s otázkami viery, preto je nutné poznamenať, že v publikácii budeme analyzovať moderné vnímanie propagandy bezprostredne naviazané na používanie technologických (vtedy dostupných) masových prostriedkov. HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Phylosophy*. roč. XV, 2008, s. 6 – 8. [online] Dostupné na internete: https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/hemelik_marek_prop.pdf [cit. 07. 11. 2018].

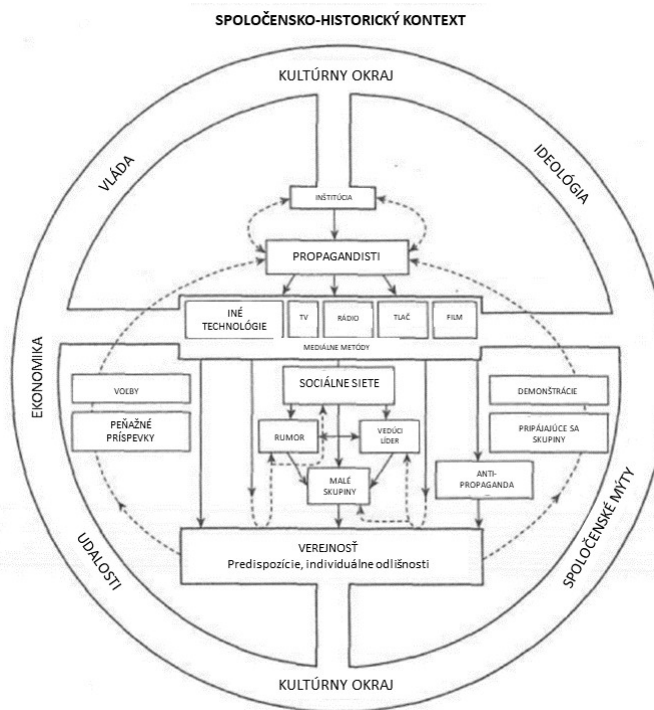
a rádio v medzinárodnej propagande zastáva nezastupiteľné miesto, pretože v spoločnosti, kde sú ľudia konfrontovaní i s vychádzajúcou domácou tlačou je rozhlasové vysielanie významný prostriedok psychologického nátlaku.

Fungovanie propagandistického procesu v spoločnosti

Propaganda ako proces sociálne determinovaný vychádza z aktuálneho spoločensko-politického kontextu. Jej fungovanie v rámci spoločnosti ako komplexného celku znázorňuje diagram 4 (Spoločensko-historický kontext fungovania propagandy). Model fungovania propagandistického procesu v rámci spoločensko-historického procesu zahŕňa: kultúrny okraj tvorený vládou, ekonomikou, udalosťami, ideológiou¹⁵⁶ a mýtmi spoločnosti; inštitúciu propagandy, ktorá je tvorená jej jednotlivými aktérmi – propagandistami; mediálne metódy; sociálne siete a verejnosť. Každý spomenutý atribút participuje v rámci propagandistického procesu na formovaní informačného toku (je na diagrame obkolesený kultúrnym okrajom). Kontrola informačného toku je obsiahnutá na diagrame v kultúrnom okraji, ktorý predstavuje akúsi infraštruktúru informačného toku a sám je umiestnený v spoločensko-historickom kontexte. Tok propagandistických informácií od propagandistov k ostatnej verejnosti prúdi cez niekoľko kanálov ovplyvnených práve prvkami kultúrneho okraja a to inštitúcie samotnej, médiami a verejnosťou. Tento tok ukazuje, že v propaganda má v akomkoľvek bode dopad na kultúru (a naopak kultúra ovplyvňuje propagandu). To v akej miere je propaganda vyspelá, použitá a všeobecne uznávaná záleží na kultúrnych špecifikách (jednotlivé kultúrne elementy – ideológia, spoločenské mýty, vláda, ekonomika, sociálna prax a udalosti ovplyvňujú jej charakter). Aktuálny spoločensko-historický kontext vytvára pre propagandu mantinely – priestor, v rámci ktorého sa pohybuje a prostriedky, ktoré má možnosť využiť. Preto sa propaganda a informačný tok v jednotlivých obdobiach historického vývoja líšili – dopad na verejnú mienku a možnosti využitia médií sa postupom času vyvíjali a menili. Parafráza Nietzscheho výroku, ak sú podmienky vyhovujúce, propagandista je hrdina, ktorý neurobí nič iba potrasie stromom, keď je ovocie zrelé, vystihuje dôležitosť správneho načasovania propagandy vzhľadom na stav a možnosti spoločnosti. Inštitúcia znázornená na diagrame iniciuje propagandistický proces a zabezpečuje ho prostredníctvom propagandistov, ktorí k tomu využívajú jednotlivé mediálne metódy.

156 Úlohou ideológie v propagandistickom procese sa zaoberal napríklad Louis Althusser, francúzsky marxistický filozof inšpirovaný myšlienkami Karla Marxa, ktorý ideológiu definoval ako špecifickú paradigmu zmýšľania a ako „*imaginárneho vzťahu individui k jejich reálnim podmínkam existence*.“ Každé konanie je podľa jeho slov poplatné nejakej ideológii, ktorú riadi štátny aparát za účelom vytvoriť z individua subjekt (definuje dve kategórie – individuum a subjekt). Ideológia potom prostredníctvom mechanizmu, ktorý nazýva ideologickou výzvou pôsobí na individuum a vyzýva ho k prijatiu tejto ideologickej výzvy, a teda k podriadeniu sa. Avšak v súvislosti s tvrdením, že každý človek jedná s použitím myslenia a jazyka – je už ovplyvnený ideologickou výzvou, zamýšľal sa Althusser nad tým, kedy je človek individuum. Existenciu individua zamietol v prenatalnom období života človeka, čo ho viedlo k pozmeneniu svojej teórie a tvrdí, že vplyvom ideologickej výzvy sa subjekt stotožňuje s určitou identitou, ktorá je potom výsledkom ideologických síl, ktoré si však jedinec nevedomuje. KUŽEL, Petr. Althusserovo pojetí ideologie a konstituce subjektu. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 27 – 28.

Diagram 4 – Spoločensko-historický kontext fungovania propagandy.¹⁵⁷

Pod termínom sociálne siete z diagramu máme na mysli vedúcich lídrov¹⁵⁸ v spoločnosti, ktorí disponujú mocou ovplyvňovať verejnú mienku, malé skupiny ľudí alebo tímy propagandistov a ľudí sprostredkujúcich rumor (rozmach, nepokoj) či už náhodne, alebo zámerne. Zobrazený model propagandistického procesu znázorňuje, že informačný tok plynie od propagandistu cez informačné médiá do spoločnosti. Je však možný i prechod informácie priamo od propagandistu k vedúcim lídrom spoločnosti alebo k malým skupinám. Faktom však ostáva, že funkcia médií je v priebehu propagandy nezastupiteľná a bez ich participácie by propagandu nebolo možné realizovať. Reakcie spoločnosti na propagandu sa líšia, ľudia môžu informácie prijať, ignorovať, byť skeptickí a podozrievaví, postaviť

157 JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s 361.

158 Vedúcich lídrov v spoločnosti chápeme ako jednu alebo viacero osôb, ktoré sú svojim okolím rešpektované a uznávané za svoje úspechy v odbore, profesii, kde dosiahli výnimočné výsledky alebo disponujú neformálnou autoritou, verejnou úctou. Pre mnoho ľudí sú inšpiráciou pre formovanie názorov, rozhodnutí alebo jednania. Preto sú dôležitým elementom pri formovaní verejnej mienky. FTOREK, Jozef. *Public relations a politika* : Kdo a jak řídí naše osudy s našim souhlasem. Praha : Grada, 2010, s. 19.

sa za i proti. Ak sa spoločnosť rozhodne postaviť za informáciu, rozlišujeme viacero variantov tohto postoja napr. hlasovať v prospech propagandistov, finančná podpora, spolupráca vo forme participácie na propagande a demonštráciách a pod. Všetky reakcie spoločnosti sa následne vracajú do kultúrneho okraja, kde na ich základe ovplyvňujú tvorbu nových udalostí, ďalej fungovanie ekonomiky, vytváranie nových mýtov, voľby nových vládnucich elít a koniec koncov ovplyvňujú i samotnú ideológiu. Model fungovania propagandy z diagramu 4 je cyklickým komplexom, kde každý segment ovplyvňuje a spolupracuje s druhým.¹⁵⁹

Propaganda nie je izolovaný fenomén, na správne vymedzenie jednotlivých dimenzií fungovania propagandy je nevyhnutné vnímať ju ako súčasť spoločenského kontextu (v modernom ponímaní propagandy ako súčasť modernej technologickej spoločnosti).¹⁶⁰ Propagandistický fenomén zastáva vo výmene obyvateľstva nezastupiteľné miesto, bez neho by sa presídlenie nemohlo realizovať (vďaka upozorňovaniu na samotnú výmenu a výhod z nej vyplývajúcich, sa Slováci v Maďarsku mohli na výmenu prihlásiť). Od podpisu Dohody o výmene obyvateľstva sa odohrával „boj“ o získanie čo najvyššieho počtu prihlásených obyvateľov, ktorého výsledkom bolo jedno z najväčších novodobých (ne)dobrovoľných migrácií na slovensko-maďarskom „pomedzí“. „*Propaganda a spravodajské hry dokázali rozšíriť vášne, ako i spôsobiť skľučujúci apatiu.*“¹⁶¹ Československými zástupcami vyhlasovaná nacionalistická demagógia hľadala živnú pôdu v československo-maďarských nezhodách a stereotypoch¹⁶² s tým súvisiacich, v rámci ktorých bolo Maďarsko (a Maďari) prezentované ako utláčateľ slovenského ľudu. Východiskovým faktorom propagandy bolo pôsobenie na emocionálne prežívanie etnicity slovenskej menšiny

159 JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 359 – 366.

160 J. Ellul dokonca tvrdí v súvislosti s kontextovým vnímaním propagandy, že propaganda je jav, ktorý je menej politickou zbraňou režimu (i keď ho nevyklučuje), než účinok technologickej spoločnosti, ktorá zahŕňa všetky oblasti ľudskej spoločnosti. ELLUL, Jacques. *Propaganda* : The Formation of Men's Attitudes. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. xvii.

161 HETÉNYI, Martin. Cezhraničná propaganda v okrese Nitra v rokoch 1938 – 1945. In *Spoločenské vedy dnes. Konferencia interných doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov (externých doktorandov) FF UKF v Nitre*. Nitra : FF UKF, 2007, s. 225 – 235.

162 Stereotypy sa v procese propagandy využívajú často a slúžia na „navodenie“ určitého cieľného myslenia u ľudí. Sú nástrojom pre oddelenie človeka od jeho prirodzených impulzov a postojov a vytvárajú opačné postoje a opačné správanie až sa stanú typickou črtou verejnej mienky a názoru. Zvyčajne je stereotyp formovaný a limitovaný určitou skupinou ľudí, avšak s postupom času má tendenciu vyvíjať sa a teda a z prvotných obrazov vytvoriť typickú formu myslenia a vnímania reality akoby „s vlastným životom“. Stereotypy sú podporované využívaním symbolov a H. D. Lasswel v tomto kontexte odlišuje tri kategórie symbolov:

1. symboly dopytu (snahy skupiny, ktorá usporadúva akcie na základe dopytu obyvateľov),
2. symboly identifikácie (identifikácia v zmysle stotožnenia sa s „nepriateľom“ alebo na druhej strane s „propagandistom“),
3. symboly očakávania (prezentujú fakty ako okamžité alebo budúce ciele avšak spomenuté fakty sú fiktívne a stávajú sa symbolmi).

ELLUL, Jacques. *Propaganda* : The Formation of Men's Attitudes. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. 163 – 164, 206. (do slovenčiny preložila autorka)

v Maďarsku prostredníctvom neustále sa opakujúcich nacionalistických mýtov a presvedčení, typických pre slovenskú spoločnosť a sugescia strachu a ohrozenia zo strany Maďarska a Maďarov, ilustrovaného prostredníctvom negatívnych obrazov „nepriateľa“.¹⁶³ Okrem vyvolávania strachu propaganda apelovala na vzbudenie pronárodných aktivít, vôľu oslobodenia sa z maďarského zajatia a návrat do materskej krajiny prezentovanej prostredníctvom idey jednoty ako súdržnej komunity, ktorej záleží na osude jednotlivcov. Propagandu môžeme definovať ako jav sui generis, ktorá so svojimi špecifikami a komplexnosťou môže byť predmetom samostatného skúmania. Diapazón propagandistických metód, praktík a druhov je rozsiahly, preto sme sa zamerali na tie najdôležitejšie a ďalšiu analýzu propagandistického fenoménu budeme realizovať na prípade výmeny obyvateľstva.

---

163 KAMENEC, Ivan. Stereotypy v slovenských dejinách a v slovenskej historiografii. In SZIGETI, László (ed.). *Slovenská otázka dnes*. Bratislava : Kalligram, 2007, s. 120 – 126.

Historické súvislosti

POČIATKY SLOVENSKEHO OSÍDLŔOVANIA DOLNEJ ZEME

Počiatky slovenského osídlenia na dnešnom území Maďarska siahajú do konca 17. storočia, kedy boli osídľované územia v severnom Zadunajsku a vyludnené boli obce vo východnej a strednej časti krajiny. Rozlišujeme tri migračné vlny slovenského obyvateľstva. V roku 1690 začala prvá migračná vlna trvajúca do roku 1711, za ktorou nasledovali ďalšie dve migračné vlny (1711 – 1740; 1740 – polovica 19. storočia). V rámci migračných vln, ale aj presúvajúcich sa neorganizovaných menších skupín, sa sťahovali Slováci najmä z oblasti dnešného stredného Slovenska prevažne z hospodárskych, alebo náboženských dôvodov.¹⁶⁴ V rámci druhej migračnej vlny, po vyhnaní Turkov koncom 17. storočia si vlastníci pôdy povolávali na svoje majetky pracovnú silu (nevoľníkov), ktorej poskytovali rôzne výhody (napr. oslobodenie od daní), osídlená vtedy bola predovšetkým oblasť Zadunajska. V rámci tretej migračnej vlny bolo zaujímavým fenoménom tzv. sekundárne osídľovanie, kedy za svojimi predkami prichádzali ostatní rodinní príslušníci, ktorí zaľudňovali postupne ďalšie územia. Pristáhovalci zo slovenského územia vytvorili od severnej časti dnešného Maďarska až po Dolnú zem niekoľko sídel.¹⁶⁵ Takáto forma migrácie vytvorila nový fenomén – usadenie v diaspórach¹⁶⁶ resp. väčších-menších jazykových ostrovoch, tzn. príslušníci konkrétnej menšiny sa usadili na viacerých, od seba navzájom vzdialených častiach Uhorska.¹⁶⁷

---

164 Pod náboženskými dôvodmi máme na mysli hlavne vplyvom protireformácie odchádzajúcich evanjelikov a. v., no v ostatných vysťahovaleckých etapách odchádzali i katolícki a gréckokatolícki veriaci. PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 11.; KUGLER, József. Niektoré súvislosti maďarsko-československej výmeny obyvateľstva v oblasti juhovýchodnej Dolnej zeme, so zvláštnym zreteľom na spoločenskú štruktúru presídlených Slovákov. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Maďarská národopisná spoločnosť, 2000, s. 144.

165 Slovenské obce s najväčšou koncentráciou Slovákov zakladali pozdĺž karpatskej kotliny, a teda slovenského jazykového územia v dĺžke 250 – 300 km. VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 290 – 291.; PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 9 – 10.

166 Diaspóra znamená rozptýlenie určitej národnostnej skupiny uprostred iného národnostného celku. BOTÍK, Ján. *Dolnozemskí Slováci* : Tri storočia vysťahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 17.; BENŽA, Mojmír. *Malý etnopolitický slovník*. Heslo: diaspóra. Bratislava : Zing Print s.r.o., 2005, s. 7.

167 DIVIČANOVÁ, Anna. Slováci v Maďarsku v stredoeurópskom kontexte. In GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav (eds.). *Etnické minority na Slovensku* : história, súčasnosť, súvislosti. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 190.; KUGLER, József – GOMBOŠ, Ján. State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na udalosti 20. storočia. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária. *Slovenský jazyk v Maďarsku* : Bibliografia a štúdie – 1. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 315 – 316.

„V dôsledku migrácie Slovákov sa do obdobia výmeny obyvateľstva vytvorili tieto regióny, ktoré mali charakter slovenských ostrovov:

1. Severovýchodné Maďarsko (župa Borsod-Abaúj-Zemplén);
2. župa Nógrád a okolie Pešti;
3. Zadunajsko (župy Komárom, Esztergom, Pest, Fejér a Veszprém);
4. juhovýchodná časť Alföldu (župy Békés a Csongrád);
5. menšie oblasti v okolí Kiskőrösu a Nyíregyházy.¹⁶⁸

Do 18. storočia v dôsledku protitureckých bojov a protihabsburských povstaní radíme i počiatky osídľovania Alföldu,¹⁶⁹ tzv. Dolnej zeme (oblasť Békešskej Čaby, Sarvaša, Poľného Berinčoku a pod.) maďarským ale i slovenským obyvateľstvom. V tejto migračnej vlně sa presúvali prevažne tí Slováci, ktorí sa na územie dnešného Maďarska dostali už v predchádzajúcich obdobiach, no kvôli nadbytočnosti museli opustiť svoje dovtedajšie založené obce.¹⁷⁰ V rámci poslednej tretej migračnej vlny sa osídlila zadunajská vrchovina. Príznačná je pre túto vlnu druhotná kolonizácia, vplyvom ktorej vznikali mestá ako Níredháza, Slovenský Komlós a pod.¹⁷¹ Postupné osídľovanie maďarského územia Slováckmi je možné vidieť i na mape (pozri obrázok 3, *Juhovýchodné dolnozemske sídla so slovenským obyvateľstvom*).

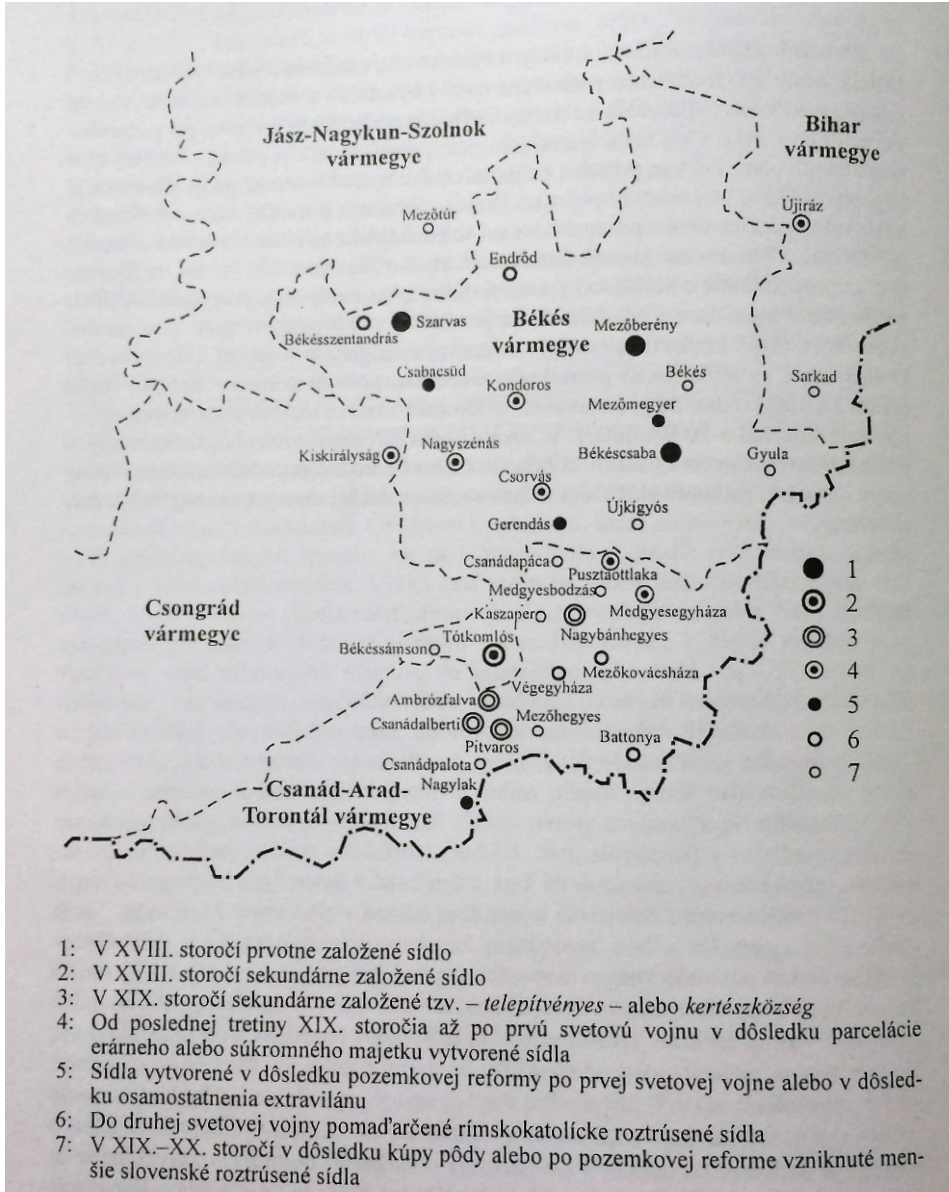
---

168 VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 291.; MOMKO, Miloš. Antifašistický front Slovanov. In *FÓRUM spoločenskovedná revue*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 80.

169 Alföld – územie Veľkej uhorskej nížiny na rozhraní dnešných hraníc Maďarska, Rumunska, Srbska, Chorvátska. BOTÍK, Ján. *Dolnozemske Slováci* : Tri storočia vystaňovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 6.; Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA BA). fond (ďalej f.). Povereníctvo informácií a osvetu (ďalej PIO), škatuľa číslo (ďalej šk. č.). 36, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 1168. BULIK, Andrej. *Priebeh udalostí v Pítvaroši od nov. 1944*. s. 1.

170 KUGLER, József. Niektoré súvislosti maďarsko-československej výmeny obyvateľstva v oblasti juhovýchodnej Dolnej zeme, so zvláštnym zreteľom na spoločenskú štruktúru presídlených Slovákov. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Maďarská národopisná spoločnosť, 2000, s. 143 – 144.

171 KUGLER, József – GOMBOŠ, Ján. State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na udalosti 20. storočia. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária. *Slovenský jazyk v Maďarsku* : Bibliografia a štúdie – 1. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 316.

Obrázok 3 – Juhovýchodné dolnozemske sídla so slovenským obyvateľstvom.¹⁷²

172 KUGLER, József. Niektoré súvislosti maďarsko-československej výmeny obyvateľstva v oblasti juhovýchodnej Dolnej zeme, so zvláštnym zreteľom na spoločenskú štruktúru presídlených Slovákov. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Maďarská národopisná spoločnosť, 2000, s. 152.

Etnoteritoriálne zoskupovanie a usádzanie slovenských obyvateľov na maďarskom území bolo sprevádzané i špecifickou kultúrnou adaptáciou týchto obyvateľov. Vytvárali sa tu jazykové ostrovy, tzv. etnické enklávy,¹⁷³ ktoré si zachovávali prvky svojej materskej/národnej etnicity ako napríklad jazyk, národné pomenovanie a určité znaky kultúrnych a náboženských prejavov, no zároveň boli ovplyvňované i maďarskou kultúrou. Ján Botík zhrnul dva základné, no navzájom protirečivé tendencie etnického vývoja zahraničných Slovákov:

1. skupiny Slovákov, ktorí si zachovali svoju kultúrnu integritu i napriek inonárodnému okoliu a jeho vplyvom,
2. skupiny, ktoré podľahli etnokultúrnym zmenám vplyvom väčšinového prostredia, v ktorom sa nachádzali. Dochádzalo tu k tzv. kultúrnej konvergencii, kde sa formovala špecifická kultúra spojením kultúrnych tradícií Slovákov a maďarských prvkov. Existovali jednotlivé modifikácie tohto procesu.¹⁷⁴

Proces pôsobenia inoetnických vplyvov na kultúru Slovákov v zahraničí nazval J. Botík procesom akulturácie,¹⁷⁵ ktorého posledným štádiom je asimilácia. Prvá generácia prichádzajúcich Slovákov na Dolnú zem bola podľa neho najviac rezistentná voči asimilačnému tlaku, pretože bola priamo ovplyvnená kultúrou svojej vlasti,¹⁷⁶ no ďalšie generácie boli náchylnejšie k prijatiu inonárodných prvkov do svojich kultúrnych zvykov. Vplyvom

---

173 Termín enkláva má svoj etymologický pôvod vo francúzskom slove *enclave* a znamená časť zeme, ktorá je obklopená cudzím územím. *Ottův naučný slovník* : ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 8. díl, Praha : J. Otto, 1894, Heslo: enklava, s. 624. [online] Dostupné na internete: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:2bb3b930-e6e7-11e4-a794-5ef3fc9bb22f?page=uuid:61800a50-0b18-11e5-b309-005056825209> [cit. 03. 02. 2019].; BENŽA, Mojmír. *Malý etnopolitický slovník*. Heslo: enkláva. Bratislava : Zing Print s.r.o., 2005, s. 8.

174 BOTÍK, Ján. *Dolnozemskí Slováci* : Tri storočia vysťahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 7 – 9.

175 Akulturácia ako zmena kultúrnych zvyklostí v dôsledku inoetnických vplyvov. BOTÍK, Ján. *Dolnozemskí Slováci* : Tri storočia vysťahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 10.; BENŽA, Mojmír. *Malý etnopolitický slovník*. Heslo: akulturácia. Bratislava : Zing Print s.r.o., 2005, s. 5.

176 Napriek presnej definícii termínu *vlast'*, ktorým je „...*štát, v ktorom sa človek narodil, trvalo alebo dlhodobo žije a má k nemu okrem právneho a racionálneho vzťahu najmä citový vzťah.*“, používame termín v nie exaktnom zmysle. Pod pojmom *vlast'* (príp. ekvivalentov ako domovina, rodná krajina, materská krajina a pod.) pre Slovákov žijúcich na území Maďarska budeme mať na mysli „Slovensko“, ktoré ani čase ich migrácie na Dolnú zem, ani v dobe realizácie výmeny obyvateľstva neexistovalo v podobe samostatného štátu, no slovenská národná identita bola tomuto obyvateľstvu vlastná tak v dobe existencie Uhorska, ako aj v čase obnovenej Československej republiky nakoľko slovenský národ bol vždy parciálnou súčasťou týchto štátnych útvarov. V tomto prípade je dôležité uvedomiť si mimoriadne silný individuálny rozmer, vplyvom ktorého sa slovenské národné povedomie u konkrétneho individua (príp. jeho potomkov) udržiavalo v rozdielnej intenzite a dĺžke trvania (sú prípady, kedy sa po niekoľkých generáciách slovenské národné povedomie vytratilo), avšak u väčšiny dolnozemsých Slovákov sa aj napriek maďarizačným snahám a niekoľko dekad dlhému odlúčeniu od „vlasti“ podarilo slovenské národné povedomie a slovenskú identitu uchovať. BENŽA, Mojmír. *Malý etnopolitický slovník*. Heslo: *vlast'*. Bratislava : Zing Print s.r.o., 2005, s. 34.

týchto enkulturačných procesov vznikli jednotlivé druhy etnickej či národnej subkultúry (diferencovaných na základe miesta ich vzniku), ktorých spoločným znakom je vedomie slovenského pôvodu.¹⁷⁷ „Slovenskí vystaňovalci migračným pohybom na Dolnú zem prerušili kontakt s prostredím, v ktorom žili. Presnejšie povedané, prerušili teritoriálne, hospodárske, sociálne, jazykové, kultúrne, citové aj ďalšie väzby so svojimi rodnými krajinami, pričom pri usadzovaní sa na Dolnej zemi vytvorili takéto väzby s tamojším prostredím a s novoosídlenými komunitami. Tým sa vystaňovalci dostali do novej situácie, ktorá podmienila celý rad zvláštností v ich ďalšom vývine. Určujúcimi princípmi tohto vývinu sa stali kontinuita a diskontinuita. Čiže princípy pretrvávania a zmeny, tradície a inovácie, prijímanie a odmietanie, odolávanie a splyvanie, čo sa považuje za neodmysliteľnú súčasť akokoľvek rámcovanej dejinnosti a vývinových procesov.“¹⁷⁸

V dôsledku revízie hraníc v roku 1918 sa množstvu príslušníkov či už maďarskej, alebo slovenskej menšiny zmenil status z majoritného postavenia na minoritu. Z psychologického hľadiska tieto zmeny značne vplývali na obyvateľstvo a jeho národnú identitu, mnohí obyvatelia toto rozhodnutie považovali za krivdu.¹⁷⁹ Dôsledkom Trianonskej mierovej zmluvy a vymedzením hranice československého štátu s Maďarskom v roku 1918 si oba štáty (československý i maďarský) robili nárok na územia, kde spolu žili slovenská a maďarská menšina. Maďarská koncepcia opierajúca sa o uhorskú tradíciu, niekoľkokrát požadovala revíziu hraníc na etnickom princípe. I napriek tomu, že maďarské snahy nemohli z taktických medzinárodných dôvodov vystupovať otvorene, ich záujem o pričlenenie Felvidéku¹⁸⁰ späť k maďarskej zemi bol zrejmý. Naproti tomu stáli československé argumenty vyplývajúce z medzinárodných mierových zmlúv po prvej svetovej vojne, ktoré vytýčili hranice Slovenska v rámci československého štátu.¹⁸¹

V rokoch 1918 – 1945 nedovoľovala politická situácia detailnejšie sa zaoberať osudom slovenskej menšiny na území Maďarska, množstvo vnútropolitických komplikácií a zložitá medzinárodná situácia zapríčinili nečinnosť československých orgánov (len niektoré menšie organizácie sa pokúšali pomôcť).¹⁸² Na druhej strane podmienky života maďar-

177 BOTÍK, Ján. *Dolnozemskí Slováci* : Tri storočia vystaňovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 10 – 11.

178 BOTÍK, Ján. *Dolnozemskí Slováci* : Tri storočia vystaňovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, s. 23.

179 Trianonská mierová zmluva podpísaná 4. júna 1920 upravujúca hranice Maďarska po prvej svetovej vojne je dodnes chápaná v národných naratívoch (hlavne maďarskom a slovenskom) odlišne. V maďarských publikáciách je označovaná prívlastkami zrady a krivdy, kým slovenský výklad tejto historickej udalosti je opisovaný prevažne pozitívne z hľadiska odpútania sa od Uhorska. PARÍKOVÁ, Magdaléna. Procesy integrácie slovenských repatriantov v obciach južného Slovenska. In *Etnokultúrny vývoj na južnom Slovensku (na území medzi dolným Váhom a Ipľom)*. Bratislava : Katedra etnológie FF UK, 1992, s. 106.

180 Felvidék alebo Horné Uhorsko – územie dnešného Slovenska.

181 ŠUTAJ, Štefan. *Nútené presídlenie Maďarov do Čiech*. Prešov : Universum, 2005, s. 11.

182 SYRNÝ, Marek. Percepce Slovákov v Maďarsku a problematika ich repatriácie v slovenskej spoločnosti po II. svetovej vojne. In DIVIČANOVÁ, Anna – TÓTH, J. Alexander – UHRINOVÁ, Alžbeta.

skej menšiny žijúcej na území Slovenska po prvej svetovej vojne boli relatívne dobré. Platilo to i napriek nie dôsledne naplneným podmienkam mierových zmlúv z Parížskej mierovej konferencie a ekonomickým a sociálnym problémom, ktorým však museli čeliť všetci obyvatelia území so zvýšenou koncentráciou akýchkoľvek národnostných menšín. Odlišne však situáciu vnímali maďarskí politici, ktorí postupne so zhoršovaním medzinárodnej situácie v spojitosti s nárokmi fašistického Nemecka, rozširovali svoje revizionistické nároky voči ČSR.¹⁸³ Situácia vyústila do podpísania prvej Viedenskej arbitráže 2. novembra 1938,¹⁸⁴ čo znamenalo faktické pričlenenie južných oblastí dnešného Slovenska k Maďarsku, argumentom bola revízia hraníc na základe dodržania etnického princípu. Vzhľadom na predvojnový vývoj udalostí, podpísanú Mníchovskú dohodu a priebeh udalostí počas druhej svetovej vojny bol osud Československa poznamenaný rozdrobením československého územia a rozdelením republiky.

Podľa Jána Bobáka štatistika vytvorená Československou presídľovacou komisiou (ČSPK) dokázala, že v roku 1946 pretrvával väčšinový počet Slovákov ešte v 147 obciach v Maďarsku, vďaka čomu sa slovenská etnicita a kultúra na maďarskom území po druhej svetovej vojne stále udržiavala.¹⁸⁵ Lokality obývané Slovákami v Maďarsku v roku 1947 pred

---

Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2006, s. 383.

183 ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina v povojnovom období na Slovensku – historické súvislosti a súčasné problémy. In GAJDOŠ, Marián – MATULA, Pavol (Eds.). *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku.* Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 86.

184 „Na jej základe fašistické mocnosti Nemecko a Maďarsko, vychádzajúc zo sčítania obyvateľstva z roku 1910, ktoré bolo zmanipulované vládnucou uhorskou byrokráciou, prisúdili časť južného Slovenska, v ktorej žilo aj 272 tisíc Slovákov, horthyovskému Maďarsku. Z 279 dedín pričlenených k Maďarsku malo 170 slovenskú väčšinu.“ Viedenská arbitráž, umocnená pocitmi z predošlého podpísania dohody „o nás bez nás“ – Mníchovského paktu, znamenala pre Slovákov pocit krivdy, útlaku, sklamanie a strachu. Výsledkom Viedenskej arbitráže „...Slovensko stratilo 10 390 km teritória s 853 670 obyvateľmi podľa sčítania z roku 1930, z nich bolo 503 980 osôb maďarskej a 272 145 osôb slovenskej národnosti.“ Ako dôsledok podpísania Viedenskej arbitráže bolo v nasledujúcich týždňoch nútených z okupovaného územia odísť približne 800 slovenských učiteľov, poštárov, pracovníkov úradov a železničiarov a počas celého trvania okupácie muselo domovy opustiť 100 000 Slovákov a Čechov. Začalo sa s rušením slovenských škôl (28 meštianskych, 386 ľudových a 10 gymnázií), košický biskup Jozef Čársky bol z mesta vyhnaný, slovenská reč bola zakázaná a každý jej prejav bol veľmi tvrdo trestaný (existuje niekoľko záznamov o použití i hrubej sily a zbraní voči takýmto prejavom). Následný letecký útok na Spišskú Novú Ves bol vrcholom tzv. Malej vojny, ktorej výsledkom bolo na československej strane zastrelených 36 ľudí. ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina v povojnovom období na Slovensku – historické súvislosti a súčasné problémy. In GAJDOŠ, Marián – MATULA, Pavol (Eds.). *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku.* Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 87.; DEÁK, Ladislav. *Viedenská arbitráž : Dokumenty I.* Martin : Matica slovenská, 2002, s. 16 – 25.; ŠTEFANICA, Ján. Povojnový odsun a výmena osôb maďarskej národnosti zo Slovenska ako riešenie problému revizionizmu (1945 – 1948). In GAŽOVÁ, Zlatica. *70. výročie návratu dolnozemskej Slovákov (1947–2017).* Martin : Matica slovenská, 2017, s. 17 – 19.

185 BOBÁK, Ján. *Zápas Slovákov v Maďarsku za národnostné práva (1945 – 1948).* Bratislava : Kubko Goral, 1997, s. 23 – 24.

tradícií a kultúrnych zvyklostí sa považovali za Slovákov, ale získali aj maďarskú národnú a štátnu identitu.¹⁸⁹

Ani po ukončení druhej svetovej vojny po roku 1945 sa situácia Slovákov a ostatných národnostných menšín na území Maďarska nezmenila. Maďarská politika obmedzovala práva národnostných menšín vo všetkých oblastiach života (školsťvo, kultúra, bohosľužby a pod.).¹⁹⁰

Členovia Antifašistického frontu Slovanov,¹⁹¹ v ktorom sa združovali maďarskí Slováci, vytvorili v tomto období tzv. Kultúrny program Slovákov, v ktorom osem bodov

---

189 VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 303.

190 V medzivojnovom období bolo cieľom maďarskej vlády pomadařčovanie menšín, hlavne v oblasti školstva. Závety mierových rokovanií v Paríži po prvej svetovej vojne síce deklarovali ochranu práv národnostných menšín, avšak v praxi sa nerealizovali. Bethlenova vláda v Maďarsku prijala nariadenie č. 4800/1923, ktoré rozdeľovalo typy menšinového školstva do troch kategórií: A – školy s vyučovacím jazykom menšiny; B – školy so zmiešaným vyučovacím jazykom (jazyk menšiny a maďarčina); C – vyučovacím jazyk maďarský a v jazyku menšiny sa vyučovala reč a literatúra. Stav slovenského školstva na území Maďarska bol v 30. rokoch 20. storočia v počte 55 slovenských škôl avšak väčšina z nich spadala do kategórie C. V tomto období čelila slovenská menšina intenzívnej maďarizácii obcí, ktorá pokračovala i v priebehu 40. rokov. Pre Slovákov v Maďarsku bol v jazykovej oblasti príznačný proces kultúrnej diferenciacie – premieňali sa na dvojjazyčné skupiny (osvojili si okrem slovenského jazyka vplyvom maďarizácie i maďarský jazyk). V roku 1941 vznikla Strana slovenskej národnej jednoty (SSNJ), ktorej činnosť a členstvo v nej je maďarskými a slovenskými historikmi aj dnes interpretovaná rozdielne (maďarskí historici vyzdvihujú jej pravicové tendencie, zatiaľ čo slovenskí poukazujú na jej zásluhu v upozornovaní na krivdy páchané na Slovákoch v Maďarsku pod vplyvom maďarizácie). KUGLER, József – GOMBOŠ, Ján. State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na udalosti 20. storočia. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária. *Slovenský jazyk v Maďarsku* : Bibliografia a štúdie – 1. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 318 – 320.; MOMKO, Miloš. Antifašistický front Slovanov. In *FÓRUM spoločenskovedná revue*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 81.; SNA BA. f. PIO, šk. č. 36, inv. č. 1168. BULIK, Andrej. *Priebeh udalostí v Pitvaroši od nov. 1944*. s. 1. O situácii na juhu Slovenska podrobnejšie písali napríklad: MITÁČ, Ján – ŠTOFKOVÁ, Denisa. Udalosti v Lučenci po Viedenskej arbitraži a ich dopad na obyvateľstvo mesta a blízkeho okolia. In *Pamäť národa*. roč. 2012, č. 1, s. 3 – 17.; MITÁČ, Ján. Administratívno-mocenské opatrenia československej štátnej moci na južnom Slovensku po roku 1945 : (príklad novozámockého okresu). In *Pamäť národa*. roč. 2013, č. 2, s. 3 – 21.; MITÁČ, Ján. Spomienky na maďarskú okupáciu. In *Pamäť národa*. roč. 2011, č. 2, s. 90 – 95.; KINČOK, Branislav. Národnostné pomery na južnom Slovensku v situačných správach Národnej bezpečnosti za rok 1945. In *Pamäť národa*. roč. 2008, č. 4, s. 56 – 68.; HETÉNYI, Martin. *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945*. Nitra : Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2008, s. 216.

191 „Ku konci vojny sa v okolí rumunských hraníc začali vytvárať tzv. Slovenské brigády. Boli to skupiny Slovákov, Srbov žijúcich na území Maďarska. Skupina sa po oslobodení premenovala na Klub slovenských demokratov (na čele s predsedom ,bátom' Ondrejom Beňom z Komlóša). ... Dňa 22. decembra prišli do Slovenského Komlóša dvaja nadlacksí učitelia Ondrej Ondrejovič a Ján Repa, aby sa poradili o spoločnom postupe, resp. o možnosti založiť Antifašistický front Slovanov (AFS) v Maďarsku. Onedlho – 30. januára 1945 – sa v Nadlaku uskutočnil zjazd AFS v Rumunsku, na ktorý pricestovalo aj 48 zástupcov Slovákov a Srbov z békeško-čanádskeho regiónu v Maďarsku... Výsledkom rokovania bolo sformulovanie Memoranda Slovanov, ktoré zjazd schválil a zaslal vláde Sovietskeho zväzu,

reprezentovalo požiadavky zabezpečujúce práva Slovákov v Maďarsku.¹⁹² Okrem školení pre učiteľov žiadali pridanie výučby slovenského jazyka a literatúry do škôl, zriadenie opatrovní, internátov, dvoch slovenských stredných škôl a vydávanie nových učebníc. Kultúrny program nebol ako celok akceptovaný, maďarská vláda väčšine predložených požiadaviek nevyhovela. Po jeho odovzdaní sa zrealizovali niektoré, aj keď len formálne opatrenia, napríklad povolenie výučby jazyka národnostnej menšiny na maďarskej škole.

čs. vláde v Londýne, AVNOJ v Belehrade a Všeslovanskému výboru v Moskve. ...prihlásili k zámeru organizovať sa v AFS, upozornili na stály útlak zo strany Maďarov prosili sovietske velenie o podporu slobodného zakladania odbočiek zoč-voči dočasnej maďarskej vláde v Debrecíne.“ Po rozpustení SSNJ v januári roku 1945 odporučil Ondrej Kerepecký, niekdajší obvodný tajomník SSNJ v Békešskej Čabe, členom strany vstup do AFS. Pôvodne bol AFS organizáciou združujúcou Slovákov nielen v Maďarsku ale i Juhoslávii. Zakladajúci zjazd AFS sa konal 18. februára 1945 v obci Battonya, kde bol vypracovaný program a stanovky organizácie. Sídлом sa stala jednohlasne Békešská Čaba (neskôr Budapešť) a predsedom sa stal evanjelický farár z Békešskej Čaby Michal Francisci (v rámci zastúpenia na pozícii podpredsedov a tajomníkov bola zachovaná parita z radov Slovákov a Srbov). Delegáti zakladajúceho zjazdu AFS sa okrem spomenutého na podnet Jána Sekerku rozhodli vydávať i ústredný časopis pod názvom *Sloboda*, ktorej historicky prvé číslo vyšlo dňa 9. júna 1945 (zodpovedným redaktorom bol František Bartošek). Dňa 3. decembra 1947 na 1. krajinskej konferencii juhoslovanskej sekcie sa táto sekcia AFS rozhodla, že sa od maďarskej časti osamostatní. Definitívna odluka sa zrealizovala na 2. celokrajinskej konferencii juhoslovanskej sekcie AFS v Bácsalmási 5. októbra (v roku 1947 z tejto sekcie vznikol Demokratický zväz Juhoslovanov v Maďarsku – Demokratický zväz Južnih Slovena u Madarskoj). Pre Slovákov v Maďarsku mal AFS mimoriadny význam, i prvý predseda AFS M. Francisci okomentoval dôležitosť AFS na zjazde AFS 27. – 28. júla 1945 v Békešskej Čabe slovami, že za vyše 200 rokov neboli Slováci v Maďarsku tak dobre organizovaní. Inštitucionálne zabezpečenie AFS bolo založené na trojstupňovom princípe: 1. celokrajinské orgány (vo funkcii ústredných inštitúcií); 2. oblasťné organizácie; 3. miestne odbočky a riadiacimi orgánmi sa stalo Úradníctvo organizácie, Výbor, Valné zhromaždenie a Dozorný výbor. „Na jeseň roku 1946 mal zväz 189 obecnych a 137 filiálnych organizácií, počet ich členov dosiahol 27 176 osôb.“ SNA BA. f. Antifašistický front Slovanov v Maďarsku (ďalej AFSM), šk. č. 4, inv. č. 25, *Stanovky Organizácie Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku.*; SNA BA. f. PIO, šk. č. 36, inv. č. 1168. BULIK, Andrej. *Priebeh udalostí v Pitvaroši od nov. 1944.* s. 6.; Munkácsy Mihály Museum Békéscsaba. f. AFS – Szekerka-Hagyaték, inv. č. Hd.89.31.3. *Zápisnica prvej Antifašistickej Konferencie Slovanov v Maďarsku, zadržaná v Batonyi, 13.II.1945. o 14.h. s. 1 – 7.*; SNK. LA. inv.č. 184 BD 24, s. 132 – 143. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa.* Rukopis, bez vročenia, s. 171.; KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemských Slovákov 2.* Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 47 – 48.; MOMKO, Miloš. Antifašistický front Slovanov. In *FÓRUM spoločenskovedná revue.* Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 87.; FRANCISCI, Michal. Prvé slovenské-historické valné zhromaždenie AFS v Maďarsku. In *Sloboda.* 1946, roč. II, č. 51, s. 3.; VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948.* Bratislava : Kalligram, 2002, s. 298.

192 Prepis znenia Kultúrneho programu je publikovaný v knihe: KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemských Slovákov 2.* Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 50 – 51.; MOMKO, Miloš. Antifašistický front Slovanov. In *FÓRUM spoločenskovedná revue.* Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 84.; KUGLER, József – GOMBOŠ, Ján. State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na udalosti 20. storočia. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária. *Slovenský jazyk v Maďarsku* : Bibliografia a štúdie – 1. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 326.

Reálne sa však celková situácia Slovákov v Maďarsku nezmenila.¹⁹³ Maďarskí úradníci odôvodňovali nesplnenie požiadaviek nejasnou budúcnosťou Slovákov v Maďarsku, najprv žiadali informáciu koľko Slovákov reálne v Maďarsku ostane.¹⁹⁴

POVOJNOVÁ EURÓPSKA A ČESKOSLOVENSKÁ REALITA

Historický vývoj strednej Európy ako etnicky heterogénneho územia bol sprevádzaný stretom kultúrno-politických zámerov jednotlivých národností a etník, prekrývajúcimi sa národnými ideológiami a bojom o práva a moc. Nacionálne a etnické požiadavky jednotlivých etník sa stali kľúčovými pri riešení európskeho medzinárodného spoločensko-politického vývoja. V kontexte slovensko-maďarských vzťahov je typickým príkladom takéhoto vývoja dnešné územie južného Slovenska, kde v minulosti dochádzalo k častému stretu záujmov či už štátnych útvarov alebo jednotlivých etník. *„Obavy zo susediaceho etnika, ohrozenie integrity územia, výčitky a krivdy za činy a udalosti z dejín boli trvalou zložkou slovensko-maďarského vzťahu v minulosti a prenášajú sa do nich aj v súčasnosti.“*¹⁹⁵

Súčasní právni odborníci argumentujú de iure neukončenou existenciou prvej Československej republiky (z roku 1918) a teda faktickou právnou neexistenciou Slovenskej republiky z roku 1939. Faktom je, že s postupným nastoľovaním nového geopolitického usporiadania Európy sa po vojne začalo i s obnovou Československa.¹⁹⁶ Nové usporiadanie krajiny vychádzalo z potreby bezpodmienečnej územnej integrity a štátnej suverenity a tzv. teória národného štátu Čechov a Slovákov sa stala základom pre vybudovanie povojnového československého štátu.¹⁹⁷ Teória vychádzala z celoeurópskych tendencií,

---

193 BOBÁK, Ján. *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944 – 1948)*. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 10 – 14.; BOBÁK, Ján. *Zápas Slovákov v Maďarsku za národnostné práva (1945 – 1948)*. Bratislava : Kubko Goral, 1997, s. 10 – 13.

194 KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 51.

195 ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina v povojnovom období na Slovensku – historické súvislosti a súčasné problémy. In GAJDOŠ, Marián – MATULA, Pavol (Eds.). *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 85.

196 Podrobnejšie o tom píše napríklad: KREJČÍ, Jaroslav. *Social Change and Stratification in Postwar Czechoslovakia*. London : The Macmillan Press, 1972, 207 s.

197 Teória národného štátu Čechov a Slovákov bola presadzovaná najmä lídrom exilovej politiky s centrom v Londýne, Edvardom Benešom, ktorý ešte počas vojny uvažoval o problematike národnostných menšín. V roku 1941 pracoval s teóriou výmeny nemeckého a maďarského obyvateľstva, no s postupom vojny sa jeho plány radikalizovali. *„Menej známou skutočnosťou je, že nešlo len o vysídlenie príslušníkov neslovanských menšín, ale aj slovanských (Poliaci mali odísť do Poľska, Rusíni a Ukrajinci do Sovietskeho zväzu, nebol ani záujem udržať pre čs. štát Podkarpatskú Rus), a to aj napriek prezidentovmu ‚všeslovanskému‘ zaujatiu.“* V súvislosti s postupným vytváraním povojnovej koncepcie Československa sa obrátili zástupcovia československého exilu v Londýne na ZSSR (kde našli i vzhľadom na minulé praktizovanie výmen obyvateľstva Sovietskym zväzom možnú povojnovú podporu), USA a Veľkú Britániu a 23. novembra 1944 predostrel Memorandum československej vlády o probléme nemeckej menšiny v Československu, kde sa v II. článku písalo o maďarskej menšine v ČSR. Vláda ČSR si v ňom vyhradzovala právo *„...postupovať podľa návrhov v tomto memorande*

ktorých cieľom bolo zjednodušenie národnostnej štruktúry v jednotlivých štátoch Európy a domnienky, že pod vplyvom separatistických sklonov národnostných menšín sa rozpadla v roku 1938 prvá Československá republika.¹⁹⁸ Potreba eliminovať počet príslušníkov národnostných menšín na československom území pramenila z pripisovania kolektívnej viny nemeckej a maďarskej menšine za tragédiu a hrôzy vojny, rozdelenie a rozdrobenie Československa,¹⁹⁹ z obavy potencionálnej budúcej hrozby zopakovania sa vojnových príp. iných konfliktných situácií, zo snahy zachovania celistvosti povojnového štátu a vysporiadania sa s 600 000 až 700 000 občanmi, ktorí prijali občianstvo

---

obdobne aj proti tým elementom maďarskej menšiny, ktoré sa prejavili ako nepriateľské voči republike. Podotýka sa, že prítomnosť značnej slovenskej menšiny vo vnútri maďarských hraníc podľa stavu z roku 1938 umožňuje ďalekosiahle riešenie tohto problému na základe výmeny obyvateľstva.“ Reakcia USA na Memorandum bola jednoznačná, odložiť ju na povojnové mierové rokovania a rovnako postup konzultovať s kontrolnými komisiami Maďarska a Nemecka. Apel československých politických špičiek na povojnové vyriešenie nemeckej a maďarskej otázky potvrdil v nasledujúcej nóte československej vlády z 3. júla 1945 zaslanej veľvyslancom Veľkej Británie, USA a ZSSR i V. Clementis, ktorý v nej deklaroval odsun Nemcov i Maďarov za nevyhnutnú podmienku existencie povojnového Československého štátu a mieru v regióne strednej Európy. Ďalšia Clementisova nóta adresovaná veľmociam vydaná dva týždne po ukončení Postupimskej konferencie, 2. augusta 1945, vykladala pochopenie Postupimskej dohody československou vládou tak, že súhlas mocností s transferom nemeckej menšiny predznamenáva ich súhlas i s odsunom Maďarov. Sľubná podpora, ako sme už naznačili vyššie, sa javila od ZSSR, Stalin podporil Benešove plány na vysídlenie Maďarov formou výmeny obyvateľstva. KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov* 2. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 69.; ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Tradičia a dejiny* : Vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949). Bratislava : Historický ústav SAV, TYPOSET Print, 2009, s. 19.; POPÉLY, Árpád. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a menné zoznamy Maďarov určených na presídlenie. In *Človek a spoločnosť*. roč. 12, č. 1, 2009, s. 79 – 81. [online] Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/jquery/pdf.php?gui=A44B5F6279ZJERRFMWMA735X> [cit. 03. 02. 2019].; ŠTEFANICA, Ján. Povojnový odsun a výmena osôb maďarskej národnosti zo Slovenska ako riešenie problému revizionizmu (1945 – 1948). In GAŽOVÁ, Zlatica. *70. výročie návratu dolnozemsých Slovákov (1947 – 2017)*. Martin : Matica slovenská, 2017, s. 14 – 16.

198 „*Edvard Beneš, ale aj Klement Gottwald, kládli Maďarom žijúcim na Slovensku za hlavnú vinu to, že na jeseň 1938 mali významnú úlohu na rozbití republiky.*“ PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 45.; KUGLER, József – GOMBOŠ, Ján. State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na udalosti 20. storočia. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária. *Slovenský jazyk v Maďarsku* : Bibliografia a štúdie – 1. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 321.; BUKOVSKÝ, Ladislav. Podoby maďarsko-slovenskej výmeny obyvateľstva medzi okresom Galanta a Nyíregyháza. In *Pamäť národa*. č. 1, roč. 2007, s. 37.

199 Nemecká menšina bola kolektívne obviňovaná z obsadenia Sudet, česko-nemeckého pohraničia, hitlerovským Nemeckom, či z pridania sa do služieb protektorátu Čechy a Morava. Maďarskej menšine bola pripisovaná vina za Viedenskú arbitráž a teda obsadenie južných oblastí Slovenska v prospech Maďarska a s tým súvisiace kolaborovanie príslušníkov maďarskej menšiny s okupačným režimom Maďarska. ŠTEFANICA, Ján. Povojnový odsun a výmena osôb maďarskej národnosti zo Slovenska ako riešenie problému revizionizmu (1945–1948). In GAŽOVÁ, Zlatica. *70. výročie návratu dolnozemsých Slovákov (1947–2017)*. Martin : Matica slovenská, 2017, s. 9 – 10.

štátov – vojnových agresorov a nachádzali sa na československom území.²⁰⁰ V európskom meradle sa vplyvom geopolitických zmien začala po druhej svetovej vojne jedna z najväčších migrácií ľudstva, skoro 20 miliónov obyvateľov (Nemcov, Maďarov, Poliakov, Litovcov, Bielorusov, Ukrajincov, Slovákov, Čechov) zanechalo svoju dovtedajšiu vlasť.²⁰¹ Historik Keith Lowe opisuje tieto migrácie ako proces vyčistenia východnej Európy, minimalizovanie multikulturalizmu, ktorý nahradili „...kolektívne monokultúrne národné štáty, ktorých obyvateľstvo je viac-menej etnicky homogénne. Východná Európa v masívnom rozsahu vyčistila sama seba.“²⁰² a Magdaléna Paríková si vo svojej štúdií prepožičiava výraz Květy Kořalkovej, keď tento proces nazýva „zjednodušením národnostnej štruktúry“ európskych krajín, Československo nevynímajúc.²⁰³ Motívom Československa zapojiť sa do migračných procesov bola i snaha o navrátenie čo najväčšieho počtu Čechov a Slovákov späť do vlasti a ich záchrana pred asimiláciou v zahraničí. Ministerský predseda Zdeněk Fierlinger pri rokovaní z dňa 31. júla 1945 o reemigrácii²⁰⁴ vyhlásil, že českoslo-

200 ŠTEFANICA, Ján. Povojnový odsun a výmena osôb maďarskej národnosti zo Slovenska ako riešenie problému revizionizmu (1945 – 1948). In GAŽOVÁ, Zlatica. 70. výročie návratu dolnozemsých Slovákov (1947 – 2017). Martin : Matica slovenská, 2017, s. 19.

201 Presuny súviseli s reorganizáciou západných hraníc ZSSR, znovu vytvorením Poľska, odčlenením Podkarpatskej Rusi od ČSR (na základe československo-sovietskej dohody z roku 1945 sa Podkarpatská Rus pričlenila k Ukrajine) a zároveň s rozhodnutiami Postupimskej konferencie o odsune nemeckej menšiny zo štátov – Poľska, ČSR, Maďarska (na základe článku XII.). PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 14, 45.; PETRÁŠ, René. *Cizinci ve vlastní zemi* : Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě. Praha : Auditorium, 2012, s. 105.; SZARKA, László. *Significance of Czechoslovakian-Hungarian Population Exchange in the History of Intended Elimination of Hungarian Minority in Czechoslovakia*. s. 52. [online] Dostupné na internete: http://epa.oszk.hu/00400/00463/00010/pdf/EPA00463_minorities_2008_10_051.pdf [cit. 03. 02. 2019].; *Potsdam Agreement* : Protocol of the Proceedings, August 1, 1945 [online]. Dostupné na internete: https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Potsdam%20Agreement.pdf [cit. 02. 02. 2019].

202 LOWE, Keith. *Krutý kontinent* : Európa krátko po druhej svetovej vojne. Bratislava : Premedia, 2014, s. 274 – 275.

203 PARÍKOVÁ, Magdaléna. Ethnological Analysis of the Process of the Post-War Migration of Slovaks from Hungary to Czechoslovakia in the Years 1946 – 1948. In *Ethnologia Actualis*. roč. 14, č. 2, 2014, s. 44.

204 Termín „reemigrant“ sa používa v odbornej literatúre, no už viacerí autori upozornili na jeho zavádzajúci charakter, ktorý na prvý pohľad evokuje návrat do vlasti, kde v predchádzajúcim období človek žil. Mnohí reemigranti prichádzajúci na územie ČSR sa v krajine ocitli prvýkrát v živote. Avšak z dôvodu jeho používania odborníkmi budeme tento pojem využívať i my. Druhým termínom, ktorý sa používa v súvislosti s návratom Slovákov (ale i Čechov) do Československa po druhej svetovej vojne je pojem „repatriácia“. Proces repatriácie sa týkal v zahraničí dočasne žijúcich Slovákov a Čechov (reemigranti žili v zahraničí trvalo), ktorých odchod do cudziny súvisel s mimoriadnymi okolnosťami a po skončení vojny prejavili záujem vrátiť sa do vlasti. Rozhodujúcim faktorom bola ich československá štátna príslušnosť pred rokom 1938, ktorú museli zdokladovať a následne im bolo uznané československé štátne občianstvo. Právna prax na území Československa po roku 1945 teda rozlišovala uchádzačov o návrat do vlasti na základe viacerých faktorov: vlastníctva štátneho občianstva a charakter a dĺžka ich pobytu v zahraničí. Delili ich do dvoch veľkých skupín na repatriantov a reemigrantov. WIEDEMANN, Andreas. „*Pojď s námi budovať pohraničí!*“ : Osídľovanie a proměna obyvateľstva bývalých

venská vláda sa bude usilovať o návrat čo najväčšieho počtu slovenských a českých krajanov (z krajín ako ZSSR, Poľsko, Rakúsko, Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Francúzsko, Belgicko, Nemecko, zámorie) späť do vlasti. Podľa vtedajších údajov sa predpokladalo, že za hranicami ČSR žije viac ako 2 milióny Slovákov (z toho v Maďarsku 476 000).²⁰⁵ V rámci tejto celkovej remigračnej akcie sa vrátilo na územie ČSR spolu 200 000 ľudí²⁰⁶ (z toho v rámci výmeny 71 787 bolo Slovákov z Maďarska).²⁰⁷

Politicko-inštitucionálna reprezentácia Československa počas vojny a po nej sa skladala z dvoch hlavných smerov. Na jednej strane to bolo komunistické krídlo v Moskve a na strane druhej abdikovaný prezident E. Beneš v Londýne. Keď E. Beneš v máji 1940 vytvoril tzv. Dočasné štátne zriadenie československé na území Veľkej Británie, tak približne o mesiac neskôr, 21. júla 1940, uznala britská vláda dočasnú československú vládu. Základným právnym dokumentom upravujúcim fungovanie exilovej vládnej štruktúry bol „... Ústavný dekrét prezidenta republiky č. 2/1940 Úř. Věst. O dočasnom výkone moci zákonodarnej z 15. októbra 1940.“²⁰⁸ Spomenutý dekrét splnomocňoval osobu prezidenta vydávať ústavné dekréty ako ekvivalent ústavných zákonov a dekréty vo funkcii zákonov.²⁰⁹ Nie všetky prezidentské dekréty mali pôsobnosť i pre slovenské územie, v niektorých prípadoch upravovali a konkretizovali situáciu pre toto územie nariadenia SNR, resp.

Sudet 1945 – 1952. Praha : Prostor, 2007, s. 253 – 254.; PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 40, 46.

205 Takmer polmiliónový odhadovaný počet Slovákov v Maďarsku bol výsledkom sčítania podľa vieroznamenania, kde sa predpokladalo, že väčšina evanjelického obyvateľstva je slovenské (avšak medzi evanjelikov v tej dobre patrili i Maďari a Nemci). DIVIČANOVÁ, Anna. Slováci v Maďarsku v stredoeurópskom kontexte. In GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav (eds.). *Etnické minority na Slovensku* : história, súčasnosť, súvislosti. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 202.; WIEDEMANN, Andreas. „*Pojď s námi budovať pohraničí!*“ : Osídľovanie a proměna obyvateľstva bývalých Sudet 1945 – 1952. Praha : Prostor, 2007, s. 256.

206 Slováci a Česi pochádzali z oblastí ako Maďarsko, Rumunsko, Bulharsko, Juhoslávia, Francúzsko, Belgicko, Poľsko, Nemecko, Rakúsko, ZSSR a reemigrácia týchto Slovákov a Čechov sa realizovala na základe podpísaných reemigračných zmlúv (spolu ich bolo podpísaných po vojne 5) a Dohode o výmene obyvateľstva s Maďarskom. Boli podpísané dve reemigračné zmluvy so Sovietskym zväzom, ďalšia zmluva s Juhosláviou a Bulharskom a s Rumunskom nebola podpísaná zmluva, ale len protokol o reemigrácii. KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 72 – 73.; THER, Philipp. *Temná strana národných štátů* : Etnické čistky v moderní Evropě. Praha : Argo, 2017, s. 159.

207 Štatistické údaje rôznych zdrojov sa často mierne líšia. Vtedajší politickí predstavitelia vychádzali zo sčítania obyvateľstva z roku 1930, kde sa k slovenskej národnosti v Maďarsku prihlásilo 104 819 osôb, no osoby poverené prípravou výmeny obyvateľstva narátali v Maďarsku 473 556 Slovákov. WIEDEMANN, Andreas. „*Pojď s námi budovať pohraničí!*“ : Osídľovanie a proměna obyvateľstva bývalých Sudet 1945 – 1952. Praha : Prostor, 2007, s. 264.

208 OLEJNÍK, Milan. Genéza konceptu „kolektívnej viny“ ako základu Benešových dekrétov a na riadení SNR vzťahujúcich sa k postaveniu tzv. neslovanských menšín. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 21.

209 Podrobnejšie o tom píšú napríklad: ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, 118 s.; ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan. *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava : VEDA, 2002, 158 s.

z dôvodu skoršieho oslobodenia územia Slovenska bolo potrebné vydať niektoré nariadenia skôr, ako prišli do platnosti dekréty.

Okrem prezidenta pôsobili v exile aj dve inštitúcie a to exilová vláda s 13 členmi a štátna rada vo funkcii poradného orgánu. Primárna snaha prezidenta sa orientovala na získanie podpory Spojencov pre odsun nemeckej menšiny z územia ČSR a neskôr i vyriešenie maďarskej otázky. So sovietskymi politickými zástupcami bola podpísaná Československo-sovietská zmluva o priateľstve, vzájomnej pomoci a povojnovej spolupráci.²¹⁰

Slovenská politická reprezentácia sa vytvorila na základe Vianočnej dohody z decembra 1943, ktorou bola ustanovená Slovenská národná rada. Dohoda neupravovala konkrétnejšie zásady SNR voči národnostným menšinám. Len bod 4 II. časti dohody zakotvoval v povojnovej „Č-SR“ elimináciu fašistických, rasistických a totalitných elementov.²¹¹ SNR v nej vyjadruje „...ciele a zásady zápasu o novú podobu povojnovej Česko-Slovenskej republiky.“²¹² 1. septembra 1944 prijala SNR v súvislosti s dianím na území Slovenska, vypuknutím Slovenského národného povstania, dokument s názvom Deklarácia SNR nadväzujúci na Vianočnú dohodu, kde sa už tento orgán konštituoval ako zákonodarný a výkonný zástupca Slovenska.²¹³ 29. septembra 1944 predstavitelia SNR súhlasili, že zastupovať povojnové československé záujmy v zahraničí bude exilová londýnska vláda. V súvislosti s neskorším politickým inštitucionálnym zabezpečením Slovenska v rámci ČSR boli právomoci Zboru povereníkov Slovenskej národnej rady, orgánu výkonnej moci, disponujúceho spočiatku rozsiahlymi právomocami, neskôr postupne okliešťované pražskými dohodami.²¹⁴

Program novej československej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov známý pod názvom Košický vládny program (KVP)²¹⁵ prijatý 5. apríla 1945 mal prekonať problémy, ktoré zaťažovali prvú spoločnú republiku (28. október 1918 – 6. október 1938). S výnimkou nami skúmanej problematiky výmeny obyvateľstva boli uskutočňované i ďalšie povojnové protimenšinové opatrenia. „*Základom riešenia maďarskej otázky v povojnovom*

---

210 OLEJNÍK, Milan. Genéza konceptu „kolektívnej viny“ ako základu Benešových dekrétov a na riadení SNR vzťahujúcich sa k postaveniu tzv. neslovanských menšín. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 21 – 23.

211 OLEJNÍK, Milan. Genéza konceptu „kolektívnej viny“ ako základu Benešových dekrétov a na riadení SNR vzťahujúcich sa k postaveniu tzv. neslovanských menšín. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 24.; MOSNÝ, Peter. Oprávnenosť povstaleckej SNR vydávať právne normy. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 56.

212 MOSNÝ, Peter. Oprávnenosť povstaleckej SNR vydávať právne normy. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 58.

213 MOSNÝ, Peter. Oprávnenosť povstaleckej SNR vydávať právne normy. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 59.

214 IVANIČKOVÁ, Edita. Slovensko v rokoch 1944 – 1948 : zahraničnopolitické záujmy, predstavy, možnosti a realita. In IVANIČKOVÁ, Edita a kol. *Z dejín demokratických a totalitných režimov : na Slovensku a v Československu v 20. storočí*. Bratislava : historický ústav SAV, Prodana, 2008, s. 252 – 253.

215 Podrobnejšie o tom píše napríklad: KOVÁČ, Andrej. *Košický vládny program*. Bratislava : SPN, 1977, 151 s.

období však mali byť najmä: výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom, reslovakizácia a presun obyvateľstva maďarskej národnosti z južného Slovenska v rámci republiky.²¹⁶ Podľa VIII. článku KVP mala byť občanom nemeckej a maďarskej národnosti z československým štátnym občianstvom z predmníchovského obdobia v roku 1938 československá štátna príslušnosť potvrdená, avšak ostatným bolo občianstvo zrušené.²¹⁷ Legislatívne ukotvil problematiku občianstva prezidentský dekrét z 2. augusta 1945 o československom štátnom občianstve. Okrem spomenutých protimenšinových opatrení sa v rokoch 1945 – 1947 realizovala aj akcia odsunu maďarskej menšiny do Čiech.²¹⁸ Myšlienka riadeného presunu Maďarov do Čiech vznikla v spojitosti s využitím nezamestnaných robotníkov zo slovenského územia v Čechách (po odsunutom nemeckom obyvateľstve tam ostávali voľné majetky) a na základe toho, že maďarská otázka nebude riešená rovnakým spôsobom ako nemecká (jednosmerným transferom).²¹⁹ Ďalším protimenšinovým opatrením bola akcia reslovakizácie a teda administratívny návrat slovenskej národnosti pomaďarčeným Slovákom. Realizáciou reslovakizácie bolo na základe uznesenia Zboru povereníkov z 15. februára 1946 splnomocnené Povereníctvo vnútra. Do 28. februára toho istého roku mali byť pripravené smernice určujúce priebeh reslovakizácie.²²⁰ Zbor povereníkov 2. apríla 1946 stanovil dve skupiny obyvateľstva, ktorých sa táto akcia mala týkať. Obyvatelia, ktorí sa pri cenzu z roku 1930 hlásili k slovenskej národnosti a sami seba vnímali ako Slovákov, tvorili prvú skupinu a do druhej kategórie Zbor povereníkov zaradil obyvateľov, ktorí sa považovali za Slovákov po skončení vojny a svoj pôvod vedeli preukázať, avšak predtým sa hlásili k maďarskej národnosti a zároveň

216 ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina v povojnovom období na Slovensku – historické súvislosti a súčasné problémy. In GAJDOŠ, Marián – MATULA, Pavol (Eds.). *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 89.

217 Podrobnejšie o tom píše napríklad: ŠUTAJ, Štefan. Československé štátne občianstvo obyvateľov maďarskej národnosti po roku 1945 z pohľadu česko-slovenských vzťahov. In *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno : Česko-slovenská/Slovensko-česká komise historiků, 2002, s. 35 – 56.

218 Podrobnejšie o tom píše napríklad: ŠUTAJ, Štefan. *Nútené presídlenie Maďarov do Čiech*. Prešov : UNIVERSUM, 2005, 156 s.

219 Povereníctvom sociálnej starostlivosti 25. septembra 1945 boli určené stanovy usmerňujúce presuny práceschopných obyvateľov (nezamestnaných robotníkov, pracovníkov podnikov plánovaných premiestniť na Slovensko a maďarských robotníkov aj s rodinami, ktorí disponovali občianstvom pred rokom 1938) do Čiech. ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 63 – 67, 96 – 105, 126 – 127.; ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina v povojnovom období na Slovensku – historické súvislosti a súčasné problémy. In GAJDOŠ, Marián – MATULA, Pavol (Eds.). *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 91 – 92.

220 Priebeh reslovakizačnej akcie je možné rozdeliť na dve hlavné etapy. Prvá fáza sa uskutočnila od júna roku 1946 do januára 1948 a druhá pokračovala od februára 1948 do konca tohto roku. Počas druhej etapy sa reslovakizačná komisia zväčša zaoberala len oneskorenkami, ktorí sa na akciu dodatočne prihlasovali a vymazávali sa z reslovakizačných zoznamov mená osôb trestne stíhaných, alebo určených na presídlenie do Maďarska a deportácie do Čiech. ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 117 – 118. Podrobnejšie o tom píše napríklad: ŠUTAJ, Štefan. *Reslovakizácia (Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne)*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1991, 67 s.

sa nijak neprevínili voči republike. Na reslovakizáciu sa mohol prihlásiť každý individuálnym vyhlásením, ktorého pravdivosť bola ďalej preverovaná (podstatou boli objektívne dôkazy príslušnosti k republike, schopnosť hovoriť po slovensky, v niektorých prípadoch priezvisko, náboženstvo, absolvované školy a pod.). Myšlienka reslovakizácie rezonovala v československých politických kruhoch už dlhšie obdobie a na zmenu jej charakteru mali vplyv dva faktory. Prvým bola snaha poslovenčiť južné územia Slovenska a druhý faktor bolo prihlasovanie sa na reslovakizáciu zo strachu pred výmenou obyvateľstva, deportáciami do Čiech alebo konfiškáciami majetku. Základným dokumentom reslovakizácie sa stala vyhláška Povereníctva vnútra zo 17. júna 1946 (č. 20 000/I–IV/1–1946) a 21. júna bola ustanovená pre výkon reslovakizácie Ústredná reslovakizačná komisia menovaná Povereníctvom vnútra (od roku 1947 ju nahradila komisia vymenovaná Ministerstvom vnútra). Paradoxom reslovakizačnej akcie, ako to poznamenal vo svojej knihe historik Š. ŠUTAJ ostáva, že reslovakizácia mala pôvodne slúžiť na záchranu pomadžarčených Slovákov pred výmenou obyvateľstva, no miesto toho sa zo zoznamu prihlásených na reslovakizáciu museli vyradovať obyvatelia určení na výmenu.²²¹ „*Celkove sa k reslovakizácii prihlásilo do roku 1948 452 089 osôb. Z nich bolo na reslovakizáciu prijatých 326 679 osôb. Reslovakizácia bola odmietnutá 84 141 osobám, ktoré nespĺňali stanovené podmienky. V prípade 41 269 osôb boli žiadosti o reslovakizáciu z rôznych dôvodov nevybavené.*“²²²

VÝMENA OBYVATEĽSTVA MEDZI ČESKOSLOVENSKOM A MAĎARSKOM

Výmena obyvateľstva ako metóda riešenia konfliktov má svoj pôvod v balkánskom prostredí v období po prvej svetovej vojne. Precedensom pre ďalšie výmeny obyvateľstva sa vtedy stali Neuillská zmluva (grécko-bulharská mierová zmluva z novembra 1919),²²³ a zmluva z Lausanne z roku 1923, ktorá zakotvila výmenu obyvateľstva medzi Gréckom a Tureckom. Obe zmluvy sa stali modelom riešenia neskorších vnútropolitických

---

221 Reslovakizáciu odlišne vnímajú slovenskí a maďarskí historici i dnes. Slovenskí historici v nej vidia spôsob, ako mohli vtedajší občania deklarovať a priznať sa k národnosti, no maďarskí historici ju označujú ako štátom nariadenú násilnú akciu. Faktom je, že vplyvom rôznych faktorov sa povaha akcie v jej priebehu pretransformovala na spôsob k násilnej zmene národnosti (pod hrozbou postihnutia ostatnými represívnymi akciami). ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 89.; ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina v povojnovom období na Slovensku – historické súvislosti a súčasné problémy. In GAJDOŠ, Marián – MATULA, Pavol (Eds.). *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 90 – 91.; CICHOPÉK-GAJRAJ, Anna. *Beyond Violence : Jewish Survivors in Poland and Slovakia, 1944 –1948*. Cambridge : Cambridge University Press, 2014, s. 170 – 174.

222 ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina v povojnovom období na Slovensku – historické súvislosti a súčasné problémy. In GAJDOŠ, Marián – MATULA, Pavol (Eds.). *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 90.

223 BERNHARDT, Rudolf. *Use of Force : War and Neutrality Peace Treaties (N-Z)*. Amsterdam, New York, Oxford : North-Holland Publishing Company, č. 4, 1982, s. 3 – 4.; VERMEULEN, Hans – BALDWIN-EDWARD, Martin – VAN BOESCHOTEN, Riki. *Migration in the Southern Balkans : From Ottoman Territory to Globalized Nation States*. Cham : Springer, 2015, s. 51 – 59.

aj zahraničnopolitických konfliktov. V 30. rokoch 20. storočia bola výmena obyvateľstva uznaná ako jeden z možných spôsobov riešenia a mierového usporiadania etnických vzťahov.²²⁴

Dohoda o prímerí s Maďarskom (prijatá v priebehu moskovských rokovaní),²²⁵ ktorá uznala predmníchovské hranice republiky a oblasť južného Slovenska tak prešla do československej správy. Na konferencii v Postupime (1945) už poprední politickí predstavitelia plánovali migrácie po území Európy a zároveň schválili transfer nemeckého obyvateľstva z nenemeckých štátov (Poľsko, Československo a Maďarsko). Ani jedna konferencia Spojencov (Teherán, Jalta, Postupim a ani rokovania o mierovej zmluve s Maďarskom v Paríži²²⁶) však neschválila jednosmerný odsun maďarského obyvateľstva. Hranice medzi Československom a Maďarskom vytýčila až mierová zmluva s Maďarskom podpísaná v Paríži 10. februára 1947. Myšlienka výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom vznikla ešte pred koncom druhej svetovej vojny²²⁷ a predchádzal jej okrem

224 THER, Philipp. *Temná strana národných štátů* : Etnické čistky v moderní Evropě. Praha : Argo, 2017, s. 42, 44.; ŠMIGEL, Michal – KMEŤ, Miroslav. Výmeny obyvateľstva v strednej a východnej Európe v kontexte 2. svetovej vojny. In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 52 – 53.; MELICHÁREK, Maroš. Grécka vojna za nezávislosť. Prostiosmanský boj Grékov v rokoch 1821 – 1832. In *Historická revue*, roč. XXV, č. 1, s. 6 – 12.

225 Dohoda o prímerí s Maďarskom bola prijatá 20. januára 1945 v Moskve. Okrem stanovenia hraníc povojnového Československa (rušila platnosť zmeny hraníc podľa prvej Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938) dohoda zahŕňala povinnosť platenia reparačných poplatkov, zrušenie rozhodnutí týkajúcich sa anexie, návrat cenností, ktoré boli z anektovaného územia vyvezené, evakuáciu maďarských vojakov a úradníkov z južných častí Slovenska naspäť do Maďarska. Odchod tzv. anyasov (t.j. maďarských horthyovským režimom dosadených štátnych príslušníkov, ktorí prišli na územie južného Slovenska po prvej Viedenskej arbitráži 2. novembra 1938) organizovali miestne úrady vo vlastnej réžii. Tento proces bol sprevádzaný nedostatočným zabezpečením technických prostriedkov a problémami. Transfer anyasov predstavoval prvé pripravené presídlenie v rámci československo-maďarských povojnových migrácií. ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 38 – 39.; ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Tradícia a dejiny* : vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949). Bratislava : Historický ústav – TYPOSET Print, spol. s.r.o., 2009, s. 23 – 24, 50.; ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. Sporné otázky medzi ČSR a Maďarskom v príprave mierového usporiadania. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 40 – 41.; ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 26 – 27.; ŠUTAJ, Štefan. Rokovania o mieri s Maďarskom a ich vplyv na postavenie maďarskej menšiny na Slovensku. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. 2013, č. 1, s. 277 – 278.

226 Závery Parížskej mierovej zmluvy nepovolili transfer maďarskej menšiny z ČSR. Odporúčili bilaterálne rokovania medzi ČSR a Maďarskom a teda parížska zmluva znamenala koniec československého „sna“ o totálnom vyriešení menšinovej otázky formou núteného presídlenia. FRANK, Matthew. *Making Minorities History* : Population Transfer in Twentieth-Century Europe. New York : Oxford University Press, 2017, s. 314. (do slovenčiny preložila autorka)

227 Dokonca sú známe počiatky reemigračných návrhov z konca 20. rokov 20. storočia, kedy Československý ústav zahraničný ako orgán poverený starostlivosťou o krajanov v zahraničí podporoval Slovákov ale aj Čechov vracajúcich sa zo zahraničia do vlasti. O vyriešení maďarského „problému“ diskutovala londýnska i moskovská emigrácia v priebehu vojny, prednášal o tom i Edvard Beneš ešte

iných plánov i návrh jednostranného transferu obyvateľov maďarskej národnosti z územia ČSR Vavra Šrobára aktuálneho v čase spomenutých moskovských rokovaní a obsahoval zdôvodnenia a princípy transferu.²²⁸ Marek Syrný vychádzajúc z archívneho výskumu

---

pred návratom do ČSR vo svojom prejave v londýnskom rozhlase. Faktom bolo, že riešenie maďarskej otázky po druhej svetovej vojne zastávalo sekundárnu pozíciu, hlavnou témou bola snaha o schválenie jednostranného transferu Nemcov. Medzi prvé zmienky o plánovaní resp. zvažovaní výmeny patria záznamy z rokovania delimitačnej komisie v Komárne v roku 1938. Počas Slovenského národného povstania predstaviteľia SNR ešte neplánovali represívne opatrenia voči maďarskej menšine, zmieňovali sa len o kolaborantoch a zradcoch. Situácia sa na území Slovenska zmenila počas oslobodzovania, kedy sa voči maďarskej menšine začalo s plánovaním opatrení „...obnova hraníc z obdobia predmníchovskej republiky; potrestanie kolaborantov, fašistov a zradcov (nielen maďarskej národnosti); konfiškácia majetku zradcov a kolaborantov (nielen maďarskej národnosti); rozpustenie fašistických strán a organizácií; vnútroštátne presídľovanie; výmena obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom; zachovanie menšinových práv obyvateľstva maďarskej národnosti; odsun maďarských štátnych príslušníkov, ktorí prišli na anektované územie južného Slovenska po Viedenskej arbitráži späť do Maďarska.“ S postupným oslobodzovaním slovenského územia deklarovala SNR vo svojom Memorande zo 4. februára 1945 odchod maďarizátorov a stanovila podmienky k postaveniu Maďarov a ich možnosti ostať na území ČSR. Podobne len detailnejšie bol formulovaný i program Národného frontu Čechov a a Slovákov – KVP z 5. apríla 1945 ako základný dokument povojnovej republiky (ktorý už bol späť s komunistickou politikou). Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska nariadil 13. apríla 1945 Povereníctvu pre veci vnútorné na čele s Gustávom Husákom vypracovať plán na vysídlenie Maďarov zo Slovenska. 25. mája vystúpil G. Husák na zasadnutí SNR, kde prezentoval dvoj-etapový plán vysídlenia maďarskej menšiny (1. etapa by zahŕňala Maďarov prisťahovaných po 2. novembri 1938 a v druhej etape by boli presídlení maďarskí kolaboranti a členovia nyilasských skupín, trestanci a odsúdenci). Rovnako i zástupcovia Demokratickej strany prišli s predstavou vyriešenia maďarskej otázky v júli 1945. Ich návrhom bolo po vysídlení anyásov a výmene obyvateľstva zvýšnému maďarskému obyvateľstvu udeliť československé štátne občianstvo, ale pod podmienkou, že sa podrobia asimilácii a zrieknu sa svojej národnosti. PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 52.; ŠTEFANICA, Ján. Povojnový odsun a výmena osôb maďarskej národnosti zo Slovenska ako riešenie problému revizionizmu (1945 – 1948). In GAŽOVÁ, Zlatica. *70. výročie návratu dolnozemsých Slovákov (1947–2017)*. Martin : Matica slovenská, 2017, s. 20 – 24.; ZEMKO, Milan. K medzivojnovým zdrojom pokusu o „konečné vyriešenie“ maďarskej otázky v Československu. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 5.; POPÉLY, Árpád. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a menné zoznamy Maďarov určených na presídlenie. In *Človek a spoločnosť*. roč. 12, č. 1, 2009, s. 79 – 80. [online] Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/jquery/pdf.php?gui=A44B5F6279ZJERRFMWMA735X> [cit. 03. 02. 2019].

228 Návrh bol založený na vysídlení 70% maďarského obyvateľstva z územia Československa, predovšetkým zámožnejších obyvateľov ako obchodníkov, inteligenciu, statkárov a pod. a zvyšných 30% by z dôvodu udržania kontinuity československého hospodárstva malo ostať. POPÉLY, Árpád. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a menné zoznamy Maďarov určených na presídlenie. In *Človek a spoločnosť*. roč. 12, č. 1, 2009, s. 81. [online] Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/jquery/pdf.php?gui=A44B5F6279ZJERRFMWMA735X> [cit. 03. 02. 2019].; PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 48 – 49.; SZARKA, László. *Significance of Czechoslovakian-Hungarian Population Exchange in the History of Intended Elimination of Hungarian Minority in Czechoslovakia*. s. 51. [online] Dostupné na internete: http://epa.oszk.hu/00400/00463/00010/pdf/EPA00463_minorities_2008_10_051.pdf [cit. 03. 02. 2019].; Návrh Vavra Šrobára v celom jeho znení

udáva tri príčiny reemigrácie slovenskej menšiny z maďarského územia po druhej svetovej vojne:

1. aktivita maďarských Slovákov dožadujúca sa záchranu pred potencionálnou hrozbou pomaďarčenia;
2. iniciatíva slovenských politikov a inštitúcií zachrániť zahraničných Slovákov pred možnou asimiláciou;
3. snaha československých politických špičiek o vyriešenie maďarskej otázky.²²⁹

Okrem vyriešenia národnostných problémov, ktorých cieľom malo byť vytvorenie národného štátu Čechov a Slovákov, bolo významným cieľom výmeny obyvateľstva vyriešenie dlhoročných slovensko-maďarských sporov o etnický charakter územia na slovensko-maďarskom pomedzí (južné oblasti dnešného Slovenska) a posilniť „slovanský“ charakter obnovenej ČSR.²³⁰

V júni 1945 zasadalo Predsedníctvo SNR, na ktorom sa členovia dohodli na nevyhnutnej potrebe čo najskôr podpísať dohodu o výmene obyvateľstva. Následné augustové rokovania Zboru poverenikov roku 1945 riešili už v súvislosti s výmenou obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom i prípravu materiálov potrebných pre mierové rokovania v Paríži. 14. a 15. septembra 1945 zasadala SNR, kde štátny tajomník Vladimír Clementis informoval o obštrukciách realizácie výmeny z maďarskej strany, možných riešeniach a hrozbe revízie hraníc z maďarskej strany. Československá diplomacia sa usilovala o urýchlenie rokovaní o výmene a na rokovaní 6. – 10. februára 1946²³¹ sa dohodli na prijatí Dohody o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Dohoda o výmene obyvateľstva bola podpísaná 27. februára 1946²³² a obsahovala štrnásť článkov. V článku V stanovila

je uverejnený v knihe: ŠUTAĽ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : VEDA, 1993, s. 181 – 183.

229 SYRNÝ, Marek. Percepcia Slovákov v Maďarsku a problematika ich repatriácie v slovenskej spoločnosti po II. svetovej vojne. In DIVIČANOVÁ, Anna – TÓTH, J. Alexander – UHRINOVÁ, Alžbeta. *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2006, s. 383 – 384.

230 PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 48 – 49.

231 ŠUTAĽ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 59 – 62.

232 Po pricestovaní delegácie z Maďarska do Prahy predniesol J. Gyöngyösi návrh pozostávajúci zo siedmych bodov: 1. nespojiť výmenu obyvateľstva s hospodárskou otázkou; 2. medzi propagandistov v Maďarsku musí byť začlenený aj maďarský kontrolór; 3. maďarské zastúpenie v podobe jedného úradníka pošlú aj do Bratislavy a žiadali pre neho podporu; 4. výmenu bude realizovať Československá republika, ale s maďarským dozorom; 5. deportovaní Maďari z ČSR si môžu vziať hnutelný majetok a budú odškodnení; 6. celkovú sumu odškodného určí zmiešaná komisia a na základe toho sa obe krajiny vysporiadajú; 7. rozhodnutia zmiešanej komisie nadobudnú platnosť len ak sú odhlasované 100% väčšinou, v opačnom prípade musí rozhodnutie urobiť vyslanec svetových veľmocí. Výsledkom rokovaní bol súhlas maďarskej vlády s výmenou obyvateľstva s podmienkou vytvorenia zmiešanej komisie. Československá strana okrem bodu o maďarských pozorovateľoch na území ČSR mala námietky voči povolenej dĺžke času pre propagáciu výmeny v Maďarsku (ČSR žiadalo tri mesiace, maďarská strana

princíp reciprocity, na základe ktorého sa malo z územia Československa presťahovať toľko Maďarov,²³³ koľko sa na výmenu obyvateľstva prihlási Slovákov z Maďarska. Článok VIII Dohody ukotvil presťahovanie Maďarov, ktorí sa na území ČSR „...dopustili trestných činov podľa §1 – 4 nar. SNR č. 33 z 13. mája 1945 a podľa §5 tohto nariadenia.“²³⁴ kde počet bol určený maximálne na tisíc osôb. Dvaja československí a dvaja maďarskí predstavitelia mali byť menovaní do Zmiešanej komisie²³⁵ vzniknutej na základe článku X Dohody o výmene a jej úlohou bolo riešenie všetkých sporných právnych otázok vzniknutých v priebehu výmeny obyvateľstva v súlade so znením Dohody.²³⁶ Prípravné práce pre ná-

---

potvrdila šesť týždňov), no okrem toho s podmienkami súhlasila. Štrnásťbodová dohoda o výmene obyvateľstva bola podpísaná Vladimírom Clementisom, štátnym tajomníkom Ministerstva zahraničných vecí ČSR, a Jánosom Gyöngyösim, maďarským ministrom zahraničných vecí, 27. februára 1946 v Budapešti. a 15. mája 1946 si obe krajiny vymenili ratifikačné listiny. VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 264 – 268.; ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina v povojnovom období na Slovensku – historické súvislosti a súčasné problémy. In GAJDOŠ, Marián – MATULA, Pavol (Eds.). *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 90.; KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 75.; Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom je prístupná na: Dohoda medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva. In *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. roč. 1946, čiastka 60, vydaná 27. júna 1946, s. 1027 – 1035. [online] Dostupné na internete: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1946/060-1946.pdf> [cit. 30. 01. 2019]. Podrobnejšie o tom píše napríklad: PURGAT, Juraj. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946 – 1949* : ako súčasť povojnovej obnovy demokratickej československej štátnosti. Bratislava : Ústav politických vied SAV, Veda, 2017, 393 s.

233 Išlo o príslušníkov maďarskej menšiny, ktorí na základe dekrétu prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. prišli o štátne občianstvo. ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. Sporné otázky medzi ČSR a Maďarskom v príprave mierového usporiadania. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 50.

234 ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 71.

235 Celý názov Zmiešanej komisie bol Československo-maďarská zmiešaná komisia.

236 Za československú stranu boli členmi komisie D. Okáli a P. Pohánka. Okrem postu splnomocnenca, ktorý zastával D. Okáli, patrili k ďalším výkonným orgánom ČSPK ústredná úradovňa komisie so sídlom v Budapešti, ktorej kompetenciou bolo riadiť nižšie výkonné orgány – oblastné úradovne (najprv ich bolo 16 a neskôr, od polovice marca roku 1946, ich bolo 18) a posledným orgánom boli expozitúry komisie. Komisia bola členená i podľa zamerania činnosti, okrem generálneho sekretariátu povereného riadením mala jednotlivé oddelenia resp. referáty (napr. právne, hospodársko-finančné, dopravné, kultúrne – zodpovedné za propagandistickú a náborovú činnosť a iné). Ako prvé riešila komisia problémy otázok dopravy, financií, hospodárstva a právne záležitosti. ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 71 – 72.; ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. Sporné otázky medzi ČSR a Maďarskom v príprave mierového usporiadania. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 50.; KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 75, 77.; KUGLER, József. Niektoré súvislosti maďarsko-československej výmeny obyvateľstva v oblasti juhovýchodnej Dolnej zeme, so zvláštnym zreteľom na spoločenskú štruktúru prisídlených Slovákov. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Maďarská národopisná spoločnosť, 2000, s. 143 – 144. SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 167. KULÍK, Ondrej: *Prisídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

vrat Slovákov zo zahraničia (prihlasovanie na výmenu a zber prihlášok) mala riadiť Česko-slovenská presídľovacia komisia²³⁷ (ČSPK) so svojimi 16 centrami a paralelne s ňou vznikla pre potreby presídlenia Maďarov z ČSR i Maďarská presídľovacia komisia (Magyar áttelepítési komisió, MÁK). Výmenou maďarského obyvateľstva z územia ČSR bol poverený predovšetkým Osídľovací úrad (OÚ)²³⁸ a Daniel Okáli vo funkcii vládneho splnomocnenca, podriadeného priamo vláde a Zboru povereníkov s rozhodovacou právomocou na úrovni ministerstiev a povereníctiev.²³⁹ 12. júna 1946 zo strany maďarskej vlády boli vymenovaní vedúci výkonných orgánov zodpovedných za výmenu obyvateľstva. Išlo o Lajosa Jócsika menovaného do funkcie vládneho komisára a Ferencu Wágnera povereného funkciou splnomocnenca na ochranu záujmov Maďarov s pôsobením v Bratislave.²⁴⁰

V jednotlivých štatistikách o počte Slovákov v Maďarsku existuje mnoho rozdielov. Slovenská menšina bola na území Maďarska v povojnovom období druhou najpočetnejšou minoritou (po Nemcoch), no s počtami bolo v čase realizácie výmeny a hlavne pred ňou narábané účelovo. Odhad ČSPK bol 450 000 Slovákov v Maďarsku. Snáď najpresnejší údaj o reálnom stave počtu Slovákov v Maďarsku poskytuje census z roku 1930, v rámci ktorého bol celkový počet obyvateľov Maďarska 8,69 mil. obyvateľov. Keďže obyvatelia sa vtedy nehlásili k národnosti, je známy len počet ľudí so znalosťou slovenského jazyka, 346 053. Naopak počet Maďarov v roku 1930 na území Slovenska bol 585 434 (pozri

237 ČSPK vznikla na základe rozhodnutia Zboru povereníkov a k 27. máju 1946 zozbierala 90 097 prihlášok na výmenu z Maďarska do ČSR. Do júna 1946 prebiehal dodatočný nábor, v rámci ktorého sa na výmenu prihlásilo ďalších 7 000 ľudí. ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 73.; KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 75.; BUKOVŠZKY, Ladislav. Podoby maďarsko-slovenskej výmeny obyvateľstva medzi okresom Galanta a Nyíregyháza. In *Pamäť národa*. č. 1, roč. 2007, s. 38.

238 Od začiatku činnosti Osídľovacieho úradu v auguste roku 1945 sa jeho sídlom stala Bratislava a vo funkcii predsedu pôsobil predstaviteľ komunistickej strany Ján Čech. Úrad sa členil na tri odbory: Odbor pre vnútornú kolonizáciu, Odbor pre vysťahovanie Maďarov a Nemcov a Odbor pre presťahovanie Slovákov zo zahraničia. Osídľovací úrad založil Oblastné osídľovacie úradovne na čele s prednostami, ktorí riadili v spolupráci s národnými výbormi prácu úradovne (delila sa na 5 referátov: výmenný, majetkový, starostovosti o presídľencov, kolonizačný a účtarení). KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 75.; Podrobnejšie o tom píše napríklad: RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADESKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány 1943 – 1968*. Bratislava : Slovenská Archivna Správa, 1973, 637 s.; TVRDOŇOVÁ, Daniela. Osídľovací úrad pre Slovensko v Bratislave 1945 – 1950. In KVASNICOVÁ, Oľga – MUNKOVÁ, Mária – PÉKOVÁ, Monika (Eds.). *Verejná správa po roku 1945 v zrkadle archívnych dokumentov*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivarov, 2013, 334 s. SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 177. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

239 ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 71 – 74.; PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 60 – 61.; ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. Sporné otázky medzi ČSR a Maďarskom v príprave mierového usporiadania. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 50.

240 BUKOVŠZKY, Ladislav. Podoby maďarsko-slovenskej výmeny obyvateľstva medzi okresom Galanta a Nyíregyháza. In *Pamäť národa*. č. 1, roč. 2007, s. 39.

tabuľku 1, *Obyvateľstvo Slovenska podľa príslušnosti k slovenskej a maďarskej národnosti v rokoch 1921 – 1991*). Z tohto počtu bolo určených na presídlenie 105 047 Maďarov.²⁴¹

Tabuľka 1 – *Obyvateľstvo Slovenska podľa príslušnosti k slovenskej a maďarskej národnosti v rokoch 1921 – 1991.*²⁴²

Rok	Celkom	Slováci	%	Maďari	%
1921	3 000 870	1 952 866	65,1	650 597	21,7
1930	3 324 111	2 250 616	67,7	585 434	17,6
1950	3 442 317	2 982 524	86,6	354 532	10,3
1961	4 174 046	3 560 216	85,3	518 782	12,4
1970	4 537 290	3 878 904	85,5	552 006	12,2

Podpísaním Dohody o výmene obyvateľstva sa samotný proces výmeny nezačal. Oddaľovanie výmeny zdôvodňovali maďarskí zástupcovia porušením zmluvných podmienok zo strany Československa (napr. nepozastavenie konfiškácii majetkov, zlá situácia Maďarov v ČSR, prenasledovanie maďarských obyvateľov), dokonca začali s kampaňou proti Československu vo forme uverejňovania rôznych článkov konštatujúcich nepravdivé správy o repatriáciách Maďarov na území ČSR. Takýto postup skomplikoval situáciu Slovákov žijúcich v Maďarsku (maďarské orgány im odopierali pomoc a podporu vo všetkých smeroch kvôli ich prihláseniu sa na výmenu), ktorí sa začali búriť a zasielať československým orgánom nóty a memorandá žiadajúce urýchlenie presídlenia. Slovenskí predstavitelia sa snažili výmenu posúriť, preto so súhlasom maďarskej strany organizovali od 18. septembra do 1. decembra 1946 jednosmerné transporty (presídlených bolo 7 935 Slovákov z Maďarska), s cieľom pomôcť sociálne slabším vrstvám slovenského obyvateľstva v Maďarsku. Tieto jednosmerné transporty boli realizované na základe rozhodnutia Zmiešanej komisie č. 8 a takto presídlení obyvatelia zväčša baníci, sklári, remeselníci získali pomenovanie tzv. osmičkári (podľa VIII. nariadenia komisie). Nariadenie bolo neskôr zrušené a následne 30. júna 1947 ho rozhodnutie č. 40 znovu obnovilo (vtedy šlo o presídlenie tzv. štyridsiatkárov).²⁴³ Odpoveďou na nerealizovanú výmenu boli aj deportácie maďarského obyvateľstva na práce do Čiech (v druhej polovici roku 1946). Začiatok deportácií zapríčinil ukončenie jednosmerných transportov a vydanie troch protestných nôt

241 KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 78.

242 ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina v povojnovom období na Slovensku – historické súvislosti a súčasné problémy. In GAJDOŠ, Marián- MATULA, Pavol (Eds.). *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 99.

243 Presídlenie týchto obyvateľov bolo komplikované a vzhľadom na to, že boli umiestňovaní do česko-nemeckého pohraničia na opustené miesta po vysídlených Nemcoch, mnohí z nich boli nespokojní, a preto sa buď vrátili naspäť alebo sa presídľili na Slovensko. KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 80.

z maďarskej strany.²⁴⁴ Nasledovalo mnoho prietáhov, kde československá strana považovala maďarské požiadavky za zasahovanie do vnútorných záležitostí štátu a maďarská strana na druhej strane požadovala pozastavenie deportácií ako podmienku pre začatie výmeny. Môžeme však povedať, že násilnou deportáciou maďarského obyvateľstva do Čiech si československá strana vydobyla urýchlenie naplňovania Dohody o výmene obyvateľstva.²⁴⁵ 12. apríla 1947 sa začalo s výmenou obyvateľstva, zrealizovali sa prvé transporty.²⁴⁶ Kvôli vianočným sviatkom bol proces vysielania transportov 19. decembra pozastavený. Priebeh výmeny bol sprevádzaný nedostatočným technickým, materiálnym zabezpečením, kolíziami vo vlakovej doprave, nerovnomernosťou sťahovaného majetku a ďalšími problémami.²⁴⁷

VÝVOJ UDALOSTÍ PO FEBRUÁROVOM PREVRATE V ROKU 1948

Intenzívnejšie presadzovanie ľavicových politických predstaviteľov v druhej polovici 40. rokov indikovalo plánovanú postupnú zmenu politického vývoja republiky. Februárovým prevratom (1948) získala komunistická strana absolútnu moc nad politickým systémom, ekonomickými vzťahmi, sociálnou štruktúrou, školstvom i kultúrnymi otázkami v Československu.²⁴⁸ Bezprostredne po prevrate a uchopení moci sa začali represívne opatrenia voči odporcom ľudovodemokratického režimu (členovia ostatných politických strán, cirkevní hodnostári a z radov maďarského obyvateľstva boli opatrenia namierené

244 ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 75 – 78.; KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 79.; ŠTEFANICA, Ján. Povojnový odsun a výmena osôb maďarskej národnosti zo Slovenska ako riešenie problému revizionizmu (1945 – 1948). In GAŽOVÁ, Zlatica. *70. výročie návratu dolnozemsých Slovákov (1947 – 2017)*. Martin : Matica slovenská, 2017, s. 28 – 29.

245 ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 104.; ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Tradícia a dejiny : Vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949)*. Bratislava : Historický ústav SAV, TYPOSET Print, 2009, s. 29.

246 Prvý transport Slovákov z Maďarska bol z obce Pitvaroš, uskutočnil sa 13. apríla 1947 a presídlení Slováci boli usadení do Serede. Prvý transport Maďarov z ČSR sa realizoval 19. apríla a bolo počas neho presídlených 267 rodín z okolia Galanty. KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 76.

247 ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 115 – 116.; ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Tradícia a dejiny : Vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949)*. Bratislava : Historický ústav SAV, TYPOSET Print, 2009, s. 34, 36.

248 GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa. Politika KSČ vo vzťahu k Maďarom a Nemcom na Slovensku v rokoch 1948 – 1953. In ŠMIGEL, Michal. *Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918 – 1989) : Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB v Banskej Bystrici, Historický ústav SAV v Bratislave, 2007, s. 178.; Podrobnejšie o tom píše napríklad: KISS, Jozef. Postavenie maďarskej menšiny v kontexte česko-slovenských vzťahov (1948 – 1960). In *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno : Česko-slovenská/Slovensko-česká komise historiků, 2002, s. 57 – 74.; RYCHLÍK, Jan. Maďarský faktor v česko-slovenských vzťahoch 1948 – 1992. In *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno : Česko-slovenská/Slovensko-česká komise historiků, 2002, s. 75 – 82.

proti anyasom, odsúdencom a vojnovým previnilcom), no voči predstaviteľom národnostných menšín ešte predstavitelia nového režimu nemali vypracovaný plán postupu. Na základe uznesenia Zboru povereníkov z dňa 16. marca 1948 mal byť vypracovaný zoznam ľudí z južného Slovenska, ktorých bolo nutné z hrozby narušenia bezpečia štátu presídliť. Výsledkom akcie však nebolo spísanie takto definovaných príslušníkov maďarskej národnosti, ale i ľudí považovaných za nepriateľov režimu. V krajinách s komunistickým režimom bola otázka národnostných menšín záležitosťou štátu. Národnostná politika sa pod vplyvom komunistickej politiky zmenila a na základe rozhodnutí KSČ sa začalo postupne so zrovnoprávňovaním. Akcie rozbehnuté v rokoch 1945 – 1947 sa postupne ukončovali. V rámci zrovnoprávňovania občanov maďarskej národnosti, bolo obyvateľom, ktorí do 1. novembra 1938 disponovali československým štátnym občianstvom, podľa zákona č. 245 z októbra roku 1948 prinavrátené (s výnimkou previnilcov) štátne občianstvo. Zároveň bol umožnený osobám maďarskej národnosti odsunutým v rámci deportácií na práce do Čiech²⁴⁹ návrat na Slovensko a majitelia malých pozemkov boli vyňatí spod predchádzajúcej konfiškácie. Už v priebehu realizácie druhej etapy reslovakizácie boli potrebné k reslovakizácii občanov aj vyjadrenia akčného výboru Národného frontu a stanovisko miestnej organizácie Komunistickej strany Slovenska. Reslovakizačná komisia ukončila do septembra 1948 činnosť a ďalší priebeh akcie prevzal Osídľovací úrad a jeho reslovakizačné oddelenie. Výsledky reslovakizácie sú komplikované, no väčšina reslovakizovaných občanov sa na akciu prihlásila pod tlakom a pri najbližšej príležitosti sa znovu hlásila k maďarskej národnosti.²⁵⁰ Všetky nariadenia a politické zákroky slovenských komunistov boli realizované na základe spolupráce s maďarskými komunistami na území ČSR ale i v Maďarsku.²⁵¹

249 12. septembra 1948 sa Zbor povereníkov uzniesol na organizovanom návrate deportovaného obyvateľstva späť na slovenské územie. Podrobnejšie kritériá určilo vládne nariadenie z 30. septembra 1948, kde osobám s prinavráteným československým štátnym občianstvom malo byť umožnené od 1. mája opustiť prácu a vrátiť sa. Realitou návratu náboristov bolo jeho organizačné nezvládnutie, väčšina sa vracala individuálne. Oficiálne organizovaná časť návratu bola uskutočnená od 8. januára 1949 (ich návrat bol zneužitý pri pripravovanej Akcii Juh, ktorá mala na základe triedneho princípu zbaviť republiku buržoáznych predstaviteľov). Následne bolo nevyhnutné vysporiadať sa s majetkovou otázkou pre prichádzajúcich náboristov. Ich pôvodné pozemky boli častokrát obsadené, úrady sa snažili určiť im nové pozemky (napr. po maďarských obyvateľoch presídlených v rámci výmeny). Majetkové vysporiadania boli veľmi komplikované a častokrát sa posúvali na neskoršie obdobie, v mnohých prípadoch sa nakoniec spojili až s kolektivizáciou. ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 145 – 149.; HOLAS, Jakub. Maďarská menšina v Českej republike – zpráva z výskumu. In *Lidé města/Urban People*. roč. 12, č. 3, 2010, s. 610 – 611.

250 ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 131 – 137, 140 – 144.; Podrobnejšie o tom píše napríklad: POPÉLY, Arpád. Záverečná správa o reslovakizačnej akcii. In *FÓRUM spoločenskovedná revue*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 185 – 186.; Správa o priebehu, likvidácii a výsledkoch reslovakizačnej akcie 1946 – 1949. In *FÓRUM spoločenskovedná revue*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 187 – 251.

251 ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina v povojnovom období na Slovensku – historické súvislosti a súčasné problémy. In GAJDOŠ, Marián – MATULA, Pavol (Eds.). *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 98.

Samotná výmena obyvateľstva na začiatku roka 1948 bola z dôvodu nepriaznivého počasia pozastavená a od marca do 21. decembra toho roku sa opäť realizovala. Po februárovom prevrate sa politické tendencie v záležitosti výmeny na strane ČSR nelíšili, naďalej sa usilovali o dokončenie celého procesu, no postup sa už konzultoval s maďarskou stranou. Slovenské tendencie vo výmene pokračovať narazili na maďarské protesty strany M. Rákosiho. Výmena obyvateľstva bola celkovo dvakrát prerušená, štatistiky o počte presídlených obyvateľov sa mierne líšia, no pravdepodobne bolo z územia ČSR presídlených 73 273 obyvateľov a z Maďarska do ČSR prišlo 71 787 Slovákov (pozri tabuľku 2, *Počty presídlených obyvateľov v rokoch 1945 – 1948*). Napriek ukončeniu výmeny obyvateľstva v roku 1948 boli jej konzekvencie aktuálne aj v nasledujúcom období. Ešte aj koncom 50. rokov sa riešili následky výmeny a spájali sa výmenou rozdelené rodiny.²⁵²

Tabuľka 2 – Počty presídlených obyvateľov v rokoch 1945 – 1948.²⁵³

Z Československa do Maďarska bolo presídlených v rokoch 1945 – 1948 89 660 ľudí (mimo Dohodu o výmene obyvateľstva 34 000)	
Transportmi v rámci výmeny (článok V.)	45 475
Vojnoví previnilci (článok VIII.)	2 905
Režimisti	1 034
Pred platnosťou Dohody	11 837
Od oslobodenia sovietskymi vojskami do nastolenia československej štátnej správy	10 196
V čase po podpísaní Dohody, ale mimo jej rámec	11 057
Po ukončení platnosti Dohody	1 083
Z obce Rusovce	73
Dobrovoľníci	6 000
Spolu	89 660
Z Maďarska do Československa bolo presídlených v rokoch 1945 – 1948 71 787 ľudí (mimo výmenu obyvateľstva 12 000)	
Transportmi v rámci výmeny	37 961
Jednosmernými transportmi	21 149
Režimisti	664
Pred platnosťou Dohody	9 499
Po ukončení platnosti Dohody	4 000
Spolu	73 273

252 ŠTEFANICA, Ján. Povojnový odsun a výmena osôb maďarskej národnosti zo Slovenska ako riešenie problému revizionizmu (1945 – 1948). In GAŽOVÁ, Zlatica. *70. výročie návratu dolnozemsých Slovákov (1947 – 2017)*. Martin : Matica slovenská, 2017, s. 33.

253 ŠUTAĽ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 139.

Postupne dochádzalo i k rušeniu jednotlivých úradovní ČSPK a OÚ. Generálny sekretariát v pôvodnom zložení 6 členov v Budapešti zanikol a ostal už len Alois Bura vo funkcii generálneho tajomníka.²⁵⁴ I činnosť najaktívnejšej organizácie v agitovaní Slovákov v Maďarsku (AFS) sa postupne začala meniť. Zmenu je možné badať už pri transformácii AFS v októbri roku 1947 na Zväz Slovanov v Maďarsku (ZSM) a jeho prijaté stanovky, kde „Ustanovujúci zjazd ZSM dňa 27. októbra prijal rezolúciu s nasledujúcim obsahom. „Slováci a Česi žijúci v Maďarskej republike“ prehlásili, že chcú podporovať maďarskú demokraciu, žiť v zhode a svornosti s maďarskými spoluobčanmi, že sa budú usilovať o to, aby vzťah medzi Maďarskom a Československom bol vždy dobrý, podporil presídlenie už na presťahovanie prihlásených, (obligátne) odsúdili vyvolávanie vojnovnej psychózy a hystérie, vyzývali k mieru a prihlásili sa k budovateľskej práci.“²⁵⁵ Od júna 1948 nadviazal ZSM spoluprácu s Komunistickou stranou Maďarska²⁵⁶ a od decembra roku 1948, po definitívnom ukončení výmeny obyvateľstva z neho vznikla organizácia s názvom Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku, ktorého zameraním bola kultúrno-osvetová práca. Vysporiadanie sa so zostávajúcimi príslušníkmi maďarskej menšiny na území ČSR sa v súlade s dominantným princípom po roku 1948 a to princípom „rovnosti“ všetkých pracujúcich a boju proti „triednemu“ nepriateľovi mala vyriešiť tzv. Akcia Juh a teda odsun triedne a politicky nevyhovujúcich Maďarov z južných oblastí Slovenska do Čiech.²⁵⁷

Výsledkom výmeny bol menej priaznivý priebeh voči maďarskej menšine, no konzekvencie výmeny horšie znášali Slováci.²⁵⁸ Presídlená časť slovenskej menšiny sa mnohokrát ocitla v nevládnom prostredí, neboli považovaní za Slovákov a paradoxne sa častokrát hungarizovali. Zvyšná časť slovenskej menšiny na maďarskom území ostala po výmene obyvateľstva značne oslabená. Inteligencia a uvedomelá časť Slovákov bola presídlená a udržanie slovenských enkláv v maďarskom prostredí sa stalo obtiažne a častokrát nemožné. Kultúra, tradície a zvyky začali upadať a slovenská menšina sa začala v Maďarsku značne asimilovať.²⁵⁹

K rozdrobeniu kultúry a tradícií slovenských etnických zoskupení v Maďarsku prispela aj výmena obyvateľstva. Tamojší Slováci sa diferencovali na priaznivcov a odporcov výmeny.²⁶⁰ Prevažne mladá generácia videla v návrate do vlasti nový začiatok a naopak starší sa zmeny obávali. Národný život Slovákov v Maďarsku po odchode duchovných, učiteľov, roľníkov, remeselníkov, obchodníkov zanikol. Počet Slovákov sa na Dolnej zemi

254 KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 82.

255 KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 55.

256 V júni 1948 bola premenovaná na Maďarskú stranu pracujúcich. KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 56 – 57.

257 ŠUTAJ, Štefan. „Akcia Juh“ : Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949. In *Sešity Ústavu pro Soudobé dějiny AV ČR*. roč. 8, 1993, s. 17 – 22.

258 ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 137 – 140.

259 Podrobnejšie o tom píše napríklad: VÁLI, A. Ferenc. *Rift and Revolt in Hungary* : nationalism versus communism. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1961, 590 s.

260 KRUPA, Ondrej. Slováci v Maďarsku a výmena obyvateľstva v zrkadle ich vlastných výpovedí. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Maďarská národopisná spoločnosť, 2000, s. 173.

značne znížil, a tak sa ostávajúci obyvatelia ocitli pod silným maďarizačným asimilačným tlakom.²⁶¹ Realitu postpresídleneckej klímy na maďarskom území medzi slovenským obyvateľstvom popisuje i M. Paríková v dvoch hlavných bodoch:

1. relatívna stabilita a kompaktnosť slovenských enkláv v Maďarsku po druhej svetovej vojne sa vplyvom menšinových opatrení narušila a zostávajúci reprezentanti slovenskej menšiny na tomto území boli vystavení asimilácii s majoritným obyvateľstvom, fungovanie zabehnutej kultúry, politiky a ich inštitúcií začalo stagnovať;
2. z dôvodu etapovitosti organizácie výmeny obyvateľstva a ťažkostí, ktoré ju sprevádzali bolo slovenské obyvateľstvo na území ČSR osídľované disperzne, čo malo za následok ich dezintegráciu.²⁶²

Počas výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom nedošlo k početným krvavým excesom ako to bolo napríklad v porovnaní s odsunom rusínskej a bieloruskej menšiny z Poľska, alebo odsunom nemeckej menšiny z Čiech, avšak krivde, nespravodlivosti a nebezpečenstvu sa v mnohých prípadoch nezabránilo.²⁶³ Mnohí presídleni po odchode z maďarského územia na Slovensko, kde mali vytvorené zázemie, museli znova prežívať osud menšiny napriek tomu, že sa nachádzali v svojej etnicky materskej krajine.²⁶⁴ Niektorí boli nespokojní, namiesto sľubovaného Slovenska, kde nebolo pre všetkých dostatok poľnohospodárskej pôdy, sa ocitli v českých Sudetách na voľných miestach po odsunutých Nemcoch. Naopak u ďalších vyvolala možnosť presídlenia silné slovenské národné cítenie a výmenu obyvateľstva vítali s nadšením a tvrdili, že ich presídlenie národnostne zachránilo. Pomoc pri začleňovaní poskytovali presídleným Slovákom viaceré inštitúcie ako Matica slovenská, Slovenská liga a pod.²⁶⁵ Závery historických udalostí akými bola výmena obyvateľstva sa ťažko interpretujú a snád' to ani jednoznačne posúdiť nemožno. Názory autorov sú protikladné, niektorí zdôrazňujú zánik slovenskej kultúry

261 VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 292 – 293.

262 PARÍKOVÁ, Magdaléna. Slovensko v kontexte migrácií stredovýchodnej Európy po roku 1945 (na príklade výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom). In *Etnologické rozpravy*. roč. XIII, č. 2, 2006, s. 173.

263 Podrobnejšie o tom píše napríklad: ŠMIGEL, Michal. Lemkovskí utečenci na severovýchodnom Slovensku (1946) : Internácia v Strážskom a odsun I. In *Klub vojenskej histórie Beskydy*. [online] Dostupné na internete <http://www.kvhbeskydy.sk/lemkovski-utecenci-na-severovychodnom-slovensku-1946-internacia-v-strazskom-a-odsun/> [cit. 04. 02. 2019].; ŠMIGEL, Michal. Prejavy antisemitizmu v odbojových zložkách na Slovensku v povojnových rokoch 1945 – 1947. In HRUBOŇ, Anton. – KRIŠTOFÍK, Juraj. (eds.) *Partizáni a Slovensko*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 263 – 282.

264 Často sa dostávali napríklad na územie Žitného ostrova do maďarských dedín, kde si paradoxne osvojili maďarčinu a dokonca niektorí prijali i maďarskú etnickú/národnú identitu. „*Paradoxne 2 – 3 storočia v cudzine si ich predkovia dokázali udržať svoju etnickú identitu, ale ,doma’ v Československu ju krajanía v českom prostredí v priebehu 2 – 3 generácií stratili.*“ BOTÍK, Ján. *Etnická história Slovenska* : K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov. Bratislava : Lúč, 2007, s. 212.; KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 83.

265 KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 83, 93.

v Maďarsku, iní sa sústredia na nemajetných Slovákov z Maďarska presídľovaných na české územie a ich sklamanie a sú i takí, ktorí tvrdia, že väčšina reemigrantov z Maďarska prichádzala na územie ČSR s potešením.²⁶⁶

---

266 SYRNÝ, Marek. Percepcia Slovákov v Maďarsku a problematika ich repatriácie v slovenskej spoločnosti po II. Svetovej vojne. In DIVIČANOVÁ, Anna – TÓTH, J. Alexander – UHRINOVÁ, Alžbeta. *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2006, s. 388 – 389.; Podrobnejšie o tom píše napríklad: FEHÉR, Csaba. *Never again 1945 – 1948*. Komárno : the Museum of Hungarian Culture, the Danube Region in Komárno (Komárom), 2006, 67 s.

Propaganda výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom

---

VÝCHODISKOVÝ RÁMEC ANALÝZY PROPAGANDY VÝMENY OBYVATEĽSTVA

Vo vedeckej ale i laickej spoločnosti zaoberajúcej sa problematikou výmeny obyvateľstva doteraz panuje absencia jednoznačného potvrdenia, že v prípade výmeny obyvateľstva môžeme hovoriť o propagandistickom (a nie propagačnom) procese. Profesor komunikácie z londýnskej univerzity Nicolas O'Shaughnessy prirovnal snahu o jednoznačnú definíciu propagandy ku prechádzke po mínovom poli. Nie je to možné, pretože všade číha nástraha, že sa určitý aspekt vynechá. Skúmanie propagandy však musí byť i napriek hrozbe, že pravdepodobne neobsiahne celé „mínové pole“ čo najpresnejšie definované.²⁶⁷ V prípade nami skúmanej historickej udalosti sa v publikácii pokúsime demonštrovať na aplikovaní postupu navrhnutého dvojicou autorov Jowett – O'Donnell pozostávajúceho z desiatich bodov analýzy propagandistického procesu, že v prípade výmeny obyvateľstva môžeme hovoriť o propagandistickom procese. Analýza zahŕňa základné atribúty, ktoré ak akcia splňa, môžeme ju radiť k propagande, avšak neposkytuje priestor pre detailnejší rozbor jednotlivých foriem a nástrojov propagandy výmeny obyvateľstva. Preto je súčasťou publikácie i chronologicky zoradený, nami navrhnutý postup etáp propagandy výmeny obyvateľstva, kde sme vybrané formy a nástroje propagandy demonštrovali na konkrétnych príkladoch.

Analýza propagandy výmeny obyvateľstva na základe štruktúry autorov Jowett – O'Donnell:²⁶⁸

1. Ideológia a zámer propagandistickej kampane.²⁶⁹

V definícii propagandy autorov Jowett – O'Donnell je primárny dôraz kladený na ideológiu, ktorú propaganda rozširuje prostredníctvom premyslenej stratégie a metodológie,

---

267 O'SHAUGHNESSY, Nicholas. *Politics and Propaganda* : Weapons of Mass Seduction. Manchester : Manchester University Press, 2004, s. 14. (do slovenčiny preložila autorka)

268 Postup navrhnutý týmito autormi sa nám na základe preštudovania dostupnej literatúry javil ako najvhodnejšie východisko pre nami realizovanú analýzu propagandy a snahu o interpretáciu vtedajšieho politicko-spoločenského diskurzu. Súčasťou ďalšej analýzy budú i v prvej kapitole avizované postupy ostatných autorov, ktoré sú využité parciálne už pri konkrétnej analýze propagandistického materiálu. JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion* : fifth edition. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, s. 289 – 306.

269 Spoločensko-politická situácia úzko súvisí s konkrétnou ideológiou. Ideológia utvára danú spoločnosť, predstavuje súčasť sociálneho poriadku a nastavuje dodržiavanie pravidiel v spoločenských, ekonomických a politických štruktúrach spoločnosti. Rovnako prideluje roly jednotlivým rodovým, rasovým, náboženským a sociálnym skupinám. Zámer propagandy je ovplyvniť ľudské postoje a názory v súlade s propagandistickou demagógiou tak, aby smerovali k požadovanej zmene správania. Zároveň je cieľom propagandy zlegitimizovať svoju činnosť i organizáciu resp. inštitúciu, ktorá celý proces riadi.

preto jej prisúdili i prvé číslo v zozname. Ideologický rámec propagandy výmeny obyvateľstva tvorí spomínaná teória národného štátu Čechov a Slovákov, ku ktorému mali protimenšinové opatrenia, vrátane výmeny obyvateľstva, povojnovú Československú republiku doviesť. Teória bola súčasťou európskych tendencií homogenizácie východnej a strednej Európy. V súvislosti s Československom je táto teória prepojená s reminiscenciami na čechoslovakistické názory československých politických špičiek reprezentovaných v období počas druhej svetovej vojny a po nej najmä prezidentom a lídrom exilovej vlády v Londýne Edvardom Benešom. Prostriedkom na dosiahnutie čo najhomogénnejšieho štátu Čechov a Slovákov mali byť uvedené protimenšinové opatrenia, s cieľom zníženia počtu nemeckej a maďarskej menšiny a rovnako k tomu mal prispieť i návrat zahraničných Slovákov. Propagandistický objekt, personifikovaný slovenskou menšinou v Maďarsku, bol s cieľmi tejto ideológie konfrontovaný a neustále bol vyzývaný pomôcť naplniť víziu prostredníctvom prihlásenia sa na výmenu obyvateľstva. Výsledkom mal byť v ideálnom prípade čo najväčší počet prihlásených Slovákov na výmenu, aby sa zabezpečil odsun čo najvyššieho počtu Maďarov z územia ČSR.

Neoddeliteľnou súčasťou ideologického základu propagandistickej kampane výmeny obyvateľstva bolo vytváranie mýtu.²⁷⁰ Dejinný mýtus spočíval miestami až v prílišnom vykreslení minulosti Slovákov v Maďarsku ako martýrov, ktorí odolávali desiatky rokov trvajúcej maďarizačnému útlaku a rovnako vytvárali i mýtus budúcnosti v podobe nie priaznivej prognózy pre slovenské obyvateľstvo v Maďarsku, ak sa na výmenu neprihlásia.

2. Kontext, v ktorom sa propagandistická kampaň odohráva.²⁷¹

Spoločensko-politická situácia v čase pred a počas realizácie výmeny odpovedala povojnovému stavu. Maďarsko ako porazená krajina očakávalo mierové opatrenia. „*Povojnová realita Maďarska bola tristná...Vojna si vyžiadala životy vyše 1 milióna obyvateľov Maďarska, z toho približne polovicu tvorili obeť holokaustu.*“²⁷² Na druhej strane Československá republika sa znovu obnovovala, postupne dochádzalo k centralizácii vlády do Prahy, presadzovali sa prvé ľavicové tendencie.²⁷³ Obe krajiny však čelili náročným mierovým a bilaterálnym rokovaniam v snahe dosiahnuť svoju predstavu usporiadania krajiny. Z hospodárskeho hľadiska boli krajiny vyčerpané, zdevastované a mnohí obyvatelia trpeli nedostatkom základných potravín a surovín nevyhnutných pre život.²⁷⁴ Si-

270 HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Phylosophy*. roč. XV, 2008, s. 24. [online] Dostupné na internete: https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/hemelik_marek_prop.pdf. [cit. 13. 05. 2019].

271 Úspešná propaganda reaguje na nálady v spoločnosti. Významnou súčasťou tohto bodu je propagandistická reflexia aktuálnych spoločenských udalostí a historického kontextu. Autori si v tomto prípade prepozičujú heslo, že propaganda je ako vrecúško so semiačkami pohodnené na úrodnej pôde. K pochopeniu procesu rastu semiačka je potrebné porozumieť analýze pôdy (to, čo sa deje), načasovaniu a udalostiam (to, čo je potrebné, aby sa stalo).

272 KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 13.

273 Komunistická strana sa postupne dostávala k moci. Obyvateľom boli prezentované komunistické myšlienky, názory.

274 V ČSR sa poľnohospodárska reforma uskutočnila v troch etapách:

1. nariadenia Predsedníctva SNR číslo: 4. z roku 1945; číslo 104 z roku 1945; číslo 64 z roku 1946

tuácia slovenskej menšiny v Maďarsku bola náročná, s problémami pretrvala predošlé maďarizačné tlaky a na druhej strane Maďari na území ČSR s obavami očakávali čo prinesú povojnové dohody. Kultúrny život menšín sa začal postupne obnovovať, s čím súviselo i vhodné načasovanie propagandistických akcií. Činnosť slovenských kultúrnych inštitúcií v Maďarsku bola postupne smerovaná k pomoci propagandistickej akcii.

Významnú úlohu zohrávala i diferenciacia nemeckého odsunu od propagovanej výmeny obyvateľstva. Propagandisti potrebovali eliminovať spojitosť medzi týmito dvoma akciami, aby predišli obavám zo strany maďarských Slovákov, že ich čaká podobný osud ako príslušníkov nemeckej menšiny. Argumentáciu propagandistov v tomto prípade môžeme zachytiť prostredníctvom krátkeho úryvku v časopise *Sloboda* „*Sú totiž propagandisti, ktorí tvrdia, že presťahovanie Slovákov z Maďarska je tá istá politika, ako vystáňovanie Nemcov. Aby sme takýmto povedali, že rozdiel medzi Slovákami a Nemcami je taký zrejmy, že len slepý ho nevidí. Slovákov z Maďarska totiž domov volajú, kým Nemcov vyhánajú.*“²⁷⁵

3. Identifikácia propagandistu.²⁷⁶

Propagandistom v prípade výmeny obyvateľstva nie je výlučne jedna osoba alebo líder, v zdanlivej pozícii propagandistu vystupoval československý ľud resp. Československo, ako krajina, ktorej politické špičky sa usilujú o dobro všetkých československých občanov v súlade s nastavenou teóriou národného štátu a zároveň podľa vtedajšieho smerovania európskej politiky. Takto definovaný zdanlivý zdroj propagandy nám dokladujú viaceré

---

a nariadenie číslo 89 z roku 1947;

2. nariadenie číslo 142 z roku 1947 o revízii pozemkovej reformy;

3. uzákonenie novej pozemkovej reformy číslo 46 z roku 1947.

Prvá hospodársko-pozemková úprava sa realizovala podľa nariadenia SNR č. 4 vydaného roku 1945, ktoré zahŕňalo zabratie pôdy zradcom, anyasom a maďarským občanom disponujúcim pôdou nad 50 ha. Ďalším dôležitým nariadením bolo nariadenie SNR č. 104 (23. august 1945), ktorým obyvatelia maďarskej národnosti vlastníci viac ako 50 ha mali nárok ponechať si časť majetku (do 50 ha), ak manžel príp. manželka a deti disponovali slovenskou národnosťou. Nariadenie SNR č. 64 z roku 1946 (schválené 28. mája) určovalo konfiškáciu majetkov všetkých maďarských obyvateľov (s výnimkou antifasistických aktivistov). Proces konfiškácie riadili konfiškačné komisie fungujúce priamo pri okresných národných výboroch. Posledné nariadenie SNR spadajúce do prvej etapy hospodárskych reforiem č. 89 prijaté 19. decembra 1947 predĺžilo fungovanie konfiškačných komisií do konca júna roku 1948. Výsledkom prvej etapy bolo zreformovanie pozemkov hlavne na územiach južných častí Slovenska. Podstatou druhej etapy sa stala revízia prvej pozemkovej reformy na základe nariadenia č. 142 z roku 1947 v znení zákona č. 44/48 Sb. ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, s. 45 – 46, 119 – 120.

275 Dobré heslo proti propagande. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 21, s. 6.

276 Propagandistom môže byť inštitúcia, organizácia alebo konkrétny líder. Môžeme sa stretnúť i s transparentným prístupom v identifikácii propagandistu, no častejším prípadom býva jeho zatajenie. Preto je pri analýze propagandy dôležité dôverne poznať všetky fakty, aby bola identifikácia zdroja propagandistického procesu úspešná. Vo všeobecnosti platí, že ak za celým procesom stojí konkrétny líder alebo vedúca osoba nejakej inštitúcie proces identifikácie je jednoduchší. Pre takéhoto lídra alebo vedúcu osobu je typický tzv. verbálny nátlak – odlišuje sa tým, že sa najčastejšie verejne vyjadruje. Pojmom „propagandista“ označujeme nielen československé politické špičky, ale i predstaviteľov spomenutých organizácií, pretože sa podieľali na vedení propagandistickej akcie.

texty, na stránkach *Slobody* nachádzame mnohé články, ktoré sú písané za celú republiku. 24. marca 1946 vyšiel v *Slobode* článok s názvom „Slovensko v očakávaní Slovákov“, kde okrem komparatívneho popisu Československa a Maďarska, ktorého výsledkom bolo pozitívnejšie hodnotenie ČSR, autor kladie dve otázky, ktoré trápia slovenský ľud v ČSR: „Prvá: Ako sa naši bratia a sestry v Maďarsku rozhodujú. A otázka druhá: Čo urobiť aby hneď po príchode čím plnšie pocítili kúzlo domova?“²⁷⁷

Československý ľud resp. Československá republika bol však podľa štruktúry navrhnuté Jowettom a O' Donellovou len legitimizujúcim zdrojom propagandy. Hlavným propagandistickým zdrojom v prípade výmeny obyvateľstva boli československé politické špičky, ktorých cieľom bolo vytvoriť národný štát Čechov a Slovákov.²⁷⁸ Propaganda výmeny obyvateľstva zodpovedá druhému modelu Jowetta a O' Donellovej a jeho aplikácia na nami skúmanú historickú udalosť je znázornená na diagrame 5 (*Štruktúra propagandy výmeny obyvateľstva*), kde je zrejmé, že propagandista (P) v zastúpení vedúcich lídrov ČSR, ktorí boli zároveň reálnymi propagandistami, umiestnili zdroj propagandy do tzv. legitimizujúceho zdroja (československý ľud/ČSR). Propagandistami rozširovaná potreba čo najvyššieho počtu prihlásených maďarských Slovákov na výmenu vystupuje v diagrame pod pomenovaním M_1 . V legitimizujúcom zdroji (P_2) sa informácia M_1 zakódovala ako snaha ČSR o dobro všetkých občanov a záujem československého ľudu o návrat Slovákov zo zahraničia domov, do vlasti, k svojim koreňom (M_2). M_3 a teda správa svojim obsahom identická s M_2 , no s domnienkou, že jej zdrojom je sám propagandista (P) sa dostáva k recipientom (R), ktorými sú v analyzovanom propagandistickom procese Slováci v Maďarsku.

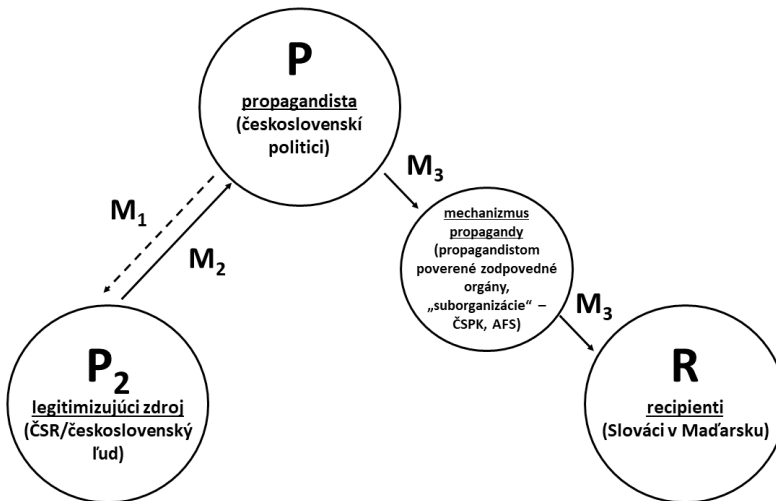

Diagram 5 – Štruktúra propagandy výmeny obyvateľstva.

277 Slovensko v očakávaní Slovákov. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 17, s. 1, 3.

278 Mier bude zaistený len odstránením menšín. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 53, s. 1.

Za „suborganizácie“ resp. mechanizmy, ktoré sa reálne podieľali na propagande v teréne a následne i na realizácii výmeny obyvateľstva môžeme označiť organizácie ČSPK a AFS. Tieto organizácie vytvorili špecifickú štruktúru propagandistickej kampane, ktorej súčasťou boli i známe politické, kultúrne, osvetové a cirkevné osobnosti, ktoré z poverenia či už priamo propagandistov, alebo vedúcich na rôznych postoch v rámci suborganizácií realizovali spomenutý verbálny nátlak prostredníctvom prejavov, participácie v rozhlasových reláciách, rôznych spovediach a pod. Tieto štruktúry sa titulom propagandisti pred verejnosťou ani netajili, na základe toho môžeme dedukovať, že propaganda výmeny obyvateľstva bola otvorená (i keď legitímácia zdroja propagandy bola zmanipulovaná). Termínom propagandisti budeme preto ďalej v publikácii označovať okrem reálneho propagandistu (P) i činných aktérov v rozširovaní propagandy medzi obyvateľstvom a teda funkcionárov ČSPK a AFS podieľajúcich sa na celej akcii.

ČSPK ako „suborganizácia“ propagandy výmeny obyvateľstva vznikla na základe Dohody o výmene obyvateľstva. Pôsobenie komisie je možné rozdeliť do troch období, kde prvé obdobie datované od 4. marca 1946 do 14. apríla toho istého roku bolo Dodatkom k článku III. k Dohode o výmene obyvateľstva vyhradené pre účely propagačné a agitačné (ostatné dve obdobia boli od 15. apríla – 27. júna 1946 – súpisné obdobie; 28. jún 1946 – 31. december 1948 – príprava a realizácia výmeny). Ďalšou inštitúciou podieľajúcou sa na propagandistickej akcii bol vyššie spomínaný Antifašistický front Slovanov (AFS), organizácia združujúca maďarských a juhoslovanských Slovanov s pôvodným sídlom v Békešskej Čabe. V januári 1946 sa vedúci organizácie na porade vedenia slovenskej sekcie AFS zhodli na presídlení ústredia z Békešskej Čaby do hlavného mesta Maďarska, Budapešti (zatiaľ čo v Békešskej Čabe, Slovenskom Komlóši a Sarvaši boli založené obvodné sekretariáty). Postupné zakladanie odbočiek prebiehalo s paralelným zakladaním úradovní ČSPK.²⁷⁹

4. Štruktúra propagandistickej organizácie.²⁸⁰

Organizačnú štruktúru propagandistickej akcie tvorili jednotlivé úrovne organizácií ČSPK a AFS.²⁸¹ AFS ako organizácia dodatočne pridružená k propagande (i keď vznikla skôr) ne-

279 KMEŘ, Miroslav. *Krátke dějiny Dolnozemských Slovákův 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 53.; Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom je prístupná na: Dohoda medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva. In *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. roč. 1946, čiastka 60, vydaná 27. júna 1946, s. 1027 – 1035. [online] Dostupné na internete: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1946/060-1946.pdf> [cit. 30. 01. 2019].

280 Úspešná propagandistická kampaň sa vyznačuje silnou, centralizovanou, rozhodovacou autoritou, ktorá v duchu prezentovanej demagógie riadi konzistentne celú propagandistickú štruktúru. Významnou súčasťou tohto bodu je zistenie ako sa líder dostal k moci a ako si vymohol lojalitu a podporu ostatných. Vedúca pozícia môže zahŕňať napríklad mýtické elementy podporujúce ideológiu, charizmu osobnosti a/alebo i mieru identifikácie so spoločnosťou. Predmetom analýzy je aj prepojenie lídra resp. vedúcej organizácie s médiami ako prostriedkami propagandy.

281 Nižšie štruktúry ako obvodné sekretariáty AFS a oblastné úradovne ČSPK si mnohokrát vypo-máhali. V Békešskej Čabe bola oblastná úradovňa ČSPK zriadená v priestoroch AFS. Jednotlivé podmienky užívania tohto priestoru boli upravené v podpísanej zmluve o prenájme. Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. f. AFS – Szekerka-Hagyaták, inv. č. Hd.89.31.56. *Prenájomná smlúva*.

bola prezentovaná medzi obyvateľstvom ako primárna vedúca organizácia. Táto úloha pripadla ČSPK, ktorej samotná existencia bola ohraničená procesom výmeny. Leonardom Doobom analyzované princípy v dejinách najznámejšieho propagandistického procesu J. Goebbelsa²⁸² obsahovali okrem iných i bod, ktorý úspešnosť propagandy podmienil existenciou jedného vedúceho orgánu. Táto podmienka je v podobe existencie ČSPK naplnená i v prípade propagandy výmeny obyvateľstva. Postup ČSPK a AFS bol jednotný a vďaka imanentnému postaveniu AFS v povedomí maďarských Slovákov (na základe predchádzajúceho pôsobenia organizácie) boli pre toto obyvateľstvo akcie realizované v rámci propagandy dôveryhodné. Po niekoľkých desaťročiach nezájmu maďarských orgánov, československej politickej reprezentácie sa o nich a ich ďalší osud začal niekto intenzívne zaujímať, čo vzbudzovalo pocit dôležitosti a dôveru v dobre mienený zámer tejto akcie. V rámci ČSPK malo nábor a propagandu výmeny na starosti predovšetkým kultúrne oddelenie a sektory založené a poverené komisiou na tento účel – „...tlačový, knižný, rozhlasový, divadelný, koncertný.“²⁸³ Z propagandistickej akcie sa stal komplexný mechanizmus, ktorým sa zoberal 700-členný tím.²⁸⁴ Povolenie pre nábor československej organizácie na maďarskom území získali na základe predchádzajúcich československo-maďarských dohôd. A za samotné umiestňovanie obyvateľov na československom území zodpovedal Osídľovací úrad pre Slovensko.

Štruktúra propagandy (podľa Dougalsa Waltona) by mala byť nastavená tak, aby za každých okolností vždy smerovala k vytýčenému cieľu (Goal-Directed Structure).²⁸⁵ Ako sám autor definoval častokrát, je týmto cieľom konkrétny štátny záujem. I v prípade štruktúry propagandy výmeny obyvateľstva bol mechanizmus vytvorený so zreteľom na finálny cieľ (úspešná výmena obyvateľstva). O správnosti propagandistickej akcie boli jednotliví funkcionári ČSPK a AFS utvrdzovaní prostredníctvom hlásení a obežníkov od svojho ústredia. „*Ste ako pastieri stáda, ktoré sa nám roztratilo medzi stáda iné – cudzie. Našou povinnosťou je každého presvedčiť. Nesmieme dopustiť, aby čo i jedna ovečka sa nám stratila v mori cudzom....Vlasť a národ Vám to nikdy nezabudne.*“²⁸⁶ Vyššie postaveným úradníkom sa takého informácie zase dostávali priamo od vládnucich predstaviteľov.

---

282 Na základe propagandy vedenej J. Goebbelsom analyzovalo množstvo teoretikov metódy, nástroje, postup propagandy a hľadali kritériá jej efektivity. Z toho dôvodu sa občas odvolávame na teoretikov, ktorí popisovali fungovanie propagandy práve pod vedením J. Goebbelsa.

283 GREŽDOVÁ, Helena. Činnosť Československej presídľovacej komisie v Budapešti. In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 167.

284 GREŽDOVÁ, Helena. Činnosť Československej presídľovacej komisie v Budapešti. In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 166 – 167.

285 WALTON, Douglas. What is propaganda, and what exactly is wrong with it? In *Public Affairs Quarterly*. roč. 11, č. 4, 1997, s. 397.

286 SNA BA. f. AFSM, šk. č. 17, inv. č. 86. *Obežník obvodovým tajomníkom č. 3*. s. 1.

5. Cieľové publikum.²⁸⁷

Cieľové publikum/propagandistický objekt nami skúmanej propagandistickej akcie sme identifikovali už viackrát, bola ním slovenská menšina na území Maďarska v čase po druhej svetovej vojne. Avšak dôležité je uvedomiť si, že táto časť populácie bola veľmi heterogénna. Nemáme na mysli len zastúpenie všetkých vekových kategórií a ich vzájomné odlišné vnímanie reality, no vzhľadom na špecifickosť jednotlivých regiónov zaznamenáme i odlišnosti v kultúrnych zvyklostiach, odlišnú mieru národného/slovenského povedomia s čím úzko súvisela i rozdielna úroveň znalosti slovenského jazyka a pod. Z tohto dôvodu bolo mimoriadne dôležité premyslenie, naplánovanie a správne načasovanie jednotlivých propagandistických krokov. Vo všeobecnosti môžeme podotknúť, že staršiu generáciu slovenskej menšiny sa propagandisti usilovali osloviť emotívnou propagandou využívajúcou práve národné a buditeľské elementy a na mladších Slovákov apelovali racionálnou propagandou využívajúcou status Maďarska ako vojnu porazenú krajinu a ČSR vyzdvihovali ako víťazný štát lepšie pripravený postarať sa o svojich obyvateľov, s lepšími, modernejšími hospodárskymi a ekonomickými možnosťami. Detailné plánovanie procesu propagandy dokladujú i zachované inštrukcie pre pracovníkov ČSPK v Maďarsku, boli školení v oblasti histórie slovenských osád v Maďarsku, jednotlivých špecifik týchto obcí a diaspór na tomto území (charakteristika povolání a reči, identifikovanie ich národnosti, stanovenie počtu na základe štatistických údajov) a nakoniec ich kategorizácii i pre účely propagandy do jednotlivých okresov.²⁸⁸

6. Využitie mediálne techniky.²⁸⁹

Zárukou úspechu propagandistickej akcie je zmocnenie sa všetkých dostupných mediálnych prostriedkov a v naplánovaných pravidelných intervaloch opakovať agitačné heslá, aby sa k ľuďom dostávali v intenzívnej miere doslova na každom kroku v každodennej realite.²⁹⁰ Tento cieľ propagandistická akcia výmeny obyvateľstva na území Maďarska splnila. Princíp jasnosti a prístupnosti informácií využíval i J. Goebbels a na základe jeho využitia ho vo svojej propagandistickej teórii L. Doob ho zdefinoval ako jeden z kľúčových komponentov úspechu propagandy. Všetky informácie tak boli dostupné takmer všade a ich forma bola jednoduchá a jasná, aby jej porozumel bez problémov každý obyvateľ bez ohľadu na vzdelanie, inteligenciu a slovenskú jazykovú zdatnosť. Rovnako

287 Tradične je cieľovým publikom propagandy masová spoločnosť, avšak môžu to byť i menšie skupiny, záujmové krúžky, skupiny politických a kultúrnych elít, vybraná skupina populácie a pod.

288 Archív Matice slovenskej (ďalej AMS). depozit (ďalej d.) Krajanské múzeum Matice slovenskej (ďalej KM MS), škatuľa (ďalej šk.). Presídľovanie Slovákov z Maďarska. Inštrukcie pre pracovníkov Československej presídľovacej komisie v Maďarsku vyslanej podľa československo-maďarskej dohody o výmene obyvateľstva. 1946, 47 s.

289 Moderná propaganda je spojená s využitím všetkých moderných technologických prostriedkov. Dôležitá je analýza fungovania propagandy prostredníctvom médií, vizuálny rozbor sprostredkovaných obrázkov, symbolov, grafov, novín, pamfletov a pod. Rovnako musia byť analýze podrobené i verbálne prejavy, slogany ako techniky vplývajúce na emotívne prežívanie ľudí.

290 Opakovanie vo svojej propagande využíval i J. Goebbels a potvrdil to svojím výrokom „Stokrát opakovaná lož sa stáva pravdou.“ FTOREK, Jozef. *Public relations a politika* : Kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem. Praha : Grada, 2010, s. 51.

sú mediálne účinky propagandy výmeny obyvateľstva merateľné i na základe vybraných bodov vytýčených J. Ftorekom – Agenda Stetting (témy boli nastoľované v súlade s aktuálnou propagandistickou etapou a jej cieľmi), Gate-keeping (správy, ktoré sa do médií dostali boli selektované a prispôbené propagandistickým zámerom) a Bandwagon Effect, ktorým sa zaoberal aj E. Bernays a nazval ho podobne slovami „ovčí efekt“ manipulovania masami (bolo to konformné správanie sa obyvateľov, ktorí svoje konanie riadili podľa reakcií väčšiny).²⁹¹ Ako propagandistické kanály boli popri denníku *Sloboda* využívané pravidelné rozhlasové relácie, letáky, plagáty, pojazdné biografy, verejné zhromaždenia. Špecifickou formou propagandy boli v tomto procese vysielané delegácie verifikujúce československé prísľuby úrodnej pôdy, viníc, moderného hospodárenia a krás Slovenska a rekreácie detí maďarských Slovákov na území ČSR, kde sa im dostalo nadštandardnej starostlivosti.²⁹² „*Bolo vylepených a vydaných 118 100 plagátov, tlačív, rozdanych 790 000 čísel novín a 46 353 kníh, 540 letákov a 490 000 brožúrok, usporiadalo sa 277 zhromaždení v 133 obciach. Boli organizované zájazdy dôverníkov na Slovensko i rekreačné akcie pre 823 detí do letovísk na Slovensku.*“²⁹³

7. Špeciálne techniky s cieľom maximalizovania efektu.

a) Vytvorenie rezonancie.²⁹⁴ Ako sme už naznačili vyššie, propagandisti prispôbili prezentované myšlienky cieľovej skupine a ich záujmom. Na jednej strane to bol emotívny apel návratu do vlasti, ktorej záujem je ich blaho a zároveň pripravenosť slovenského hospodárstva sa o nich kvalitne postarať. Rezonanciu medzi Slovákami v Maďarsku podporilo aj využívanie pozornosť-pútajúcich propagandistických komunikačných prostriedkov. Využitie ich bolo celé spektrum a čím ďalej tým bolo využitých i viac argumentov najprv s postupne blížiacim sa začiatkom výmeny, neskôr zas s približujúcim sa termínom jej ukončenia. Napätie eskalovalo i medzi Slovákami v Maďarsku, preto mala rezonancia neustále stúpajúcu tendenciu. Rezonanciu zvyšovalo i používanie S. Hallom zafinované preferované čítanie, ktorého dôležitou súčasťou sú tzv. orientátory. V textoch propagandy výmeny obyvateľstva ich nájdeme v podobe využívaných zámen ako „náš, naša, naše“, „vlast, syn, dcéra, matka“. Používanie týchto orientátorov bolo založené na emotívnom apeli, ktorý zanechal v recipientoch hlbší dojem. Z teoretických charakteristík aktivity propagandistického objektu, ktorému je

291 FTOREK, Jozef. *Public relations a politika* : Kdo a jak řídí naše osudy s našim souhlasem. Praha : Grada, 2010, s. 114 – 117.; VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha : Univerzita J. A. Komenského, 2011, s. 45 – 46.

292 Na propagandu výmeny obyvateľstva bolo využité vtedajšie maximum možných zdrojov, prostriedkov a kanálov, ktorými sa propaganda mohla šíriť. Nami skúmaná propaganda obsiahla všetky a ešte viac z definovaných kanálov propagandy H. Lasswellom a D. Blumenstock, ktorými sú zhromaždenia/demonštrácie, tlač/publikácie, organizácie, médiá. LASSWELL, D. Harold – BLUMENSTOCK, Dorothy. *World revolutionary propaganda*. New York – Londýn : Alfred A. Knopf, 1939, s. 43 – 81.

293 PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 62.

294 Pre účel úspešnej propagandistickej akcie musia informácie stavať na záujme budúceho recipienta, ktorý ak na ne následne reaguje, potom informácie oslovili jeho záujem, hodnoty, postoje, spôsobili v spoločnosti šum a vzbudili tak pozornosť.

propaganda určená podľa F. A. Biocca, môžeme objekt v propagande výmeny zaradiť do prvej a druhej kategórie – objekt, selektujúci, ktorým medializovaným správam venuje väčšiu/menšiu pozornosť a riadiaci sa skúsenosťou a potrebou, v rámci čoho sú správy selektované na základe uspokojovania vlastných potrieb.²⁹⁵

- b) Kredibilita zdroja.²⁹⁶ Kredibilitu propagandistického zdroja zabezpečovalo meno AFS a z toho vyplývajúca dôveryhodnosť informácií poskytnutých čitateľom v ich denníku *Sloboda*, avšak zároveň bola viera v nefalšovanosť propagandistickej akcie podporená i pravidelným zapájaním verejne známych osobností, ktorých meno dodávalo akcii rešpekt, úctu, dôležitosť a dôveryhodnosť. Samotná vierohodnosť novovzniknutej ČSPK bola zabezpečená zapojením týchto známych osobností a taktiež aj vysielaním delegácií.
- c) Názory lídrov spoločnosti.²⁹⁷ Názory lídrov spoločnosti boli prezentované práve prostredníctvom už spomínaných verejných prejavov, vyjadrení v novinách, rozhlasových reláciách a pod.
- d) Kontakt tvárou v tvár.²⁹⁸ Kontakt tvárou v tvár bol zachovávaný v čo možno najväčšej miere, no i napriek snahe propagandistov navštevovať Slovákov v Maďarsku v ich domácnostiach patrilo k takýmto kontaktom najmä organizovanie verejných zhromaždení. Samotné návštevy propagandistov v slovenských domácnostiach v Maďarsku je ťažko zachytávaný jav, pretože ho môžu dokladovať len svedectvá a vo verejne dostupných materiáloch sa spomína v menšej miere.²⁹⁹
- e) Skupinové normy.³⁰⁰ Sociálny vplyv resp. vplyv jedného človeka alebo skupiny výrazne ovplyvňuje konanie jedinca a táto sociálna determinácia bola v propagandistickom procese zabezpečovaná osobným kontaktom propagandistov, ktorí navštevovali Slovákov v Maďarsku priamo v ich domácnostiach, ďalej to boli verejné prejavy a ako posledný príklad môžeme uviesť členstvo významných lokálnych osobností v zastúpení inteligencie, redaktorov, kňazov a pod v AFS, čoho výsledkom bolo konformné správanie príslušníkov slovenskej menšiny, ktorým bola propagandistická akcia

295 JIRÁK, Ján – KÖPPLOVÁ, Barbara. *Médiá a spoločnosť*. Praha : Portál, 2007, s. 108 – 109, 110 – 111.

296 Dôveryhodnosť zdroja resp. domnienka jeho dôveryhodnosti v spoločnosti je jednou z podmienok úspešnej propagandy.

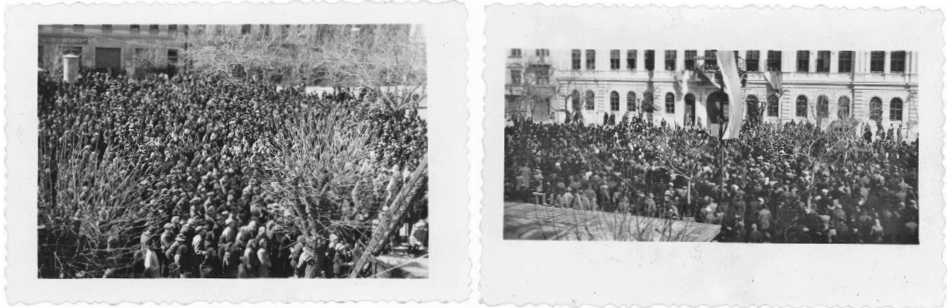
297 Možnosťou ako oslovíť masu je i využitie jednotlivých lídrov v spoločnosti, ktorí majú rešpekt, obdiv a dokážu tak usmerňovať verejnú mienku.

298 Nadväzovanie priameho kontaktu so spoločnosťou prostredníctvom prejavov, utvárania verejného priestoru prostredníctvom letákov a plagátov, rozdávanie darčkových predmetov a pod.

299 Na informáciu o takýchto návštevách sme narazili napríklad v materiáloch: SNA BA. f. AFMS, šk. č. 5, inv. č. 36, *Zápisnica z porady obvodných tajomníkov*. s. 8.; SNA BA. f. AFMS, šk. č. 9, inv. č. 79, *Obežník tajomníkom AFS č. 5*.

300 Radíme tu dôveru, hodnoty a správanie odvodené z členstva v určitej skupine. Faktom je, že ak sa rozhodne skupina k určitému spôsobu konania, s ktorým nie je jeden alebo niekoľko jej členov stotožnených nakoniec svoje konanie prispôsobia väčšine skupiny. Nazývame to inštinkt stáda alebo kolektívna zodpovednosť, ktorú propagandista rovnako zneužíva na dosiahnutie svojho cieľa napr. usporiadaním masových stretnutí v menších priestoroch a pod.

určená. Rozmery takýchto verejných zhromaždení ukazuje napríklad historicky prvé zhromaždenie ČSPK z dňa 24. marca 1946 v Békešskej Čabe. (pozri obrázky 5, *Zábery z verejného zhromaždenia v Békešskej Čabe*).

Obrázky 5 – Zábery z verejného zhromaždenia v Békešskej Čabe.³⁰¹

Ďalšie takéto zhromaždenie sa konalo v Budapešti 14. apríla 1946³⁰² a postupne v mnohých ďalších mestách (Šalgótarján,...).³⁰³ Prejavy a texty využité pri oslovovaní Slovákov v Maďarsku ovplyvňovali ich myslenie a v konečnom dôsledku aj ich konanie. V prvej kapitole spomínaná teória Normana Fairclougha prepájajúca textovú štruktúru a spoločenský kontext, kde textová štruktúra v podobe prejavov, plagátov a ostatných využitých propagandistických techník je nositeľom významu apelujúceho na jednotlivcov sa (na základe počtu prihlásených Slovákov na výmenu) potvrdila.

- f) Odmeny a tresty.³⁰⁴ Element odmien a trestov bol v propagandistickej akcii badateľný pri sľuboch a hrozbách. Obyvateľstvu prihlásenému na výmenu propagandisti sľubovali lepšiu budúcnosť, možnosť vziať si so sebou svoj majetok, vybavenie návratu rodinných príslušníkov z vojenského zajatia a pod. Avšak jedným z princípov propagandistického procesu je i vyvolanie optimálnej úrovne úzkosti. Tú sa propagandistom podarilo vytvoriť práve prostredníctvom možných trestov, ktoré boli adresované obyvateľom, ktorí sa na výmenu neprihlásili a to v podobe asimilácie s maďarským obyvateľstvom a hrozbou, že ak výmenu nevyužijú maďarské orgány ich neskôr sami vysídli do ZSSR, ale bez možnosti vziať si svoj majetok atď. Úzkosť, ktorú majú propagandisti vyvolať sa v prípade výmeny obyvateľstva netýkala novej porážky (ako to bolo napríklad v prípade propagandy J. Goebbelsa), ale súvisela s hrozbou nevydarenia sa výmeny resp. prihlásenia sa tak malého množstva Slovákov z Maďarska na výmenu, že celá akcia presunu stratí zmysel. Táto argumentačná technika je

301 Munkácsy Mihály Museum Békéscsaba. inv. č. Hd.90.1.17; Hd.90.1.15.

302 Slováci, Slovenky! Druhé verejné zhromaždenie. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 22, s. 2.

303 SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 165. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

304 Systém odmien a trestov je ďalšou z metód dotlačenia ľudí k verejnému akceptovaniu vyhlásených propagandistických myšlienok.

v modernom ponímaní chápaná ako „paluba víťazov“, kde sa využíva imanentná túžba ľudí stáť na víťaznej strane.³⁰⁵

- g) Monopol komunikačného zdroja.³⁰⁶ Prepojenie na médium je v prípade propagandy výmeny obyvateľstva absolútne. Monopol vytvoril najmä časopis AFS *Sloboda*, z ktorého sa stal ústredný tlačový orgán ČSPK. Od začiatku jej vydávania, 3. júna 1945 tvorila *Sloboda* významnú súčasť života Slovákov v Maďarsku. Jej bezprostredné zapojenie do propagandistického procesu zabezpečilo, slovami Ondreja Kulíka,³⁰⁷ burcovanie „...každého Slováka k národnému povedomiu. Slováci z jej stránok nachádzali dobrú pôdu, pretože maďarská vláda sa nijako nesnažila vychádzať v ústrety hmotným a kultúrnym záujmom Slovákov a menších vôbec.“³⁰⁸ V prvej (agitačnej) fáze činnosti ČSPK vychádzala *Sloboda* v náklade 40 000 výtlačkov dvakrát týždenne. Prostredníctvom ovládnutia tohto najdôležitejšieho komunikačného zdroja sa propagandistom podarilo kontrolovať a upravovať správy, skresľovať ich, odvádzať pozornosť, ale i pozornosť obyvateľov získavať. Rovnako mohli realizovať pre propagandu nevyhnutné neustále opakovanie podsúvania informácií, či dramatizovanie.³⁰⁹ Hromadné³¹⁰ distribuovanie *Slobody* do každej obce mali na starosti obvodní tajomníci AFS. O veľkých počtoch výtlačkov svedčí napríklad hlásenie miestnej odbočky AFS v Slovenskom Komlóši, ktorá si zo zásielky prevzala 12 825 exemplárov *Slobody*.³¹¹
- h) Sila vizuálnych symbolov.³¹² Jednotlivé ikonografické propagandistické prostriedky budú predmetom ďalšej analýzy. Ich sila bola podporovaná typickými slovenskými prvkami – folklórnymi znakmi, národnými symbolmi, prvkami ľudovej slovesnosti (príslovia, porekadlá) a pod.

305 FTOREK, Jozef. *Public relations a politika* : Kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem. Praha : Grada, 2010, s. 51.

306 Ak je propagandista monopolným vlastníkom komunikačných mediálnych prostriedkov (noviny, časopisy, rozhlas a pod.) ľahko zabezpečí, aby bola sprostredkovaná informácia konzistentná a neustále opakujúca sa len v iných podobách.

307 Ondrej Kulík bol členom AFS vo funkcii tajomníka za Slovenský Komlôš, básnik, divadelný ochotník, ktorý sa v rámci výmeny obyvateľstva presídlil do ČSR. O. Kulík napísal rukopisy, kde zachoval svoje pamäte na výmenu. SNA BA. f. AFSM, šk. č. 5, inv. č. 38, *Stručný referát o dvoj ročnej činnosti odbočky A.F.S Slovenský Komlôš*. s. 1.

308 SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 146. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

309 HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Phylosophy*. roč. XV, 2008, s. 12 – 17. [online] Dostupné na internete: https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/hemelik_marek_prop.pdf. [cit. 13. 05. 2019].

310 SNA BA. f. AFSM, šk. č. 5, inv. č. 36, *Zápisnica z porady obvodných tajomníkov*. s. 1.

311 SNA BA. f. AFSM, šk. č. 5, inv. č. 37, *Hlásenie o priebehu kontroli vo veci odberania časopisu „Sloboda“*. s. 1.

312 Využívanie plagátov, letákov, známych obrazov a portrétov má veľký ikonografický význam prezentujúci silu propagandistických hesiel.

- i) Využívanie jazyka.³¹³ Heslá a mottá propagandistickej akcie využívali slová apelujúce na emócie (napr. otec, matka, syn, vlasť, domov...). Výberu verbálnych prostriedkov sa budeme taktiež venovať pri jednotlivých propagandistických materiáloch.
- j) Hudba ako propaganda.³¹⁴ Hudobné motívy boli v propagandistickej akcii výmeny obyvateľstva zastúpené v rozhlasových reláciách, v uverejnenom texte hymny a iných ľudových piesní publikovaných v *Slobode*, v textoch odkazujúcich na ľudové piesne uverejnených na plagátoch a letákoch i v zložení piesne priamo pre potreby výmeny obyvateľstva.
- k) Emotívne vzrušenie.³¹⁵ Bez emotívnej senzibilizácie by bola celá propaganda neúčinná. Pokiaľ propagandistické prostriedky neapelujú na ľudské emócie, tak ich neoslovia a úspešnosť akcie je ohrozená. Emotívne boli heslá, obrázky, prejavy, listy atď. Význam emotívneho apelu zdôrazňuje i F. Marko keď definuje psychologické základy propagandy výmeny obyvateľstva a jeho využitie odôvodňuje faktom, že účinnosť emócií na myslenie a vôľu značne zosilňuje. Cieľom takejto psychologicko-emotívnej propagandy bolo vyvolanie úľavy a spokojnosti, ktorá sa dostavila prihlásením sa na výmenu.

8. Reakcia publika na rôzne techniky.³¹⁶

Reakcie cieľovej skupiny na propagandu výmeny obyvateľstva boli rôzne a záviseli prevažne od príslušnosti k sociálnej vrstve, či majetkovým pomerom konkrétneho individua. Najčastejšie sa na základe pomerov a podmienok v akých žili v Maďarsku ďalej odvíjala ich motivácia opustiť dovtedajšie domovy a presídliť sa na Československo.³¹⁷ Obyvatelia jej boli naklonení (prevažne mladšia časť slovenskej populácie v Maďarsku), alebo skeptickí a druhý pól tvorili Slováci, ktorí výmenu odmietali s argumentom ich dlhej histórie pobytu na maďarskom území.

V súlade so zámerom propagandy výmeny obyvateľstva (podnietiť k prihláseniu sa na výmenu čo najviac Slovákov z Maďarska) bola nastavená i štruktúra propagandistickej

---

313 Verbálna symbolika má veľký význam. Spôsob používania jazyka a jazykových významových prostriedkov v spojení s významnými persónami spoločnosti (líder, politická autorita, cirkevní predstavitelia, učitelia a pod.) výrazne slúži propagandistickým účelom. Výber slov evokujúcich v ľudoch emotívne spomienky napríklad vlasť, domov, matka, otec má vplyv na utváranie myšlienok a názorov.

314 Rovnako je v propagandistickom procese dôležité i využitie melódií, tónov a zvukov. Francúzske príslovie hovorí „Človek je ako zajac, chytíš ho za uši.“ Význam využitia hudobných komponentov je značný, hymny, patriotické piesne, hudobné slogany a iné sú výrazným podnetom pri burcovaní ľudí. Vplývajú na ich prežívanie a výsledkom sú burcujúce, motivačné reakcie.

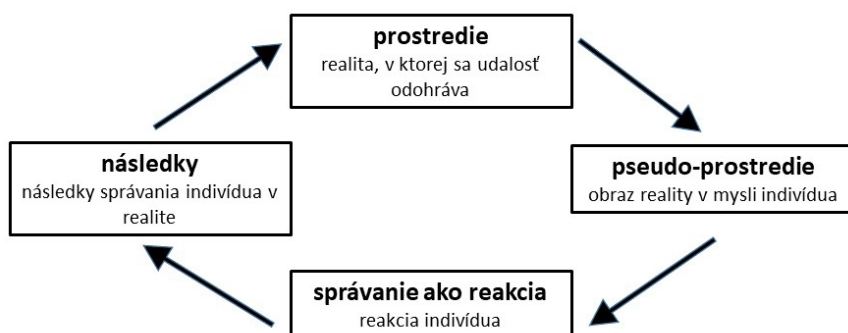
315 Súvisí s celým procesom propagandy, je prítomné v používaní jazyka, sloganov, v prejavoch, na plagátoch.

316 Správanie cieľovej skupiny, spoločnosti je pri analýze propagandy dôležitý krok. Vyvolané reakcie môžu mať aktívnu podobu vo forme zasielania listov, vstúpenia do organizácie, podieľania sa na propagandistických akciách, kupovania výrobkov podporujúcich propagandistickú kampaň, vytvárania suborganizácií, ovplyvňovanie davu, manifestovanie atď. Pasívna forma spočíva napríklad v adaptácii a prijatí individua vyhlasovaných propagandistických sloganov.

317 KRUPA, Ondrej. Slováci v Maďarsku a výmena obyvateľstva v zrkadle ich vlastných výpovedí. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Maďarská národopisná spoločnosť, 2000, s. 173.

kampane. Potreba okamžitého konania (prihlásenia sa na výmenu) je podľa L. Dooba realizovateľná jedine koordinovaným ovplyvňovaním, prostredníctvom ktorého sa potierala hranica medzi reálnym a fiktívnym, pravdivým a nepravdivým. Postupným ovplyvňovaním sa podarilo i v prípade propagandy výmeny obyvateľstva u jednotlivcov vytvoriť, ako to W. Lippmann definoval, mentálnu realitu, akési pseudo-prostredie, u každého jednotlivca, ktoré sa následne podieľalo i v tomto propagandistickom procese na vytváraní stereotypov dôležitých pre ďalšie pokračovanie propagandistického procesu a samotné prihlasovanie sa na výmenu. Na utváraní mentálnych obrazov spolupracovali psychologické prostriedky, ktoré propaganda využívala ako napríklad projekcia, identifikácia, racionalizácia, generalizácia, sugescia a pod.³¹⁸ Stereotypizáciu (navrhnutú W. Lippmannom) v rámci propagandy výmeny, ktorá podnietila jednotlivcov k prihlasovaniu sa na výmenu, znázorňuje diagram 6 (*Stereotypizácia v rámci propagandy výmeny obyvateľstva*).

Diagram 6 – *Stereotypizácia v rámci propagandy výmeny obyvateľstva.*³¹⁹

Prostrediu v tomto prípade odpovedajú enklávy Slovákov na maďarskom území so všetkými svojimi špecifikami, pseudo-prostrediu zas vytvorený „propagandistický šum“ v tejto slovenskej komunite a názory na výmenu u každého jednotlivca, na základe ktorého potom prichádzalo konkrétne správanie i jeho následky. Pre jednotlivcov majú stereotypy v rozhodovaní mimoriadny význam, preto bolo pre propagandistický proces významné realizovanie vysielania delegácií, prostredníctvom ktorých propagandisti manipulovali vznik stereotypov. Na základe vyslaných delegácií a publikovaných správ o ich priebehu sa deklarovalo, že v prípade rozhodnutia individua prihlásiť sa na výmenu budú propagandistické sľuby naplnené a dostane sa mu avizovaných výhod. Odvolávanie sa v rámci propagandistického procesu na hodnoty významné pre cieľový okruh obyvateľov na

318 Jednotlivé psychologické nástroje propagandy analyzujeme v ďalšej časti textu na konkrétnych príkladoch propagandy výmeny obyvateľstva. HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Philosophy*. roč. XV, 2008, s. 9 – 12. [online] Dostupné na internete: https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/hemelik_marek_prop.pdf. [cit. 13. 05. 2019].

319 Lasswell & Lippmann on Propaganda. In *Cultural Apparatus*. [online] Dostupné na internete: <https://culturalapparatus.files.wordpress.com/2010/06/lip.jpg>. [cit. 13. 05. 2019].

Dolnej zemi (ako napríklad potreba národného vzdelávania, potreba zabezpečenia kvalitného hospodárskeho života a pod.), čo boli hlavné motívy nami skúmanej propagandy, znamenajú, že celková komunikácia propagandistov s propagandistickým objektom sa riadila podľa kultúrneho modelu. Komunikácia prihliadala na kultúrne špecifiká slovenských komunít v Maďarsku. Katalyzátorom podnietenia potreby konania u Slovákov v Maďarsku bolo zapojenie citov a emócií do propagandistického procesu.

9. Antipropaganda (ak je prítomná).³²⁰

„Maďari tiež vyvíjali ostrú protipropagandu.“³²¹ Zastúpenie antipropagandy môžeme nájsť napríklad v maďarskej tlači, kde boli uverejňované antipropagandistické heslá s cieľom odradiť Slovákov v Maďarsku k prihláseniu sa na výmenu.³²² V Slovenskom Komlóši vyšlo osem čísel časopisu *Slobodný hlas* ako reakcia na vydávanie *Slobody*, vydávali ho Slováci s odmietavým postojom voči výmene (vydavateľom bol O. Sobek).³²³ Alebo ako ďalší príklad antipropagandy môžeme uviesť článok v *Slobode* z konca roku 1946, ktorý popisoval, že do Tardoša prišiel 22. augusta žobrák a hovoril tieto slová: „Ach dobrá ženička, prosím Vás dajte mi niečo zjesť, taký som hladný. Viete, idem práce z tej Slovenskej. Bol som v Handlovej veď viete od nás zo Sárišápu sme tam odišli 11. júna. Robil som tam dva týždne a veľmi ťažko. Potom som ochorel na ľadviny a bol som 60 dní v nemocnici. Ale tí páni na Slovenskej sa nestarali o mňa, ani ma nevylicili, takže som musel odtiaľ utiecť. Viete, tam sa má robotník veľmi zle a keď ochorie, ani sa naň nik neobzrie a môže hoci aj skapať, nik mu nepomôže. A tá strava v Handlovej, och jej, o tom sa ani hovoriť nedá. To len tu tí páni zo Slovenskej rozprávajú, ale potom, keď tam prídete, ani sa o vás neobzrú. Prídely vám nedajú, ani bývanie poriadne nedajú. Tak je tam robotnému človekovi. Len ho všade oklamú, využijú a keď nevládze robiť, potom ho už nepotrebujú, potom aj skapať môže.“³²⁴ Prejavom antipropagandy boli i rozhovory, ktoré realizoval

320 Fenomén antipropagandy môže byť priamy a skrytý. Priama antipropaganda spočíva v súťaživosti médií, ktoré prezentujú odlišné a vzájomne protikladné názory, myšlienky, postoje. Naopak antipropaganda musí byť skrytá vtedy, ak je jej činnosť oficiálne zakázaná a činnosť médií je prísne kontrolovaná. Takáto propaganda funguje v priestore undergroundu.

321 SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 171. KULÍK, Ondrej. *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

322 Antipropagandistické vyjadrenia môžeme nájsť v maďarských novinách *Világosság*, *Szabadság*, *Szabad Szó*, *Szabad Nép*, *Viharsarok*, no ako príklad uvádzame titulok prvého čísla budapeštianskeho denníka *Magyar Nemzet*, kde na prvej strane bolo druhé verejné zhromaždenie ČSPK v Budapešti nazvané „Fašistická slovenská demonštrácia v Budapešti“. „Maďarská propaganda šírla správy, že maďarskí vojaci i tak obsadia Felvidek a Slovensko bude odtrhnuté od Československej republiky a pričlenené k Sovietskemu zväzu, že na Slovensku je bolševizmus a slovenskí presídlenci sú na hranici oberaní o majetok a odtransportovaní do Ruska na Sibír a pod.“ *Magyar Nemzet* provokuje novú polemiku. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 24, s. 2.; *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 52, s. 1.; GREŽĐOVÁ, Helena. Činnosť Československej presídľovacej komisie v Budapešti. In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 168 – 169.; PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 67.

323 KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 52 – 53.

324 Žobrák robí propagandu. In *Sloboda*. roč. II, č. 60, 1946, s. 8.

britský redaktor s členmi presídľovacej komisie na tému maďarskej antipropagandy resp. protipropagandy, ako ju vtedy nazývali. Odpoveďou bolo: „...*Maďari odrádzajú Slovákov na pohraničí, aby sa neprihlasovali na presťahovanie, lebo veď i tak celý kraj, v ktorom doteraz bývajú, pripadne Československu. Iní propagandisti zase vravia, že škoda sa presťahovať na Žitný ostrov, lebo tento i tak bude po mierovej konferencii pripojený k Maďarsku.*“³²⁵ Inou formou antipropagandy bolo i priame hatenie náborovej akcie (maďarské orgány bránili voľnému pohybu príslušníkov ČSPK a ich prístupu k potrebným papierom) alebo nepriamym diskriminovaním slovenských obyvateľov prihlásených na výmenu.³²⁶

Intenzitu maďarskej antipropagandy prirovnáva Ondrej Kulík k býčím zápasom, kde maďarskú stranu prirovnáva k hnevu býka, keď uvidí červenú farbu súkna (súkno ako prirovnávanie k československej propagande) a jeho jediným cieľom je ju roztrhať a zničiť.³²⁷

10. Výsledný efekt a vyhodnotenie.³²⁸

Vyhodnotenie propagandistickej kampane výmeny obyvateľstva sa u priamych aktérov výmeny, ale aj v slovenskej a maďarskej historiografii líšia. Odlišné vnímanie jednotlivých presídľencov vychádza z ich osobnej skúsenosti a okolností, ktoré ich v priebehu výmeny obyvateľstva postretli. V prípade rozdielov v slovenskej a maďarskej interpretácii výmeny obyvateľstva môžeme príčiny hľadať napríklad v odlišnosti národných naratívov. Výsledky výmeny a podobných menšinových opatrení sa nedajú zhrnúť všeobecne platným vyjadrením, je to citlivá a individuálna otázka.

ANALÝZA PROPAGANDY VÝMENY OBYVATEĽSTVA NA MAĎARSKOM ÚZEMÍ

Ako už bolo spomenuté, desaťbodová analýza propagandy výmeny obyvateľstva nám poskytuje východiskový rámec pre ďalší rozbor jednotlivých propagandistických materiálov. Rozbor materiálov budeme zároveň realizovať chronologicky, podľa aktuálnej etapy nami navrhnutého delenia propagandistického procesu:

1. Prvá etapa propagandy výmeny obyvateľstva bola identická s datovaním prvých dvoch fáz činnosti ČSPK, v rámci ktorých komisia realizovala nábor v 16 obvodoch obývaných Slovákmí, v čase od 4. marca 1946 do 14. apríla 1946³²⁹ a súpis poten-

325 Maďarská protipropaganda. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 16, s. 1.

326 Vyskytli sa prípady, že policajtovi bol odobraný služobný preukaz, ľudia sa museli vysťahovať zo služobných bytov, vyhodili ich bezdôvodne zo zamestnania a pod. VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 285.

327 SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 175. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

328 Úspešnosť dosiahnutia cieľu propagandy závisí na viacerých faktoroch. Cieľ nemusí byť naplnený v plnom rozsahu, úspešné môžu byť len vybrané body. Efekt úspešnosti pri analýze propagandistickej akcie s odstupom času je viditeľný na mainstreamovom správaní spoločnosti – miera prijatia, stotožnenia sa a konania podľa vyhlasovanej propagandistickej demagógie.

329 Prvá, agitačná, etapa ČSPK bola stanovená Dodatkom k článku III. k Dohode o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. Dohoda o výmene obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom je prístupná na: Dohoda medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva. In *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. roč. 1946, čiastka 60, vydaná 27. júna

cionálnych presídlencov.³³⁰ Šestýždňovej agitácii³³¹ boli prispôsobené i propagandistické mechanizmy využívajúce agitačné techniky, burcujuce heslá a výzvy. Články a príspevky uverejňované v tomto čase v *Slobode* sa tematicky nezaoberali takmer ničím iným než výmenou. S prihliadnutím na význam prvej fázy bolo jej súčasťou najpestrejšie spektrum propagandistických foriem a nástrojov.

2. Druhá etapa propagandy začala v júni 1946 (začiatok činnosti tretej etapy ČSPK) samotnou prípravou na presídľovanie. Významným medzníkom tejto etapy bol september 1946, kedy boli na základe rozhodnutia Zmiešanej komisie č. 8 presídľovaní Slováci v rámci jednosmerných transportov (18. september – 1. december 1946) – tzv. osmičkári. Agitačná činnosť pokračovala v rozbehnutom móde, avšak už s pridaním propagovania príprav presídlenia a lúčenia sa s presídlencami a neskôr situácie už presídlených Slovákov. Propagovanie prvých a ostatných transportov v roku 1947 malo pre propagandistický proces silnú udržiavaciu funkciu, propagandisti sa prostredníctvom uverejňovania listov presídlených Slovákov, fotografií z transportov alebo života presídlencov už na slovenskom území usilovali udržať tempo prihlasovania Slovákov z Maďarska na výmenu a presvedčiť i tých, ktorí boli skeptickí voči prisľúbeným podmienkam života na Slovensku príp. tých, ktorí boli ešte nerozhodnutí na prihlásenie z iných dôvodov. Usilovali sa tak udržať rýchlosť rozbehutej výmeny obyvateľstva.
3. Tretia etapa v období posledných transportov sa vyznačovala nižšou frekvenciou výskytu agitačných hesiel, vystriedalo ich uverejňovanie informácií s odôvodňovaním správnosti a celkového významu výmeny, správ o dobrom osude presídlených Slovákov a ich pomoci k budovaniu ČSR. Boli podávané informácie o osude Slovákov, ktorí ostali v Maďarsku a pod. Pozostatky verbujúcich hesiel v tomto období boli určené predovšetkým obyvateľom, ktorí v dôsledku maďarského útlaku stiahli svoje prihlášky na výmenu.

Propaganda výmeny obyvateľstva bola propagandou totálnou, ideologickou a čiastočne politickou. Pri detailnejšom pohľade môžeme konštatovať, že zatiaľ čo prvá etapa propagandy výmeny obyvateľstva spadá do agitačnej propagandy, jej ostatné dve etapy

---

1946, s. 1027 – 1035. [online] Dostupné na internete: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1946/060-1946.pdf> [cit. 30. 01. 2019].

330 Ďalšie etapy činnosti ČSPK sú:

2. 15. apríla 1946 – 27. júna 1946 – súpisové obdobie potencionálnych presídlencov;

3. 28. júna 1946 – 31. decembra 1948 – príprava na presídľovanie a samotné presídlenie.

PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 61.

331 Agitácia sa od propagandy odlišuje dĺžkou trvania. Agitácia ako krátkodobý nábor môže byť súčasťou dlhodobej propagandy (čo je aj prípad agitácie v propagande výmeny obyvateľstva). ONUFRÁK, Alexander. Propaganda ako významný prostriedok nacionalistických politických strán v politickom boji a kontexte medzinárodnej migrácie a integrácie. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 116.

môžeme radiť k agitačno-integračnej propagande.³³² Na základe definovania propagandistu a priebehu propagandy výmeny obyvateľstva môžeme povedať, že nami skúmaná propaganda spadá do charakteristiky sivej propagandy. Ide o kombináciu bielej i čiernej propagandy využívajúcej dezinformácie, ilúzie a odvádzanie pozornosti povrchnými správami. Priame priznanie, že sa propaganda výmeny obyvateľstva realizuje je znakom bielej propagandy, no zatajovanie reálneho propagandistu a využité mechanizmy spadajú do nástrojov propagandy čiernej.

Šablónovitost propagandy výmeny obyvateľstva môžeme badať v jej príznačných dvoch hlavných motívoch.³³³ Prvý je známy pod názvom akcia „Mať volá“ – emotívne volanie Slovákov k návratu z Maďarska do rodnej vlasti, domov, medzi svojich. Akcia Mať volá bola veľmi dobre premysleným prvým krokom propagandistov, ktorí si vybrali symbol vlasti a silnú emóciu spájania národa do jednej rodiny ako mimoriadne silných kultúrnych hodnôt.³³⁴ Emocionálnou dramatizáciou je tu naplnené „...*pravidlo propagandy, ktorým je potreba vedieť sa pozerat' očami más.*“³³⁵ Druhým naplneným pravidlom propagandy bolo prispôsobenie si vybraného symbolu využitím skrytej sugescie (sugescie požadovaných črt – v našom prípade je pri akcii Mať volá symbol zjednotenia národa pozmenený sugesciou volania vlasti). Táto akcia mala najväčší vplyv na Slovákov v Maďarsku v prvej propagandistickej etape, bola dobre načasovaná³³⁶ – k dovtedy nepovšimnutej slovenskej menšine v Maďarsku sa začali prihovárať československé ale i maďarské elity, čo v nich vzbudzovalo pocity dôležitosti a záujmu. Značný je tu i apel na domovinu, ktorá sa o nich zaujíma a v rámci tejto jedinej historickej príležitosti sa mohli vrátiť „domov“. Propagandisti využívali termín „slovenské svedomie“,³³⁷ ktoré sa ich činnosťou malo u Slovákov v Maďarsku prebrať. Tento motív kládol dôraz na emotívne prežívanie obyvateľov. Druhý kľúčový motív využitý v propagande výmeny obyvateľstva naopak apeloval na racionalitu, čo popri prvom emotívnom motíve zabezpečovalo komplexnosť propagandistického procesu. Predmetom racionálneho, motívu bol prísľub lepšej

332 Integrovaná propaganda sa na základe delenia propagandy podľa J. Ellula odlišuje od agitačnej tým, že je komplexnejšia. Ellul ju definuje ako propagandu konformity, jej cieľom je apelovať na význam jednotlivca len v prípade, že sa stane členom skupiny, ktorá má pre spoločnosť prínos. ELLUL, Jacques. *Propaganda : The Formation of Men's Attitudes*. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. 74 – 79.

333 Motívov bolo využitých viacerých, no spomenuté dva sú kľúčové. Okrem akcie „Mať volá“, bola vyhlásená napríklad i akcia „Pomáhajme navráteným Slovákom“.

334 Dôležitosť využitia týchto emotívnych apelov zvyrazňuje i Douglas Walton, ktorý vo svojom 10 bodovom rebríčku nástrojov propagandy spomenul i emotívny prejav. WALTON, Douglas. What is propaganda, and what exactly is wrong with it? In *Public Affairs Quarterly*. roč. 11, č. 4, 1997, s. 397.

335 CANTRIL, Hadley. Propaganda Analysis. In *The English Journal*. roč. 27, č. 3, 1938, s. 218. [online] Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/pdf/806063.pdf> [cit. 12. 05. 2019]. (do slovenčiny preložila autorka)

336 Kritérium načasovania je v propagandistickom procese jeden z kľúčových princípov. Aj L. Doob pri analýze propagandy J. Goebbelsa mu v zozname propagandistických princípov, ktorým sme sa venovali vyššie v teoreticko-metodologických východiskách, pripísal pomerne vysoké číslo (13).

337 ŠTEFÁNIK, Ján. Aj toto chceme! : Nefakajte sa prechodných ťažkostí, ktoré súvisia s presťahovaním. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 17, s. 2.

budúcnosti presídlencov v Československu z hľadiska hospodárskeho, kultúrneho, ekonomického a prezentácia Československa ako víťazného štátu pripraveného sa o svojich obyvateľov postarať a naopak Maďarska ako porazeného štátu so zdevastovaným hospodárstvom, biedou a utláčaním slovenskej menšiny.³³⁸ Leitmotív dobrých podmienok pre život presídlencov bol významný i z kontextu pracovného zamerania prevažnej väčšiny maďarských Slovákov – boli to poväčšine roľníci (nakoniec úrodná dolnozemska pôda bola i motívom ich predkov k prisťahovaniu sa na toto územie), ktorým ponúkali úrodnú československú pôdu a remeselníkom a obchodníkom prezentovali plány na priemyselnenie ČSR. „*Vláda ČSR má v tejto veci pevný program. Spriemyslenie sa bude týkať najmä našich hornatých krajov, kde sa poľnohospodárstvo nevypláca. Tu budeme pestovať chov dobytká a naši roľníci nájdu odbytšie svojich výrobkov lebo fabrika priláka do kraja nových konzumentov.*“³³⁹ Vyobrazovanie dvoch krajných pólov, a to Československa ako krajiny ideálnej pre život Slovákov z Maďarska a Maďarska ako krajiny utláčajúcej slovenskú menšinu so zdevastovaným hospodárstvom, zodpovedná kľúčovej vlastnosti propagandy – vytváraníu ilúzie prísne dichotomického sveta. Čiastkovým motívom bolo hlavne už na konci propagandistickej akcie i zdôrazňovanie potreby presídlenia celých rodín a celých spoločenstiev, čo malo za úlohu nalákať na výmenu príslušníkov rodín, ktorí ostávali stále v Maďarsku.³⁴⁰ Sigmundom Jägrom zadefinované kolektívne symboly ako štruktúrnym komponentom diskurzu boli v prípade propagandy výmeny obyvateľstva, okrem samotnej výmeny (ako zastrešujúceho, hlavného symbolu) i spomenuté motívy využité v tomto procese a rovnako i každý známy zúčastnený aktér (osobnosti vystupujúce na verejných zhromaždeniach, súbory vystupujúce na Dolnej zemi ale i osobnosti zo slovenskej minulosti publikované na stránkach *Slobody*), či aj samotné transporty. Najsilnejším psychologickým nástrojom typickým pre priebeh celého propagandistického procesu výmeny bola sugescia.³⁴¹ V prípade oboch propagandistických motívov sa vyskytovalo podsúvanie propagandistami vytvorených myšlienok, názorov a postojov.

V propagande výmeny obyvateľstva rozlišujeme niekoľko foriem:

- a) letáková propaganda a periodiká (okrem plagátov, letákov, brožúrov, reklám a tlače tu radíme i korešpondenciu);
- b) verbálna propaganda (rozhlasové relácie, osobné presvedčanie, verejné prejavy a prezentácie známych osobností, vystúpenia rôznych súborov a umelcov);

---

338 Podľa autorky K. Vadkerty sa československá vláda už v roku 1945 na podnet jej podpredsedu Jana Šrámecka dohodla o postupe presvedčacej akcie pre potreby agitácie na výmenu obyvateľstva, ktorá mala byť založená na základe deklarovania dobrej hospodárskej situácie v ČSR. VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 293.

339 ŠMIDKE, Karol. Slovenská vlasť je v stave poskytnúť blahobyt : Prejav predsedu Sboru povereníkov K. Šmidkeho. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 13, s. 1.

340 VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 293.

341 HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Phylosophy*. roč. XV, 2008, s. 12. [online] Dostupné na internete: https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/hemelik_marek_prop.pdf [cit. 13. 05. 2019].

- c) osobná propaganda (vysielanie delegácií a posielanie detí na rekreácie);
- d) šepkaná propaganda.³⁴²

Nástrojmi prepropagandy (prípravy na nasledujúcu propagandu) v prípade výmeny obyvateľstva boli takmer totožné so samotnou propagandou – využívané boli najmä plagáty a rozhlasové relácie, ale i verejné prejavy. Pre potreby ilustrácie prepropagandy sme zvolili ukážku troch zdrojov – výstavu slovenskej knihy v Békešskej Čabe, leták vyhlásenia SNR a prejav.

19. augusta 1945 bola v priestoroch AFS organizovaná výstava slovenskej knihy (pozri obrázok 6, „*Výstava slovenskej knihy.*“).

Ako budeme i v ďalšom texte na viacerých príkladoch demonštrovať, prezentácia slovenského jazyka a jeho šírenie na Dolnej zemi mala v propagandistickom procese široké zastúpenie a jeho počiatky môžeme badať už v roku 1945. V letákovvej forme bol roznášaný medzi Slovákov v Maďarsku *Ohlas Slovenskej národnej rady k Slovákom v Maďarsku*.³⁴³ Jedinou, a preto pútavou, farebnou kombináciou využitou na letáku bola slovenská (resp. československá) národná trikolóra vytvárajúca rám pre text, ktorého podstatou bolo informovanie o vzniku ČSR a prvé výzvy k neopakovateľnej možnosti návratu Slovákov na Slovensko za účelom vybudovania povojnovej domoviny pre všetkých slovenských krajanov. „*Pri svojom rozhodovaní nezabúdajte ani na okolnosť, že Váš terajší postoj k danej otázke je v skutočnosti len začiatočným základným kameňom na sjednotenie celého národa v pravlasti Slovákov od Tatier až po Dunaj.*“³⁴⁴ Využitie emotívnych slov, buditeľských hesiel a výziev slúžilo (dokladá to i spomenutý citát) ako základný piliér pre ďalšie zjednotenie ČSR a všetkých Slovákov v ňom.

Medzinárodné záruky pomoci oznamoval v svojom prejave i Michal Francisci v Békešskej Čabe z 1. mája 1946,³⁴⁵ ktorého hlavou myšlienkou bolo zdôrazniť trojaké oslobodenie územia ČSR ale i Dolnej zeme Červenou armádou, a to politické, hospodárske a národné. Všetky formy oslobodenia boli kľúčové pri ďalšom živote Slovákov v ČSR a Maďarsku a fakt, že odpovedajú kľúčovým prepropagandistickým oblastiam podľa J. Ellula³⁴⁶ nám potvrdzuje precízne pripravovaná a naplánovaná ďalšia propagandistická akcia (vo všetkých oblastiach).

342 Šepkaná propaganda nie je sprostredkovaná prostredníctvom médií, preto nie je predmetom analýzy. Ide o ústne šírenie propagandy od človeka k človeku.

343 Rozširovanie Ohlasu pokračovalo neskôr i jeho uverejnením v *Slobode*, 10. marca, 1946, roč. II, č. 11.

344 Munkácsy Mihály Museum Békéscsaba. f. Szekerka-Hagyaték – Magyar és Szlovák Röplapok Nyomtatványok, inv. č. Hd.88.34.18. *Ohlas k Slovákom v Maďarsku*.

345 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. f. Szekerka-Hagyaték – Magyar és Szlovák Röplapok Nyomtatványok, inv. č. Hd.89.30.6. *Reč*.

346 ELLUL, Jacques. *Propaganda : The Formation of Men's Attitudes*. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, s. 9.

Čo dosiaľ ešte nikdy nebolo
na Čabe

Výstava slovenskej knihy

Prídte všetci a podívajte sa na
prácu slovenských básnikov,
spisovateľov a mudrcov.
Výstava sa otvorí 19-ho aug. ve-
čer o 6-tej hodine v miestnosti
Antifašistického Frontu Slova-
nov v Maďarsku (Andrássy-u.9.)
a potrvá niekoľko dní.

Vstup bezplatný
Čakáme vás, vítame vás!

Knižtlačiareň Puskás a Blahut, Békéscsaba

Obrázok 6 – „Výstava slovenskej knihy.“³⁴⁷

347 AMS. d. KM MS. f. Ondrej Kulík.

Propaganda prvej etapy

V rámci letákovkej propagandy mala z propagandistických brožúrok veľký úspech brožúra vydaná Československou presídľovacou komisiou v roku 1946 s jednoduchým avšak účinným názvom *Slováci v Maďarsku vráťte sa do vlasti!*³⁴⁸ Nadpis plní sémantický, ale i pragmatický účel, kľúčový pri analýze nadpisov podobných textov.³⁴⁹ Sémantická funkcia nadpisu sa hodnotí podľa miery sumarizovania podstaty textu, na ktorý nadpis odkazuje – tento element je pri analyzovanom nadpise splnený, z nadpisu je jasné čoho sa brožúra týka a dôležitým elementom je i naznačené aktérstvo a zdôraznenie procesov. Okrem transparentného adresáta brožúry, ktorým sú Slováci v Maďarsku, je z obalu brožúry zrejmé, od koho text pochádza (na prvej strane je uvedená Československá presídľovacia komisia) a zároveň je tu jasná myšlienka prezentujúceho procesu – návratu do vlasti. Pragmatická funkcia nadpisu spočíva v motivácii čitateľa na základe jeho prečítania k ďalšiemu štúdiu textu. Dopomáha tomu i element dôležitosti v podobe zvýrazneného výkričníka. Obsahom sedemstranová brožúrka rozdelená na deväť podkapitol sumarizuje históriu osídlenia maďarských území slovenskou menšinou odvolávajúcu sa na príslušenstvo Slovákov k „veľnárodu slovanskému.“ Pomerne podrobne a s intenzívnym emotívnym podtónom napísaná história slovenského ľudu, ktorou museli Slováci prejsť na ceste k slobode a spravodlivosti, a ktorú sa im podarilo vy dobyť si, podľa autora, len vďaka statočnosti príslušníkov slovenského národa a ich vzdelanosti, je doplnená o obviňovanie národnostných menšín zo zrady. Fenomén selektívnej percepcie, ako to nazval N. Chomsky,³⁵⁰ je badateľný v opozičnom charaktere Slováka, ktorý sa v porovnaní s minoritami, konkrétne s Maďarmi, vyznačuje prajným a spravodlivým poskytnutím práv národnostným menšinám v podobe škôl a vzdelávacích ústavov. Východiskovým faktorom propagandy bolo pôsobenie na emocionálne prežívanie slovenskej menšiny v Maďarsku prostredníctvom neustále sa opakujúcich nacionalistických mýtov, presvedčení typických pre slovenskú spoločnosť a sugescia strachu a ohrozenia zo strany Maďarska ilustrovaného prostredníctvom negatívnych obrazov „nepriateľa“ s čím súviselo i pripisovanie záporných vlastností príslušníkom maďarského národa.³⁵¹ Etiketovanie alebo tzv. labelling je častým prostriedkom kategorizácie v propagandistickom procese. Služi tak k pozitívnemu vykresleniu skupiny, ku ktorej patrí propagandista i cieľové publikum a zároveň k očierňovaniu nepriateľa.³⁵² Štúdium brožúrky vzbudzuje u čitateľa až rozprávkový charakter, kde Slováci svojím dobrým prístupom „naleteli“ zradným národnostným

348 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. f. AFS – Szekerka-Hagyaték, inv. č. Ht.89.1.-3. *Slováci v Maďarsku vráťte sa do vlasti!*

349 PETRÁNOŠOVÁ, Magda – LÁŠTICOVÁ, Barbara. Ako analyzovať tlač : možnosti kritickej diskurzívnej analýzy. In *Československá psychologie*. roč. 54, č. 3, 2010, s. 290 – 300.

350 CHOMSKY, Noam. *Media Control : The Spectacular Achievements of Propaganda*. New York : Seven Stories Press – Open Media, 1997, s. 36 – 41.

351 KAMENEC, Ivan. Stereotypy v slovenských dejinách a v slovenskej historiografii. In SZIGETI, László (eds.). *Slovenská otázka dnes*. Bratislava : Kalligram, 2007, s. 120 –126.

352 BERROCAL, Martina. Propaganda v české politické komunikaci na príkladu pojednávání státního rozpočtu v Poslanecké sněmovně. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012. s. 234.

menšinám, no i napriek neprajnosti osudu a ťažkému boju si vďaka svojej obetavosti znovu vydobyli svoje práva na slobodný život, ktorého plnohodnotnosť mala byť kompletná len spojením všetkých slovenských obyvateľov do jedného celku – podporený význam akcie výmeny obyvateľstva a deklarovanie výhod určených pre navrátilcov. Pravidelne sa v texte nachádzajú emotívne slová „domov, vlasť, rodina, náš, rodná zem...“ a silný moment je súčasťou i záveru brožúry, ktorý podobne ako v rozprávkach sa vyznačuje šťastným koncom v podobe trojakého sľubu:

- a) prísľub bratského podelenia sa o bohatstvo slovenskej zeme pre prichádzajúcich Slovákov;
- b) apel na osud a lepšiu budúcnosť detí presídlených Slovákov, ktoré sa budú vzdelávať na kvalitných slovenských školách;
- c) definitívne vyriešenie slovensko-maďarských sporov a budúca srdečná spolupráca oboch štátov.

Plagát ako najjednoduchší, priamočiary a efektívny prostriedok agitácie zohrával najdôležitejšiu propagandistickú funkciu aj pri výmene obyvateľstva. Výhoda plagátov spočívala v ich „...obrazotvornosti a symbolizme, okamžitej spätnej väzbe, relatívnej trvácnosti a absolútnej univerzálnosti použitia...“³⁵³ Masovosť sledovania plagátov dokumentuje i fotografia zachytená v Tótkomlósi zobrazujúca zvedavých Slovákov v Maďarsku študujúcich v zástupe plagáty akcie Mať volá na dverách miestnej pobočky Československej presídľovacej komisie (pozri obrázok 7, *Zástupy dolnozemsých Slovákov študujúcich plagáty akcie Mať volá.*).

Plagát „*Vráťte sa domov. Prídete k svojim.*“ (obrázok 8, *Plagát „Vráťte sa domov. Prídete k svojim.“*) tematikou spadajúci do akcie „Mať volá“ zobrazuje typickú slovenskú devu, ktorá úsmevom evokuje srdečnosť a milotu, klasmi držiacimi v rukách poukazuje na sľúbenú úrodu slovenskej zeme a akt mávania môžeme interpretovať ako srdečné víťanie slovenských presídlencov. Krojové oblečenie spája v sebe viaceré slovenské folklórne prvky (napr. nášivky na rukávoch pochádzajú z goralského kroja), čo malo za úlohu v presídlencoch vzbudiť emotívne pocity tradície, slovenskosti a lásky pre vlasť a domovinu. Sľúbenú hospodársku samostatnosť podporuje i pozadie plagátu, pozostávajúce z obilných polí. Výrazný, farebne odlišný nadpis priťahujúci pozornosť využíva v oboch prípadoch emotívne slová – „domov“ a „k svojim“. Termín návratu rovnako zvýrazňuje pôvodnú vlasť Slovákov v Maďarsku. Dodáva pocit príchodu do domáceho, známeho prostredia, miesta, kam toto obyvateľstvo pôvodom patrí. Rovnako má privlastňovacie zámienko „k svojim“ i diferenciatívny charakter, na základe ktorého môžeme badať dichotomické chápanie sveta³⁵⁴ pri rozlišovaní termínov my (Slováci) a oni (Maďari).

353 ONUFRÁK, Alexander. Propaganda ako významný prostriedok nacionalistických politických strán v politickom boji a kontexte medzinárodnej migrácie a integrácie. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012. s. 116.

354 Na dichotomický charakter vnímania reality v rámci propagandy poukázal vo svojej štúdii H. D. Lasswell. LASSWELL, D. Harold. The triple-appeal principle : a contribution of psychoanalysis to political and social science. In *The American Journal of Sociology*. roč. 37, č. 4, 1932, s. 523 – 538.

Obrázok 7 – Zástupy dolnozemskej Slovákov študujúcich plagáty akcie Mať volá.³⁵⁵

³⁵⁵ AMS. d. KM MS. f. Presídlenie.

Obrázok 8 – Plagát „Vrátte sa domov. Príдете k svojim.”³⁵⁶

356 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. inv. č. Hd.88.56.10. Vrátte sa domov. Príдете k svojim.

Označenie „my“ ľudí spája, prezentuje to spoločné záujmy a vôľu byť spolu, spolu žiť, pracovať a postupovať proti tým, ktorí narúšajú toto prepojenie. V súlade s takto chápanou realitou je plagát akousi pozvánkou na opätovné zjednotenie slovenského národa.

Plagát „*Slováci-Slovenky! Rodná zem vás volá!*“ (obrázok 9, *Plagát „Slováci-Slovenky! Rodná zem vás volá!*“) patrí medzi najznámejšie, ikonické symboly propagandy výmeny obyvateľstva. Jeho návrh bol pripravený ešte pred agitačnou akciou, a pripravil ho M. Topoľský. Vytlačený bol v počte 40 000 kusov.³⁵⁷ Hneď nadpis plagátu využívajúci emotívne slová, výkričníky a jednoznačné oslovenie slovenských mužov, ale i žien je pútavý, graficky zvýraznený a pragmaticky apelujúci na slovenských príslušníkov k prečítaniu si aj podnadpisu vyzývajúceho slobodu Československej republiky a jedinečnosť výmeny obyvateľstva ako ojedinelej a neopakovateľnej možnosti k návratu do vlasti. Spomenuté atribúty nápisu na plagáte spĺňajú prvky lingvistickej analýzy ako ju interpretoval H. D. Lasswell prostredníctvom tzv. princípu trojitého apelu („triple-appeal principle“), ktorého podstata spočíva v apeloch – na rozum (výmena ako jediná možnosť návratu do vlasti), emócie (návrat domov, ku koreňom) a na morálku (slobodná krajina volá svojich občanov a ponúka im dobrý život).³⁵⁸ Jednoduchosť pozadia plagátu spočívajúceho v modrej farbe je kompenzovaná výraznou postavou „slovenskej matky,“ ktorej gestikulácia v podobe vztýčených paží napovedá vyzývanie k návratu a zároveň prijímanie svojho ľudu doma. Je odetá v kroji, čím sú posilnené slovenské tradície. V ľavej ruke zvierá symbol práce – kosák a zdobenú palicu (možno hrable príp. iný pracovný nástroj). Zastúpenie krásy slovenskej prírody nachádzame v podobe kytičky poľných kvetov a vreckovka predstavuje metódu víťania prichádzajúcich Slovákov. Žena je upravená, nalíčená s optimistickým výrazom a miernym úsmevom, vierohodnosť obrazu spočíva i v dojme pohybu, ktorý je vyvolaný napríklad vanúcou stužkou (opaskom).

357 VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 301.

358 „*Apel na rozum a rozumný úsudek je totiž jednou ze strategií propagandy.*“ BERROCAL, Martina. Propaganda v české politické komunikaci na příkladu projednávání státního rozpočtu v Poslanecké sněmovně. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012. s. 236.; LASSWELL, D. Harold. The triple-appeal principle : a contribution of psychoanalysis to political and social science. In *The American Journal of Sociology*. roč. 37, č. 4, 1932, s. 523 – 538.

Obrázok 9 – Plagát „Slováci-Slovenky! Rodná zem vás volá!“³⁵⁹

359 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. inv. č. Hd.88.56.9. *Slováci-Slovenky! Rodná zem vás volá!*

Obrázok 10 – Plagát „*Rolník v ČSR dobre predá svoje výrobky a lacno nakupuje.*“³⁶⁰

Plagáty boli vydávané podľa nariadenia, v rámci ktorého mali spracovávať najmä ideovú a nacionálno-sociálnu problematiku.³⁶¹ Dôkazom hospodárskych sľubov Československa je i plagát s názvom „*Rolník v ČSR dobre predá svoje výrobky a lacno nakupuje.*“ (obrázok 10, *Plagát „Rolník v ČSR dobre predá svoje výrobky a lacno nakupuje.*“).

Napriek povojnovej inflácii³⁶² československá vláda takto sľubovala presídlencom po presťahovaní sa do ČSR veľký dopyt po nimi vyrobených poľnohospodárskych výrobkoch a následne vysoký zisk. Na plagáte sú zobrazované mnohé (na tú dobu vzácné) suroviny a artikly, ako napríklad oblek, maslo, rôzne druhy látok či cukor,³⁶³ čím je v očiach presídlencom podporená vidina luxusného života v Československu.³⁶⁴ Okrem spomenutých pro-

360 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. inv. č. Hd.2003.3.5. *Rolník v ČSR dobre predá svoje výrobky a lacno nakupuje.*

361 SNA. f. PIO, šk. č. 37, inv. č. 1848. *Úlohy propag. a publ. odboru pri výmene obyvateľstva medzi ČSR a Maďarskom.* s. 1.

362 PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodárske a sociálne dejiny Československa 1918 – 1992 : 2. díl období 1945 – 1992.* Brno : Nakladatelství doplněk, 2009, s. 110.

363 Cukru bolo veľmi málo a jeho prísľub bol preto veľmi dôležitý. KRUPA, Ondrej. *Slováci v Maďarsku a výmena obyvateľstva v zrkadle ich vlastných výpovedí.* In *Národopis Slovákov v Maďarsku.* Budapešť : Maďarská národopisná spoločnosť, 2000, s. 167.

364 Pre porovnanie uvádzame povojnovú situáciu ovplyvnenú infláciou „...príjem 683 miliónov nestačil 5-6 člennej rodine ani na prežitie, veď 1 kilogram chleba stál 150 miliónov, 1 kilogram kukurice 500 miliónov, 3 dcl octu 3 milióny, pánske nohavice 8 000 miliónov pengő.“ VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948.* Bratislava : Kalligram, 2002, s. 303.

duktov plagát evokuje výbornú úrodu zobrazenými obilnými poľami a usmiatym, šťastným robotníkom prichyteným akoby priamo pri práci s fúrikom v rukách. Textová argumentácia na plagáte znovu používa stratégie vyznačujúce sa emotívnymi prvkami a slovami. Slovné spojenie „svoje výrobky“ deklaruje sebestačnosť roľníkov v ČSR a vlastné gazdovstvo, kde si tieto „svoje“ produkty budú schopní vypestovať. Tým sa však československá idyla nekončí, na plagáte nachádzame i príslub zisku a výhodného nákupu nedostatkového tovaru. „Náš slovenský roľník bude dobre predávať svoje žito, kukuricu, svine, telce, mlieko, maslo a on bude dostávať za svoje takto získané peniaze – ktoré majú stálu a pevnú cenu – lacné a dobré čizmy, obleky, kosy, stroje (mašiny) a všetko, čo potrebuje.“³⁶⁵

Inflácia v Maďarsku bola veľmi vysoká.³⁶⁶ „Ceny všetkého stúpali do zázračnej výšky.“³⁶⁷ V prvej polovici roku 1945 sa začalo s tlačением nových bankoviek. „Doposiaľ vytlačili 11 miliardov, ale bankovky sa aj naďalej tlačia. Podľa dosť presného vypočítania teraz je v behu 25 miliárd pengő-a.“³⁶⁸ Inflačný stav v marci v roku 1946 v Československu a v Maďarsku porovnával i člen presídľovacej komisie Ľudo M. Zelienska vo svojom článku v *Slobode*. Situáciu v Maďarsku hodnotí posmešne, po výmene peňazí sa z neho stal milionár (za tisíc československých korún dostal 18 000 000 pengő). Po zdanlivo rozmarnom nákupe jablák sa pán Zelienska rozhladol po Maďarsku lepšie a odhalil inflačnú realitu v krajine, ktorú okomentoval nasledovne: „Veru taká je dnes inflácia v susednom štáte, že aj syndikát držiteľov verejných WC vraj žiadal kompetentné kruhy o zvýšenie obligátneho počtu núl úmerne k ostatným životným potrebám, lebo vraj badá úbytok svojich, klientov, ktorí zvyknutí na mnohomiestne číselné rady akosi nedôverujú solídnosti podniku s malým počtom núl a oprávnene ho považujú za podradný.“³⁶⁹ Naopak slovenská realita (československá) bola označovaná prívlastkami ako „najkonsolidovanejšia“, „jedna z najusporiadanejších“ a pod.³⁷⁰ „Ceny klesajú, keďže stále viac a viac tovaru objavuje sa na trhu. Netreba ani pripomínať, že Československo, pre svoje zásluhy o víťazstvo spojencov má prednostné postavenie pri dodávkach UNRRA, ktorých blahodárny účinok pociťuje u nás každý, nech je roľník, robotník, živnostník, úradník, študent, alebo penzista.“³⁷¹ Podobne bola inflácia posmešne porovnávaná so situáciou v Československu v odseku s názvom *Milión na bankovke a milión na dlaniach*, kde situácia v Maďarsku bola popísaná slovami „...už aj miliarda je číslo, s ktorým sa deti veselo hrajú v piesku.“³⁷², autor tak označil „maďarské milióny“ za fiktívne farebné papieriky, ktoré sa každý deň menia a deti sa s nimi hrajú ako s hračkou, naproti tomu však slovenské bohatstvo a „slovenské milióny“ sú viditeľné na železničiach, mostoch, továrňach a na mozoľnatých rukách Slovákov. Extrémnym zobrazením maďarskej

365 Prečo sa presídľujú i zámožní roľníci na Slovensko. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 41, s. 8.

366 KRUPA, Ondrej. Slováci v Maďarsku a výmena obyvateľstva v zrkadle ich vlastných výpovedí. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Maďarská národopisná spoločnosť, 2000, s. 166 – 167.

367 SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 172. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

368 SNA. f. PIO, šk. č. 34, inv. č. 124. *Zvláštna správa zo dňa 29. augusta 1945*. s. 1.

369 ZELIENKA, M. Ľudo. Konečne som milionárom! In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 15, s. 4.

370 Sociálno-hospodárske obrázky Slovenska. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 27, s. 5.

371 SNA. f. PIO, šk. č. 36, inv. č. 1168. *Bratia Slováci v Maďarsku!* s. 6.

372 Usilovná a poctivá práca – najlepší propagátor. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 36, s. 7.

inflácie bola i fotografia presídlených detí, ktoré trhajú maďarské bankovky (pozri obrázok 11, *Fotografia „Deti, ktoré odchádzajú na Slovensko, nepotrebujú milióny.“*).

Obrázok 11 – *Fotografia „Deti, ktoré odchádzajú na Slovensko, nepotrebujú milióny.“*³⁷³

Popis fotografie posmešne konštatoval „Deti, ktoré odchádzajú na Slovensko, nepotrebujú milióny.“ Hospodárstvo ČSR a sociálna spravodlivosť štátu bola vidinou istoty, ktorú heslá na plagátoch podporovali frázami o dostatku práce a slušnom zárobku pre mladých a nezabúdali ani na staršiu generáciu, ktorej sľubovali vysoké dôchodky. Takto nastavené sociálne fungovanie štátu propagandisti identifikovali s celkovou kultúrou národa, čím vyzdvihovali československý národ i hodnotovo.³⁷⁴ Takéto zobrazovanie potvrdzuje vyššie spomínané propagandistické vytváranie ilúzie dichotomického sveta, kde neexistuje viac možností než rozhodnutie „buď, alebo“. Obyvateľom propagandisti nedávali viac možností výberu, buď sa presídlia a budú žiť vo svojej vlasti usporiadaný a spokojný život, alebo ostanú v hospodársky zdevastovanom Maďarsku, kde ich čaká ťažký život a nakoniec, podľa ich slov, i tak podľahnú asimilácii alebo budú násilne presídlení niekam do Sovietskeho zväzu bez

373 AMS. d. KM MS. f. Presídlenie.

374 „Všetci poďme do Československej republiky, do svojej pôvodnej vlasti, kde panuje sociálna spravodlivosť, kde je nadostač práce, kde ľudia zo svojich zárobkov, platov a dôchodkov môžu žiť slušne, kde je kultúra na vysokom stupni.“ AMS. d. KM MS. f. Michal Francisci, škatuľa (ďalej š.) M. Francisci. FRANCISCI, Michal. *Kalendár, ročenka, čítanka 1946*. s. 18.

možnosti vziať si so sebou akýkoľvek majetok.³⁷⁵ Tento protirečivý aspekt je pre propagandistický proces príznačný. Propagandisti tak vidia len dva extrémny, jeden správny a dobrý a naopak druhý nesprávny a zlý.³⁷⁶ Rovnako je hrozba asimilácie aj určitou mystifikáciou maďarských úmyslov a čiastočným očierňovaním propagandistického „protivníka“.

Ťažko dostupným tovarom v povojnovom období bola i kvalitná, kožená obuv, preto boli ďalším lákadlom pre presídlencov sľuby od známeho českého výrobcu topánok Baťa,³⁷⁷ ktoré spočívali v dostupnosti tohto tovaru vyznačujúceho sa kvalitou pre československých občanov. Plagáty zobrazovali kvalitnú, koženú obuv s komentármi ako „*Slováci! Po príchode do vlasti vás dobre obuje Baťa*“ (obrázok 12, *Plagát „Slováci! Po príchode do vlasti vás dobre obuje Baťa.*“) – takto štylizované heslá budili dojem, že každý presídlenec sa k nim dostane. Okrem sľubujúceho hesla so znovu opakujúcim sa emotívnym motívom vlasti bol plagát prispôbený graficky k podpore budíť v presídlencoch československé „nálady“ v podobe úhľadne zloženej mašle s československými národnými farbami. Na ostatných plagátoch propagujúcich baťove topánky boli využívané za účelom vyššej emotívnosti napríklad aj usmiate, hrajúce sa deti, či heslá o možnosti ošetrovania a masáže nôh. Závod Baťa, Baťovany,³⁷⁸ ako priemyselné stredisko a Baťa topánky sa v tej dobe stal fenoménom. Na propagandistické účely bolo využité aj fungovanie závodu, presídlencom tam propagandisti ponúkali pracovné možnosti a podľa tvrdení by sa im to i veľmi oplátilo, nakoľko je tam dostatok práce pre všetkých³⁷⁹ (denne sa vyrobilo tisíce párov obuvi čo tvorilo týždennú 25 000 kusovú produkciu), vízia a plány závodu boli prezentované ako priaznivé, čo bolo prísľubom dobrej a stabilnej budúcnosti. Navyše tam podľa slov propagandistov robotníci pracovali „*pri dokonalom stroji*“ a mali k dispozícii „*spoločenský dom, jedálne, kino a peknú kaviareň*“.³⁸⁰ S postupnou eskaláciou tlaku na Slovákov v Maďarsku rástli i ponuky a možnosti pre presídlencov.

375 KUGLER, József. Niektoré súvislosti maďarsko-československej výmeny obyvateľstva v oblasti juhovýchodnej Dolnej zeme, so zvláštnym zreteľom na spoločenskú štruktúru presídlených Slovákov. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Maďarská národopisná spoločnosť, 2000, s. 147.

376 WALTON, Douglas. What is propaganda, and what exactly is wrong with it? In *Public Affairs Quarterly*. roč. 11, č. 4, 1997, s. 397 – 398.; BLACK, Jay. Semantics and Ethics of Propaganda. In *Journal of Mass Media Ethics of Propaganda*. roč. 16, č. 2 – 3, s. 132.

377 Dôvodom využitia i konkrétnych značiek v propagandistickej kampani bolo pokrytie časti nákladov na propagandistické účely týmito sponzormi, ktorí si takto robili reklamu. VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 301.

378 Dnešné Partizánske.

379 „*Z obyčajného robotníka riaditeľ! Zdá sa vám to nemožné a predsa je to tak. Systém firmy Baťa dáva možnosť uplatniť sa a vyniknúť každému jednotlivcovi podľa vrodenej schopnosti a ambícií bez akejkoľvek protekcie a bez ohľadu na sociálne a spoločenské postavenie jednotlivca. ...každý je spolumatiteľom závodu...*“ Uvedený citát uverejnený v *Slobode* dokazuje sľuby propagandistov Slovákom v Maďarsku, že na základe svojej práce sa budú môcť zamestnať v závode a dokonca sa ich usilovali presvedčiť možným postupom na post riaditeľa. Odkazovanie na spoločné vlastníctvo závodu môžeme pripisovať rovnako buď propagandistickým zámerom, ktoré mali za cieľ vzbudiť u cieľovej skupiny spolupatričnosť s vlasťou a ich podiel na slovenskom majetku, alebo ako znak prejavovania sa postupného komunistického tendovania československej politiky. Ešte pár slov z priemyselného, obuvníckeho centra na Slovensku. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 22, s. 7.

380 ANDRÉÁNSKY, Vojtech. Z radostnej práce sa rodia nové hodnoty. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 18, s. 3.

Obrázok 12 – Plagát „Slováci! Po príchode do vlasti vás dobre obuje Baťa.”³⁸¹

381 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. inv. č. Hd.2003.3.7. *Slováci! Po príchode do vlasti vás dobre obuje Baťa.*

V apríli roku 1946 boli robotníci Baťovian vykreslení ako kolegiálni a pomoci chtíví, uvedomelí občania, keď Baťovany avizovali, že od nich vzišiel nápad odpracovať jednu smenu zadarmo, len aby pomohli prichádzajúcim Slovákom a darovali im všetku obuv vyrobenú v ten deň (5 000 párov).³⁸² Poďakovanie „*statočným slovenským robotníkom*“³⁸³ bolo pre väčší dôraz podporené i samotným vládnym splnomocnencom Danielom Okálím, keď poslal do Baťovian list adresovaný vedúcemu Baťovian Trojanovi, v ktorom robotníkom poďakoval a označil ich za vzor pre všetkých občanov ČSR.³⁸⁴ Nielen Baťove závody sa zapojili do podpory propagandy, ale aj továrne ako Trikota v Bánovciach nad Bebravou a Nehera z Trenčína darovali Slovákom v Maďarsku textílie za 58 000 Kčs.³⁸⁵

Plagátov bolo roznášaných niekoľko, ich spájajúcim prvkom bola i podvedome vsugerujúca potreba vylúčenia maďarských Slovákov z „rozpadajúcich sa“³⁸⁶ skupín. Možnosť začlenenia individuí z takýchto mikroskupín do väčšieho celku (Československej republiky) slúžila na poskytnutie ako to J. Ellul nazval „raison d’être“³⁸⁷ a teda zmyslu života, ktorým mala byť hojnosť ČSR a pôvodné slovenské prostredie priaznivé pre národný život.

Prihlasovanie Slovákov na výmenu sa realizovalo na základe ich dobrovoľného súhlasu. Preto aj plagát s názvom „*Bratia Slováci!*“ (obrázok 13, *Plagát „Bratia Slováci!“*) zvyrazňuje vlastnú vôľu slovenskej menšiny v procese prihlasovania.

Na malom letáčiku sa termín „*chcete*“ objavuje osemkrát, vždy na začiatku vety, alebo je zvyraznený väčším písmom, aby si to ľudia všimli hneď na začiatku. Priame familiárne oslovenie „*bratia*“ sa v texte letáku ešte stupňuje kladením otázok, na ktoré si má odpovedať každý obyvateľ sám, čím graduje rola jeho voľby a nepriamo sa tým zintenzívňuje i význam konkrétnej osoby na presídlení. Propagandista letákom diskutuje a komunikuje priamo s propagandistickým objektom a pri kladení otázok odkazuje na sľuby československej vlády pre potencionálnych presídlencov – život medzi bratmi, práca na svojej pôde, dobre platená práca v továrňach, deti v slovenských školách, príslušnosť a život na území víťazného štátu – to všetko bol apel na emotívne prežívanie Slovákov v Maďarsku pod čiastočnou zásterkou racionálneho a pre budúcnosť výhodnejšieho rozhodnutia. Pútavá je i pomerne jednoduchá avšak veľavravná ilustrácia v podobe hraničného označenia prechodu do Československej republiky, ktorá odkazuje na vlastný štát Čechov a Slovákov a zároveň víta a volá svojich vlastencov.

Sumarizujúcim dokumentom letákovkej propagandy prvej etapy bola brožúra Československej presídľovacej komisie s názvom *Kultúrno-politické pomery Slovákov v Československej republike*, ktorá detailne opisovala politické postavenie Slovákov v ČSR, ale

382 5 000 párov obuvi pre Slovákov vracajúcich sa z Maďarska. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 21, s. 1.

383 Ďakujeme statočným slovenským robotníkom. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 22, s. 1.

384 Ďakujeme statočným slovenským robotníkom. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 22, s. 1.

385 Dar pre našich bratov v Maďarsku. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 30, s. 7.

386 V zmysle prezentovania na jednej strane potreby navrátenia sa Slovákov na územie Maďarska, pretože v opačnom prípade by im hrozila asimilácia alebo vysídlenie do ZSSR, a na strane druhej vplyvom maďarizačných tlakov zlá spoločensko-politická situácia komunít maďarských Slovákov.

387 ELLUL, Jacques. *Propaganda: The Formation of Men's Attitudes*. New York: Vintage books a Division of Random House, 1962, s. 7.

BRATIA SLOVÁCI!

CHCETE sa navrátiť do svojej rodnej vlasti
➔ **NA SLOVENSKO?**

Chcete sa osadiť a žiť medzi svojimi bratmi?
Chcete pracovať na svojom a pre seba?
Chcete, aby vaše deti chodili do slovenských škôl?
Chcete sa stať občanmi víťazného československého štátu?
Chcete obsadiť polia a majetky, ktoré sú pre vás pripravené?
Chcete nájsť dobre platenú prácu v továrňach?

Ak chcete, prídte,

 Československá republika

vás čaká!

Prihláste sa u Československej presídľovacej komisie v Budapešti alebo v jej oblastných úradovniach, ktoré sa postarajú o vaše presídlenie do Československej republiky!

Obrázok 13 – Plagát „Bratia Slováci!“³⁸⁸

388 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. f. AFS-iratok nyomtatványok 1945 –1948, inv. č. Hd. 89.28.1.-30.13. *Bratia Slováci!*; SNA BA. f. PIO, šk. č. 37, inv. č. 1848. *Bratia Slováci!*

i postavenie republiky v svetovej politike, vládu československého ľudu a teda ČSR ako ľudový štát a kultúrne pomery na Slovensku.³⁸⁹

Efektívnym vizuálnym agitačným prostriedkom boli okrem plagátov i karikatúry. Svojou podstatou sú karikatúry veľmi zaujímavé a pútavé. Pre potreby ilustrácie uvádzame jeden príklad. Anton Hollý vytvoril karikatúru uverejnenú v *Slobode*, ktorá znázorňuje predsedu ČSPK D. Okáliho držiaceho v rukách transparent s nápisom „Vlast' volá“ na loďke s názvom ČSPK pohybujúcou sa v „maďarských vodách.“ (obrázok 14, *Karikatúra „V maďarských vodách.“*).

Okáli je na loďke v úlohe kapitána, navigátora, no nezastupiteľným hybným elementom pri pohybe loďky je pádlujúci poslanec za Demokratickú stranu A. Žiak v roli statného muža oblečeného v tradičnom kroji. A. Žiak je zosobnením významnej úlohy samotných Slovákov v Maďarsku vo výmene obyvateľstva – oni sú tou hybnou silou, ktorá je potrebná na realizáciu celej akcie. Pozadím karikatúry sú mimoriadne nepokojné vody vyznačujúce sa búrlivou hladinou s vysokými vlnami, no loďka na nej pevne stojí a ide smerom k vlasti – k Československu. Loďka ako prostriedok výmeny obyvateľstva, bez ktorého by sa transport nemohol realizovať je pomenovaná ČSPK – i presídľovacia komisia predstavovala pre Slovákov v Maďarsku „nástroj“, prostredníctvom ktorého sa mohli presídliť.

Okrem kolportovania drobnej tlače bol propagandistický efekt znásobovaný intenzívnym zobrazovaním plagátov v novinách a dokladá nám ho i písanie článkov, ako novinový príspevok s názvom *Pri plakáte uverejneného v Slobode* 16. marca 1946, kde sa písalo „*Ludia vybehávajú na priedomia. Prišiel člen Presídľovacej komisie. Domy a ploty, ktoré doteraz zívaly prázdnotou, jagajú sa pestrými farbami plakátov, ktoré vyzývajú: Vráťte sa domov, prídete k svojim. Farebné plakáty ľahko pochopí či už decko, alebo starší človek...*“³⁹⁰ Novinové príspevky propagovali i slovenčinu ako významné dedičstvo, ktoré si Slováci v Maďarsku ponechali. Posilňovali národné povedomie Slovákov v Maďarsku prostredníctvom možnosti vyučovania slovenského jazyka. Slovenčina bola v tom čase v Maďarsku stále využívaná ako komunikačný jazyk v rodinách a v slovenskom prostredí, avšak každodenný život v Maďarsku si vyžadoval používanie maďarčiny. Z generácie na generáciu znalosť slovenského jazyka slabla.³⁹¹ Význam slovenského jazyka sa preto v každodennom verejnom živote postupne znižoval. Podpora jazyka zo strany agitátorov sa prejavila aj v organizovaní jazykových kurzov slovenčiny pod vedením členov ČSPK³⁹² (pozri obrázok 15, *Fotografia budapeštianskeho profesora z roku 1946*) pravidelne inzerovaných v *Slobode* spolu s jazykovými cvičeniami pod názvom *Učme sa slovenský pravopis*, kde si mohli čitatelia prakticky precvičiť svoje znalosti prostredníctvom rôznych gramatických cvičení.

389 AMS. d. KM MS. šk. Presídľovanie Slovákov z Maďarska, inv. č. 5762/97. *Kultúrno-politické pomery Slovákov v Československej republike, 1946*. s. 7.

390 Pri plakáte. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 14, s. 2.

391 „Starí rodičia rozprávajú len slovensky. So svojimi dietskami sa ešte dorozumejú. Ale s vnúčatmi sa už potešiť nemôžu, lebo im nerozumejú práve tak ako vnúčatá starým rodičom.“ Najväčšia bolesť Slovákov v Maďarsku. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 23, s. 5.

392 GREŽDOVÁ, Helena. Činnosť Československej presídľovacej komisie v Budapešti. In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 170.

Obrázok 14 – Karikatúra „V maďarských vodách.”³⁹³

393 HOLÍŤ, Anton. V Maďarských vodách. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č.18, s. 5.

Obrázok 15 – Fotografia budapeštianskeho profesora z roku 1946.³⁹⁴

Rovnako bol slovenský jazyk agitačným prostriedkom pri výzvach k zbieraniu slovenských ľudových básní a piesní (odmenou na najväčšiu zbierku bola napríklad slovenská kniha) za účelom vytvorenia „*Sbierky piesní slovenského ľudu v Maďarsku*“.³⁹⁵ Texty piesní a básní slovenských autorov boli i publikované, nachádzame ich na plagátoch a najmä na stránkach *Slobody* (napr. báseň od Ivana Kraska Otcova roľa,³⁹⁶ alebo text československej hymny³⁹⁷). Súčasťou uverejňovaných textov so slovenskou tematikou boli i pre Slovensko typické príslovia a porekadlá a hybným momentom pri rozhodovaní sa mali stať i razantne, pomocou výkričníka za textom a so zvýrazneným písmom písané heslá od slovenských autorov, ako napríklad „*Hor sa Slovák, maj sa k činu, vlast' ťa volá, čuj otčinu* (J. M. Hurban).“³⁹⁸ Podporovanie slovenčiny prebiehalo aj zakladaním nových

394 AMS. d. KM MS. f. Presídlenie.

395 Sbírajte slovenské ľudové piesne. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 13, s. 5.

396 *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 16, s. 2.

397 Československá hymna. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 22, s. 2.; Československá hymna. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 19, s. 5.

398 *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 29, s. 2.

a rozširovaním už existujúcich knižníc³⁹⁹ a rozvojom slovenského folklóru a ľudových tradícií (napr. zobrazovaním ukážok slovenských ľudových krojov a postupov ako si šaty s takýmito tradičnými prvkami zhotoviť).⁴⁰⁰ „Redakcia Slobody má eminentný záujem na slovenských piesňach, ktoré sa tu po dlhé desaťročia spievaly. Pravda, tieto piesne sú zaznačované poväčšine v srdciach našich bratov a sestár. Nezabúdajte ani na tento dokumentárny majetok našej slovenskosti, zbierajte ho na svojich cestách a zaznačujte ho v úplnej pôvodine. Podobne medzi našimi zachovalo sa aj mnoho rozprávok, porekadiel a príslovi: naši majú zaiste aj veľké zásoby iných folkloristických prvkov, ktoré sú výrazom ich osobitného prejavu najmä na svadbách, krstínach, pri ukončení letných žatevných prác, pri zábavách, pri odvodech a rukovaní a pod. Hádám kde-tu stretneme sa i s typickým slovenským krojom. Slovenské príbytky, už či izby ... svietia peknými maľbami...“⁴⁰¹ Mimoriadny úspech mala i báseň skomponovaná priamo pre potreby výmeny obyvateľstva s názvom rovnomeným s akciou, ktorej bola súčasťou – Mať volá. Vetrík zo severu prináša v básni na Dolnú zem volanie rodnej zeme Slovákov. Familiárne oslovenia „...drahé milé dietke moje...“⁴⁰² a zabezpečenia, že rodná mať privinie svoje túžobne očakávané deti do svojho lona boli pre vtedajších obyvateľov Dolnej zeme veľmi silným emotívnym apelom. Využitie až prosebných motívov v básni a poukazovanie na otroctvo Slovákov v zahraničí malo pôsobiť ako zúfalá túžba po záchrane slovenských krajanov pred katastrofálnym osudom, ktorý by ich čakal v Maďarsku.

Na podporu národného povedomia *Sloboda* uverejňovala slovenské symboly ako napríklad fotografie Slovenska a jeho kultúry (Tatry, Bratislavu, M. R. Štefánika a jeho mohyly⁴⁰³ atď.) Obyvatelia Dolnej zeme sa tak často prvýkrát dostali do kontaktu s históriou Slovenska. Autori článkov zámerné vyberali z histórie udalosti dokladujúce význam Slovákov dejinách ako Veľkú Moravu, revolučné roky 1848 a tiež významných slovenských dejateľov. Zobrazovaním známych historických osobností využívali propagandisti nástroj identifikácie a dramatizácie.⁴⁰⁴ Identifikácia spočívala v stotožňovaní sa s určitými vzormi, kde snahou propagandistov bolo deklarováť, že tak ako sa o vývoj slovenského

399 V dedinách sa založilo asi 50 nových slovenských knižníc a ďalej sa rozširovali fondy už existujúcich knižníc. V Budapešti fungovalo od roku 1940 aj slovenské kníhkupectvo založené Alexandrom Horákom, zastrešené tamojším Spolkom sv. Vojtecha a podporované rovnakým spolkom z Trnavy, vďaka čomu sa do neho dostali aj knihy Matice slovenskej, Tranoscia a iné. Miestni tajomníci mali za úlohu vytvoriť požičovne kníh a vzbudiť „...v ľuďoch záujem o knihy.“ VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 305, 308.; SNA BA. f. AFSM, šk č. 5, inv. č. 56. *Zpráva o československej národnostnej otázke v Maďarsku.*; SNA BA. f. AFSM, šk č. 5, inv. č. 41. *Kníhkupectvo Spolku sv. Vojtecha.*; SNA BA. f. AFSM, šk č. 5, inv. č. 56. *Zpráva o československej národnostnej otázke v Maďarsku.*; SNA. f. AFSM, šk. č. 9, inv. č. 77. *Obežník č. 1 obvodným tajomníkom Čsl. nár. rady a A.F.S. v M. s. 3.*

400 Napríklad článok: Ide o vytvorenie našej módy so slovenskými ľudovými motívami. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 16, s. 2.

401 *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 17. s. 7.

402 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba, f. Ján Sekerka, *báseň Mať volá!*

403 Bohatier gen. Dr. Milan Rastislav Štefánik. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 29, s. 1.

404 HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Philosophy*. roč. XV, 2008, s. 10– 11, 17. [online] Dostupné na internete: <https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/>

národa pričínili veľikáni z minulosti, oni to robia s rovnakým pronárodným zámerom, pre blaho všetkého slovenského ľudu. A prostredníctvom dramatizácie vytvárali propagandisti sami zo seba hrdinov s najčistejšími úmyslami, ktorými mala byť snaha o spojenie národa do jedného celku a chránenie jeho záujmov, na druhej strane opozičná strana, maďarská, tu vystupovala ako zloduch, ktorého snahou je asimilovať slovenskú menšinu na svojom území a pokračovanie v násilnej maďarizácii. *Historický kalendár* pripomínajúci významné roky v slovenských dejinách bol tiež súčasťou *Slobody*.⁴⁰⁵ Všetky nápisy v súlade s propagandistickými princípmi podľa L. Dooba (na základe propagandy J. Goebbelsa) označujúce významné osobnosti, alebo udalosti boli zvýraznené, využívali sa nápadné frázy alebo známe slogany, boli ľahko zapamätateľné a opakovali sa. Takto opakované texty sa dostávajú do podvedomia človeka a majú tendenciu ovplyvňovať správanie bez jeho priameho uvedomenia si.⁴⁰⁶

Propaganda sa zameriavala i na ženy, deti ale i športovcov. Športovcov oslovoval okrem iných napríklad Športový klub Banská Bystrica neustálym písaním a uverejňovaním listov v *Slobode* k prihláseniu sa slovenských športovcov v Maďarsku na presídlenie do ČSR.⁴⁰⁷ Z dôvodu významného postavenia ženy v rodine a jej veľkého vplyvu na rozhodovanie o budúcom osude jej domácnosti apelovali propagandisti aj na slovenské matky, ženy a slobodné dievčatá v Maďarsku. „...keď šlo len o rodičov, to neboli veľké problémy ale keď šlo o rodinu muž chcel a žena nie tu vo viacerých prípadoch víťazila žena.“⁴⁰⁸ Využívaním štandardne vyššej emotívnosti ženského pohlavia sa pokúšali zabezpečiť si priazeň tejto časti slovenského obyvateľstva. Z tohto dôvodu označovali propagandisti ženu častokrát ako nositeľku slovenskosti na maďarskom území, pripisovali im zásluhu za niekoľko storočné udržanie slovenskej tradície, čím sa vpísali do dejín a vyzývali ich k výchove svojich detí v domácom prostredí. „Slovenské ženy, hovorím teraz k vám! Vaša preťažká úloha v Maďarsku sa skončila. Splnily ste ju tak, že len dejiny budú vedieť zhodnotiť váš zástoj. Zachránily ste národu mnoho pokolení. Teraz však je koniec. Volám vás domov, do vlasti, do Československa. Volám vás do vášho starého domova, kde národ vám bude splácať svoj veľký dlh....Príďte využiť ovocie svojej práce a obeti.“⁴⁰⁹ Rovnako ženám sľubovali pomoc pri prepúšťaní ich manželov a synov zo sovietskeho zajatia⁴¹⁰ a okrem spomenutého sa oslovenie ženského pohlavia v Maďarsku propagandisti snažili

---

hemelik_marek_prop.pdf. [cit. 13. 05. 2019].; Pre detailnejšie informácie pozri: POLÓNYOVÁ, Soňa. *Z kultúrnych dejín Slovákov v Maďarsku (1945 – 1990)*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2016, 178 s. 405 Napríklad: *Historický kalendár*. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 18, s. 8.

406 HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Phylosophy*. roč. XV, 2008, s. 18. [online] Dostupné na internete: https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/hemelik_marek_prop.pdf. [cit. 13. 05. 2019].

407 Športovcom do pozornosti. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 24, s. 2.

408 SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 165. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

409 HAVRANOVÁ, Helena. Slovo slovenskej žene v Maďarsku. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 20, s. 2.

410 KRUPA, Ondrej. Slováci v Maďarsku a výmena obyvateľstva v zrkadle ich vlastných výpovedí. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Maďarská národopisná spoločnosť, 2000, s. 168.; KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, s. 84.; PARÍKOVÁ,

realizovať i uverejňovaním receptov tradičných slovenských jedál⁴¹¹ a ukážok moderného odevu zdobeného slovenskou výšivkou alebo inšpirovaného slovenskými krojmi.⁴¹²

Deti označované prívlastkom „budúcnosť“⁴¹³ boli v propagandistickom mechanizme tiež veľmi dôležité. Boli pre nich uverejňované v časti *Sloboda malých* (príloha *Slobody* v každom nedeľnom vydaní) tajničky, básničky a otázky na testovanie sa zo slovenských tém. 14. marca 1946 bola jednou z otázok napríklad „Kto bol Juro Jánošík?“⁴¹⁴ Pod otázkami boli uverejnené i správne odpovede, aby sa takáto vedomosť o Slovensku a známych Slovákoch dostala k obyvateľom Dolnej zeme. Rozprávky boli tematicky selektované, predovšetkým sa uverejňovali príbehy so slovenským národným kontextom. Jednou z nich bola napríklad rozprávka s názvom „Náš veľký bohatier“ o M. R. Štefánikovi,⁴¹⁵ alebo „Rozprávka o Kriváni“ od Štefana Hoza, ktorá spĺňala edukačný i motivačný element pri učení detí o ČSR a postupnom presviedčaní k návratu do vlasti.⁴¹⁶ Emotívnym agitovaním bolo uverejňovanie detskej pošty, kde deti písali listy a adresovali ich buď svojim rovesníkom do Československa, alebo v nich zdieľali radosť z možnosti presídlenia a šance učiť sa o slovenskej histórii, kultúre a spievať slovenské pesničky, ktoré si dovedy v Maďarsku spievať nemohli pod hrozbou trestu.

Propagandisti zapojili deti i pri osobnej propagande vo forme ich vysielania z Maďarska na Slovensko na ozdravenie, výlety, kúpeľné rekreácie a pod. Zbor povereníkov tieto delegácie schválil na svojom zasadnutí dňa 2. apríla 1946 na návrh povereníka sociálnej starostlivosti Františka Komzalu. Mesačne tak Československo pozvalo 200 slovenských detí z Maďarska vo veku 6 – 14 rokov zo sociálne najslabších vrstiev na rekreáciu. Hostujúcou organizáciou bol Zbor povereníkov.⁴¹⁷ Pri prezentácii týchto rekreačných pobytov boli najdôležitejšie správy o ich priebehu, kde bol popísaný slovenský blahobyt, aký doma deti nemali (pekné šaty, čokoláda, kakao, knihy, hračky, výlety do hôr atď.)⁴¹⁸ (pozri obrázok 16, *Fotografia „Deti pri dobrom obede zabúdajú aj na biedu...“*).

Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 65.

411 Niečo zo slovenskej kuchyne. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 22, s. 7.

412 Ešte raz niekoľko detských šiat, zdobených slovenskou výšivkou. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 25, s. 4.

413 Zem zaslúbená vás čaká. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 20, s. 3.

414 Vieš? In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 13, s. 8.

415 Náš veľký bohatier. In *Sloboda malých*. 1946, roč. II, č. 17, s. 1. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 29, s. 8.

416 HOZA, Štefan. Rozprávka o Kriváni. In *Sloboda malých*. 1946, roč. II, č. 11, s. 4. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 17.; HOZA, Štefan. Rozprávka o Kriváni. In *Sloboda malých*. 1946, roč. II, č. 12, s. 2. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 19.

417 200 slovenských detí z Maďarska odchádza do ozdravovni na Slovensko. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 21, s. 2.; Slovenské deti z Maďarska v Tatrách. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 31, s. 5.; Vysoké Tatry ožili spevom slovenských detí z Maďarska. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 32, s. 5.

418 VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 305, 308.; Rodičia nám píšú milé slová uznania za pobyt detí v tatrách. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 34, s. 6.; Vo Vysokých Tatrách malý sme sa veľmi dobre : Čo rozprávali deti o svojom pobyte v Tatrách. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 34, s. 6.

Obrázok 16 – Fotografia „Deti pri dobrom obede zabúdajú aj na biedu...“⁴¹⁹

„Dobre boli premyslené i miesta, na ktoré ich vodili, tie najkrajšie. Tomu zodpovedal účinnok, najmä u detí z Békéscsaby, ktoré kopce videli možno tak na fotografii a po príchode domov nadšene rozprávali o chladných a krásnych Tatrách a šálke s kakaom ... niet lepšej propagandy, ako ju uskutočňovať prostredníctvom detí.“⁴²⁰ Matky si podľa slov obvodného tajomníka v Ostrihome, J. Bubána, deti po príchode domov ani nepoznali, pretože boli najedené a odeté v nových šatách.⁴²¹ Intenzitu a dopad tejto propagandy dokladá aj výpoveď uverejnená v *Slobode*: „Tri maličké deti od hlavy popäťu obliekli. Ba čo viac, na pľúcnu chorobu chorého, podozrivého chlapčeka mi rekreovali v Tatrách, Slováci. Veľmi mi pomohli, aj niektorým ďalším nešťastným rodinám.“⁴²² (pozri obrázok 17, Fotografia „Chlapci na rekreácii vo Vysokých Tatrách.“). S výnimkou rekreácií bola pre najchudobnejšie deti organizovaná i tzv. zimná pomoc.⁴²³

419 *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 28, s. 4.

420 PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48 : Etnokultúrne a sociálne procesy*. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 62 – 63.

421 SNA BA. f. AFSM, šk. č. 5, inv. č. 36, *Zápisnica z porady obvodových tajomníkov SSVM*.

422 PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48 : Etnokultúrne a sociálne procesy*. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 63.

423 SNA BA. f. AFSM, šk. č. 5, inv. č. 37, *Zápisnice z porad obvodných tajomníkov*.

Obrázok 17 – Fotografia „Chlapci na rekreácii vo Vysokých Tatrách.“⁴²⁴

424 Sloboda : obrázková príloha. 1946, roč. II, č. 1 (30).

Okrem rekreačných pobytov detí v Československu bolo jedným z najdôležitejších propagandistických mechanizmov vysielanie tzv. delegátov z Maďarska na územie Československa.⁴²⁵ Pre menej majetných Slovákov bola takáto exkurzia za kvalitným slovenským hospodárstvom, kultúrnym dedičstvom a moderným priemyslom verifikáciou predošlých sľubov o priaznivých životných podmienkach v ČSR, v ktorých by mohli žiť, ak by sa prihlásili na výmenu obyvateľstva. Naopak majetnejšiu vrstvu Slovákov z Maďarska sa usilovali osloviť bohatým kultúrnym a národným životom v Československu, v rámci ktorého by sa mohli po presídlení realizovať i oni, zapájať sa do neho príp. využívať jeho služby (činnosť rôznych spolkov, divadiel, výstavy a pod.). Pre učiteľov boli zase určené uistenia, že po presídlení budú mať okamžite pracovné miesto, kde sa im do platového postupu započíta i doterajšia služobná doba.⁴²⁶ Vysielanie delegácií bolo okrem osobnej skúsenosti delegátov zaznamenávané na početných fotografiách, ktoré boli následne uverejňované v novinách spolu s popisom programu delegácie a ich dojmov, rozhovormi s nimi alebo sprievodným listom priamo od delegátov (pozri obrázok 18, *Fotografia „Delegáti Slovákov z Maďarska prezreli si aj krásne Bojnické kúpele.“*).

Výsledok všetkých reportáží zachytávajúcích priebeh pobytu delegácie môžeme sumarizovať ako chválu dobrej kondície československého poľnohospodárstva a priemyslu, popis kvalitnej úrodnosti slovenskej pôdy a jej plodov a rovnako prezentáciu lepších podmienok života pre roľníkov i obchodníkov, v mestách i na dedine. Správy delegátov slúžili na vyvracanie tvrdení maďarskej antipropagandy⁴²⁷ a zároveň poskytovali priame svedectvo pre ostatných obyvateľov, ktorí boli vyzývaní aj prostredníctvom povzbudivých hesiel v *Slobode* k informovaniu sa u nich. „*Slováci, Slovenky! Informujte sa o pomeroch na Slovensku u svojich dôverníkov, ktorých ste vyslali na Slovensko, odkiaľ sa nedávno vrátili. Slová, ktoré o Slovensku počujete, vás určite potešia. Nezabúdajte, že na presídlenie sa môžete ešte vždy prihlásiť. Neverte cudzím, neprajníkom slovenského národa! Títo nám nikdy nič dobré nežičili!*“⁴²⁸ Dôkaz, že správy rozširované delegátmi mali na ostatných Slovákov v Maďarsku dopad, poskytuje vo svojich textoch Ondrej Kulík, keď píše

425 Vysielaním delegácií nabrala propaganda výmeny dialógový charakter, pre ktorý je charakteristické i zapájanie širokých mas do podpory propagandistického procesu. Komunikácia tu nevychádza primárne len od propagandistov, ale vzniká dialóg, kde komunikujú aj masy. Ľudia v zastúpení delegácií komunikovali prostredníctvom správ a fotografií, čím sa z nich stal aktívny element v celom propagandistickom procese. Dialóg zastáva v propagande nezastupiteľné miesto, je z jedných jej nástrojov, ktorý Douglas Walton nazýva modusom operandi celého procesu. WALTON, Douglas. What is propaganda, and what exactly is wrong with it? In *Public Affairs Quarterly*. roč. 11, č. 4, 1997, s. 396 – 397.

426 Učiteľia a profesori Slováci, ktorí presídlia budú ihneď prijatí do služby. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 40, s. 1.

427 V úvode publikácie sme vysvetľovali prostredníctvom tzv. Thomasovho teorému, že ak ľudia uveria v skutočnosť vnímanej reality, stane sa pre nich reálnou. Práve dokladovaním skutočnosti propagandistických sľubov cez priamé svedectvá delegátov sa pre obyvateľov Dolnej zeme stávali propagandistické prísluby realitou. LIŠKA, Andrej. Čo videli delegáti z Maďarska na Slovensku. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 25, s. 7.; Čo sme videli na Slovensku? In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 27, s. 5.

428 *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 30, s. 8.

Obrázok 18 – Fotografia „Delegáti Slovákov z Maďarska prezreli si aj krásne Bojnické kúpele.“⁴²⁹

429 Sloboda : obrázková príloha. 1946, roč. II, č. 2 (34), s. 1.

„Keď sa delegáti rozišli do svojich domov oboznámili ostatných o výsledku ich cesty, vzbudilo to medzi Slovákami vlnu obrovského nadšenia a záujem o presídlenie iba vzrástol.“⁴³⁰

Delegácie a správy delegátov v rôznych formách prispeli v najväčšej miere k vytáranu v propagandistickom procese dôležitého režimu pravdy (definovaného Michelom Foucaultom), ktorý je tvorený spravidla inštitucionálnym mechanizmom, v prípade propagandy výmeny obyvateľstva to boli práve pracovníci zabezpečujúci vysielanie delegácií. V propagandistickom procese dôležitý princíp zabránenia vzniku falošných nádejí bol zabezpečený tým, že delegácie boli manažované tak, aby sa prvotné sľuby propagandistov naplnili, čím sa dosiahlo i zvyšovanie „režimu pravdy“. Vierohodnosť propagandistov tým rástla. Pre efektívnu propagandu bolo dôležité vytváranie požadovaných mentálnych obrazov u propagandistického objektu (v našom prípade u Slovákov v Maďarsku), ako to vo svojom diagrame znázornil W. Lippmann.⁴³¹ K ich vytváranu prispela racionalizácia výsledkov a správ od vysielaných delegácií. „Tato racionalizace prováděná propagandou bývá úspěšná, protože sklon dodatečně rozumově zdůvodňovat chování instinktivní, emocionální a vůbec jakékoliv zájmové jednání je zcela běžnou vlastností každého člověka, takže propaganda tu jen pomáhá člověku shledávat důvody, jimiž by ospravedlnil své chování.“⁴³² Generalizáciu ako ďalší nástroj propagandy, ktorého podstatou je zovšeobecňovanie osobnej skúsenosti na celú skupinu,⁴³³ tu môžeme badať v snahe generalizovať pozitívne skúsenosti delegátov s Československom na všetkých Slovákov v Maďarsku. Hypotéza propagandistov bola, že ak sa život v ČSR zapáči delegátom a ohúri ich, automaticky sa bude pozdávať i ostatným Slovákom.

Využívanie médií v prípade propagandy výmeny obyvateľstva dopĺňala i verbálna propaganda v podobe návštev členov ČSPK a AFS (ako to spomína aj úryvok zo *Slobody*), alebo formou speváckych vystúpení pod heslom „Spevom k Srdcu. Srdcom k vlasti!“⁴³⁴ Okrem mnohých textov uverejňovaných v *Slobode* sa k obyvateľom dostali i rozdane brožúry s textami piesní a notami. Pre účely náboru bola skomponovaná pieseň *Vlast' nás volá... pochod Slovákov odchádzajúcich z Maďarska*.⁴³⁵ Z umeleckých súborov najčastejšie vystupoval v mnohých dolnozemsých mestách Spevácky sbor slovenských učiteľov (SSSU), ochotnícky súbor z Lucfalvy „...komorné divadlo Martinské, Súbor národného divadla

430 SNK. LA, inv. č. 184 BD 24. s. 147. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

431 Diagram je znázornený a podrobne opísaný vyššie, v 8. bode analýzy propagandy.

432 HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Philosophy*. roč. XV, 2008, s. 11. [online] Dostupné na internete: https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/hemelik_marek_prop.pdf. [cit. 13. 05. 2019].

433 HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Philosophy*. roč. XV, 2008, s. 10. [online] Dostupné na internete: https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/hemelik_marek_prop.pdf. [cit. 07. 11. 2018].

434 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. f. AFS – Szekerka-Hagyaték, inv. č. Ht.89.30.2. *Slováci, Slovenky!*; Spevom k Srdcu. Srdcom k vlasti! In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 36, s. 6.

435 Text piesne *Vlast' nás volá...: „Každý Slovák dnes vie, že tu je znamenie, čo začalo dávno hľadať naše pokolenie. Vlast' nás volá, do matkinho lona, do Československa. My pôjdeme, krivdiť si nedáme, zdravíme ťa vlast' slovenská.“* In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 11, s. 4.

z Bratislavy...⁴³⁶ či Robotnícky Spevokol Bradlan z Trnavy⁴³⁷ a k repertoáru piesní boli radené predovšetkým slovenské a české skladby. Z ČSR na Dolnú zem prichádzali v rámci náborovej akcie i divadelné súbory, známa bola napríklad divadelná skupina známa pod pseudonymom B, čo bola skupina Národného divadla z Bratislavy, ktorá od 18. marca 1946 realizovala každodenné predstavenia.⁴³⁸ Ako nám archívne zdroje dokladujú vystúpenia divadelných súborov mali veľký úspech i pri prekonávaní vzniknutej „priepasti“ medzi prihlásenými a neprihlásenými Slovákami na výmenu. „*Najúčinnjším prostriedkom na preklenutie tejto priepasti je prísť do obce s divadelným predstavením.*“⁴³⁹ Mnohokrát (ako i v prípade Galgagyörkü) bolo divadelné predstavenie prvým kontaktom v histórii Slovákov na Dolnej zemi s hovoreným slovenským slovom.⁴⁴⁰ V rámci rozhlasového vysielania⁴⁴¹ sa začiatkom agitačnej akcie prihovril Slovákom v Maďarsku predseda Zboru povereníkov Karol Šmidke, ktorý s príhovorom „*Slovenská vlasť je vstave poskytnúť blahobyť*“ podporil hospodársky motív presídlenia.⁴⁴² Súčasťou rozhlasovej propagandy bol aj prejav biskupa Dr. Samuela Štefana Osuského v Budapešti, kde vo vysielaní o činnosti ČSPK vyhlásil: „*Konáte tu historickú a priam heroickú prácu, patrí sa teda, aby o nej vlasť vedela.*“⁴⁴³ Samuel Š. Osuský cestu do Československa odporúčal, žehnal jej a až biblický rozmer presídlenie naberalo jeho vyhláseniami ako „*Boh urobí šťastnou cestu našich*

436 SNA BA, f. AFSM, šk. č. 5, inv. č. 38, *Stručný referát o dvoj ročnej činnosti odbočky A.F.S. Slovenský Komlóš*, s. 3.

437 VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 301.; SNA BA, f. AFSM, šk. č. 5, inv. č. 58, *Hlásenie obvodného tajomníka SSvM Alexandra Matalaya o vykonanej kultúrnej práci*.

438 Divadelnú skupinu B. všade vítajú. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 19, s. 2.

439 SNA BA, f. AFSM, inv. č. 57. *Hlásenie o činnosti Sväzu Slovanov v Maďarsku od 1. IX. do 31. XII. 1947*. s. 42.

440 SNA BA, f. AFSM, inv. č. 57. *Hlásenie o činnosti Sväzu Slovanov v Maďarsku od 1. IX. do 31. XII. 1947*. s. 37.

441 „*Rozhlas v Bratislave je idove pripravený na uvedomovaciu prácu medzi Slovákami v Maďarsku... Rozhlas v Maďarsku začne vysielat' československé relácie v rámci akcie presídlenia 10. marca 1946. Práca bude podmienená časovými možnosťami v peštianskom rozhlase. Slovenské vysielanie v Budapešti vedie profesor Anton Hollý zo spolupracovníkmi z bratislavského rozhlasu, ktorí budú sídlit' v Pešti.*“ Rozhlasové vysielanie sprostredkovalo celkovo 226 relácií v dĺžke 154 hodín vysielacieho času. Každodenné štvrt hodinové hlásenia (v nedeľu hodinové) pozostávali z odborných a informačných prednášok. A vďaka Matici slovenskej sa vysielala i relácia s názvom Mať volá. SNA BA, f. PIO, škatuľa č. 37, inv. č. 1848. *Zpráva propagačného odboru Československej presídľovacej komisie v Maďarsku*. s. 2.; VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 301, 304 – 305, 307, 308.; POLÓNIOVÁ, Soňa. *Kultúrne dejiny slovenských komunit' v Maďarsku v rokoch 1945 – 1990*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2016, s. 87 – 88. SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 171. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

442 Slovenská vlasť je vstave poskytnúť blahobyť. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 13, s. 1.

443 Biskup Dr. Samuel Š. Osuský medzi vedúcimi propagandy Čsl. presídľovacej komisie. In *Sloboda*, 1946, roč. II, č. 20, s. 1

*rodákov do vlasti...*⁴⁴⁴ Cirkevné angažovanie⁴⁴⁵ v propagandistickom procese prvej etapy dokladuje i vyhotovená pohľadnica, na ktorej cirkev sľubuje navráteným, Slovákom vybudovanie desiatich kostolov (pozri obrázok 19, *Pohľadnica „Pomôžme vybudovať 10 kostolov svojim bratom.“*).

Pohľadnica je graficky kvalitne spracovaná, kostoly sú na nej vyjavené v korune stromu, ktorý evokuje rodokmeň. Už i tak intenzívny náboženský motív je tak zosilnený nepriamym odvolaním sa na pôvodnú vlasť Slovákov v Maďarsku – odkiaľ pochádzajú ich korene (symbol rodokmeňa). Pre vtedajších obyvateľov bola možnosť navštevovať kostol mimoriadne dôležitá, O. Kulík otázku funkčného kostola v obci dokonca označil za najviac pútavú.⁴⁴⁶ Okrem tejto pohľadnice sa k Slovákom v Maďarsku dostala i pohľadnica s motívom akcie Mať volá. Z tejto edície bola Maticou slovenskou vydaná a akademickým maliarom Karolom Ondrelčkom ilustrovaná pohľadnica zobrazujúca ženu a dieťa oblečených v kroji (pozri obrázok 20, *Pohľadnica „Matica slovenská víta navrátených Slovákov.“*).

Obaja majú roztvorené paže na symbol srdečného očakávania a víťania prichádzajúcich Slovákov. Silným momentom pohľadnice je však jej pozadie, ktoré zobrazuje vojnovú slovensko-maďarskú minulosť, no i dve holubice na znak mieru, ktorý sa mal dosiahnuť práve po úspešnom zrealizovaní výmeny obyvateľstva.

Moderné výdobytky tej doby sa tiež stali súčasťou propagandistickej akcie. Mnoho ľudí vtedy nepoznalo film a nikdy neboli v kine. Preto po Maďarsku jazdili tri pojazdné biografi, ktorých úloha bolo premietiť filmy so slovenskou tematikou, resp. ktorých súčasťou bola slovenská tradícia. Najznámejším propagandistickým filmom pre účely náboru na výmenu obyvateľstva bol *Jánošík*.⁴⁴⁷ Vysielanie filmu bolo umožnené až po apretúre textu, maďarská strana sa sťažovala na protimaďarské vyjadrenia v pôvodnom scenári. *Jánošík* zobrazoval ideálne československé pomery, statočného slovenského zbojníka stotožňovaného s hrdinom a vtedajšie biedne pomery slovenského ľudu boli porovnávané so životom Slovákov v Maďarsku. Podobný osud oboch častí národa bol interpretovaný ako spájajúci prvok integrujúci obe skupiny do jedného „bratského“ národa.⁴⁴⁸ Úspešnosť propagandistických dopadov filmu na Slovákov v Maďarsku dokladuje napríklad vyjadrenie: „*Ach, ja som videla vo filme Jánošík slovenský jarmok, to bol skutočný jarmok,*

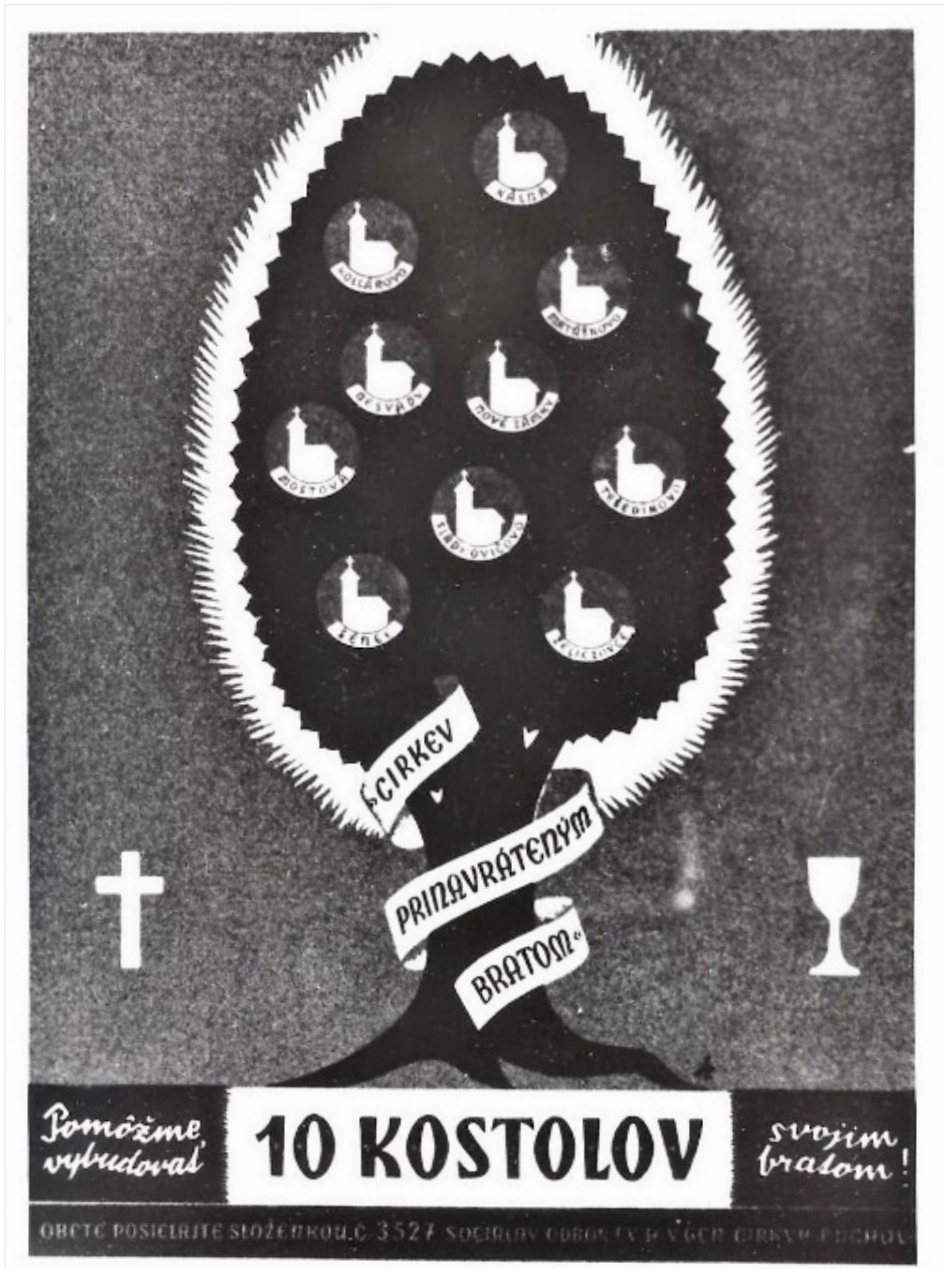
444 „*Boh urobí šťastnou cestu našich rodákov do vlasti...*“ In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 23, s. 1.

445 Participácia cirkevných predstaviteľov sa v propagandistickom procese vyskytovala len na jej začiatku, neskôr sa orientovali skôr na praktickú pomoc presídlencom. PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Remigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 70.

446 SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 165. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

447 Okrem Jánošíka boli neskôr odvysielané i filmy ako *Siréna* (1947), *Muži bez křídel* (1946), *Čapkovy povídky* (1947), *Nevíte o bytě?* (1947) a iné bábkové a dokumentárne filmy. V Maďarsku budú premietané čs. filmy. In *Sloboda*. 1948, roč. IV, č. 30, s. 7.

448 Predhovor k filmu *Jánošík*. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 17, s. 3.

Obrázok 19 – Pohľadnica „Pomôžeme vybudovať 10 kostolov svojim bratom.“⁴⁴⁹

449 SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 164. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

Obrázok 20 – Pohľadnica „Matica slovenská víta navrátených Slovákov.“⁴⁵⁰

450 AMS. d. KM MS. f. Presídlenie.

*tie šiatre naplnené tovarom!*⁴⁵¹ Premietané filmy schvaľoval Zbor povereníkov a okrem Jánošíka to bol napríklad i film o hospodárskej situácii ČSR.⁴⁵²

Prepojenie jednotlivých propagandistických metód (plagáty, noviny, osobné presvedčanie, hudobná zložka...)⁴⁵³ bolo intenzívne a vďaka tomu sa z tejto akcie stala propaganda totálna. Koniec náborovej činnosti ČSPK spomenul v Budapešti v svojom prejave Gustáv Husák: „Dnes je pýchou byť Slovákom, lebo to znamená byť Slovanom: Priestranné námestie Márie Terézie v VII. budapešťianskom okrese, kde žije ešte dnes tisíce Slovákov, bolo miestom veľkolepej manifestácie Slovákov v Budapešti v nedeľu 14. apríla. Hádám nielen preto, lebo v tento deň sa zakončila propagačná akcia Československej Presídľovacej komisie v Maďarsku. Slávnostný ráz dalo zhromaždeniu prítomnosť významných politických hostí zo Slovenska, povereníkov Dr. Husáka, Filo, Komzalu, predsedu odborových sväzov Slovenska, poslanca Weissa a zástupcov Slovákov v Maďarsku... Slovenské verejné shromaždenie v Budapešti... Veru to znie akosi nezvykle... Ale aké to bolo shromaždenie... Z dlhého radu nákladných áut vysoko vialy československé zástavy, rozvešané až z prvého poschodia domov. Stálo tu auto československého rozhlasu a z neho sa ozývala hudba – slovenské pochody. ... A za tým všetkým vlnil sa dav, dav slovenských ľudí, ktorí sa tu udržali, ktorí sa udržali v metropoli Maďarska a dnes sa z Budapešti hlásia domov: remeselníci, úradníci, robotníci, drobní ľudia. Keď sa začínalo shromaždenie, dav sa zhlukol do jedinej masy a deti vyliezly na konáre stromov...“⁴⁵⁴ Na všetkých verejných zhromaždeniach sa zúčastňovali davy ľudí, ktorých fotografie zachytávali, ako mávajú s vlajkami, tleskajú a ďakujú. Prednášajúci prezentovali dôležitosť výmeny obyvateľstva a jej výhod a povzbudzovali obyvateľov k prihláseniu sa ňu. Prednášali známe osobnosti z cirkevného, kultúrneho, politického života. V apríli 1946 privítal delegáciu Slovákov z Maďarska sám prezident E. Beneš, ktorý v svojom prejave okrem iného označil odchod nemeckého a maďarského obyvateľstva z územia ČSR za najväčšie víťazstvo v ceste k národnému štátu.⁴⁵⁵ Okrem verejných zhromaždení organizovali členovia AFS i kultúrne večierky, ktorých programy s názvom *Pomôcka pre kultúrne podniky miestnych odbočiek AFS* pripravovalo Ústredie AFS. Program obsahoval prejavy o vyhranej vojne, slovanstve a bol popretkávaný básňami slovenských autorov, veselohrou, popisom choreografií rôznych tancov na slovenské piesne, ktorých noty boli tiež súčasťou programu.⁴⁵⁶ (pozri obrázok 21, „*Program kultúrno-zábavného večierku AFS v Tótkomlósi*“).

451 Jánošík na stene stodoly. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 23, s. 6.

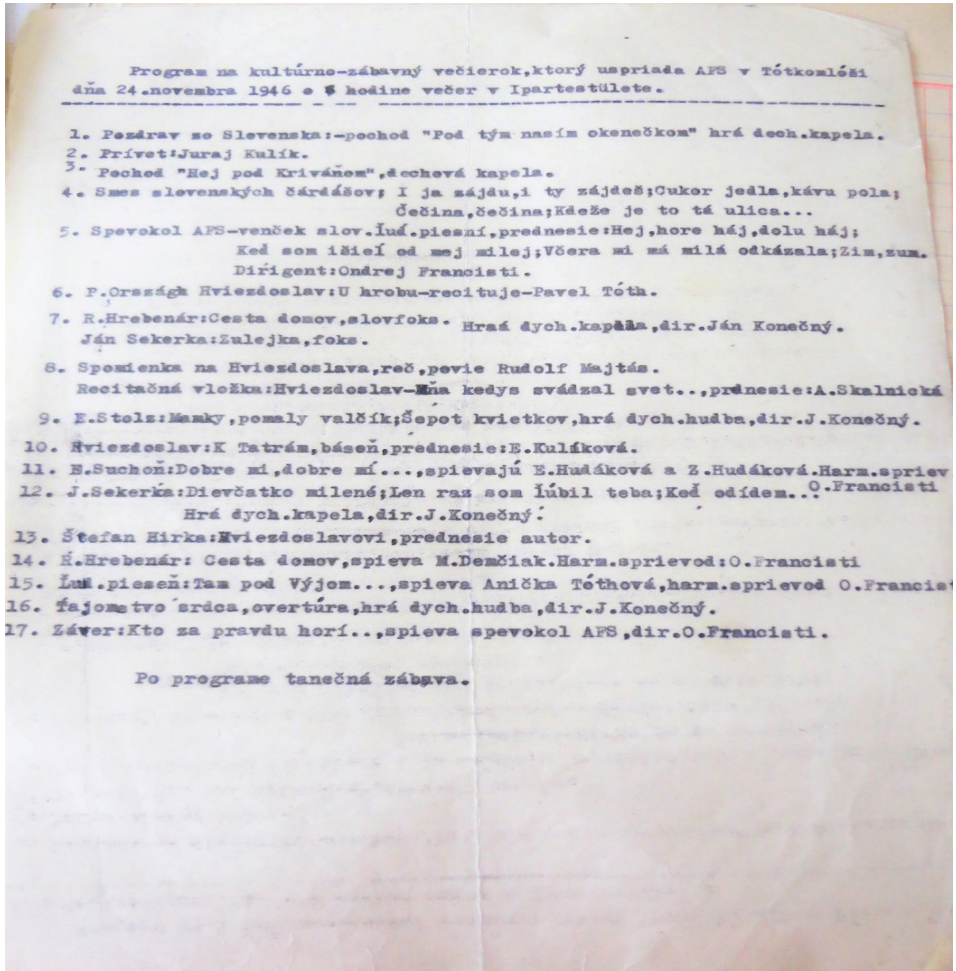
452 VADEKRTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 304.

453 PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, s. 62.

454 HUSÁK, Gustav. Dnes je pýchou byť Slovákom, lebo to znamená byť Slovanom. In *Sloboda*, 1946, roč. II, č. 24. s. 1 – 2.

455 Posolstvo prezidenta Dr. Eduarada Beneša. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 25, s. 1 – 2.; Prezident Dr. E. Beneš o politickej situácii Československa. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 25, s. 3.; Dr. Daniel Okáli Dr. Eduardovi Benešovi. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 25, s. 1.

456 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. f. AFS-iratok nyomtatványok 1945 – 1948, inv. č. Hd.89.28.40 HORÁK, Alexander. „*Programy*“ *Pomôcka pre kultúrne podniky miestnych odbočiek AFS*. Budapešť : Ústredie AFS, 1946.

Obrázok 21 – „Program kultúrno-zábavného večierku AFS v Tótkomlósi.“⁴⁵⁷

Úspechy propagandistickej agitačnej mašinérie ČSPK počas šiestich týždňov dokladujú viaceré vyjadrenia oslovených Slovákov v Maďarsku. Ako príklad uvádzame list adresovaný redakcii *Slobody*: „Z jara r. 1946 propagačné presídľovacie prednášky československého rozhlasu a rečnenia tuná zjavivších sa zodpovedných činiteľov zobudili narodené povedomie, na tisíce v čabianskych Slovákoch a otriasli v nich pocitom, že kam patria. Na základe ich vážnych argumentov, hodné posluchnutia – a nie v poslednom páde po uvažovaní situácie hospodárskej – tunajšia Slovač hutne sa hlásila na presídlenie, medzi nimi

457 SNA BA. f. AFSM, šk. č. 5, inv. č. 38. Program na kultúrno-zábavný večierok, ktorý usporiada AFS v Tótkomlósi.

verejní zamestnanci, ako i ja sám. Propaganda, presídlenie – podľa prehlásení zodpovedných činiteľov – určila to na niekoľko týždňov, ktorý daný termín, mal rozhodujúci vplyv na naše rozhodnutie. Udalosti sa v ďalšom dramaticky komplikovali, nielen vo veci presídlenia, ale i v mojom živote.⁴⁵⁸ Koniec listu poukazoval na utlačanie Slovákov prihlásených na výmenu maďarskými orgánmi v čase odďaľovania výmeny, deklaroval ubúdanie síl odolávať hladu, biede a zime a žiadal čo najrýchlejšie presídlenie. Osud slovenských obyvateľov tu bol v závere vložený do rúk československého štátu.⁴⁵⁹

Kedže šesť týždňov bolo na rozsiahlu agitačnú a náborovú činnosť podľa ČSPK málo („... je umením za taký krátky čas vzbudiť v desiatkach tisícov Slovákov národné povedomie. ...keďže treba zdolať 150 rokov maďarizačnej politiky“⁴⁶⁰), požiadali preto o pomoc aj československé a slovenské úrady, ktoré mali posilať do Maďarska ešte viac svojich členov na rôzne kultúrne vystúpenia, prednášky, prejavy a zhromaždenia. Do propagandistického procesu bola čím ďalej tým intenzívnejšie zapájaná aj Matica slovenská,⁴⁶¹ ktorá mala od roku 1945 založené svoje mieste odbočky, ktoré participovali na kultúrnych akciách. Jej činnosť pozostávala z vydávania letákov, plagátov (pozri obrázok 22, *Plagát „Matica slovenská pozdravuje náš nový život...“*), pohľadníc, ale pripravila i knihu, vydala špeciálne číslo časopisu *Slovensko*, osobitné číslo časopisu pre deti *Slniečko* a učebnicu pre prihlásených Slovákov.⁴⁶²

458 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. f. AFS – Szekerka-Hagyaték, inv. č. Hd.89.31.97.2. *List redakcii Slobody*. s. 1.

459 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. f. AFS – Szekerka-Hagyaték, inv. č. Hd.89.31.97.2. *List redakcii Slobody*. s. 1 – 3.

460 VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, s. 300, 312.

461 Jej propagandistické angažovanie vychádzalo aj z Valného zhromaždenia MS v roku 1946, kedy sa v oslobodených Košiciach táto inštitúcia zaviazala aktívne chrániť slovenský ľud a jeho hodnoty a vychovávať ho tak, aby jeho slobodu už znovu nenarušila žiadna ideológia. Ohlas Matice Slovenskej k navráteným Slovákom. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 34, s. 5.

462 SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 171. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.; SNA BA. f. PIO, šk. č. 37, inv. č. 1848. *Zpráva propagačného odboru Československej presídľovacej komisie v Maďarsku*. s. 2.; Matica slovenská a peršpektívy slovenského kultúrneho života. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 27, s. 4.; Hodnoty, ktoré sme krvou vykupovali. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 35, s. 1.; Ján Štefánik: Matica čaká presídľencov. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 51, s. 5.

Obrázok 22 – Plagát „Matica slovenská pozdravuje náš nový život...“⁴⁶³

Propaganda druhej etapy

Počiatočným medzníkom druhej etapy propagandy výmeny obyvateľstva je začiatok tretej fázy činnosti ČSPK a teda príprava na realizáciu výmeny a presun prvých transportov. S prípravami súvisela i predĺžená lehota prihlásenia sa na presídlenie, ktorá z pôvodného termínu 26. mája 1946 bola stanovená na 28. jún 1946. Takmer na každej strane *Slobody* boli uverejňované zvýrazneným textom oznamy o posune dátumu⁴⁶⁴ s uistením, že je stále možné sa dopísať na presídlenie u osobitnej komisie.⁴⁶⁵ Propaganda pokračovala v nastavenom móde, avšak v dôsledku príprav sa obohatila o nový rozmer. K doteraz publikovaným chválam o hospodárstve, priemysle a živote v ČSR pribudlo viac akčných hesiel. V *Slobode* boli takmer na každej strane zvýraznené razantné zvolania, ako napríklad „Slováci hovoria len po slovensky. Kto sa Slováčik cíti, nech sa chvíľe chytí a ponáhľa

463 SNA BA. f. PIO, šk. č. 34, inv. č. 5033/1945. *Matica slovenská – celoslovenská akcia zakladania miestnych odborov MS*.

464 *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 40, s. 1.

465 Kto dostatočne odôvodní oneskorený zápis môže sa ešte prihlásiť na presídlenie. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 37, s. 1.

sa domov!“⁴⁶⁶ „Chceš sebe, svojim deťom dobre, prihlás sa ešte na presídlenie!“⁴⁶⁷ V novinách sa objavovalo viac informácií zo zahraničia, ktoré potvrdzovali stabilné postavenie Československa v strednej Európe a približovaná bola i spoločensko-politická situácia v ČSR.⁴⁶⁸ Rovnako boli uverejňované športové výsledky slovenských družstiev, pokroky hospodárstva – Slováci v Maďarsku tak dostávali informácie o Československu, akoby sa nachádzali na jeho území. Propagandisti tým deklarovali ich príslušnosť k československému ľudu a mali potrebu informovať ich rovnako kvalitne a obšírne ako domáce obyvateľstvo.

Pocit istoty z prijatia na československom území poskytovali i správy o srdečnosti domá-cich, v ktorých sa písalo, že sa na príchod Slovákov z Msďarska tešili. Noviny vydávané v ČSR⁴⁶⁹ povzbudzovali Slovákov, aby svojim príbuzným do Maďarska písali pozývajúce listy a rovnako i *Sloboda* uverejňovala články o pozitívnych náladách Slovákov v ČSR.⁴⁷⁰ „Národ doma! Od Teba čakáme, že prinesieš s láskou dosiaľ odlúčených a navrátiťších sa synov a dcéry na vlastnom srdci ako najdrahších svojich. Buďte im bratskou radou a živou pomocou nápomocní v každom ich počínaní. Nech nie je ani jedného prípadu, o ktorom by právom platilo, že medzi svojich na južné Slovensko prišiel a oni ho neprijali. Rodáci prídte, vráťte sa, vlast' doma na vás sa teší a čaká vás.“⁴⁷¹ Úspešnosť propagandy tu môžeme vidieť v podobe uverenia Slovákov v Maďarsku v reálne postavenie legitimi-zujúceho zdroja. V *Memorande Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku o rýchľom dokončení presídlenia*, ktoré okrem funkcionárov podpísali i zástupcovia ľudu vidíme, že Slováci v Maďarsku uverili, že reálnym propagandistom je československý ľud. Dokladuje to veta „*Patríme celému národu, nech sa nás zaujme celý národ.*“⁴⁷²

Reporty naďalej podávali aj účastníci delegácií vyslaných do ČSR, či zodpovední orga-nizátori vysielajúci deti na rekreácie. Eugen Fillo v svojom novinovom stĺpčeku prepojil správu delegáta, vyvrátil tvrdenia antipropagandy a povzbudil Slovákov k šíreniu výzvy k prihláseniu sa na výmenu cez rozhovor dvoch susedov. „*Podívaj sa kamarát, ja Ťa do ničoho nenútim. Ak sa necítiš byť Slovákom, pre mňa, za mňa, dri si tu v Maďarsku biedu a robotu od svitu do mraku, aby si mal čím zaplatiť maďarské reparácie. Ja kamarát, komu neni rady, tomu neni pomoci.*“⁴⁷³ Rozhovor susedov je srdečný, plný emotívnych slov a v závere sa skeptický Slovákom rozhodne na výmenu prihlásiť a odhodlá sa slová uvedomelého suseda šíriť medzi ďalšími Slovákami v Maďarsku. Rovnako sa pokračovalo

466 *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 37, s. 1.

467 *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 37, s. 3.

468 Politické strany v Československu. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 52, s. 5.

469 Do tohto propagandistického procesu sa zapojili noviny ako „...*Národná obroda, Pravda, Čas, Bojovník, Domov a svet, Budovateľ, Hospodársky obzor, Zdravý národ...*“ SNA BA. f. PIO, šk. č. 37, inv. č. 1848/46. *Záznam o tlačovej konferencii*.

470 ŽIAK, Andrej. Slováci Vás príjmu ako svojich najdrahších. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 69, s. 1.; Slovensko čaká bratov z Maďarska. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 75, s. 7.

471 *Národná obroda*. 1946, roč. II, č. 1, s. 4.

472 SNA BA. f. AFMS, šk. č. 5, inv. č. 41. *Memorandum Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku o rýchľom dokončení presídlenia*. s. 4.

473 FILLO, Eugen. Tá nešťastná propaganda. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 40, s. 2.

v prezentácii krás slovenskej prírody, reminiscencií úryvkov slovenskej histórie a významných národných buditeľov, v realizácii divadelných predstavení pre slovenských divákov v Maďarsku a v učení slovenčiny. K prichádzajúcim zborom sa však začali pridávať už aj ochotnícke súbory vzniknuté medzi Slovákami v Maďarsku, ktoré postupne hrali slovenské hry.⁴⁷⁴ Od konca roku 1946 sa zaviedla v propagandistickom procese novinka v podobe organizovania národopisných slávností, ktorých súčasťou boli divadelné preteky, výstavy, rôzne kurzy a pod., zo všetkých akcií bolo následne uverejňovaných množstvo fotografií.⁴⁷⁵ „*Národopisné slávnosti v Slovenskom Komlósi vyznel ako mohutný symbol tvorčieho slovenského génia.*“⁴⁷⁶ (pozri obrázok 23, „*Národopisné slávnosti v Slovenskom Komlósi.*“).

Medzi Slovákami v Maďarsku sa vytvorila neoficiálna kultúrna základňa (nebola inštitucionálne sformovaná), ktorá svojimi aktivitami sprevádzala proces výmeny a prispievala tak k motivácii prihlásiť sa aj u stále nerozhodnutých občanov. Medzi takýchto kultúrnych aktivistov patrili napríklad Matej Géč, dirigent dychovej kapely hrajúcej slovenské piesne, speváčky (Marienka Bieliková, Blenka Bieliková, Jutka Bohušová, Žofka Tóthová, Alžbeta Ladzinich) vedené Jurajom Bielikom s repertoárom slovenských piesní (Slobodienka, Prídi Janík premilený, Mala som fertúšky čerešne, Jednej dcéry matka, Kysuca) a mnoho ďalších, ktorí sa podieľali na celom rade organizovaných večierkov a slávností.⁴⁷⁷

Sprievodným problémom Slovákov kvôli ich prihláseniu sa na výmenu bolo ich znevýhodňovanie až terorizovanie zo strany maďarských úradov v podobe odopierania prídeltov pôdy, zastrasovania, prepúšťania zo služieb, vypovedania z bytov, neoprávneného vymáhania poplatkov (tieto akty mali za následok odhlásenie niektorých obyvateľov z výmeny).⁴⁷⁸ „*Vykazovali ich z bytov, prepúšťali ich zo zamestnania, dávali ich na ‚B listu‘, odobrali im z pozemkovej reformy pridelenú zem a pod.*“⁴⁷⁹ K problémom bolo publikovaných množstvo článkov a konkrétnych prípadov, ale i žartovných obrázkov, ktoré popisovali zľú situáciu Slovákov v Maďarsku a cieľené zadržiavanie výmeny z maďarskej strany (pozri obrázok 24, *Karikatúra „Slimáci pred károu.“*).

474 Komlóšsky študenti na scéne. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 46, s. 4.

475 Veľkolepé národopisné slávnosti. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 63, s. 1.

476 *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 67, s. 4 – 5.

477 SNA BA, f. AFSM, inv. č. 57. *Hlásenie o činnosti Sväzu Slovanov v Maďarsku od 1. IX. do 31. XII. 1947*. s. 34.

478 Maďari terorizujú prihlásených Slovákov. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 45, s. 2.; Prehmaty voči presídlencom. In *Sloboda*. 1947, roč. III, č. 49, s. 3.; Bieda a utrpenie Slovákov v novohradských horách. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 46, s. 4.; Neznesiteľný maďarský teror. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 48, s. 2.; Maďarizačné snahy v Kiskőrösi. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 48, s. 4.; Slováci v Maďarsku žiadajú rýchle presídlenie. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 70, s. 3.

479 SNA BA, f. AFSM, šk. č. 5, inv. č. 41, *Memorandum Antifašistického frontu Slovanov v Maďarsku o rýchlom dokončení presídlenia*. s. 2.

SLOVÁCI, SLOVENKY!

prídte na veľkolepé

NÁRODOPISNÉ SLÁVNOSTI

v Tótkomlóši

v dňoch 3. 4. 5. 6. októbra 1946.

Národopisná výstava (3–6. okt.)

Krajské divadelné preteky

14 krúžkov AFS (3. 4. 5. okt.)

Slávnostná akadémia (5. okt.)

6. októbra:

Veľké ľudové shromaždenie

pri príležitosti 200 ročného jubilea
založenia obce a 2. výročie oslobodenia ČA.

Spoločný obed

Zábavné národopisné slávnosti

Veselica!

Čaká Vás s láskou

Odbočka AFS v Tótkomlóši.

Knihtlačiareň Puskás a Blahut, Békešcaba

Obrázok 23 – „Národopisné slávnosti v Slovenskom Komlóši.“⁴⁸⁰

480 SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 56. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

Obrázok 24 – Karikatúra „Slimáci pred károu.“⁴⁸¹

Z toho dôvodu písali Slováci z Maďarska množstvo memoránd a listov určených československým politickým predstaviteľom, kde popisovali svoju situáciu a žiadali skoré začatie výmeny.⁴⁸² Situácia vyvrcholila zaslaním memoranda Slovákov z Maďarska maďarskej vláde s 20 000 podpismi a žiadosťou o urýchlenie presídlenia.⁴⁸³ Na rokovaníach Zmiešanej komisie v Starom Smokovci, ktoré začali 24. júna 1946 a trvali celý mesiac sa okrem programu pozostávajúceho z desiatich tém⁴⁸⁴ členovia komisie radili aj o katastrofál-

481 *Sloboda*. 1947, roč. III, č. 25, s. 12.

482 Trpíme biedu a hlad : Telegram baláždarmatských Slovákov prezidentovi Dr. Benešovi. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 55, s. 1.; Delegácia Slovákov v Maďarsku na ministerskom predsedníctve odovzdala Memorandum. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 77, s. 1.

483 SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 170. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.; SNA BA. f. AFSM, šk. č. 5, inv. č. 42 – 55. *Memorandum československej a maďarskej vláde*.

484 „...1. Smerniciach pre začatie a technické prevádzanie odsunu, spoluúčinkovanie úradov a technickej pomoci. 2. O spôsobe financovania odsunu. 3. Určenie podrobností o prevode hnutelností

nych podmienkach a utláčaní Slovákov v Maďarsku. Výsledkom rokovaní bolo okrem 16 rozhodnutí Zmiešanej komisie riadiacich priebeh riadneho presídľovania⁴⁸⁵ i prijatie dvoch návrhov od československých členov komisie o predčasnom resp. urýchlennom transporte vybraných osôb.⁴⁸⁶

9. júna 1946 bola v *Slobode* uverejnená informácia o prvom urýchlennom transporte. Tento transport spustil vlnu uverejňovania informácií o jednotlivých transportoch a neskôr správ od presídlených Slovákov. 11. – 13. júna 1946 bolo transportovaných 141 banických rodín (485 osôb) z oblasti Ostrihom – Bánhida – Kosztölc – Kestúc.⁴⁸⁷ 12 nákladných áut z Kestúca odviezlo 11. júna 46 rodín. Vzhľadom na fakt, že šlo o prvý transport v rámci výmeny, boli uverejnené správy o ňom veľmi podrobné a dojemne písané. Okrem slávnostného charakteru transportu dosiahnutého kvetovou výzdobou autotransportov emotívnu intenzitu posilnil i v Pitvaroši opustený evanjelický kostol. Kostol predstavoval pre Pitvarošanov symbol úpadku už pred výmenou, keď v regióne ubúdalo evanjelických veriacich a po ukončení druhej svetovej vojny sa v ňom neslúžila ani jedna slovenská bohoslužba.⁴⁸⁸ Často bol kostol zobrazovaný s holubmi, pretože len oni sa do neho symbolicky mohli dostať. Naposledy sa v ňom na bohoslužbe Pitvarošania nakoniec lúčili práve pred výmenou obyvateľstva.⁴⁸⁹ Presídlenie Pitvarošanov ako prvého transportu bolo používané v propagandistickej kampani aj neskôr. Vôľu k odchodu Slovákov z Pitvaroša a maďarské klamlivé informácie o odchode Slovákov z Maďarska znázorňoval i výjav zo *Slobody* pozostávajúci z dvoch obrázkov (pozri obrázok 25, *Karikatúra „Nie sú voly ako voly...“*).

---

a majetkových práv presídlencov. 4. Právnom postavení osôb prihlásených na presídlenie, o otázke platieb a služieb z titulu reparácií. 5. O prevoze hnutelnosti osôb už presťahovaných do ČSR, resp. do Maďarska. 6. O bezplatnom vydávaní úradných dokladov, o osobnom stave a majetkových pomeroch presídlencov. 7. O vymenovaní znaleckých komisií. 8. O právnej pomoci proti fašistom. 9. O presídlení osôb stíhaných alebo odsúdených pre trestné činy obecné, vojenské a politické. 10. O zámene majetku, najmä nehnuteľností medzi presídlencami.“ Rokovanie Smiešanej komisie v Tatrách. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 44, s. 1.; Úspešne sa skončili porady Smiešanej komisie. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 50, s. 3. SNK. LA. inv. č. 184 BD 24. s. 169. KULÍK, Ondrej: *Presídlenie Slovákov na Dolnú zem a späť z Maďarska do Československa*. Rukopis, bez vročenia, s. 171.

485 Presídľovanie Slovákov z Maďarska sa začína. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 47, s. 1.; Začína sa národná renesancia Slovákov v Maďarsku. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 51, s. 1.

486 Prvé kladné výsledky Smiešanej komisie. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 40, s. 1.

487 Transport 13. júna 1946 sa nezaobišiel bez komplikácií. Keď dorazilo 25 nákladných áut o 12. hodine k hraničným závorám na komárňanskom moste, pohraničná polícia transport zastavila na základe bližšie neurčených vyjadrení (údajne z poverenia maďarského ministerstva vojny). Nakoniec bol vďaka telefonátu na ústredie ČSPK v Budapešti po piatich hodinách transport povolený a presídlenci mohli pokračovať vlakom do Handlovej. Maďari svojvoľne zadržali transport baníkov. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 41, s. 1.; Urýchlenný odsun začne 11. júna 1946. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 39, s. 3.

488 Okrem postupného ubúdania sa slovenská bohoslužba v kostole nekonala i z dôvodu činnosti farára Ondreja Gubča, ktorý maďarizoval pitvarošských veriacich a slovenské bohoslužby odmietal. SNA BA. f. PIO, šk. č. 36, inv. č. 1168. BULIK, Andrej. *Priebeh udalostí v Pitvaroši od nov. 1944*. s. 18.

489 Presídlenie sa začína. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 40, s. 3.

Obrázok 25 – Karikatúra „Nie sú voly ako voly...“⁴⁹⁰

490 Sloboda za mrežami. 1947, roč. III, č. 5, s. 1. In Sloboda. 1947, roč. III, č. 14.

Na prvom voly ťahajú Pitvarošanov na Slovensko a komentár využíva výrok z budapeštianskych novín, že ani štyri páry volov nedokážu pohnúť Slovákmí z Maďarska k presídleniu. Súčasťou druhého obrázku sú vysmiati Pitvarošania pri naložených voloch vo vagóne ako súčasť hnutelného majetku, ktorí si títo Slováci z Maďarska vzali. Uverejňovaním správ o dobrej kondícii československého hospodárstva získali propagandisti aj v prvej etape mnoho prihlásených Slovákov na výmenu, v druhej etape sa však apel na prihlasovanie zdôrazňoval už volaním Slovákov príspeieť a pomôcť vlastnými rukami k dobre naštartovanému hospodárstvu v jeho ďalšom raste. V prípade Handlovej (kam boli presídlení Slováci z Maďarska v dňoch 11. – 13. júna) bola táto výzva intenzívnejšia, pretože tam niektorí presídlenci už pracovali.⁴⁹¹ V pravidelnej rubrike *Slobody* s názvom *Technické rozhlady* boli Slovákom v Maďarsku ilustrované úspechy československých závodov, kvalitná výstavba slovenských nemocníc a škôl. Rovnako bola hospodárska výzva zväzňovaná i prezentovaním spôsobov, akým môžu maďarskí pestovatelia pomôcť slovenskému hospodárstvu (napríklad, že rozšíria na území Slovenska pestovanie vinnej révy),⁴⁹² alebo dokladovaním, že presídlenci obyvatelia sú okamžite po príchode do ČSR zamestnávajú.⁴⁹³ Zveličovanie zásluh, znak propagandy, je viditeľný práve na pozývaní Slovákov z Maďarska pomôcť vybudovať silné československé hospodárstvo a priemysel. Propagandisti zveličovali ich prínos z dôvodu cieleného vzbudzovania nezastupiteľného miesta a dôležitosti týchto obyvateľov na budovaní ČSR, k čomu im ako dôkaz poslúžili už zásluhy vtedy presídlených Slovákov v Handlovej.

Druhým urýchlenným transportom boli presídlení osmičkári.⁴⁹⁴ Bola to sociálne slabšia vrstva obyvateľov, ktorí disponovali len osobnými vecami a nijakým väčším hospodárskym alebo hnutelným majetkom.⁴⁹⁵ Po odchode baníkov do Handlovej a následne osmičkárov bolo potrebné pripravovať obyvateľov prihlásených na výmenu na riadny odchod.⁴⁹⁶ Maďarské antipropagandistické tvrdenia o neľudských podmienkach sprevádzajúcich transporty obyvateľov⁴⁹⁷ rástli a úmerne tomu odpovedala i československá strana počtom článkov uisťujúcich čakajúcich obyvateľov na presídlenie o zabezpečených

491 Ako dnes žije slovenská Handlová. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 43, s. 3.; Baníci z Bánhidy už v Handlovej. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 63, s. 1.; Odkaz Slováka z Handlovej : Presídlenci na Slovensku sú spokojní – pracujú a dobre zarábajú. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 63, s. 5.

492 Slovenskí vinohradníci z Maďarska rozšíria na Slovensku pestovanie vinnej révy. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 44, s. 8.

493 Všetci sú už zamestnaní. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 56, s. 1.; Zamestnanosť v slovenskom priemysle. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 58, s. 6.

494 Ako sme vyššie v texte spomínali, pomenovaní boli podľa rozhodnutia č. 8. Zmiešanej komisie z rokovania vo Vysokých Tatrách.

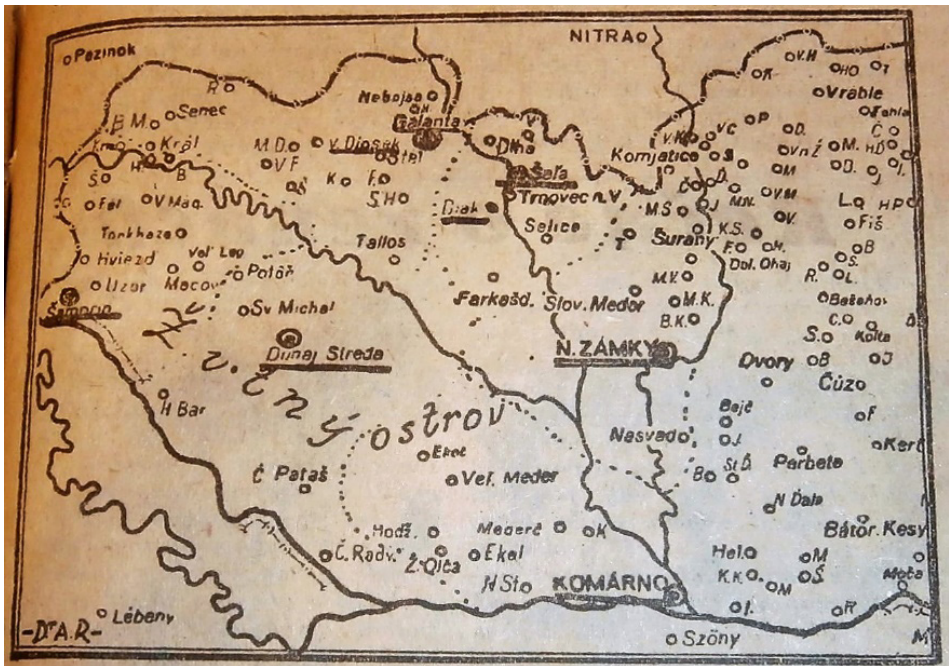
495 Presídľovanie Slovákov z Maďarska sa začína. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 47, s. 1.; Prípravy na urýchlenný presun sú skončené. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 49, s. 1.

496 Slováci, pripravujte sa na odchod. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 45, s. 3.

497 Napríklad maďarské noviny *Magyar Nemzet* povytrhávali z kontextu z úvodníka brnenských *Svobodných novín* vety a vyskladali článok, kde heslami ako: „*Nejdite, pre Boha, zle pochodíte! Movitosti vám po skladištiach zožerú myši a vy sa vrháte do mora nekonečného utrpenia.*“ sa snažili odradiť Slovákov od výmeny. Chrapuňstvo „*Magyar Nemzet*“-u. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 50, s. 3.

dobrych sociálnych pomeroch počas výmeny.⁴⁹⁸ Ilustratívna propaganda v podobe mapy bola využitá pre potreby demonštrácie miesta, kam mali byť presídlenci usadení – na úrodný Žitný ostrov do okresov Komárno, Nové Zámky, Šaľa n/Váhom, Galanta, Šamorín, Dunajská Streda. (pozri obrázok 26, Mapa „Úrodné nížiny južného Slovenska.“).

Obrázok 26 – Mapa „Úrodné nížiny južného Slovenska.“⁴⁹⁹

Obrázková príloha *Slobody* bola plná fotiek znázorňujúcich zber úrody na Slovensku, vysokú početnosť a kvalitu slovenského dobytku. Košíky boli fotografované zásadne keď boli plné (zemiakov, cibule), poľnohospodár bol fotený výlučne s úsmevom na tvári napríklad keď kontroloval stav úrody a sedel na (vtedy modernom výdobytku) traktore.⁵⁰⁰ Za starosti presídlených Slovákov boli prezentované len malicherné záležitosti ako spôsoby výroby vína, vínovej esencie, pretože mali výbornú úrodu.⁵⁰¹ Ani jeden náznak problémov s usadením sa v domoch a s nedostatkom pôdy pre presídlencov nebol spomenutý. Propagandisti evokovali týmito správami správnosť rozhodnutia presídliť sa a omnoho jednoduchší a kvalitnejší život v ČSR.

498 Sociálne pomery presídľujúcich sa... In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 44, s. 9.

499 *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 56, s. 7.

500 Čakajú nás bohaté slovenské nížiny. In *Sloboda* : obrázková príloha. 1946, roč. II, č. 14 (56), s. 2 – 3. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 56.; V slovenských viniciach dozrelo hrozno. In *Sloboda* : obrázková príloha. 1946, roč. II, č. 16 (60), s. 3. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 60.

501 Starosti presídlencov. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 61, s. 6.

S približujúcim sa dátumom začatia riadnych transportov sa zvyšovalo aj množstvo rozhlasových relácií, príspevkov v novinách na tému, kto porušuje dohodu o výmene obyvateľstva, v akej miere a akým spôsobom.⁵⁰² Slovenská strana argumentovala známym Caesarovým výrokom „Kocky sú hodené“ a deklarovala uvedomelosť slovenských obyvateľov v Maďarsku, ktorých nabádali k neodradeniu kvôli prekážkam z maďarskej strany.⁵⁰³

Po realizácii prvých transportov sa začali ako propagandistický nástroj v najväčšej miere používať fotografie transportov, listy a neskôr i fotky zberu úrody ďalších presídlených Slovákov.⁵⁰⁴ Predpoklad účinnosti uverejňovania takýchto listov bol vysoký, pretože už to neboli správy od delegátov, ktorí sa na území Slovenska zdržali chvíľu, ale Slováci, ktorí absolvovali transport a boli na tomto území usadení. „V každom čísle sme uverejnili listy presídlencov z Maďarska, ktorí sú už v Československu alebo článok o živote týchto presídlencov.“⁵⁰⁵ Potvrdenie pravdivosti slovenských propagandistických sľubov prostredníctvom osobných svedectiev presídlencov malo vzbudzovať dojem nevyvrátiteľnosti.⁵⁰⁶ Pre tieto účely bol vydaný napríklad i článok, kde sa presídlenec Anton Divín snažil spropagovať Dobšinskú ľadovú jaskyňu a chcel tam vytvoriť tréningové miesto pre slovenských krasokorčuliarov v letných mesiacoch. Okrem toho, že to bol unikátny a veľmi atraktívny postup, u Slovákov z Maďarska mala jeho snaha evokovať pocit spolupatričnosti so Slovenskom a vidinu možnej realizácie sa pri pomoci vybudovania moderného Československa (rovnako ako A. Divín).⁵⁰⁷ Uverejňované mottá sa postupne menili na „Nekonečné autokolony rozvirujú prach maďarských ciest. To odvážajú domov rodných bratov. Teraz už nik nezastaví mocný prúd Slovákov, ktorí opúšťajú Maďarsko.“⁵⁰⁸ Termín „nekonečné“ nebol použitý náhodne, vzbudzoval dojem odchodu všetkých Slovákov, pričom tí, ktorí v tom čase neboli prihlásení mali ostať sami. Emotívne slová využívajúce rodinný motív „bratov“ zosilňoval pocit súdržnosti a popis „mocnosti“ prúdu poukazuje na nezastaviteľnú silu vôle a presvedčenia slovenského ľudu vrátiť sa domov. Menné zoznamy presídlených Slovákov uverejňovaných v *Slobode* slúžili tiež propagandistickým účelom. Jednak kvôli veľkému počtu mien, ktoré deklarovali masovosť celej výmeny a zároveň kvôli konkrétnym menám, kde si mohli nepresídlení Slováci hľadať menovcov príp. príbuzných. Týmto občanom bol pripísaný prívlastok šťastní – evokovalo to správnosť ich rozhodnutia presídliť sa a dobrý život, ktorý tým získali. Transporty zas propagandisti charakterizovali slovom „neprestajný“ a ako „prichádzajúce zo všetkých končín Maďarska,“ čo znovu poukazovalo na veľké množstvo stále odchádzajúcich Slovákov

502 Kto porušuje Dohodu? In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 55, s. 4.

503 Kocky sú hodené. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 55, s. 8.

504 Pozdrav zo Slovenska. In *Sloboda*. 1947, roč. III, č. 9, s. 6.; Našiel som v Bratislave, čo som hľadal. In *Sloboda*. 1947, roč. III, č. 10, s. 4.

505 SNA BA, f. AFSM, inv. č. 57. *Hlásenie o činnosti Sväzu Slovanov v Maďarsku od 1. IX. do 31. XII. 1947*. s. 48.

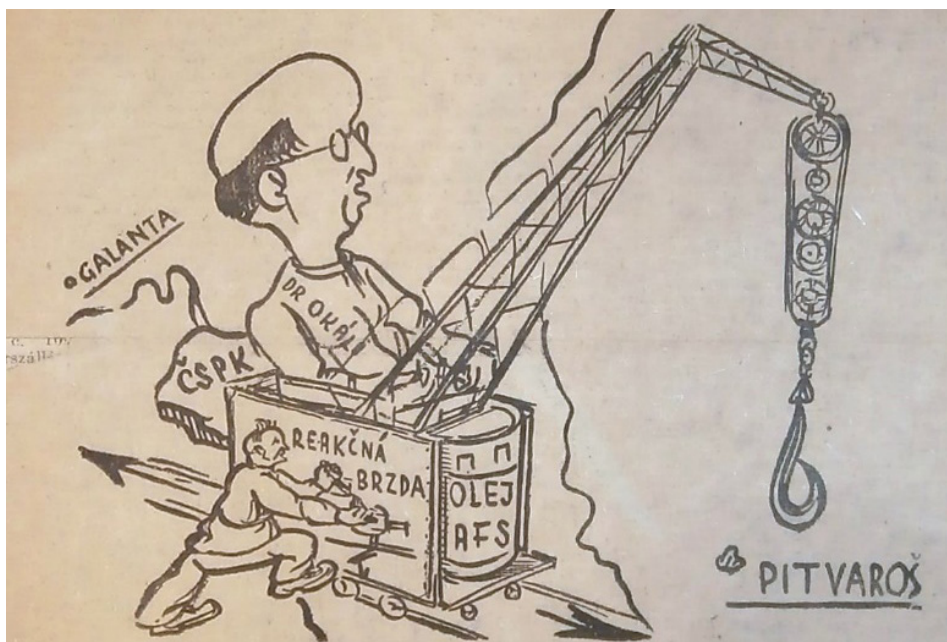
506 A presídlený píše. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 47, s. 2.; Hovoria uvedomelí Slováci. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 54, s. 4.; Učiteľská rodina zo Slovenska píše – Je už po biede : Žijem ako v Kismaróši nikdy. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 73, s. 7.; Listy z Čiech vyvracajú maďarskú propagandu. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 74, s. 3.

507 Na Slovensku sa bude aj v lete korčuľovať. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 53, s. 8.

508 *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 63, s. 1.

a zároveň využívali naďalej termín „domov“. Slováci odchádzali domov, čím sa im plnili sny – emotívnosť domova sa tu spájala s až povedome vsugerujúcou túžbou mať sen, vrátiť sa na Slovensko.⁵⁰⁹ V súvislosti s presídľovaním boli i v tejto etape používané karikatúry, uverejňované boli v časti *Sloboda za mrežami*, ktorá bola v tej dobe bezprostrednou súčasťou každého čísla novin. Jej charakter môžeme označiť ako recesistický,⁵¹⁰ umiestnená bola vždy úplne na konci a odzadu sa aj čítala. Jednou z najznámejších karikatúrnych kresieb (pozri obrázok 27, *Karikatúra „Celé presídľovanie sa zjednoduší, keď sa vybuduje veľký žeriav, hoci i na účet reparácií.“*) s témou výmeny je obrázok žeriavu riadeného D. Okálím, ktorý prostredníctvom tejto ťažkej techniky presídľoval Pitvaroš. Na mape bola zakreslená i Galanta, mesto v ČSR odkiaľ boli vysídlení prví Maďari a výstižne karikatúra zobrazovala i úlohu AFS v presídľovacom procese, ako oleja a teda efektívneho medzičlánku, vďaka ktorému výmena fungovala.

Obrázok 27– Karikatúra „Celé presídľovanie sa zjednoduší, keď sa vybuduje veľký žeriav, hoci i na účet reparácií.“⁵¹¹

509 Pokračujeme v uverejňovaní šťastných presídľencov. In *Sloboda*. 1947, roč. III, č. 17, s. 9 – 10.; Neprestajne odchádzajú vlaky presídľencov do novej vlasti. In *Sloboda*. 1947. roč. III, č. 20, s. 14.; Spĺňa sa už radosť našich presídľencov – idú domov. In *Sloboda*. 1947, roč. III, č. 23, s. 10.; Zo všetkých končín Maďarska odchádzajú transporty na Slovensko. In *Sloboda*. 1947, roč. III, č. 32, s. 9.

510 Recesistický charakter *Slobody za mrežami* dokladá jej stály obsah, ktorý tvorili zväčša vtipy a karikatúry a taktiež i označenie čísla a ročníku konkrétneho výtlačku, kde bolo doslova napísané napr. „8. číslo od zadu“ a „Ročník sa zisťuje. Od časov Arpádových nevychádza pravidelne. Nezodpovedný redaktor sa hľadá. Hlavní kolaboranti utiekli.“

511 *Sloboda za mrežami*. 1947, roč. III, č. 4, s. 1. In *Sloboda*. 1947, roč. III. č. 13.

V roku 1947, kedy sa realizoval najväčší počet transportov (i keď prerušovaných) bolo súčasťou propagandy aj pomáhanie presídlencom. V *Slobode* bola rubrika *Právny poradca*, ktorá jednak porovnávala reálny priebeh výmeny s podpísanou dohodou a na druhej strane informovala, čo sú a nie sú povinní presídlenci resp. Slováci v Maďarsku prihlásení na výmenu robiť a čo nie. Stĺpček *Malý oznamovateľ* ponúkal Slovákom v Maďarsku množstvo inzerátov na nehnuteľnosti, ktoré chceli Maďari zo Slovenska s nimi vymeniť a rovnako tam uverejňovali svoje inzeráty aj už presídlení Slováci, ktorí chceli vymeniť svoj majetok z Maďarska.

Dovtedajšia príloha *Slobody* určená deťom pod názvom *Sloboda malých* sa v roku 1947 premenovala na *Slobodienku pre našich najmenších*. Propaganda určená deťom pokračovala v nastavenom móde. Súčasťou *Slobodienky* boli rozprávky so slovenským leitmotívom, národné pesničky a motivujúce heslá ako napríklad „*Slovensky si spievaj, tak ako tvoja mať ešte hen v kolíske učila ťa spievať.*“⁵¹² Úspechy doterajšej propagandy na deťoch boli evidentné i z uverejňovania básničiek v slovenskom jazyku, ktoré deti poslali do redakcie novín a rovnako zo správ a listov od detí presídlených do ČSR.⁵¹³

Spomedzi prejavov verbálnej propagandy v druhej etape bol jednou z najväčších akcií zorganizovaný Slovanský kongres AFS v Békešskej Čabe,⁵¹⁴ na ktorom sa stretli delegáti zo 120 odbočiek AFS ako zástupcovia slovenského ľudu v Maďarsku s tisíckami Slovákov z Maďarska (pozri obrázok 28, *Fotografia „Časť sprievodu na kongrese AFS 28. júla.“*).

Kongres sa konal 28. júla 1946 a bol symbolom úspešného spojenia Slovákov v Maďarsku do jednotnej organizácie.⁵¹⁵ Na antipropagandistické narážky po zorganizovaní kongresu reagovali jeho usporiadatelia heslom „*Psi brešú – karavana postupuje*“, keď maďarské noviny porovnávali usporiadanie kongresu s fašizmom Mussoliniho a nacizmom Hitlera.⁵¹⁶ Súčasťou kongresu boli verejné vystúpenia, ktorých sa zúčastnili známe osobnosti ako Daniel Okáli, Ján Štefánik a jednotliví delegáti.⁵¹⁷

512 *Sloboda malých*. 1946, roč. II, č. 22, s. 2. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 39.

513 A nezabúdaj na nás ani na Slovensku. In *Sloboda malých*. 1946, roč. II, č. 38, s. 8. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 68.

514 SNA BA. f. AFSM, šk. č. 4, inv. č. 24. *Kongres AFS*.

515 Prvý kongres AFS v Békešskej Čabe. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 49, s. 2.; BARTOŠEK, Fraňo. Pred kongresom. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 49, s. 1.

516 „Chápem ten ľud – to je ovocie tisícročnej maďarskej nenávisťi“. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 52, s. 7.

517 Rozhovory s delegátmi kongresu. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 52, s. 8.

Obrázok 28 – Fotografia „Časť sprievodu na kongrese AFS 28. júla.“⁵¹⁸

518 *Sloboda* : obrázková príloha. 1946, roč. II, č. 11 (51), s. 1. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 52.

V druhej etape letáková propaganda rozširovala plagáty, ktoré okrem priaznivých hospodárskych a spoločenských možností života v ČSR⁵¹⁹ sľubovali prihlásením sa na výmenu a presťahovaním sa starostlivosť Československej republiky o svojich občanov. Plagát s heslom „ČSR sa stará o zdravie každého občana“ (obrázok 29, *Plagát „ČSR sa stará o zdravie každého občana.“*) prezentoval ČSR ako obetavý a sociálny štát s cieľom postarať sa, ako to plagát sľubuje, „o každého občana“ bez rozdielu.

Z práce unaveným, jednoduchým roľníkom z Dolnej zeme sa to mohlo zdať ako utópia. Každý sa tak mohol stotožniť s dárou ležiacou na lehátku v kúpeľoch oblečenou v módnych (pre ľudí vtedy nedostupných) šatách. Tento plagát sa odlišuje práve tým, že sa nezaobera prácou, je tu viditeľná pohoda až dovolenkovo-rekreačný element a rovnako je zaujímavá aj menej typická reprezentácia ženy, ktorá mala pravdepodobne oslovíť primárne ťažko pracujúce, o rodinu sa každodenne starajúce slovenské ženy a matky z Maďarska. Predpokladáme, že tento plagát zobrazoval kúpele Sliač⁵²⁰ (napovedá tomu i zobrazenie fontány pred ich hlavnou budovou Palace), ktoré boli v Československu známe pre svoje liečebné, ale i rekreačné využitie a nádhernú okolitú slovenskú prírodu v podobe Kremnických a Štiavnických vrchov a západnej časti Nízkych Tatier, ich silueta je znázornená i v pozadí plagátu.

519 Elektrizácia slovenských dedín. In *Sloboda*. 1946, roč. II, č. 52, s. 7.

520 I v detskej prílohe *Slobodienky* sa medzi najznámejšími kúpeľmi, ktoré odporúčali Slovákom v Maďarsku objavili kúpele Sliač s podobnou ilustráciou. Z krás slovenských kúpeľov. In *Slobodienka*. 1947, roč. III, č. 33, s. 2. In *Sloboda*. 1947, roč. III, č. 31.

Obrázok 29 – Plagát „ČSR sa stará o zdravie každého občana.“⁵²¹

521 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. inv. č. Hd.2003.3.6. ČSR sa stará o zdravie každého občana.

Typická krása slovenskej prírody a slovenské tradície boli často zobrazovanými propagandistickými komponentmi, čo môžeme badať i na ďalšom vybranom plagáte (obrázok 30, *Plagát „Prídi, Janík premilený, prídi k nám...“*) s názvom „*Prídi, Janík premilený, prídi k nám...“*“ čo je začiatok známej slovenskej ľudovej piesne.⁵²²

Odkaz na tradičnú hudobnú slovenskú tvorbu bol častým javom aj v novinách, ale tu sa ocitol na plagáte a text piesne bol použitý ako slová mladej dievčiny volajúcej slovenských mládencov z Dolnej zeme. Badateľný je tu opakujúci sa motív radosti, optimizmu, krojového oblečenia a nádhernej slovenskej prírody v pozadí. Hojnosť a československá prosperita je zastúpená džbánom, ktorý dievča drží a motív domoviny v krásnom slovenskom prostredí tu zastupuje domček v diaľke. Podobne ako na iných plagátoch i tu je možné interpretovať zastúpenie propagandistickej techniky podľa Charlesa U. Larsona,⁵²³ ktorej podstatou je používanie abstraktných pojmov s emotívnou a kultúrnou hodnotou z dôvodu ich veľkej sily ovplyvniť cieľové publikum. Larson tieto slová označuje prívlastkom „glittering,“ čo v preklade znamená žiariace, pretože tieto slová si ľudia majú tendenciu hneď všimnúť a ich váhou majú tendenciu sa aj rýchlejšie rozhodnúť.

V prípade plagátov sú to slová evokujúce domov, vlast', rodinu a v tomto konkrétnom analyzovanom plagáte môžeme za žiariaci deklarováť celý text, nakoľko to bol pre vtedajších Slovákov v mysli vrytý text známej ľudovej piesne, ktorý automaticky prepájal ich vnímanie s rodnou krajinou.

---

522 „*Prídi Janík premilený, prídi k nám, ja ti za klobúk pierko dám, červenú ružičku, rozmarínček zelený. Prídi Janík premilený. Nevolaj ma, bo falošné oči máš, rada za inými pozeráš, netrhaj ty pre mňa rozmarínček zelený ani ružu červenú.*“ Prídi Janík premilený... In *Slobodienska*. 1947, roč. III, č. 8, s. 3. In *Sloboda*. 1947, roč. III, č. 8.

523 LARSON, U. Charles. *Persuasion : Reception and Responsibility*. Boston, MA : Wasworth, 2013. s. 347.

Obrázok 30 – Plagát „Prídi, Janík premilený, prídi k nám...”⁵²⁴

524 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. inv. č. Hd.88.56.11. *Prídi, Janík premilený, prídi k nám...*

Propaganda tretej etapy

Záverčná fáza propagandy, ako sme už pri delení spomínali, sa vyznačovala „ospravedlňovaním“ výmeny, jej významu, príčiny, dôsledkov a priebehu.⁵²⁵ Zhodnotenie výmeny ako pozitívnej akcie mali podložiť i stále uverejňujúce sa listy a správy od presídencov o dobrom živote v ČSR.⁵²⁶ Nábor v tomto období bol orientovaný na povzbudzovanie k presídleniu i tých prihlásených Slovákov, ktorí sa predtým z výmeny pod vplyvom maďarského tlaku odhlásili „Podľa našich informácií, získaných na ústredí Československej presídľovacej komisie v Budapešti, žiadne odhlásšky z presídlenia nie sú platné a ten, kto sa počas náborovej akcie na jar 1946 na presídlenie prihlásil, má právo až do konca akcie výmeny obyvateľstva byť presídlený...“⁵²⁷ Z dôvodu malého počtu (v porovnaní s očakávaným množstvom) dovtedy presídlených Slovákov z Maďarska sa propagandisti usilovali motivovať k presídleniu i neprihlásených občanov. Svedčí o tom i karikatúra rázcestia, kde báťa Mišo kráča po cestičke do Nových Zámkov s batôžikom na chrbte (pozri obrázok 31, *Karikatúra rázcestia*). Malý batôžtek symbolizoval nevýhodu neprihlásenia sa na výmenu (oficiálne presídlení Slováci si mohli so sebou vziať všetok hnuťelný majetok), no zároveň jeho odhodlanie kráčať do ČSR aj pešo podčiarkovalo dôležitosť návratu do krajiny napriek všetkým problémom i počiatočnej neistote, kvôli ktorej sa neprihlásil na výmenu v riadnom termíne.

Výmena vybuďovala bariéru aj medzi Slovákmí. Ostávajúci Slováci na Dolnej zemi boli propagandistami oslovovaní k zmiereniu sa so svojimi odchádzajúcimi príbuznými na základe bratskej myšlienky,⁵²⁸ slovanstva a jednej národnosti. Iniciatíva vyzdvíhať slovanstvo prostredníctvom organizovania Slovanického dňa z konca roku 1947 pokračovala naďalej. Maďarský Vyšehrad ako „stredisko Slovanov v minulosti“⁵²⁹ sa stalo miestom organizovania slávností.⁵³⁰

Čoraz viac sa objavovali i výzvy k spriatelneniu oboch národov. Kultúrny život ostávajúcich Slovákom môžeme i napriek zakladaniu niekoľkých slovenských kultúrnych organizácií (napr. Slovenský katolícky robotnícky kruh v Budapešti, Krajanský spolok Osvěta, Priemyselný spolok drotárov a oblokárov alebo Družstvo Dunaj)⁵³¹ pod vplyvom propagandistickej akcie na Dolnej zemi označiť za upadajúci.

525 Význam výmeny obyvateľstva. In *Sloboda*. 1948, roč. IV, č. 1, s. 16.

526 Máme sa tu dobre. In *Sloboda*. 1948, roč. IV, č. 9, s. 4.; Ako sa majú a ako žijú Slováci z Maďarska na Južnom Slovensku. In *Sloboda*. 1948, roč. IV, č. 51, s. 16 – 17.

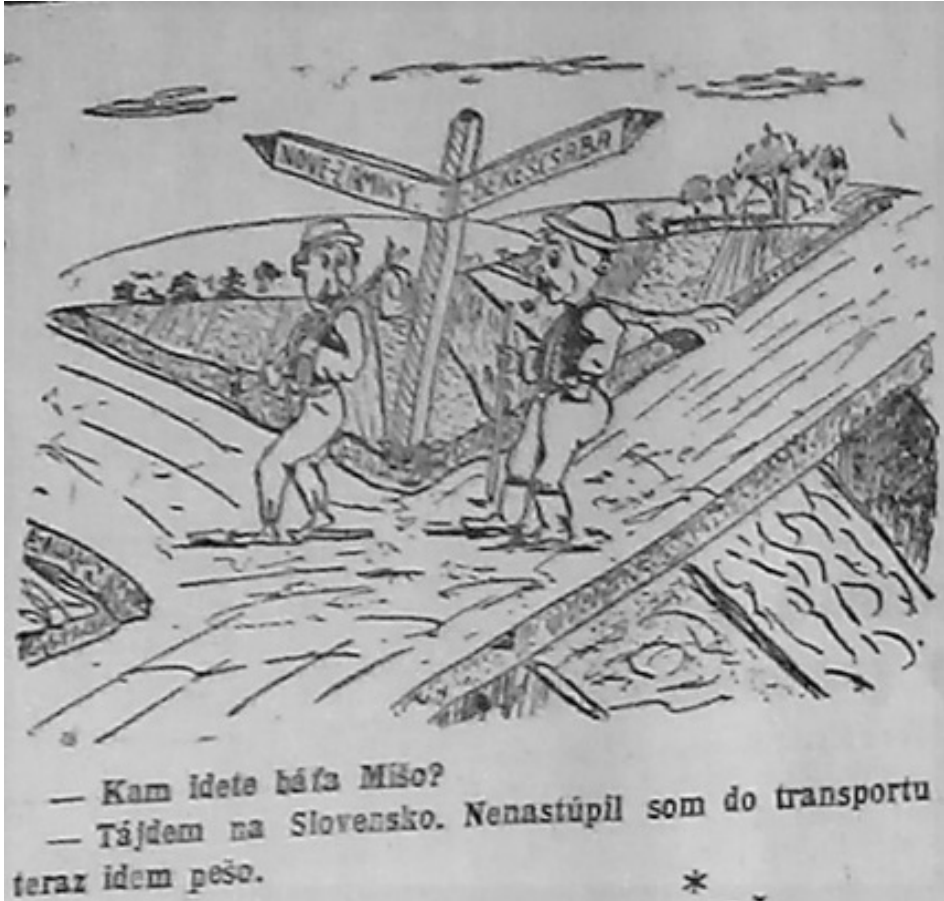
527 Kto sa prihlásil, nech sa presídli! In *Sloboda*. 1948, roč. IV, č. 18, s. 1.

528 Slováci, veď sme bratia. In *Sloboda*. 1948, roč. IV, č. 7, s. 1.; Sviatok Slovenského bratstva v Békeš-čabe. In *Sloboda*. 1948, roč. IV, č. 22, s. 2.

529 *Sloboda*. 1948, roč. IV, č. 32, s. 1.

530 SNA BA, f. AFSM, šk. č. 9, inv. č. 79. *Obežník všetkým tajomníkom AFS č. 6*.

531 SNA BA, f. AFSM, šk. č. 5, inv. č. 57. *Hlásenie o organizácii Svazu Slovanov v Maďarsku*. s. 12.; Prvé slovenské divadlo v Szóde. In *Sloboda*. 1948, roč. IV, č. 18, s. 2.; Slovenské divadlo v obciach Bér a Vanyare. In *Sloboda*. 1948, roč. IV, č. 20, s. 2.

Obrázok 31 – Karikatúra rázcestia.⁵³²

Spomedzi plagátov s prvkami typickými pre tretiu etapu propagandistickej akcie sme vybrali plagát s príznačným nápisom „V ČSR žneme na svojom“ (obrázok 32, *Plagát „V ČSR žneme na svojom.“*).

Hlavnými aktérmi zobrazenými na plagáte sú dvaja kosci radujúci sa veľkej úrode na československom poli. Najdôležitejším elementom tohto plagátu je však slovné spojenie „na svojom“, ktoré ešte nevymeneným Slovákom z Dolnej zeme adresovali úspešne presídlení a usadení Slováci v Československu a potvrdili tým československými orgánmi prisľúbený vlastný kus zeme, na ktorom sa im po presídlení v Československu poľnohospodársky darilo. Ide v podstate o deklarovanie pravdivosti a naplnenia propagandistických hesiel za účelom presvedčenia stále váhajúcich Slovákov prihlásiť sa na výmenu.

532 Sloboda za mrežami. 1948, roč. IV, č 23, s. 1. In *Sloboda*. 1948, roč. IV, č. 26.

Obrázok 32 – Plagát „V ČSR žneme na svojom.“⁵³³

Zastúpenie koscov v tomto prípade spĺňalo kritériá hneď dvoch propagandistických techník vytvorených v štúdiu editovanej Dr. D. Steyn.⁵³⁴ Po prvé je to zastúpenie tzv. „obyčajných ľudí“, ktorým sa chcel propagandista priblížiť cieľovej skupine a druhou splnenou technikou je využitie výpovede, ktorú sme už spomenuli – ide o priame svedectvo naplnenia československých propagandistických hesiel. Úspešnosť sledovania plagátu dokladá i fakt, že sa realizovala jeho dotlač v počte 5 000 kusov.⁵³⁵ Jednoduchosť, emócie, predstavivosť a opakovanie motívu,⁵³⁶ tieto štyri propagandistické piliere vystihujú efekt použitia tohto plagátu. Jednoduchosť spočíva v grafickom prevedení, no i v motíve, ktorý reprezentuje, neustále opakujúci sa pre Slovákov v Maďarsku emotívny apel návratu do vlasti. Návrat si prostredníctvom výjavu na plagáte mohli obyvatelia Dolnej zeme jednoduchšie predstaviť. Všetky plagáty v propagande výmeny obyvateľstva využívali predstavivosť obyvateľov a ich imaginárne stotožňovanie sa so zobrazenými osobami na plagátoch.

533 Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba. inv. č. Hd.88.56.7. *V ČSR žneme na svojom*.

534 STEYN, Delyse (eds.). *Propaganda : A case study*. Berrien Springs, Michigan : Andrews University, 2013. s. 10. [online] Dostupné na internete: https://www.google.sk/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKewjE-7fw6crfAhXOLIAKHTgEA48QFjAAegQICRAC&url=https%3A%2F%2Ftheleonardportfolio.weebly.com%2Fuploads%2F4%2F6%2F2F6%2F46260799%2Fpropaganda_case_study.docx&usg=AOvVawOKREsyxnO2sGqxq4EP_ySj [cit. 31. 12. 2018].

535 SNA BA. f. PIO, šk. č. 37, inv. č. 1848. *Zpráva o porade miestnej prop. skupiny*. s. 1 – 2.

536 VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha : Univerzita J. A. Komenského, 2011. s. 44.

ANALÝZA PROPAGANDY VÝMENY OBYVATEĽSTVA NA ČESKO-SLOVENSKOM ÚZEMÍ

Nami nastavené chronologické členenie propagandistickej kampane výmeny obyvateľstva je pre územie Maďarska i Československa identické. Rovnako tak aj charakter propagandy bol pre územia špecifikovaný rovnako – propaganda totálna, ideologicko-politická a sivá. Leitmotív propagandistickej kampane na území Československa pozostával z dvoch rovnakých hlavných línií (1. emotívny apel prostredníctvom akcie s názvom Mať volá a 2. racionálny príslub lepšej voľby v podobe dichotomických charakteristík: ČSR ako hospodársky vyspelejší, víťazný štát a naproti tomu Maďarsko ako zdevastovaná, porazená krajina). Odlišná je však intenzita propagandistickej kampane a využitie jej jednotlivých foriem. Letáky, osobná a čiastočne i verbálna propaganda boli príznačné skôr pre propagandu na maďarskom území. Spomedzi propagandistických foriem boli v ČSR intenzívne využívané najmä prezentácia v periodikách a verbálna propaganda prostredníctvom pravidelných rozhlasových relácií. Recipientmi propagandy na československom území boli okrem Slovákov v Maďarsku, ktorých úloha zohrávala aj v tomto prípade kľúčové postavenie, Slováci v Československu, ktorých propagandistické heslá vyzývali k srdečnému prijatiu presídlencov.

Propaganda prvej etapy

Kadencia agitačných propagandistických hesiel v rámci trvania prvej etapy bola v porovnaní s ostatnými dvoma omnoho intenzívnejšia i na československom území. Frekvencia rozhlasového vysielania k problematike výmeny obyvateľstva a problémov s ňou spojených bola v prvej etape najvyššia. V jednotlivých reláciách sa kombinovali výroky a prejavy známych osobností so zvýrazňovaním historickej výnimočnosti výmeny ako jedinej šance k návratu. Súčasťou každej relácie bol vo variovej podobe už spomínaný princíp trojitého apelu (H. D. Lasswell), kde racionálnu stránku rozhodnutia predstavovala okrem prezentovania výmeny ako historickej triumfálnej a neopakovateľnej chvíle na československom území i prezentovaný záujem domáceho slovenského a českého obyvateľstva zdieľať úrodné polia, vyspelé hospodárstvo a benefity víťaznej krajiny so svojimi navrátenými „bratmi a sestrami“. I dôraz na emotívnu stránku potencionálnych presídlencov bol na československom území posilnený záujmom domáceho obyvateľstva a ich výzvami prijatia v podobe výrokov ako „*Prijmeme vás ako bratov, ktorí si vedia uctiť krásnu zem a celý dosah bojovania za budúcnosť nových generácií. Chystajte sa na triumfálnu cestu domov, na cestu, ktorá spečatí všetky otázky okolo menšinového zápasu v Maďarsku a Československu.*“⁵³⁷ alebo „*Chceme, aby ste žili na pôde, kde Slovák od pravekov býval a bojoval za lepší život. Chceme vás tu medzi nami, aby ste pomohli budovať slobodný zajtrajšok spravodlivého sveta.*“⁵³⁸ Emotívny rozmer rovnako ako aj pri propagande na

537 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 01. 02. 1946 – 13. 03. 1946, Film č. 29, Osídľovacie zpravodajstvo. TATARKA, Dominik. *Cesta do vlasti. Fejtón. Rozšírené hlásenie*. [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 9. marec 1946, 18:45 – 19:20.

538 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 01. 02. 1946 – 13. 03. 1946, Film č. 29, Osídľovacie zpravodajstvo. TATARKA, Dominik. *Cesta do vlasti. Fejtón. Rozšírené hlásenie*. [scenár

maďarskom území dodávalo i používanie slov, ktoré u potencionálnych presídlencov mali apelovať na ich citové vnímanie súdržnosti s ČSR ako svojou jedinou „domovinou“, „vlastou“, kde ich volajú k životu v blahobyte ich „bratia“.

Posledný apel, ktorý Lasswell zameral na morálku bol v rámci propagandy v ČSR realizovaný v podobe prísľubu dobrého života v ČSR. V prípade propagandy realizovanej na československom území bola predsatva dobrého života zintenzívnená využitím garancie v mene Slovákov z Československa, ktorí sa mali reálne možnosť pričiniť o ľahšiu adaptáciu presídlencov v krajine a zosobňovali tak konkrétnu záruku pravdivosti sľubov o dobrom živote v ČSR, čo môžeme sledovať na výroku: „*Preto zo všetkou zodpovednosťou a istotou zabezpečenia lepšieho a krajšieho života v slobode s nami doma voláme všetkých rodákov k návratu do oslobodenej a víťaznej ČSR, šťastného domova všetkých Slovákov i Čechov.*“⁵³⁹

Národno-sociálna politika v podobe sľubov lepšieho hospodárskeho života presídlencov v ČSR bola na území ČSR prezentovaná odlišne než v Maďarsku. Propaganda v Maďarsku bola konkrétnejšia – prezentovali sa ceny za jednotlivé potraviny a suroviny, ilustrácie spokojných roľníkov a robotníkov boli bezprostrednou súčasťou života počas celej agitácie. Na československom území boli i tieto hospodárske sľuby umocnené svedectvami československých občanov a vyzdvihovaním lepšej budúcnosti Československa. „*Po vojne a revolúcii obnova života a práce na Slovensku a v ČSR pokročila tak ďaleko, že náš štát je dnes jedným z najusporiadanejších štátov Európy... Teraz v tejto politike pokračujeme, ČSR bude malým rajom vo svete.*“⁵⁴⁰

Keďže propaganda bola cieľená predovšetkým na Slovákov v Maďarsku, tak sa sústredila väčšina tzv. verbálnej propagandy v podobe prejavov významných osobností práve v rámci jej maďarskej realizácie. Avšak úryvky z prejavov boli veľmi často využívané i pre účely rozhlasového vysielania v Československu. Pravidelne vysielajúca relácia s názvom *Mať volá* využívala nahrávky prejavov a ich prepisy, ktoré kombinovala efektívne s buditeľskými piesňami a básňami od slovenských a českých veľikánov. V súvislosti s porovnaním verbálnej propagandy realizovanej na maďarskom území badáme v jej československej variácii ešte jeden zásadný rozdiel spočívajúci vo využívaní medzinárodných súvislostí – porovnávanie s výmenami obyvateľstva v minulosti, komparovanie Slovákov v Maďarsku s inými menšinovými komunitami v zahraničí, či odvolávanie sa na výroky známych politikov zo zahraničia. 3. apríla 1946 zaznel v rozhlasovej relácii napríklad úryvok z rozhovoru s J. B. Titom: „*.....i z úst význačných cudzích štátnikov čujeme čoraz častejšie hlasy, schvaľujúce váš návrat na Slovensko. Posledne bol to maršal Tito, ktorý v rozhovore so*

rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 9. marec 1946, 18:45 – 19:20.

539 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 14. 03. 1946 – 22. 04. 1946, Film č. 31, Osídľovacie zpravodajstvo. ČECH, Ján. *Prejav Dr. Jána Čecha.* [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 18. marec 1946, 18:45 – 19:00, s. 4. [poznámka redaktora].

540 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 23. 05. 1946 – 18. 06. 1946, Film č. 34, Osídľovacie zpravodajstvo. Sociálna starostlivosť a ochrana práce na Slovensku.. In Kol. autorov. *Ako žije roľník v ČSR.* [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 25. mája 1946, 06:45 – 07:00, 19:45 – 20:00, s. 2.

slovenskými novinármi v našom hlavnom meste, v Bratislave, bol sa vyslovil, že súhlasí v plnej miere s nami i s vami, čo sa chcete presťahovať. I tento hlas je dôkazom toho, že svojím rozhodnutím presťahovať sa nielenže poslúžite sebe a Slovensku, ale súčasne poslúžite i dobrej a veľkej veci medzinárodného poriadku a nového usporiadania sveta, toho sveta, v ktorom má platiť požiadavka, aby každý národ bol pánom vo svojej vlastnej krajine.⁴⁵⁴¹ Daniela Okáliho ako kľúčovú osobnosť výmeny obyvateľstva volali propagandisti zdobneninou krstného mena a označovali ho familiárnym oslovením „otecko“ – „Otecko predsedávacej komisie, ako ho mnohí Slováci v Maďarsku volajú, vládny splnomocnenec Dr. Daňo Okáli...“⁴⁵⁴² Takéto oslovenie malo podvedome vsugerovať presídlencom priateľskosť procesu výmeny obyvateľstva a vytvárať dojem až rodinnej atmosféry.

Snáď najvýstižnejším exkurzom propagandy prvej etapy na československom území je z roku 1946 natočený dokumentárny film režiséra Viktora Kubalu *Aby sme v pokoji žili*, v ktorom sa zobrazovanie dobových záberov výmeny obyvateľstva začína vetou: „Začala sa uvedomovacia akcia! Po dlhých rokoch dostali Slováci v Maďarsku slovensky tlačené slovo a vypočuli čelných predstaviteľov dnešného slovenského života.“⁴⁵⁴³ Dokument ponúka reálne zábery divadelných predstavení (pozri obrázky 33, *Reálne záber z divadelných predstavení pre Slovákov v Maďarsku*), filmové prezentácie pojazdných biografov (pozri obrázky 34, *Filmové prezentácie pojazdných biografov*) prejavy známych osobností, podpisovanie prihlasovacích lístkov na výmenu (pozri obrázok 35, *Podpisovanie prihlasovacích lístkov*) a iné akcie organizované pre Slovákov v Maďarsku, ktoré zakaždým sprevádzala vysoká účasť maďarských Slovákov (pozri obrázok 36, *Vysoká účasť*), čo propagandisti využívali k znázorneniu vysokého záujmu o výmenu obyvateľstva a zároveň to malo silný psychologicko-sociálny vplyv tak na Slovákov v Maďarsku, ako na Slovákov v Československu. Pre prvú skupinu Slovákov to znamenalo uľahčenie konformného správania a jednoduchšiu voľbu pri rozhodovaní (ne)prihlásiť sa na výmenu. Pre Slovákov v ČSR tieto zábery evokujúce obrovský záujem Slovákov z Maďarska zúčastniť sa výmeny posilňovali silnú ambíciu zjednotiť národ a burcovali v nich efekt patriotizmu a silného národného citenia vytvoril spoločný národný štát Čechov a Slovákov tak, aby bol osožný všetkým vlastencom.

541 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 14. 03. 1946 – 22. 04. 1946, Film č. 31, Osídľovacie zpravodajstvo. SAUČIN, Ladislav. *Širší význam dohody o výmene*. [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 03. apríl 1946, 18:45 – 19:00, s. 1.

542 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 23. 05. 1946 – 18. 06. 1946, Film č. 34, Osídľovacie zpravodajstvo. FILKO, E. *Zprávy Zasu. Krv slovenská*. [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 23. mája 1946, 06:45 – 07:00, 19:45 – 20:00, s. 2.

543 KUBAL, Viktor. *Aby sme v pokoji žili*. [dokumentárny film] Bratislava : Slofis, 1946, TCR 01:09:40 – 01:09:54.

Obrázky 33 – Reálne záber z divadelných predstavení pre Slovákov v Maďarsku.⁵⁴⁴

Obrázky 34 – Filmové prezentácie pojazdných biografov.⁵⁴⁵

544 KUBAL, Viktor. *Aby sme v pokoji žili*. [dokumentárny film] Bratislava : Slofis, 1946, TCR 01:10:35 – 01:10:41.

545 KUBAL, Viktor. *Aby sme v pokoji žili*. [dokumentárny film] Bratislava : Slofis, 1946, TCR 01:10:45 – 01:10:48.

Obrázok 35 – Podpisovanie prihlasovacích lístkov.⁵⁴⁶ **Obrázok 36** – Vysoká účasť.⁵⁴⁷

Historický význam výmeny bol posilnený i vo filme *Aby sme v pokoji žili* pripomenutím neustálych v minulosti cyklicky sa opakujúcich revizionistických maďarských snáh obnoviť Uhorsko, iredentistických snáh zničiť Československo a spomínaním na historické udalosti vnímaných československou stranou v podobe krivdy (Viedenská arbitráž). Rovnako je tu efektne viditeľné i kontrastné vykresľovanie Maďarska a Československa ako dobrej a zlej krajiny keď Ladislav Chudík čítajúci komentáre k filmu poukázal na modlitbu, ktorou sa musela začínať i výučba detí Slovákov v Maďarsku, a ktorej úvodné slová zneli „verím vo vzkriesenie veľkého Maďarska“. Blahobyt sľubovaný presídlencom v ČSR zobrazili plné trhoviská s jedlom a devastáciu maďarskej krajiny autor dokumentu ilustroval ukážkou zničenej Budapešti. Najikonickéjši a propagandisticky najvýstižnejší je však záverečný obraz dokumentu, ktorý sprevádza veta: „Dovtedy, kým nebude Maďar na svojom a Slovák na svojom, nebude pokoj medzi oboma krajinami. Lebo len úplná výmena menšín bude môcť zaistiť po čom všetci túžia, aby sme v pokoji žili.“⁵⁴⁸ Vyobrazenie Slováka i Maďara je symbolické – maďarský roľník na chýrnych maďarských rovinatých pastvinách vedie typický maďarský dobytok a Slovák naopak vedie dobytok pod Vysokými Tatrami ako typickým znakom „slovenskosti“ (pozri obrázky 37, *Symbolické vyobrazenie Maďara a Slováka*).

546 KUBAL, Viktor. *Aby sme v pokoji žili*. [dokumentárny film] Bratislava : Slofis, 1946, TCR 01:11:36.

547 KUBAL, Viktor. *Aby sme v pokoji žili*. [dokumentárny film] Bratislava : Slofis, 1946, TCR 01:09:53 – 01:09:54.

548 KUBAL, Viktor. *Aby sme v pokoji žili*. [dokumentárny film] Bratislava : Slofis, 1946, TCR 01:13:45 – 01:14:05.

Obrázky 37 – *Symbolické vyobrazenie Maďara a Slováka.*⁵⁴⁹

Propaganda druhej etapy

Pre propagandu druhej etapy realizovanej v Československu bolo rovnako ako v Maďarsku príznačné pokračovanie agitačnej činnosti a postupné pribúdanie uverejňovania informácií o realizovaných prvých transportoch, listoch od presídlených Slovákov, či vyzývajúcich hesiel k presídleniu. Rozdiel v propagande v ČSR v rámci tejto etapy badáme v zvýšenej miere publikovania správ poukazujúcich na antipropagandu Maďarska, oznamov o porušovaní dohody o výmene obyvateľstva z maďarskej strany a aktoch maďarskej vlády páchaných na prihlásených Slovákoch na výmenu.

Pre lepšiu ilustráciu maďarskej antipropagandy uvidíme správu uverejnenú československým rozhlasom Radiojournal v rámci relácie *Vysielanie pre Slovákov v Maďarsku*, ktorá vypovedá o základných prostriedkoch maďarskej antipropagandy. „*Maďarská protipropaganda, snažiaca sa odhovoriť presídľujúcich sa Slovákov a Čechov od presídlenia do Československa, so dňa na deň sa stupňuje. Na pokyn z vyšších miest organizujú sa protestné shromaždenia, kde sa na presídlenie hromadne prihlasujú. Na týchto shromaždeniach zástupcovia maďarských politických strán všetkými možnými prostriedkami snažia sa zapôsobiť na našich Slovákov, aby ustúpili od presídlenia. Operujú vymyslenými listami od Slovákov, ktorí sa už presídlili z Maďarska a ktorí sa vraj v Československu sklamali. Najnovšia maďarská propaganda vypla všetky svoje sily na Békeščabu, kde sa prihlásilo na presídlenie 14,600 obyvateľov. Do svojich služieb zapriahla maďarská propaganda niekoľkých zapredaných Slovákov, ktorí sa za hmotné výhody vzdávajú svojho slovenského pôvodu.*“⁵⁵⁰

549 KUBAL, Viktor. *Aby sme v pokoji žili*. [dokumentárny film] Bratislava : Slofis, 1946, TCR 01:13:44 – 01:14:05.

550 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 01. 09. 1946 – 21. 09 1946, Film č. 40, Vysielanie pre Slovákov v Maďarsku. *Nový nátlak na presídľujúcich sa Slovákov v Békeš čabe* [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 13. septembra 1946, s. 1.

Najčastejšie využívané a najmä vysoko efektívne reakcie na maďarskú antipropagandu boli uverejňované rozhovory medzi fiktívnymi postavami, ktoré v rozhovore analyzovali a hodnotili činy maďarskej antipropagandy. Jeden z takýchto rozhovorov bol uverejnený v rozhlasovom vysielaní 15. septembra 1946: „[Hl. 2.]...*To ti je, kamarát, tá maďarská politika. Len čo dohodu podpísali, už špekulovali, ako by jej praktické prevádzanie zne-možnili. Nepamätáš sa, čo všetko možné vymýšľali, len aby nás od presídlenia odradili. [Hl. 1.] Ale veď ešte aj teraz stále púšťajú medzi nás chýry, že nás vraj na hraniciach o všetko oberú a potom vyženú do hôr kozy pást. [Hl. 2.] Nuž to je, kamarát, taká pravda ako o našich devoch, keď sa išly zotaviť na Slovensko. [Hl. 1.] Viem, viem. Aj o tých tárali, že ich tam vraj Rusi pochytili a robia z nich konzervy. Vieš, najlepšie čo som ja prežil strachu pre tú našu Anču. [Hl. 2.] No, a bola to pravda? [Hl. 1.] Ale kdeže by. Veď sa mi dcéra vrátila celá, zdravá, červená, ako malina. [Hl. 2.] ...Čo mi to dalo roboty, kým som ťa uchváholil a vysvetlil ti, že je to len maďarská propaganda a číročistá lož.*“⁵⁵¹ V rámci všetkých rozhovorov takéhoto typu je príznačné využívanie familiárneho oslovenia v komunite Slovákov v Maďarsku – značí to rodinnú a priateľskú atmosféru a dojem, že sú všetci „na jednej lodi“. Bežnou praxou bolo spomínanie na pozitívne československé zásluhy v podobe rekreačných pobytov slovenských detí z Maďarska v Československu prípadne informácií od maďarských delegátov, ktorí navštívili Slovensko pre potreby popierania falošnosti československých sľubov a potláčanie maďarskej antipropagandy.

V rámci druhej etapy badáme ďalší zásadný rozdiel v propagande realizovanej na území ČSR v publikovaní množstva správ o porušovaní dohody o výmene z maďarskej strany. Tieto informácie sa vyskytli aj v propagande v Maďarsku, avšak ich československá podoba bola ďaleko detailnejšia, pretože mala za cieľ vzbudzovať u Slovákov a Čechov v ČSR vyššiu mieru hnevu voči maďarskej krajine a priamo úmerne sa tým mala zintenzívňovať aj ich miera spolupatričnosti so Slovákami na maďarskom území. Takto masírované nacionalistické emócie československých občanov boli zámerne využívané k vyššej miere zainteresovanosti a zvýšeniu aktivít vo veci výmeny v podobe písania listov svojim maďarským spoluobčanom o prívětivosti, pozitívnych emóciách, hospodárskych a národných výhodách spolužitia v jednom štáte, ktorý je ich pravým domovom a nedočkavosti ich príchodu. Jedným z takýchto výrokov je aj rozhlasové konštatovanie v zo 16. októbra 1946: „*V posledných týždňoch nadobúda akcia proti zmareniu dohody stále väčších roz-merov. Jej cieľom je, odvrátiť Slovákov od úmyslu presídliť sa do Československa, prípad-ne snížiť počet presídlencov do Republiky, aby sa následkom toho zmenil počet Maďa-rov, ktorí majú byť od nás odsunutí do Maďarska. Prostriedkov k tomuto cieľu je mnoho, zaznamenávame však len dva: Prvý chce nátlakom odvrátiť Slovákov od rozhodnutia, vyjadreného prihláškou Čs. presídľovacej komisie. Začína sa výstrahou, aké zlé vraj budú životné podmienky presídlencov na Slovensku, druhý je hrozbou prepustenia z práce a ko-nečne výpoveď od zamestnávateľa z bytu. Kde nepomáhajú tieto spôsoby, volí sa priamy podvod, aby vo chvíli, keď prihlásený Slovák má nastúpiť do transportu, vyšlo najavo, že*

551 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 01. 09. 1946 – 21. 09. 1946, Film č. 40, FIL-LO, Eugen. *Tá nešťastná propaganda*. [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 15. septembra 1946, s. 2 – 3.

*neide o Slováka, ale o osobu národnosti maďarskej, na ktorú sa dohoda o výmene obyvateľstva nevzťahuje, a ktorú je preto nutné zo zoznamu vylúčiť.*⁵⁵²

Maďarské snahy o zabránenie výmeny obyvateľstva sa počas druhej etapy a teda aj začatím realizovania prvých transportov znásobili. V rámci československej propagandy boli uvereňňované takmer na pravidelnej báze útoky maďarských úradov voči Slovákom prihláseným na výmenu prípadne i voči už presídleným Slovákom. Ilustratívny príklad takýchto činov predstavuje nasledujúci výrok odvysielaný v rozhlase: „*Maďarská nenávisť proti Slovákom prihláseným na presídlenie je vybičovaná až do krajnosti. Táto nenávisť nezastavuje sa už ani pred zločinom. Posledne napríklad neznámy páchatel' podpálil hospodárstvo slovenského roľníka Pavla Káčera vo Vágezgye. Požiar zničil všetky hospodárske budovy. Pavel Káčer je známy ako dobrý Slovák a s celou rodinou prihlásil sa na presídlenie.*“⁵⁵³ Rovnako pokračovali i maďarské latentné revizionistické prejavy a tendencie presvedčiť okolité štáty o správnosti obnovy „Veľkého Maďarska“ a znovupripojenia slovenského územia k maďarskému. V októbri 1946 reagoval československý rozhlas na uverejnenú brožúrku maďarského spolku Turul s názvom *Magyar Káté* „...kde v článku 36 na strane 30 uvádzajú maďarské „Verím Boha“, ktoré znie: „*Verím v maďarského ducha, nezmeneného od pravekov, verím v Stvoriteľa a Udržovateľa Maďarskej ríše. Verím v maďarskú kultúru, v ducha, splodeného pred tisícročiami v ľude a vo všetkých čo pochopili, vyjadrili vôľu, túžby a city ľudu. Verím v Maďarskú dušu, mučenú a pošliapanú, odstrčenú od slávy, jej prislúchajúcej, vysmiatu a zahádzanú cudzími ľžami, zfalšovanú cudzími záujmami, záujmami triednymi-dokonca už aj pochovanú. Verím, že vstane z mŕtvych, vzlietne na miesta, jej prislúchajúce, podmaní si celú krajinu, slávne bude panovať na každej piadi tejto zeme, prenikne cez každodenný život ako aj cez život sviatočný, že prinavrátí jednotu, silu a ďaleko svietiacu žiaru nášho hospodárskeho, politického a kultúrneho života. Verím, že nositelia maďarskej duše sú i jednotní, taktiež stotožňujú sa s ľudom, bez ohľadu na vek, v ktorom žijú, na vieru, ktorú vyznávajú, na zamestnanie, ktoré prevádzajú, na spoločnú triedu, z ktorej pochádzajú – pretože veria vo večnú jednotu Maďarstva, neznajúcu čas a hranice. Verím, že Duch Svätý ku mne maďarsky hovorí, ukladá na mňa maďarské povinnosti a ja, ako Maďar som povinný z týchto účty skladať. Verím, že previnenie voči môjmu ľudu nenájde odpustenie, že tiež priláhnú nielen na moju hlavu, ale na celý ľud, pretože v základoch napádajú alebo oslabujú bytie Maďarstva. Verím v vzkriesenie Maďarskej ríše, verím v maďarský život večný.*“⁵⁵⁴

552 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 22. 09 1946 – 11. 10 1946, Film č. 42, Vysielanie pre Slovákov v Maďarsku. MIDLOCH, Miloš. *Maďari stupňujú úsilie prinútiť Slovákov, by odvolali prihlášky na presídlenie*. [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 07. októbra 1946, 19:45 – 20:00, s. 1.

553 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 01. 09 1946 – 21. 09 1946, Film č. 41, Vysielanie pre Slovákov v Maďarsku. *Začala sa uskutočňovať dohoda o výmene obyvateľstva*. [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 20. septembra 1946, 06:45 – 07:00, s. 1.

554 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 12. 10. 1946 – 29. 10 1946, Film č. 44, Vysielanie pre Slovákov v Maďarsku. ZÁBREDSKÝ, Andrej. *Posledné dni Maďarov na Slovensku*. [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 24. októbra 1946, 18:45 – 19:00, s. 2 – 3.

Pokračovanie agitačnej činnosti a jej eskalácia v záujme presvedčiť i odradených Slovákov na prihlásenie sa na výmenu sa počas druhej etapy v Československu realizovalo prostredníctvom oslovovania matiek,⁵⁵⁵ vyzdvihovania už spomenutých symbolických i národných udalostí, piesní, či básní. Z poézie bola uverejnená napríklad báseň *Mať volá*. Piesne využívalo rozhlasové vysielanie ako zvučky medzi rečníckymi pasážami a najviac vysielaná bola zhudobnená pôvodne hymnická báseň *Kto za pravdu horí*⁵⁵⁶ alebo známa skladba z autorskej dielne Viliama Paulíny-Tótha *Kto si rodom Slováč*.⁵⁵⁷ Pieseň *Kto si rodom Slováč* bola využívaná zámerne kvôli pre ňu príznačnému buditelskému motívu („*Doba je tu hurá, hurá, hurá, hurá! Zvodníci vôľu našu pevnú nepobúria.*“⁵⁵⁸), alebo výzvam využívať slovenský jazyk („...*len sa držíme slovenčiny.*“⁵⁵⁹).

„*Nadišla chvíľa, ktorú naši Slováci tak túžobne čakali: Z Maďarska odchádza jeden transport za druhým, kolóny nákladných áut sbierajú presídlencov po celom Maďarsku, aby ich dopravili do jedinej pravej domoviny Slovákov a Čechov, do ČSR.*“⁵⁶⁰ V súvislosti so začatím realizácie prvých transportov pribúdalo v rámci propagandistickej kampane týždenne rádovo stále viac podobných informácií o šťastnom príchode presídlencov, ich prívetivom prijatí doma, úspešnom zamestnaní, či šťastnom živote. Fotografie vyhotovené pri odchodoch transportov vyobrazovali usmiatych Slovákov s množstvom zbalených vecí odchádzajúcich na vyzdobených autách zo zdevastovaného Maďarska (pozri obrázky 38, *Fotografie „Z Maďarska odchádza transport Slovákov za transportom.“*).

Deviaty spravodajský šot roku 1947 Jána Vargu v rámci Československého týždňa vo filme s názvom *Slováci z Maďarska doma* zhrňuje propagandu druhej etapy v ČSR. Okrem prejavu predsedu OÚ Jána Čecha o výmene obyvateľstva zobrazuje ako sa československý ľud chystal na príchod presídlencov. Pri Galante v Dolnej Seči pre presídlencov chlapi budovali v rámci príprav srdečného uvítania nové hospodárske budovy (pozri obrázky 39, *Prípravy českoslovenkého ľudu na príchod presídlencov*).

555 „*Matky slovenské v Maďarsku. Prihovárom sa vám srdečným slovom. Ďakujem vám, že ste Slovákov učili milej slovenskej reči. Od kolísky spievali ste nám piesne slovenské, od malička učili sme nás slovensky sa modliť.*“ Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 12. 08 1946 – 31. 08 1946, Film č. 39, Vysielanie pre Slovákov v Maďarsku. *Slovenské matky v Maďarsku*. [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 24. augusta 1946, 06:45 – 07:00, s. 1.

556 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 12. 08 1946 – 31. 08 1946, Film č. 40, Mať volá. *Mať volá*. [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 15. septembra 1946, 18:00 – 19:00, s. 1.

557 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 12. 08 1946 – 31. 08 1946, Film č. 38, Mať volá. *Mať volá*. [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 18. augusta 1946, 18:00 – 19:00, s. 1.

558 PAULÍNÝ-TÓTH, Viliam. *Kto si rodom Slováč*. [online] Dostupné na internete: http://maticnydomrs.szm.com/piesne/hymnicke/vpt_kto_si_rodom_slovak.html [cit. 12. 08. 2020].

559 PAULÍNÝ-TÓTH, Viliam. *Kto si rodom Slováč*. [online] Dostupné na internete: http://maticnydomrs.szm.com/piesne/hymnicke/vpt_kto_si_rodom_slovak.html [cit. 12. 08. 2020].

560 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 22. 09. 1946 – 11. 10. 1946, Film č. 42, Vysielanie pre Slovákov v Maďarsku. *Tempo a rozsah presídľovacej akcie sa neustále stupňuje*. [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 04. októbra 1946, 19:45 – 20:00, s. 1.

Obrázky 38 – Fotografie „Z Maďarska odchádza transport Slovákov za transportom.“⁵⁶¹

Obrázky 39 – Prípravy českoslovenkého ľudu na príchod presídľencov.⁵⁶²

Zaujímavý je i rozhovor reportéra v teréne, v ktorom redaktor vyspovedal presídleného Slováka Jána Varga v Maďarsku priamo na poli pri práci: „Iného sedliaka – presídľenca navštívil reportér Slovenského filmového týždenníka na poli, aby si s ním porozprával o presídlení. [reportér]: Pán Boh pomáhaj! [J. Varga]: Pán Boh uslyš spoločne! [reportér]: Vy ste jeden z presídlených Slovákov z Maďarska. Ako sa voláte a skadiaľ ste prišli? [J. Varga]: Ján Varga z Nyiregyháza, južno Košice, okolo Miškolca. [reportér]: Pán Varga, naša verejnosť si myslí, že presídľenci si máločo doniesli so sebou, myslím statok, hospodárske nástroje a tak ďalej. Čo je na tom pravdy? [J. Varga]: Prosím pekne, ja som si priniesol

561 AMS. d. KM MS. f. Presídlenie.

562 Slováci z Maďarska doma. Československý týždeň vo filme. 38. III. [38/1947], 9. šot. TCR 11:51:25; 11:51:45; 11:52:20.

*tolko, čo mne stačí pre obrobenia pôdy, iných druhých ja neviem ako. [reportér]: Čo by ste chceli povedať na adresu slovenskej a vôbec československej verejnosti? [J. Varga]: Prosím pekne, ak dá pán Boh časy, Slováci z Maďarska so svojou usilovnosťou pripravia tak tie pôdy, že nielen na tento rok, ale i do budúcnosti, bude dosť chleba pre Československý štát.*⁵⁶³ (pozri obrázky 40, Zábery z rozhovoru s presídleným Slovákom)

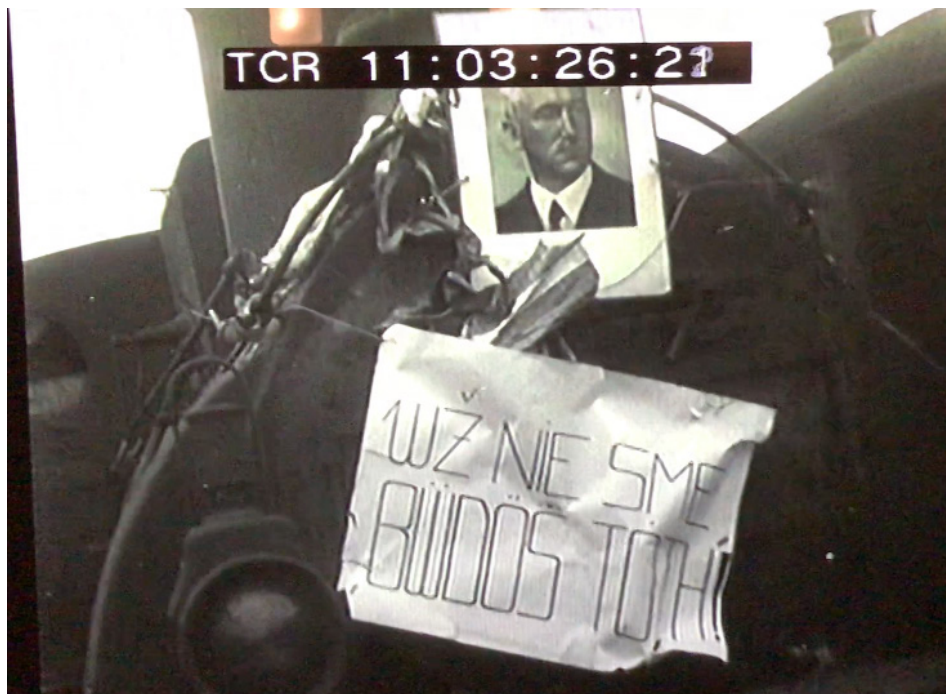
Obrázky 40 – Zábery z rozhovoru s presídleným Slovákom.⁵⁶⁴

Druhý spravodajský šot roku 1947 zdokumentoval príchod slovenských baníkov z Maďarska do Československa pričom tu reportéri zvýraznili vrele prijatie československými občanmi i poprednými osobnosťami výmeny obyvateľstva: „Do Bratislavy prišiel prvý transport slovenských baníkov s rodinami z Maďarska. Baníkov vrele prijali krajanovia doma. Privítal ich doktor Böhm za štátny osídľovací úrad a podpredseda bratislavského národného výboru Pozdech. Títo baníci z Ostrihomskej oblasti nečakali na výsledok medzinárodnej dohody o výmene štátnych príslušníkov. Sami sa prihlásili k repatriácii aby mohli nahradiť vystahovaných Nemcov a Maďarov.“⁵⁶⁵ (pozri obrázok 41, Príchod prvého transportu slovenských baníkov)

⁵⁶³ *Slováci z Maďarska doma*. Československý týždeň vo filme. 38. III. [38/1947], 9. šot. TCR 11:52:24 –11:53:23.

⁵⁶⁴ *Slováci z Maďarska doma*. Československý týždeň vo filme. 38. III. [38/1947], 9. šot. TCR 11:52:38; 11:53:22.

⁵⁶⁵ *Slovenskí baníci sa vrátili z Maďarska*. Týždeň vo filme. 9/1946. 2. šot. TCR 11:03:16 –11:04:05.

Obrázok 41 – Príchod prvého transportu slovenských baníkov.⁵⁶⁶

Propaganda tretej etapy

Zmena v charaktere propagandy začiatkom tretej etapy tak ako tomu bolo v Maďarsku sa prejavila aj v ČSR. Frekvencia vysielania rozhlasových relácií venovaných Slovákom v Maďarsku a problematike výmeny obyvateľstva výrazne klesla. V ostatku relácií *Mať volá* alebo *Vysielanie pre Slovákov v Maďarsku* už redaktori nevyslovovali agitačné heslá a nevyzývali k prihláseniu sa na výmenu ako v predchádzajúcom období, neodôvodňovali tak často výmenu obyvateľstva, či už z historického alebo aktuálneho hľadiska. Predmetom propagandy sa stalo najmä ospravedlňovanie a prezentovanie správnosti výmeny obyvateľstva. Uverejňované boli zaujímavosti z presídlenia, bezpečnostné opatrenia v záujme presídlencov, spomínali sa historické udalosti a v rámci globálneho reflektovania výmeny sa uverejňovali informácie o dejinnej skúške Slovanov. 22. júna 1947 bola v rozhlasovom vysielaní v rámci relácie *Mať volá* uverejnená časť básne Jána Kollára *Slávy dcéra*, ktorú redaktori symbolicky analyzovali ako prejav sily slovanského obyvateľstva, ktoré prekoná všetky prekážky, výmenu obyvateľstva nevynímajúc. V súvislosti s transportami boli v priebehu tretej etapy spomínané najmä prvé odchody Maďarov zo Slovenska, či vysvetlenia deportácií Maďarov do Čiech.

⁵⁶⁶ *Slovenskí baníci sa vrátili z Maďarska*. Týždeň vo filme. 9/1946. 2. šot. TCR 11:03:26.

Záver

Publikácia Mať volá! prináša zistenie, že v procese výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom aktivity československých úradov a inštitúcií spĺňajú kritériá propagandistickej akcie, čo je možné podložiť analýzou dostupného zozbieraného archívneho materiálu. Môžeme konštatovať, že agitačný proces realizovaný za účelom motivovania Slovákov v Maďarsku k prihláseniu sa na výmenu obyvateľstva, spĺňal jednotlivé charakteristické znaky propagandy. Propaganda sa niesla v duchu ideológie teórie národného štátu, čomu prispôsobila svoj mechanizmus vzhľadom na vtedajšiu spoločensko-politickú situáciu v národnom i medzinárodnom meradle a v kontexte okolností v akých sa nachádzali Slováci v Maďarsku. „*Slováci majú svoj národný, kultúrny, hospodársky a sociálny život zabezpečený len v jednom štáte a tým štátom je národný štát Čechov a Slovákov, Československá republika. Do tohto štátu patria aj Slováci v Maďarsku, aby sa nestratili nielen slovenskému národu, ale slavianstvu vôbec.*“⁵⁶⁷ Formy a nástroje propagandy sa usilovali obsiahnuť všetky vtedajšie mediálne možnosti a v každodennom intervale pripomínali požadované propagandistické informácie. Boli vytvorené do podvedomia vsugerujúce sa mottá a heslá, komponovali sa piesne a básne a organizovali sa náborové akcie s emotívnymi výzvami. Propaganda výmeny obyvateľstva bola svojím charakterom totálna a spadala do kategórie sivej propagandy.

Na základe propagandistických teórií, ktoré sme v práci aplikovali na propagandistický proces vo výmene obyvateľstva, sme identifikovali propagandistu. Boli ním vtedajšie československé politické špičky, politici, ktorí sa v súlade s európskym trendom usilovali postaviť základy novovzniknutého Československa na národnom princípe bez prítomnosti národnostných menšín, ktorým vtedajšia európska spoločnosť pripisovala kolektívnu vinu za vypuknutie druhej svetovej vojny. Za účelom vyššej efektívnosti propagandy bol však reálny propagandista a zdroj propagandy skrytý v legitimizujúcom zdroji zosobnenom v československom ľude. Kamufláž reálneho zdroja propagandy sledovala viacero cieľov. Po prvé sa tým zaistilo prerozdelenie zodpovednosti za výmenu obyvateľstva, ktorá sa tak stala akciou celého československého ľudu so všetkými jej následkami. Zároveň sa oslovovaním v mene československého ľudu propagandisti usilovali zabezpečiť vyššiu motiváciu k presídleniu Slovákov z Maďarska a preukázať i jednotu a silu československého ľudu, ktorého členmi sa Slováci z Maďarska mali stať.

Chronologický vývoj propagandy sme v práci rozdelili na tri etapy. Schematicky nazvané ako 1. náborová/agitačná, 2. udržiavacia, 3. ospravedlňovacia. Z množstva nástrojov využitých v jednotlivých formách propagandy (letáková, verbálna, osobná a šepkaná) v každej jej etape sme v práci vybrali najvýznamnejšie. Spomenúť všetky nástroje by bolo neefektívne, motívy sa často opakovali a rozsah publikácie by sa neúmerne zvýšil. Pre každú

---

567 Archív RTVS. Radiojournal najstaršie dokumenty. šk. 12. 08. 1946 – 31. 08. 1946, Film č. 39, Vysielanie pre Slovákov v Maďarsku. *Kto hovorí menom Slovákov v Maďarsku?* [scenár rozhlasovej relácie]. Československý rozhlas, 21. augusta 1946, 06:45 – 07:00, s. 2 – 3.

etapu sme vybrali reprezentatívnu vzorku použitých propagandistických nástrojov, ktoré sme podrobili detailnej analýze a následne sa tak pokúsili dekodovať propagandistické zámery. Okrem plagátov sme analyzovali i novinové články, fotografie, uverejnené piesne, básne, informácie o rekreáciách detí, delegáciách Slovákov z Maďarska, či filmové šoty. V archívnych zbierkach sa problematika propagandy výmeny obyvateľstva nenachádza v samostatnom fonde. Po detailnom preskúmaní množstva dostupných archívnych materiálov sme sa v práci usilovali vyhnúť čiastkovému čerpaniu propagandistických materiálov z fondov, kde ich počet nebol ucelený. Preto sme využívali materiál z archívov, kde ich množstvo a výpovedná hodnota bola najrelevantnejšia.⁵⁶⁸ Limitom publikácie je neprebádanie všetkých dostupných archívnych materiálov a nespracovanie všetkých dát z maďarských archívov.

*„Dejiny nie sú anonymné. Pravdu o udalostiach odhalíme až vtedy, keď ich aktérov zbavíme anonymity, zosobníme a identifikujeme s konkrétnymi jednotlivcami... Fakty a dáta nič neznamenajú, ak si neviem vytvoriť obraz o myslení konajúcich subjektov.“*⁵⁶⁹ Identifikovaním agitácie pred a počas výmeny obyvateľstva ako procesu propagandy, jej rozdelením na etapy a ďalšou analýzou jej špecifických foriem a nástrojov sme sa snažili priblížiť jednotlivých aktérov propagandy, vlastnosti a nástroje propagandistického procesu. Usilovali sme sa demonštrovať spôsob, akým propagandisti motivovali Slovákov v Maďarsku na prihlásenie sa na výmenu a tým prispeli k realizácii rozsiahlej akcie výmeny obyvateľstva. Publikácia predstavuje prvý krok a čiastkový prínos pri skúmaní tejto komplexnej problematiky, v ktorej je nevyhnutné naďalej pokračovať.

---

568 Pokladali sme za zbytočné uvádzať napríklad ako zdroj niektorých propagandistických plagátov fondy z Národného archívu v Prahe, keď sa rovnaké plagáty, v lepšej kvalite a vo väčšom množstve nachádzali i v Munkácsy Mihály Museu v Békešskej Čabe. Rovnaký prípad sme zaevidovali i pri menších miestnych archívoch v mestečkách na Dolnej zemi (Gyula, Tótkomlós a pod.)

569 LENDVAI, Paul. *Maďari : víťazstvá a prehry*. Bratislava : Kalligram, 2011, s. 395.

Summary

Publication *Mother is calling!* brings the key result that in the process of population exchange between Czechoslovakia and Hungary, the activities of Czechoslovak authorities and institutions meet the criteria of propaganda action, what can be substantiated by an analysis of the available collected archival material. We can state that the agitation process carried out in order to motivate Slovaks in Hungary to sign up for a population exchange met the individual characteristics of propaganda. Propaganda was carried out in the spirit of ideology of building a nation states, what made it to adapt its mechanisms due to socio-political situation in national and international space (and in the context of circumstances in which appeared Slovaks in Hungary). *“Slovaks have their national, cultural, economic and social life secured in only one state, and that state is the nation state of Czechs and Slovaks, the Czechoslovak Republic. The Slovaks in Hungary also belong to this state, so that they do not get lost not only for Slovak nation, but for the Slavs in general.”* The forms and tools of propaganda sought to cover all the media possibilities of the time and recalled the required propaganda information at daily intervals. Subconscious mottos and slogans were created, songs and poems were composed, and recruitment events with emotional appeals were organized. The propaganda of the population exchange was total in nature and fell into the category of grey propaganda.

Based on the propaganda theories that we applied in the work to the propaganda process in population exchange, we have identified a propagandist – Czechoslovak political leaders, politicians who, in accordance with the European trend, sought to lay the foundations of newly formed Czechoslovakia on the national principle without the presence of national minorities, which were blamed by European society for the outbreak of World War II. However, in order to increase the effectiveness of propaganda, the real propagandist and the source of propaganda were hidden in a legitimizing source personified in the Czechoslovak people. The camouflage of a real source of propaganda pursued several goals. First, it ensured the redistribution of responsibility for the exchange of the population, which thus became an action of the entire Czechoslovak people with all its consequences. At the same time, by addressing on behalf of the Czechoslovak people, the propagandists sought to provide greater motivation for the resettlement of Slovaks from Hungary and to prove the unity and strength of the Czechoslovak people, whose Slovaks from Hungary were to become part.

We divided the chronological development of propaganda into three stages. Schematically, named as 1. recruitment / agitation, 2. maintenance, 3. excuse. From the number of tools used in various forms of propaganda (leaflet, verbal, personal and whispered) in each of its stages, we have selected the most important in the work. Mentioning all the tools would be ineffective, the motives were often repeated and the scope of the publication would increase much. For each stage, we selected a representative sample of the propaganda tools used, which we subjected to a detailed analysis and then tried to

decode the propaganda intentions. In addition to posters, we also analysed newspaper articles, photographs, published songs, poems, information about children's recreations, Slovak delegations from Hungary and film shots. In the archival collections, the issue of propaganda of the population exchange do not create a separate fund. After a detailed examination of the amount of available archival materials, we tried to avoid the partial drawing of propaganda materials from funds where their numbers were not comprehensive. Therefore, we used material from archives, where their quantity and informative value was the most relevant. The limit of the publication is the non-examination of all available archival materials and the non-processing of all data from the Hungarian archives.

"History is not anonymous. We reveal the truth about events only when we deprive their actors of anonymity, personify them and identify them with specific individuals ... Facts and data mean nothing if I cannot form a picture about the thinking of actors." By identifying agitation before and during population exchange as a propaganda process, by dividing it into stages and further analysing its specific forms and tools, we tried to approach the individual actors of propaganda, the characteristics and tools of the propaganda process. We sought to demonstrate the way in which propagandists motivated Slovaks in Hungary to sign up for the exchange and thus contributed to the implementation of a large-scale population exchange event. The publication represents a first step and a partial output to the study of this complex issue, which needs to be continued.

Zoznam použitých zdrojov

Archívy

Archív Matice slovenskej, depozit Krajanské múzeum Matice slovenskej

Archív RTVS

Munkácsy Mihály Museum Békéscsaba (AFS_Hd. 89.31.1.-99. ; Ht. 89.1.1.-3.)

Munkácsy Mihály Museum Békéscsaba (AFS-iratok nyomtatványok 1945-1948_Hd. 89.28.1.-30.13.Ht)

Munkácsy Mihály Museum Békéscsaba (digitalizované fotografie)

Munkácsy Mihály Museum Békéscsaba (Magyar és Szlovák röplapok nyomtatványok_Hd. 88.34.1. – 106)

Munkácsy Mihály Museum Békéscsaba (propagandistické plagáty)

Slovenská národná knižnica. Literárny archív

Slovenský filmový ústav (KUBAL, Viktor. *Aby sme v pokoji žili*. [dokumentárny film] Bratislava : Slofis, 1946; *Slováci z Maďarska doma*. Československý týždeň vo filme. 38. III. [38/1947], 9. šot.; *Slovenskí baníci sa vrátili z Maďarska*. Týždeň vo filme. 9/1946. 2. šot.)

Slovenský národný archív v Bratislave (fond Antifašistický front Slovanov v Maďarsku)

Slovenský národný archív v Bratislave (fond Povereníctvo informácií a osvet)

Dobová tlač

Sloboda (vyd. Budapešť) (1945 – 1948)

Národná obroda (1946)

Monografie a zborníky

AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – PASCU, Bianca (eds.). *Svedectvá slovenského dolnozemskeho bytia, aspekty zo slovenskej dolnozemskej kultúrnej histórie a kultúrnej antropológie*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, 314 s.

AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.). *Dolnozemske Slováci – hranice určenia*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, 280 s.

AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.). *Historické aspekty života dolnozemske Slovákov*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2014, 380 s.

AMBRUŠ, Ivan Miroslav – HLÁŠNIK, Pavel – UNC, Bianca (eds.). *V tvorivej symbióze medzi Dolnou zemou a Slovenskom*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2015, 312 s.

ARENDOVÁ, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. Praha : Oikoymenth, 1996, 679 s.

BAČOVÁ, Viera. *Etnická identita a historické zmeny : štúdia obyvateľov vybraných obcí Slovenska*. Bratislava : Veda, 1996, 198 s.

BADE, J. Klaus. *Migration in European History*. Hoboken, New Jersey : Wiley-Blackwell, 2003, 416 s.

BAILEY, Budd. *Red Scare : Communists in America (Public Persecutions)*. New York : Cavenish Square, 2017, 128 s.

BALÁŽOVÁ, Eva – GRÁCOVÁ, Genovéva. *Slováci v Maďarsku* : Zborník materiálov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou 30.9. – 2.10.1992 Bratislava. Martin : Matica slovenská, 1994, 402 s.

- BENŽA, Mojmír. *Malý etnopolitický slovník*. Bratislava : Zing Print s.r.o., 2005, 44 s.
- BERNAYS, L. Edward. *Propaganda*. London : Routledge, 1928, 159 s.
- BERNHARDT, Rudolf. *Use of Force : War and Neutrality Peace Treaties (N-Z)*. Amsterdam, New York, Oxford : North-Holland Publishing Company, 1982, č. 4, 394 s.
- BIELIK, František – SIRÁCKY, Ján – BALÁŽ, Claude. *Zahraniční Slováci a národné kultúrne dedičstvo*. Martin : Matica slovenská, 1984, 316 s.
- BITTMAN, Ladislav. *Mezinárodní dezinformace : černá propaganda, aktivní opatření a tajné akce*. Praha : Mladá fronta, 2000, 359 s.
- BOBÁK, Ján. *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944 – 1948)*. Martin : Matica slovenská, 1996, 199 s.
- BOBÁK, Ján. *Výmena obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom (1947–1948)*. Bratislava : Kubko Goral, 1994, 51 s.
- BOBÁK, Ján. *Zápas Slovákov v Maďarsku za národnostné práva (1945 – 1948)*. Bratislava : Kubko Goral, 1997, 56 s.
- BOTÍK, Ján. *Dolnozemsí Slováci : Tri storočia vystahovaleckých osudov, spôsobu života a identity Slovákov v Maďarsku, Rumunsku, Srbsku a Bulharsku*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2011, 335 s.
- BOTÍK, Ján. *Etnická história Slovenska : K problematike etnicity, etnickej identity, multietnického Slovenska a zahraničných Slovákov*. Bratislava : Lúč, 2007, 231 s.
- BOTÍK, Ján. *Etnická história Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2007, 228 s.
- BRENNER, Christiane. *Mezi východem a západem : České politické diskurzy 1945 – 1948*. Praha : Argo, 2015, 524 s.
- BYSTRICKÝ, Valerián – ROGUĽOVÁ, Jaroslava (eds). *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava : AEPRESS, 2005, 234 s.
- CICHOPEK-GAJRAJ, Anna. *Beyond Violence : Jewish Survivors in Poland and Slovakia, 1944 –1948*. Cambridge : Cambridge University Press, 2014, s. 170 – 174.
- CINGEROVÁ, Nina – MOTYKOVÁ, Katarína. *Úvod do diskurzívnej analýzy*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, 174 s.
- CUNNINGHAM B., Stanley. *The Idea of Propaganda : A Reconstruction*. Westport : Greenwood Publishing Group, 2002, 231 s.
- ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Podoby česko-slovensko-maďarského vzťahu 1938 – 1949*. Bratislava : Veda, 1992, 203 s.
- ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. *Tradícia a dejiny : Vybrané otázky zo slovensko-maďarských a slovensko-ruských vzťahov (1934 – 1949)*. Bratislava : Historický ústav SAV, TYPOSET Print, 2009, 270 s.
- DEÁK, Ladislav. *Viedenská arbitráž : Dokumenty I*. Martin : Matica slovenská, 2002, s. 253 s.
- DELANTY, Gerard – WODAK, Ruth – JONES, Paul. *Identity, Belonging an Migration*. Liverpool : Liverpool Univeristy Press, 2011, 256 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna – KREKOVÍČOVÁ, Eva – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.). *V službách etnografie / A néprajztudomány szolgálatában / Zborník na počesť sedemdesiatin Ondreja Krupu*. Békeská Čaba – Bratislava : VÚSM, Ústav etnológie SAV, 2004, 584 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna – KRUPA, Ondrej. *Slováci v Maďarsku*. Budapešť : Press Publica, 1999, 128 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna – TÓTH, Alexander Ján – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.). *Kultúra, jazyk*

- a história Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba : VÚSM, 2006, 544 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna – UHRINOVÁ, Alžbeta (eds.). *15 rokov Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba : VÚSM, 2005, 459 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna. *Dimenzie národnostného bytia a kultúry*. Békešská Čaba : VÚSM, 2002, 533 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna. *Jazyk, kultúra a spoločnosť* : Etnokultúrne zmeny na slovenských jazykových ostrovoch v Maďarsku. Békešská Čaba : Slovenský výskumný ústav Zväzu Slovákov v Maďarsku, 1999, 331 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna. *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku* : materiály z jubilejnej interdisciplinárnej medzinárodnej vedeckej konferencie z príležitosti výročia založenia Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku. Budapešť : VÚSM, 2006, 543 s.
- DIVIČANOVÁ, Anna. *State zo života Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Demokratický zväz Slovákov v Maďarsku a Spoločnosť pre šírenie vedeckých poznatkov, 1985, 133 s.
- DOMNITZ, Christian. *Zápas o Benešovy dekrety před vstupem do Evropské unie* : Diskuse v Evropském parlamentu a v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR v letech 2002 – 2003. Praha : Dokořán, 2007, 160 s.
- DOOB, W. Leonard. *Propaganda, its psychology and technique*. New York : Holt, 1935, 417 s.
- ELLUL, Jacques. *Propaganda : The Formation of Men's Attitudes*. New York : Vintage books a Division of Random House, 1962, 313 s.
- FAIRCLOUGH, Norman. *Discourse and Social Change*. Cambridge : Polity Press, 1992, 259 s.
- FEHÉR, Csaba. *Never again 1945 – 1948*. Komárno : the Museum of Hungarian Culture, the Danube Region in Komárno (Komárom), 2006, 67 s.
- FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědení*. Praha: Herrmann & synové, 2002, 318 s.
- FRANK, Matthew. *Making Minorities History* : Population Transfer in Twentieth-Century Europe. New York : Oxford University Press, 2017, 443 s.
- FTOREK, Jozef. *Public relations a politika* : Kdo a jak řídí naše osudy s naším souhlasem. Praha : Grada, 2010, 184 s.
- GABAL, Ivan a kol. *Etnické menšiny ve Střední Evropě*. Praha : G plus G, 1999, 341 s.
- GUSFIELD, R. Joseph. *The Culture of Public Problems* : Drinking-Driving and Symbolic Order. Chicago : University of Chicago, 1980, 278 s.
- HAAN, Ľudovít – KMEŤ, Miroslav – PEČŇOVÁ, Edita. *Pamätihodnosti békeš-čabianske*. Békešská Čaba : Slovenské gymnázium, všeobecná škola a kolégium, Zväz Slovákov v Maďarsku, 1991, 176 s.
- HAAN, Ľudovít – ZAJAC, Daniel – ŠTEFANKO, Ondrej. *Dejepis starého i nového Nadlaku, ktorý v polstoročnej jubilejnej slávnosti tamojšej evanjelickej a. v. cirkvi spísali a vydali...* Nadlak : DZSČR – Slávia a. s., 1994, 65 s.
- HAAN, Ľudovít – ZAJAC, Daniel – ŠTEFANKO, Ondrej. *Dejepis starého i nového Nadlaku, ktorý v polstoročnej jubilejnej slávnosti tamojšej evanjelickej a. v. cirkvi spísali a vydali...* Nadlak : Ivan Krasko – ESA, 2006, 74 s.
- HARPÁŇ, Michal. *Zápas o identitu. O slovenskej dolnozemskej literatúre*. Nadlak – Bratislava : KVS Ivana Kraska a ESA, 2000, 240 s.
- HETÉNYI, Martin. *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945*. Nitra : Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2008, s. 216.
- CHOMSKY, Noam. *Media Control* : The Spectacular Achievements of Propaganda. New

- York : Seven Stories Press – Open Media, 1997, 112 s.
- JECH, Karel – KAPLAN, Karel (eds.). *Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945 : dokumenty*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny, 2002, 1066 s.
- JIRÁK, Ján – KÖPPLOVÁ, Barbara. *Médiá a spoločnosť*. Praha : Portál, 2007, 206 s.
- JOWETT, S. Garth – O'DONNELL, Victoria. *Propaganda and Persuasion : fifth edition*. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC : SAGE, 2012, 396 s.
- KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945 – 1948*. Praha : Panorama, 1990, 245 s.
- KMEŤ, Miroslav. *Historiografia dolnozemsých Slovákov v 19. storočí*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2010, 306 s.
- KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny dolnozemsých Slovákov 1*. Nadlak : Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2012, 383 s.
- KMEŤ, Miroslav. *Krátke dejiny Dolnozemsých Slovákov 2*. Nadlak : Ivan Krasko, 2017, 185 s.
- KMEŤ, Miroslav. *Historiografia dolnozemsých Slovákov v prvej polovici 20. storočia*. Kraków : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, 248 s.
- KOVÁČ, Andrej. *Košický vládny program*. Bratislava : SPN, 1977, 151 s.
- KOVÁČOVÁ, Anna. *Identita, história a kultúra* : Dejiny Slovákov na Dolnej zemi. Békešská Čaba : VÚSM, 2011, 174 s.
- KREJČÍ, Jaroslav. *Social Change and Stratification in Postwar Czechoslovakia*. London : The Macmillan Press, 1972, 207 s.
- KREKOVIČOVÁ, Eva – KRUPA, Ondrej – ANDO, Juraj (eds.). *30 rokov vo výskumných táboroch / Jubilejné spomienky na prácu v teréne*. Békešská Čaba : VÚSM a Ústav etnológie SAV, 2008, 150 s.
- KREKOVIČOVÁ, Eva – UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária (eds.). *Kontexty identity* : Jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej. Békešská Čaba : VÚSM, 2010, 554 s.
- KUKLÍK, Jan – PETRÁŠ, René. *Nadnárodná integrace v Evropě* : Příspěvek k aplikaci „principů“ E.F. Smidaka. Luzern-Praha : Havlíček, 2007, 238 s.
- LARSON, U. Charles. *Persuasion : Reception and Responsibility*. Boston, MA : Wasworth, 2013, 449 s.
- LASSWELL, D. Harold – BLUMENSTOCK, Dorothy. *World revolutionary propaganda*. New York – Londýn : Alfred A. Knopf, 1939, 393 s.
- LENDVAI, Paul. *Maďari : víťazstvá a prehry*. Bratislava : Kalligram, 2011, 464 s.
- LOWE, Keith. *Krutý kontinent* : Európa krátko po druhej svetovej vojne. Bratislava : Premedia, 2014, 512 s.
- MAZID, M. Bahaa-eddin. *CDA and PDA Made Simple : Language, Ideology and Power in Politics and Media*. Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2014, 400 s.
- MICHELA, Miroslav. *Pod heslom integrity* : Slovenská otázka v politike Maďarska 1918 – 1921. Bratislava : Kalligram, 2009, 272 s.
- O'SHAUGHNESSY, Nicholas. *Politics and Propaganda : Weapons of Mass Seduction*. Manchester : Manchester University Press, 2004, 264 s.
- O'DONNELL, Victoria. *Introduction to public communication*. Dubuque, Iowa : Kendall-Hunt, 1993.
- ONDREJKOVIČ, Peter. *Úvod do metodológie spoločenskovedného výskumu*. Bratislava : VEDA, 2007, 245 s.
- ORGOŇOVÁ, Oľga – DOLNÍK, Juraj. *Používanie jazyka*. Bratislava : Univerzita Komenského,

- 2010, 229 s.
- PARÍKOVÁ, Magdaléna. *Reemigrácia Slovákov z Maďarska v rokoch 1946 – 48* : Etnokultúrne a sociálne procesy. Bratislava : STIMUL, 2001, 284 s.
- PETŐCZ, Kálmán (eds.). *Slováci v Maďarsku* : Zborník z medzinárodnej konferencie. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2008, 74 s.
- PETRÁŠ, René. *Cizinci ve vlastní zemi* : Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě. Praha : Auditorium, 2012, 251 s.
- PETRÁŠ, René. *Menšiny v komunistickém Československu*. Praha : VIP Books, 2007, 437 s.
- POLÓNYOVÁ, Soňa. *Z kultúrnych dejín Slovákov v Maďarsku (1945 – 1990)*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2016, 178 s.
- POSTMAN, Neil. *Amusing Ourselves to Death* : Public Discourse in the Age of Show Business. New York : Viking Press, 1985, 184 s.
- PRATKANIS R. Anthony – ARONSON, Elliot. *Age of Propaganda* : The Everyday Use and Abuse of Persuasion. New York : Henry Holt and Company, LLC, 2001, 414 s.
- PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992* : 2. díl období 1945 – 1992. Brno : Nakladatelství doplněk, 2009, 1004 s.
- PURGAT, Juraj. *Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom v rokoch 1946 – 1949* : ako súčasť povojnovej obnovy demokratickej československej štátnosti. Bratislava : Ústav politických vied SAV, Veda, 2017, 393 s.
- RÁKOŠ, Elo – RUDOHRADSKÝ, Štefan. *Slovenské národné orgány 1943 – 1968*. Bratislava : Slovenská Archivna Správa, 1973, 637 s.
- ROMSICS, Ignác. *Parížska mierová zmluva z roku 1947*. Bratislava : Kalligram, 2008, 360 s.
- ŠÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, 221 s.
- SCHNEIDEROVÁ, Soňa. *Analýza diskurzu a mediálny text*. Praha : Karolinum, 2015, 164 s.
- SIRÁCKY, Ján a kol. *Slováci vo svete*. Martin : Matica slovenská, 1980, 304 s.
- SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova*. Martin : Matica slovenská, 1985, 532 s.; SIRÁCKY, Ján. *Dlhé hľadanie domova 2.* (prepracované a doplnené). Martin : Matica slovenská, 2002, 424 s.
- ŠMIGEL, Michal – TIŠLIAR, Pavol. *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica : Belianum, 2014, 622 s.
- ŠTEFANKO, Ondrej (ed.). *Úloha kultúry v zachovávaní národného povedomia detí a mládeže v menšinovom prostredí*. Nadlak : Vyd. Ivan Krasko, 2005, 142 s.
- ŠUTAJ, Štefan – MOSNÝ, Peter – OLEJNÍK, Milan. *Prezidentské dekréty Edvarda Beneša v povojnovom Slovensku*. Bratislava : VEDA, 2002, 158 s.
- ŠUTAJ, Štefan – SZARKA, László (eds.). *Regionálna a národná identita v maďarskej a slovenskej histórii 18. – 20. storočia / Regionális és nemzetiségű identitásformák a 18. – 20. századi magyar és a szlovák történelemben*. Prešov : Universum, 2007, 191 s.
- ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekrétý Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, 118 s.
- ŠUTAJ, Štefan. „Akcia Juh“ : Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949. In *Sešity Ústavu pro Soudobé dějiny AV ČR*. roč. 8, 1993, 84 s.
- ŠUTAJ, Štefan. *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava : Veda, 1993, 196 s.

- ŠUTAJ, Štefan. *Nútené presídlenie Maďarov do Čiech*. Prešov : UNIVERSUM, 2005, 156 s.
- ŠUTAJ, Štefan. *Parížska konferencia 1946 a mierová zmluva s Maďarskom*. Prešov : Univerzum – EU, 2014, 402 s.
- ŠUTAJ, Štefan. *Reslovakizácia (Zmena národnosti časti obyvateľstva Slovenska po II. svetovej vojne)*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1991, 67 s.
- THER, Philipp. *Temná strana národných štátů : Etnické čistky v moderní Evropě*. Praha : Argo, 2017, 296 s.
- TILKOVŠZKY, Loránt. *K dejinám Slovákov v Maďarsku 1919 – 1945 (Správy vládného komissára a iné hlásenia. Pramene o inšpekciách slovenských obcí z hľadiska národnostnej politiky)*. Bratislava : SKSI Slovakia Plus, 1996, 122 s.
- VADKERTY, Katalin. *Maďarská otázka v Československu 1945 – 1948*. Bratislava : Kalligram, 2002, 863 s.
- VÁLI, A. Ferenc. *Rift and Revolt in Hungary : nationalism versus communism*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1961, s. 590.
- VARSÍK, Branislav. *Národnostná hranica slovensko-maďarská v ostatných dvoch storočiach*. Bratislava : SUS, 1940, 90 s.
- VARSÍK, Branislav. *O čom mlčia archívy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1987, 224 s.
- VERMEULEN, Hans – BALDWIN-EDWARD, Martin – VAN BOESCHOTEN, Riki. *Migration in the Southern Balkans : From Ottoman Territory to Globalized Nation States*. Cham : Springer, 2015, 211 s.
- VERNER, Pavel. *Propaganda a manipulace*. Praha : Univerzita J. A. Komenského, 2011, 192 s.
- WIEDEMANN, Andreas. „*Pojď s námi budovať pohraničí!*“ : Osídľovanie a proměna obyvateľstva bývalých Sudet 1945 – 1952. Praha : Prostor, 2007, 472 s.
- WODAK, Ruth – MEYER, Michael. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London – Thousand Oaks – New Delhi : SAGE Publications, 2001, 200 s.
- ZVARA, Juraj. *Maďarská menšina na Slovensku po roku 1945*. Bratislava : Epoque, 1969, 224 s.

Štúdie a články

- BENEŠ, Vít. Diskurzívni analýza. In DRULÁK, Petr (ed.). *Jak zkoumat politiku : kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha : Portál, 2008, s. 92 – 124.
- BERROCAL, Martina. Propaganda v české politické komunikaci na příkladu projednávání státního rozpočtu v Poslanecké sněmovně. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 231 – 239.
- BLACK, Jay. Semantics and Ethics of Propaganda. In *Journal of Mass Media Ethics of Propaganda*. roč. 16, č. 2 – 3, s. 121 – 137.
- BOČÁK, Michal. Diskurz : neurčitá cesta kulturných, mediálnych a komunikačných štúdií do centra svojho záujmu. In *Kultura – média – komunikace* (Spektákl, mizející realita a (ne)bezpečí informací. Diskurs(y) o diskursu). 2009, roč. 1, č. 1, s. 117 – 146.
- BUKOVŠZKY, Ladislav. Podoby maďarsko-slovenskej výmeny obyvateľstva medzi okresom Galanta a Nyíregyháza. In *Pamäť národa*. č. 1, 2007, s. 37 – 47.
- CICHOPEK-GAJRAJ, Anna. *Beyond Violence : Jewish Survivors in Poland and Slovakia, 1944 – 1948*. Cambridge : Cambridge University Press, 2014, 285 s.

- ČIERNA-LANTAYOVÁ, Dagmar. Sporné otázky medzi ČSR a Maďarskom v príprave mierového usporiadania. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 35 – 55.
- DEVÁTÁ, Markéta. Kontexty „vědecké propagandy“ v prosazování marxizmu-leninismu na vysokých školách. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 213 – 223.
- DIVIČANOVÁ, Anna. Slováci v Maďarsku v stredoeurópskom kontexte. In GAJDOŠ, Marián – KONEČNÝ, Stanislav (eds.). *Etnické minority na Slovensku : história, súčasnosť, súvislosti*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 189 – 206.
- DUFKA, Tomáš. Jazyk protirevoluční propagandy (kritická analýza diskurzu česky psaných tiskovin v době Francouzské revoluce). In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 240 – 251.
- DULEBOVÁ, Irina. Prístupy k definovaniu termínu diskurz v súčasnej ruskej a slovenskej jazykovede. In *Jazyk a kultúra*. roč. 2, č. 7, 2011.
- ĐURKOVSKÁ, Mária. Základné demografické charakteristiky maďarskej menšiny. In GABZDILOVÁ, Soňa a kol. *Vybrané aspekty postavenia maďarskej minority na Slovensku v rokoch 1918 – 1929*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2011, s. 21 – 47.
- FRANKEL, Boris. On the State of the State : Marxist Theories of the State after Leninism. In *Theory and Society*. roč. 7, č. ½, s. 199 – 242.
- GABZDILOVÁ, Soňa. Vzdelávanie maďarskej minority v materinskom jazyku. In GABZDILOVÁ, Soňa a kol. *Vybrané aspekty postavenia maďarskej minority na Slovensku v rokoch 1918 – 1929*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2011, 124 – 147.
- GABZDILOVÁ-OLEJNÍKOVÁ, Soňa. Politika KSČ vo vzťahu k Maďarom a Nemcom na Slovensku v rokoch 1948 – 1953. In ŠMIGEL, Michal. *Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918 – 1989) : Spoločnosť medzi demokraciou a totalitou*. Banská Bystrica : Katedra histórie FHV UMB v Banskej Bystrici, Historický ústav SAV v Bratislave, 2007, s. 178 – 191.
- GRAY, Truda – MARTIN, Brian. Backfires: white, black and grey. In *Journal of Information Warfare*. roč. 6, č. 1, 2007, str. 7 – 16.
- GREŽDOVÁ, Helena. Činnosť Československej presídľovacej komisie v Budapešti. In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : Universum, 2010, s. 163 – 179.
- HALAMOVÁ, Martina. Fischlova kultúrna propaganda v kontextu vládnej exilovej politiky v Londýne (1940 – 1945). In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 275 – 280.
- HALL, Stuart. Foucault: Power, Knowledge and Discourse. In WETHERELL, Margaret – TAYLOR, Stephanie – YATES, Simeon eds. *Discourse, Theory and Practice*. London : Sage publications, 2001, s. 72 – 81.
- HETÉNYI, Martin. Cezhraničná propaganda v okrese Nitra v rokoch 1938 – 1945. In *Spoločenské vedy dnes. Konferencia interných doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov (externých doktorandov) FF UKF v Nitre*. Nitra : FF UKF, 2007, s. 225 – 235.
- HETÉNYI, Martin. Propaganda v slovensko-maďarských vzťahoch v rokoch 1938 – 1945. In *Forum Historiae*, 2012, roč. 6, č. 2, s. 101 – 113.
- HOLAS, Jakub. Maďarská menšina v Českej republike – zpráva z výskumu. In *Lidé města/*

- Urban People*. roč. 12, č. 3, 2010, s. 609 – 622.
- HORÁK, Pavel. Tisk jako historický pramen. In ČECHUROVÁ, JANA – RANDÁK, Jan. *Základní problémy studia moderních a soudobých dějin*. Brno : NLN, 2014, s. 343 – 359.
- IVANIČKOVÁ, Edita. Slovensko v rokoch 1944 – 1948 : zahraničnopolitické záujmy, predstavy, možnosti a realita. In IVANIČKOVÁ, Edita a kol. *Z dejín demokratických a totalitných režimov : na Slovensku a v Československu v 20. storočí*. Bratislava : historický ústav SAV, Prodama, 2008, s. 245 – 258.
- KAMENEC, Ivan. Stereotypy v slovenských dejinách a v slovenskej historiografii. In SZIGETI, László (ed.). *Slovenská otázka dnes*. Bratislava : Kalligram, 2007, s. 120 – 126.
- KINČOK, Branislav. Národnostné pomery na južnom Slovensku v situačných správach Národnej bezpečnosti za rok 1945. In *Pamäť národa*. roč. 2008, č. 4, s. 56 – 68.
- KISS, Jozef. Postavenie maďarskej menšiny v kontexte česko-slovenských vzťahov (1948 – 1960). In *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno : Česko-slovenská/Slovensko-česká komise historiků, 2002, s. 57 – 74.
- KRUPA, Ondrej. Slováci v Maďarsku a výmena obyvateľstva v zrkadle ich vlastných výpovedí. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Maďarská národopisná spoločnosť, 2000, s. 163 – 184.
- KUGLER, József – GOMBOŠ, Ján. State z tristoročnej histórie Slovákov v Maďarsku – so zvláštnym zreteľom na udalosti 20. storočia. In UHRINOVÁ, Alžbeta – ŽILÁKOVÁ, Mária. *Slovenský jazyk v Maďarsku : Bibliografia a štúdie – 1*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2008, s. 315 – 334.
- KUGLER, József. Niektoré súvislosti maďarsko-československej výmeny obyvateľstva v oblasti juhovýchodnej Dolnej zeme, so zvláštnym zreteľom na spoločenskú štruktúru presídlených Slovákov. In *Národopis Slovákov v Maďarsku*. Budapešť : Maďarská národopisná spoločnosť, 2000, s. 143 – 159.
- KUŽEL, Petr. Althusserovo pojetí ideologie a konstituce subjektu. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 23 – 32.
- LASSWELL, D. Harold. The triple-appeal principle : a contribution of psychoanalysis to political and social science. In *The American Journal of Sociology*. roč. 37, č. 4, 1932, s. 523 – 538.
- MAGINCOVÁ, Dagmar. Propaganda jako jeden z instrumentů moci. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 9 – 12.
- MELICHÁREK, Maroš. Grécka vojna za nezávislosť. Prostiosmanský boj Grékov v rokoch 1821 – 1832. In *Historická revue*, roč. XXV, č. 1, s. 6 – 12.
- MITÁČ, Ján – ŠTOFKOVÁ, Denisa. Udalosti v Lučenci po Viedenskej arbitráži a ich dopad na obyvateľstvo mesta a blízkeho okolia. In *Pamäť národa*. roč. 2012, č. 1, s. 3 – 17.
- MITÁČ, Ján. Administratívno-mocenské opatrenia československej štátnej moci na južnom Slovensku po roku 1945 : (príklad novozámockého okresu). In *Pamäť národa*. roč. 2013, č. 2, s. 3 – 21.
- MITÁČ, Ján. Spomienky na maďarskú okupáciu. In *Pamäť národa*. roč. 2011, č. 2, s. 90 – 95.
- MOMKO, Miloš. Antifašistický front Slovanov. In *FÓRUM spoločenskovedná revue*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 79 – 94.

- MOSNÝ, Peter. Oprávnenosť povstaleckej SNR vydávať právne normy. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 56 – 63.
- OLEJNÍK, Milan. Genéza konceptu „kolektívnej viny“ ako základu Benešových dekrétov a na riadení SNR vzťahujúcich sa k postaveniu tzv. neslovanských menšín. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 14 – 26.
- ONUFRÁK, Alexander. Propaganda ako významný prostriedok nacionalistických politických strán v politickom boji a kontexte medzinárodnej migrácie a integrácie. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 115 – 130.
- PARÍKOVÁ, Magdaléna. Ethnological Analysis of the Process of the Post-War Migration of Slovaks from Hungary to Czechoslovakia in the Years 1946 – 1948. In *Ethnologia Actualis*. roč. 14, č. 2, 2014, s. 43 – 58.
- PARÍKOVÁ, Magdaléna. Procesy integrácie slovenských repatriantov v obciach južného Slovenska. In *Etnokultúrny vývoj na južnom Slovensku (na území medzi dolným Váhom a Ipľom)*. Bratislava : Katedra etnológie FF UK, 1992, s. 104 – 114.
- PARÍKOVÁ, Magdaléna. Slovensko v kontexte migrácií stredovýchodnej Európy po roku 1945 (na príklade výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom). In *Etnologické rozpravy*. roč. XIII, č. 2, 2006, s. 164 – 178.
- PETRJÁNOŠOVÁ, Magda – LÁŠTICOVÁ, Barbara. Ako analyzovať tlač : možnosti kritickej diskurzívnej analýzy. In *Československá psychologie*. roč. 54, č. 3, 2010, s. 290 – 300.
- POPÉLY, Árpád. Plány na vysídlenie maďarského obyvateľstva v rámci výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom. In *FÓRUM spoločenskovedná revue*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 47 – 66.
- POPÉLY, Árpád. Záverečná správa o reslovakizačnej akcii. In *FÓRUM spoločenskovedná revue*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 185 – 186.
- PRENDERGAST, T. Maria – PRENDERGAST, A. Thomas. The Invention od Propaganda : A Critical Commentary on and Translation of *Inscrutabili Divinae Providentiae Arcano*. In AUERBACH, Jonathan – CASTRONOVO, Russ. *Propaganda studies*. New York : Oxford University Press, 2013, s. 19 – 27.
- RYCHLÍK, Jan. Maďarský faktor v česko-slovenských vzťahoch 1948 – 1992. In *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno : Česko-slovenská/Slovensko-česká komise historiků, 2002, s. 75 – 82.
- Správa o priebehu, likvidácii a výsledkoch reslovakizačnej akcie 1946 – 1949. In *FÓRUM spoločenskovedná revue*. Šamorín : Fórum inštitút pre výskum menšín, 2009, s. 187 – 251.
- SYRNÝ, Marek. Percepcia Slovákov v Maďarsku a problematika ich repatriácie v slovenskej spoločnosti po II. Svetovej vojne. In DIVIČANOVÁ, Anna – TÓTH, J. Alexander – UHRINOVÁ, Alžbeta. *Kultúra, jazyk a história Slovákov v Maďarsku*. Békešská Čaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2006, s. 383 – 391.
- ŠIMEČEK, David. Možnosti zneužití důvěry ve vědecké poznání k propagandistickým účelům. In KOUBA, Miroslav – MAGINCOVÁ, Dagmar – ŘÍHA, Ivo (edd.). *Kontexty propagandy*. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 15 – 22.

- ŠKVARNA, Dušan. Od polarity odlišností k vyrovnaniu? In *Slovenská otázka dnes*. Bratislava : Kalligram, 2007, s. 116 – 119.
- ŠMIGEL, Michal – KMEŤ, Miroslav. Výmeny obyvateľstva v strednej a východnej Európe v kontexte 2. svetovej vojny (na pozadí percepcie a názorov). In SÁPOSOVÁ, Zlatica – ŠUTAJ, Štefan. *Povojnové migrácie a výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom*. Prešov : UNIVERSUM-EU, 2010, s. 50 – 65.
- ŠMIGEL, Michal. Prejavy antisemitizmu v odbojových zložkách na Slovensku v povojnových rokoch 1945 – 1947. In HRUBOŇ, Anton. – KRIŠTOFÍK, Juraj. (eds.) *Partizáni a Slovensko*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2013, s. 263 – 282.
- ŠTEFANICA, Ján. Povojnový odsun a výmena osôb maďarskej národnosti zo Slovenska ako riešenie problému revizionizmu (1945 – 1948). In GAŽOVÁ, Zlatica. *70. výročie návratu dolnozemskej Slovákov (1947 – 2017)*. Martin : Matica slovenská, 2017, s. 9 – 37.
- ŠUTAJ, Štefan. Československé štátne občianstvo obyvateľov maďarskej národnosti po roku 1945 z pohľadu česko-slovenských vzťahov. In *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno : Česko-slovenská/Slovensko-česká komise historiků, 2002, s. 35 – 56.
- ŠUTAJ, Štefan. Maďarská menšina v povojnovom období na Slovensku – historické súvislosti a súčasné problémy. In GAJDOŠ, Marián – MATULA, Pavol (Eds.). *Niektoré otázky vývoja národnostných menšín na Slovensku*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1997, s. 85 – 100.
- ŠUTAJ, Štefan. Rokovania o mieri s Maďarskom a ich vplyv na postavenie maďarskej menšiny na Slovensku. In *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. 2013, č. 1, s. 277 – 278.
- TVRDOŇOVÁ, Daniela. Osídľovací úrad pre Slovensko v Bratislave 1945 – 1950. In KVASNICOVÁ, Oľga – MUNKOVÁ, Mária – PÉKOVÁ, Monika (Eds.). *Verejná správa po roku 1945 v zrkadle archívnych dokumentov*. Bratislava : Spoločnosť slovenských archivárov, 2013, 334 s.
- VAN DIJK, Teun. Principles of critical discourse analysis. In *Discourse & Society*, roč. 4, č. 2, 1993, s. 249 – 283.
- WALTON, Douglas. What is propaganda, and what exactly is wrong with it? In *Public Affairs Quarterly*. roč. 11, č. 4, 1997, s. 383 – 413.
- WESTLEY, H. Bruce – MacLEAN, S. Malcolm. A conceptual model for communications research. In SERENO, K. Kenneth – MORTENSEN, C. David (Eds.). *Foundations of communication theory*. New York : Harper & Row, 1977, s. 73 – 83.
- ZEMKO, Milan. K medzivojnovým zdrojom pokusu o „konечné vyriešenie“ maďarskej otázky v Československu. In ŠUTAJ, Štefan (eds.). *Dekréty Edvarda Beneša v povojnovom období*. Prešov : UNIVERSUM, 2004, s. 5 – 13.

Internetové zdroje

- CANTRIL, Hadley. Propaganda Analysis. In *The English Journal*. 1938, roč. 27, č. 3, s. 217 – 221. [online] Dostupné na internete: <https://www.jstor.org/stable/pdf/806063.pdf>. [cit. 12.05.2019].
- Dohoda medzi Československom a Maďarskom o výmene obyvateľstva. In *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. roč. 1946, čiastka 60, vydaná 27. júna 1946, s. 1027 – 1035. [online] Dostupné na internete: <http://ftp.aspi.cz/opispdf/1946/060-1946.pdf> [cit. 30.01.2019].

- DOOB, W. Leonard. Goebbels' Principles of Propaganda. In *The Public Opinion Quarterly*. roč. 14, č. 3, 1950, s. 419 – 442. [online] Dostupné na internete: https://www.jstor.org/stable/2745999?seq=1#metadata_info_tab_contents [cit. 16.01.2019].
- Encyclopaedia Britannica*. Heslo: Harold Lasswell. [online] Dostupné na internete: <https://www.britannica.com/biography/Harold-Lasswell> [cit. 21.01.2019].
- HEMELÍK, Martin. De propagando. In *E – LOGOS Electronic Journal for Philosophy*. roč. XV, 2008, 41 s. [online] Dostupné na internete: https://nb.vse.cz/kfil/elogos/ethics/hemelik_marek_prop.pdf. [cit. 07.11.2018].
- Holocaust Encyclopedia*. Heslo: Ministry of Propaganda and Public Enlightenment. [online] Dostupné na internete: <https://encyclopedia.usmm.org/content/en/article/ministry-of-propaganda-and-public-enlightenment> [cit. 21.01.2019].
- Lasswell & Lippmann on Propaganda. In *Cultural Apparatus*. [online] Dostupné na internete: <https://culturalapparatus.wordpress.com/walter-lippmann/propaganda/> [cit. 01.01.2019].
- Mierová zmluva s Maďarskom*. [online] Dostupné na internete: <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1947/192/> [cit. 25.02.2019].
- MIESSLER, Jan. *Kritická diskurzívni analýza (CDA) a veľké množství masmediálných textů*. s. 118 – 119. [online] Dostupné na internete: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/el-pub/dokument/Bocak1/subor/14.pdf> [cit. 18.01.2019].
- MORAN, P. Terence. *Propaganda as Pseudocommunication*. s. 181 – 197. [online] Dostupné na internete: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.737.4889&rep=rep1&type=pdf> [cit. 08.11.2018].
- NEŠPOR, R. Zdeněk (ed.). *Sociologická encyklopedie*. Sociologický ústav AV ČR, 2017. Heslo: definice situace. [online] Dostupné na internete: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Definice_situace [cit. 17.01.2019].
- Ottův náuční slovník* : ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 8. díl, Praha : J. Otto, 1894, Heslo: enklava. s. 624 (1086 s.). [online] Dostupné na internete: <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:2bb3b930-e6e7-11e4-a794-5ef3fc9bb22f?page=uuid:61800a50-0b18-11e5-b309-005056825209> [cit. 03.02.2019].
- PAULÍNY-TÓTH, Viliam. *Kto si rodom Slováč*. [online] Dostupné na internete: http://maticnydomrs.szm.com/piesne/hymnicke/vpt_kto_si_rodod_slovak.html [cit. 12.08.2020].
- POPÉLY, Árpád. Výmena obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom a menné zoznamy Maďarov určených na presídlenie. In *Človek a spoločnosť*. roč. 12, č. 1, 2009, s. 79 – 93. [online] Dostupné na internete: <http://www.clovekaspolocnost.sk/jquery/pdf.php?gui=A44B5F6279ZJERRFMWMA735X> [cit. 03.02.2019].
- Potsdam Agreement : Protocol of the Proceedings*, August 1, 1945. [online]. Dostupné na internete: https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Potsdam%20Agreement.pdf [cit. 02.02.2019].
- Slovník cudzích slov*. Heslo: propagácia. [online] Dostupné na internete: <http://www.cudzieslova.sk/hladanie/propag%C3%A1cia> [cit. 24.05.2017].
- STEYN, Delyse (eds.). *Propaganda : A case study*. Berrien Springs, Michigan : Andrews University, 2013, 14 s. [online] Dostupné na internete: <https://www.google.sk/url?sa=t&rc=t=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKewjE-7fw6crfAhXOLIAKHTgEA48QF-jAAegQICRAC&url=https%3A%2F%2Ftheleonardportfolio.weebly.com%2Fuploads%2F>

- 2F4%2F6%2F2%2F6%2F46260799%2Fpropaganda_case_study.docx&usg=AOvVaw-0KREsyxnO2sGqxq4EP_ySq [cit. 31.12.2018].
- SZARKA, László. *Significance of Czechoslovakian-Hungarian Population Exchange in the History of Intended Elimination of Hungarian Minority in Czechoslovakia* [online]. s. 51 – 65. [online] Dostupné na internete: http://epa.oszk.hu/00400/00463/00010/pdf/EPA00463_minorities_2008_10_051.pdf [cit. 03.02.2019].
- ŠMIGEL, Michal. Lemkovskí utečenci na severovýchodnom Slovensku (1946) : Internácia v Strážskom a odsun I. In *Klub vojenskej histórie Beskydy*. [online] Dostupné na internete <http://www.kvhbeskydy.sk/lemkovski-utecenci-na-severovychodnom-slovensku-1946-internacia-v-strazskom-a-odsun/> [cit. 04.02.2019].
- Walter Lippmann and the stereotype : The World outside and the Pictures in our heads. In *Cultural Apparatus*. [online] Dostupné na internete: <https://culturalapparatus.wordpress.com/walter-lippmann-and-the-stereotype-the-world-outside-and-the-pictures-in-our-heads/> [cit. 01.01.2019].

Mať volá!

**Propaganda výmeny obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom –
teoretické a historické aspekty**

Lucia Heldáková

Vydavateľ: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Vydavateľstvo ŠafárikPress

Rok vydania: 2020

Náklad: 150 ks

Počet strán: 174

Rozsah AH: 12,6

Vydanie: prvé

Tlač a sadzba: EQUILIBRIA, s.r.o.

Účelová publikácia, nepredajná.

ISBN 978-80-8152-909-2

ISBN 978-80-8152-909-2

9 788081 529092